

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

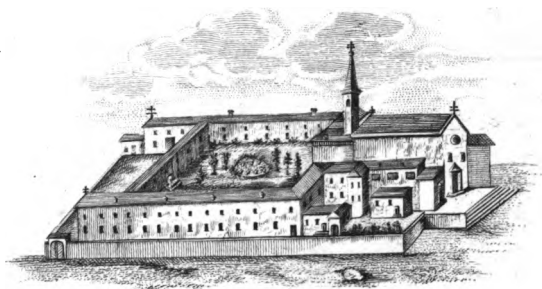
Ս Տ Ո Ր Ը Դ Ր Ո Ւ Թ Ւ Ւ Ն

ԿԱՅՍԵՐԱՆԻՍՏ ՔԱՂԱՔԻՆ

Վ Ե Ն Ն Ը Յ Ի

Դ Զ. ՄԻՔԱՑԵԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՎԵՅ-
ՄԱՏԵԱՆ. Դ ՄԻԻ. ՄԻԱ.

Հրամանաւ Տն. Տն. գերապատիւ Արխտապետաց
Ազարեանց Առքեպիսկոպոսի և Աբրայի:

Դ ՎԵՆՆԸ

Դ Տպարանի Միլիարեան Հարց

1829.

Ս Տ Ո Ր Ե Գ Ր Ո Ւ Թ Ւ Ւ Ն

ԿԱՅՍԵՐԱՆԻՍՏ ՔԱՂԱՔԻՆ

Վ Ե Ն Ն Ե Յ Ի

Դ Գ. ՄԻՔԱՅԵԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՎԵՅ-
ՄԱՏԵԱՆ. Ի ՄԻՈՒ. ՄԻԱ.

Հրամանաւ Տն. Տն. գերապատիւ Արիստակէայ
Եղարեանց Արքեպիսկոպոսի և Երբայի:

Ի ՎԵՆՆԵ

Դ Տպարանի Միլիթարեան Հարց

1829.

in 45625.30
OL-44455.5

Harvard College Library

Apr. 29, 1921

Treat fund

Vacant, M.V.

22-107
90

ՅԼՈՒԼՋԼԻՒԼՆՈՒԹԻՒՆ :

Երեւելէ անցած Բաներս պատմութիւն՝ ճարտարային իննաց օգտակար ըլլալուն զիս, ճարտ մը չեղարանիս : Ինչս ուր ուրիշներուն առասիւնի գործերը ճարտացոյցներուն սերտը ինքորէոսին աննայ հեղեւելս : Թի ուր անցած գացած Բաները այսչափ մեղէ յորտոր իման ըլլալ նէ, հապա իննգանի օրինակը որչափ աւելի իննայ մեր սերտը զաւել, ու առասիւնի ըլլալս յորտորել : Լս օգտան էր, ուր զմեզ ալ յորտորելի Սիննային արտագրութիւն գրել : որպէս զի ճարտարը տեսնէն, ու իբր լի պարտին էրս պային երեւել իայսերանիս ճարտապաշտներուն մէջ, որուն մէջ իննան, գրանալ ան ամէն Բանը, որով մէն եղանի իննան, ու մեր ընկերները երջանի իննէն :

Աղբի յը երջանիկ սեպմէլը— համար էրէս Բան
դէրս է: Առաջին անգամը— լեւն, երկրորդ՝ ազ-
գասերո— լեւն, երրորդ՝ գերո— լեւն և արհեստ-
որանց իւնդանի օրինակները առ գերս մեղէ իրցոցընէ:

Աճախո— լեւն օրինակներն էն անշաղ Էկեղե-
ցիներուն աւ լանդերոն Բաղնո— լեւնը, անշաղ ազ-
գասանոցներ, որբանոցներ, աւ հիւանդանոցներ.
որոնք անգամայն մարդիկներոն աւ իշխաններոն յիւ-
սով հասարակած էն, աւ օրէ օր իրբազանան աւ
լաճին: «Լոյսակն» յայտնի իւրեանայ իրենց հայրենա-
սէր Բարսը, որովհետեւ ազգին օգտին համար ոչ աշ-
խարհո— լեւն, և ոչ ըստի ի իրենայէն: Իսկ աւսոմը
աւ արհեստը Բաւալան ծաղկեցոցին. աւ մշտ ծաղ-
կեցընէլը Էրեկ էն: Անշաղ շատ էն հասարակ դպրո-
սանները որ, լեւ՝ ժողատոցին, և լեւ՝ գեղացին, լեւ՝
մանչը, և լեւ՝ ազգիկը գերեւն գրել խորտը աւ հաշ-
մէլ: Այլ անշաղ հրապարակական գրատարանները,
Լանգարանները, աւսոմարանները աւ համալսարան-
ները, որոնց մեջ մարդս ինչ լեւոն, ինչ ազատ-
յան արհեստներ, աւ ինչ գերո— լեւններ աւգէ, իրենայ
արմէլ:

Նոյնպէս իրջանան, որ արհեստները պանապան
 գիտելով զիւրիւնքնէն ու բարակցնէն: Իւր ազգին
 գործած բաները՝ յինչեւ աշխարհու մէկու ծայրը իւրիւն,
 ու ան արեւոյ ոսկին ու արծաթը եւ երկրը իւրիւն.
 որով արեւոստինի մշտ իւրաքանչեւ:

Որպէս զի մէկը աս բաներն իւրօր ըլլայ ազնի
 իւր արեւելեանաւ, ու արեւելեան աւ ուրիւնքնէն, պէտք
 է որ անխափ պարտի, ու արեւելեան շատերը
 իւրիւն: Իսկայ թէ որ մէկը իւրօր չի՝ պարտելու, ան
 արեւն յարաբերութիւն իւրաքանչեւ աւ պարտելու պէս ասին
 բան աշխիւն աստիւնը իւրիւնքն, եւ յարաբերութիւն մեծ օգուտ
 ու պատշաճութիւն իւրայ: Ինչպէս նոր նոր արեւելի բա-
 լելը զէօսաւի է. նոյնպէս աւ յարաբերութիւն իւր-
 պատշաճանայ հասարակ յարաբերութիւն իսկութեան պարտե-
 րը, իշխաններու պարտեւելերը, գանձարանները,
 ասին ուսումնարանները, ու արհեստներու գործա-
 րանները, եւ հոն իւրեւ միմեկն բանը. ինչ որ գիտ-
 նաւու հարկաւոր է: Իսկ բաներն յարաբերութիւն յանաւանդ
 ազգասէր ըլլալին արդին մէջը եւանդ իւրիւնքն-
 ինն աս բարի բաներուն նմանելու, ու ազգին աւ
 ուրիւնքնէն իւր հայրենեան բարի իւր ընելու:

Լինոր համար աս մեր աշխարհաւորներն ոգիւնաւոր
 են, լին ազգին, լին հասարակաց բարոյն ու ան արեւ-
 ումէն, արուն մէջն որ այսպիսի արհեստներ իրենց
 քին: Եւ այսպէս իրինն օգոստոս իննէնայ մեր ազգը
 մէյ իւ որ՝ խորհարով պարտաւոր պէս իրարաւորանայ,
 եւ երկրորդ՝ միտք իրարաւորով, ու հասարակաց բար-
 ույն օգոստոս գաղափարներ իննէնայ, արուն համար
 մէջ պէտք է որ աշխարհին, ի փառս Լին, որ է ամենա-
 մի մայն լաւանք:

Յ Լ Ն Կ:

- ԳԼ. Ը: Սէննային սիւքնա-որո-ւեան ու-
տաւը երկարո-ն համա-օր պար-
տաւի-նը: 1.
- ԳԼ. Թ: Սէննային աշխարհագրական դեր-
քը, Տեժո-ւի-նը, Գեորգի, Եղա-
նայը, ու Բնական դերքը: . . . 61.
- ԳԼ. Գ: Վաղարշ, թաղին դռները, ճամ-
բաները, հրապարակները (Տեյ-
րանները), ու տունի մէջ գրա-
նաւած հին (տնայի) բաները,
ծախքը վանքերը, ու պեռները-
արծառի շէնքերը: , 67.
- ԳԼ. Դ: Կայսեր պալատը, մարտաւ, Գան-
յը, ու յի հեծնել սորվելու պէտք: 80.
- ԳԼ. Ե: Վաղարշի ծախքը, ու վանքերը: 86.
- ԳԼ. Օ: Վաղարշի արտադրանքները իմ
հանգրվանները (վարչները): . 103.

- ԳԼ Լ: Հանգրվաններուն երեւել ժամ-
րը, ու ձանդերը: 105.
- ԳԼ Բ: Ըրոտըխաններուն երեւել շէն-
սերը: 123.
- ԳԼ Թ: Կայսեր Կոնը Խարգաւորութիւնը,
պաշտօնաւորները, լինիապահ զօր-
քը, ու զանազան պարասայ Խարգե-
րը, Խոսնշանները: 127.
- ԳԼ Ժ: Կայսերական ու խաղախան պաշ-
տօնները: 135.
- ԳԼ ԺԵ: Հասարակաց ապահովութեան ու
հանգըստեան համար Էղած հո-
գերը: 142.
- ԳԼ ԺԲ: Սերոյ ու ողորմութիւն գործերը: 152.
- ԳԼ ԺԳ: Երեւել Հեանդանոցները: . 164.
- ԲԼ ԺԴ: Հաւատքի Խոսնի ձրայ: . 168.
- ԳԼ ԺԵ: Կայսերական ուսումնարանները: 173.
- ԳԼ ԺԶ: Երեւել Գրատարանները: . 183.
- ԳԼ ԺԷ: Գիտութեաններու պայծառու-
թեան համար Ժողոված Բաները: . 187.
- ԳԼ ԺԸ: Էղատան տրհեստներու ուս-
ումնարանը: 194.
- ԳԼ ԺԹ: Էրհեստական քննադործակե-
րու Լանգարանները: 196.
- ԳԼ Ի: Զինարան Խարգադրութեան

- բը իմ իրեն-լինաները, ու պե-
ղերը: 201.
- Գ.Լ. Ի.Ը. Ըստ-արտ-բը, լաճառաւանները
ու լաճառաւանները (ճորչացան:) . 210.
- Գ.Լ. Ի.Բ. Ա լինացիներոն աղ-հարները
պայծառացնելու ջանքը ու իրենց
գործարարանները: 215.
- Գ.Լ. Ի.Գ. Ա լաճառաւաններու ծաղմաւա-
նը, սարքի լեղները, ու զանազան
պէսակ սրակները: 220.
- Գ.Լ. Ի.Գ. Արապարաւանի պէսարաններ-
ը, ու սրահներու պէսները: . 222.
- Գ.Լ. Ի.Ե. Արապարաւանի պարտեղները
ու զօսանքի պէսները: 227.
- Գ.Լ. Ի.Զ. Ա լինացին բնակչաց իմ ծաղ-
մաւան բաղն-լինանը, աստի-
ճանները, աղ-հարը, ու լեղ-հե-
րը. Գարշե-ալ յիշերոն ու սրիշ
լինարաններոն բաղն-լինանը: 231.
- Գ.Լ. Ի.Ը. Ս'աւելի ղան-լի Գարաւարանը
ու գերեղ-ճաննացները, ծառան-
րոն ու մեծագնէրոն լինը: . 235.
- Գ.Լ. Ի.Ը. Կերակրեղ-հանները, բնակարան-
ները, ու լաւելու ճորչը: . . 236.
- Գ.Լ. Ի.Թ. Գարաւարանները, գրի Գարաւան-

ներք, խժէկէմաները ո՛ւ ասոնց նման բաները:	238.
ԳԼ: Լ: Բարեւագրի ու ճամբարդի սուրհան- դանները:	241.
ԳԼ: ԼԸ: Դանոբ գեղին, Դանաւ քա- ված ջրին ու շոգեով գացող նա- ւերուն նաւագնացութիւնը: . . .	244.
ՅԱՆՈՒՆԻ: Սորագրութիւն երկէ	
բեղաց ինչ շրջայից Ալէնայի:	
Ը. Ընդհանուան:	249.
Բ. Լոյսեւորումի:	253.
Գ. Տօնակալի:	256.
Դ. Վարդապետայրումի:	258.
Ե. Պատիւի:	265.

Ս Տ Ո Ր Ը Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԿԵՅՍԵՐԸՆԻՍՏ ԻՅԵՂԵՔԻՆ

Ս Ե Ն Ն Ը Յ Ի

ԳԻՄՈՒՍ ԸՌԱՋԻՆ:

Սէնային ուղեւորներէն ու առաջ ելնական
համարող պարտաւորներ:

Սէնային հնութեան ու երբ սկսելուն վրայ հնուց
մէ աւանդած ստոյգ պատմութի մը չի գտնուիր:
Հռոմայեցիները աս դիերը չեկած՝ Սէնայ ըսված
ազգը ան տեղը, ուր որ հիմայ Սէնայ քաղաքն է,
գեղ մը չինած են: Հռոմայեցի լեզուները կամ
գունդերը չորիկում ու Պաննոնիա գաւառները
առնելու համար ինչպէս Ղանուր գետը եկած ա-
տեննին, աս երկու գաւառին մէջը աս գեղը գտան,
ու իրենց լեզուով Սէնայոս, այսինքն, Սէնայ-
ոսն ինչպէս կամ ինչպէս, անուանեցին:
Հռոմայեցիները ան բարձր տեղը, որուն վրայ որ
Սէնայոսն չինված էր, իր ամրութեւն ու ամէն
տեսակ յարմարութեւն համար շատ աղէկ տեղ սե-
պեցին, ու հոն իրենց բնակութիւն հաստատեցին. որ

ետքը իրենց բերդի մը պէս եղաւ, ու մէջը տասուի-
րեքերորդ լէգէօնը կամ գունդը պահապան գրվե-
ցաւ: Լսոնք ()գոստոս կայսեր ատենէն ինչվան
Վեսպասիանոսին ատենը աս տեղը իրենց բանակե-
լու տեղ ըրին, որոնց ետեւէն տասներորդ լէգէօնը
եկաւ հոս: Լս բաներուս շատ հին ստակներու,
ու հնուցմէ գտնուած քարերու վրայի գրւածքնե-
րէն 'ի զատ, նոր գտնուած քարերու վրայի գրւածք-
ներն ալ կրկնայն: Հասարակօրէն հռոմայեցի-
ներուն ասանկ բնական տեղերը քիչ ատենվան
մէջը պզտիկ աղվոր քաղքերն եղած են. անոր հա-
մար կրկարծրվի՝ որ Վինտապօնան ալ ասանկ ե-
ղած ըլլայ. որ և ինչվան Վաղդիանոս կայսեր ատե-
նը հռոմայեցւոց ձեռքը խաղաղութի մնացած է:

Լս կայսեր ատենը հռոմայեցւոց երկիրներուն
մէջը շատ բարբարոս ազգեր մտան, որը յափշտա-
կեցին, ու որը աւրեցին քանդեցին: Լս խռովու-
թիւնը վերի Պաննոնիա ալ սրտահեցաւ. փոզի
Սարքոմանները Վանուբ գետէն ասդին անցան, ու
աս երկիրները առին: Վաղդիանոսը շուտ մը իրենց
հետ խաղաղութի ըրաւ, առած երկիրն իրենց
թող տըվաւ, որով Վինտապօնան ալ իրենց ձեռ-
քը մնաց: Բայց ետքը Պրոքոս կայսրը բարբարոս-
ները Պաննոնիայէն վճռտեց, ու յունաստանէն որ-
թի (ասմայի) ձիւղեր բերել տըվաւ, ու աս գաւա-
ռը այգի տնկեց, որ առաջուց չիկար:

Վերջէն երբոր հռոմայեցւոց մէջը տեսալ տե-

սակ ապրստամբութիւններ մտան, ու շատ կայսրներ ու
բռնաւորներ մէկզմէկու դէմ ելան նէ, Պաննոնիա
ու Վինտոպոնա ալ երբեմն մէկին ու երբեմն մէկա-
լին իշխանութիւն տակը կիյնար:

Հինգերորդ դարուն մէջը շատ բարբարոս ազ-
գիւր, այսինքն, լլափներ, լեռուներ, Վանատա-
ներ, Հոներ, ու ուրիշ ազգեր նորէն աս գաւառ-
ները մտան, ու կըթալէին, անապատ կըդարձը-
նէին: Ըն ատենները հռոմայեցւոց տէրութիւն ալ
արեւելեան ու արեւմտեան բաժնը վաճ ըլլալով՝ շատ
տկարացած էր, բան մը չէր կրնար ընել: Հռո-
մայեցի կայսրները տեսնելով՝ որ ալ չեն կրնար աս
գաւառները պաշտպանել, գոթացիներուն մէկ ցե-
ղին հետ, որ Սիւլիան կըսվէին, ու Վանուբ գե-
տին հիւսիսային դին եկած կըբնակէին, խաղաղու-
թիւն ըրին, ու աս խաղաղութե զօրութիւն Պան-
նոնիան ու Վինտոպոնան իրենց տըվին: Վինտոպո-
նան ասոնց ձեռքն իբէն անուանեցաւ Փափլանոս,
ու Փափլանոս: Ետերը կըկարծեն՝ որ աս անունը
Սիւլիեանց թագաւորէն յառաջ եկած ըլլայ, որ
Փափլ կըսվէր, ոմանք ալ կըկարծեն՝ որ Փափլանոս
անունով հռոմայեցի գատաւորէ մը մեացած ըլլայ,
որ իր զօրքովը երկայն ատեն հոս կեցած էր: Ինչ
պէս որ է նէ, աս Փափլանոս անունը գործածվելով
ու փոխվելով Վիլանոս եղած էր. քիչ մը ատեն ալ
անցնելով Վիլանոս եղած է. որ հիմայ նեմցէները
Վիլ ըրած են. հայերէն կըսեն Վիլանոս, կամ Վիլանոս,

ու տաճկերէն Պէշ : Երգ՝ առ Սեննան Սիւ-
կեանց ձեռքէն գովացիները առին, ու ասոնցմէ
ալ Հոնները ու Եւթոնները : Եսանկ մէկը մէկալէն
յափշտակելով՝ ինչպան մեծն կառուցու եկաւ հասաւ :

Եւթոն նշանները կըցըցնեն՝ որ քրիստոնէական
ուղղափառ հաւատքը չորրորդ դարուն ետքերը ու
հինգերորդ դարուն սկիզբները առ դիերը մտած է :
Սնգի չորրորդ դարուն ետքերը Լուի ըսված տեղը,
որ հիմակվան Լիս քաղքին մօտերն է, եպիսկոպո-
սարան մը կար, որ 502ին արքեպիսկոպոսարան ե-
ղաւ : Ուղղափառ հաւատքը առ դիերը տարածելու
համար շատ աշխատեցաւ սբ Սեբրինոս Կիւրիկեցի
կրօնաւորը, որ Սեննա ալ ժամեր ու վայրեր շի-
նեց, ու 482ին մեռաւ :

Սեբ կառուցու կայսրը 791ին Հոններուն ու
Եւթոններուն յաղթեց, ու Գանուբ գետէն վար
եկաւ թշնամիները առջևէն ինչպան Սանառաստան
վանտեց, որով Եւստորիա ու Սեննա Գուանքե-
րուն ձեռքը ինկաւ : Սեծն կառուցու առ տեղը ուղ-
ղափառ հաւատքն ալ հաստատելու ու տարածելու
ետեւ եղաւ, եպիսկոպոսարաններու թուակ (էօլէ-
ֆէ) կապեց, ու Սեննայի սբ Պետրոսին ժամն ալ
շինեց :

Ետքը իր կայսրութիւնը, որ Հոռմայի կայսրու-
թիւն էր, զանազան վիճակ կամ գաւառ բաժնեց,
ու ամէն մէկուն վրայ մէյմէկ կուսակալ կամ կոմս
(պէյ) դրաւ, որ բնակիչներուն դատերը որոշեն,

ու պատերազմի բաները հոգան: Լսոնց հրաման տրվաւ՝ որ ամէն մէկը թշնամիներուն դէմ պատերազմի, ու իր սահմանը զգուշութիւն պահպանէ: Լստրիա ալ ասանկ կուսակալութիւն մը եղած էր, որուն վրայ ետքը 984ին յաւաքուա Պապէն պեռկեան կոմսը կուսակալ եղաւ, որ չորս գին բոլոր թշնամիները յաղթեց, տէրութիւն մեծցուց, ուղղափառ հաւատքին մեծ բարիքներ ըրաւ, ու գեղեցիկ ժամեր ու վանքեր շինեց: Լսոնց մէջը Վենայէն երկու ժամ վեր Դանուր գետին քովը () գոստինեան կանոնիկոս կրօնաւորներու մեծ ու փառաւոր վանք մը ու ժամ մը շինեց, որ ինչպէս հիմայ ան կարգին կրօնաւորներուն ձեռքն է, ու Վրտոպէտայոսի կըսվի: Սենեկէն ետքը իր մարմինը հոն թաղվեցաւ, ու ինքը բոլոր Լստրիայի պաշտպան յար եղաւ: Իսկ կուսակալութիւն ինչպէս չորս պարտ իր որդիքը ժառանգեցին:

Սենեկ երկրորդ շենրիկոսին ատենը, որ Եազովիրկոթ կըսվէր, ու 1141ին Լստրիայի կոմս եղաւ, Վենա երեւելի բան մը չանցաւ: Լսիկայ 1144ին յա Ստեփանոս Նախավիային ժամուն հիմը դրաւ, ու իրեք տարվան մէջը լըմեցուց: Լստրիայի կոմսերը առաջուց Սեալինկ՝ ետքը Վալէմպէնկ կընստէին, որոնք Վենայէն երկու երկու ժամ հեռու են. աս շենրիկոսը 1160ին Վենա շօք ըսված հրապարակը իրեն պալատ մը շինեց, որ հիմայ պատերազմի խորհրդատուն է: Սաբա

Շէկէ ըսված ժամը շինեց, ու 1155ին Պառայունի
Ճամբուն վրայ Սկովտիացի (Շ օթթէն) Իննետիկ
տեան կրօնաւորներուն համար վանք մը ու ժամ
մը շինել տրվաւ :

Ընաջին Պէտէրիկոս կայսրը 1156ին վերի
Լւստրիա ըսված գաւառն ալ Էնրիկոսին տրվաւ,
ու զինքը վերի ու վարի Լւստրիային առաջին դուքս
ըրաւ: Ըսոր ատենները Ս Էննա դեռ պղտիկ քա
ղաք մըն էր:

Էօբոլտոս եօթներորդը, որ 1198ին դուքս
եղաւ, Ս Էննա շատ պայծառացուց, ու վաճառա
կանութիւն քաղաք ըրաւ. նոր հրաման մըն ալ հա
նեց, որ Ղանուր գետին վրայէն եկած վաճառա
կանի նաւերը Ս Էննայէն անդին կամ վար կարօղ
չըլլան երթալու, որպէս զի ապրանքնին ուրիշ տեղ
չհտանին, միայն Ս Էննա բերեն ծախեն: Վտանը
չորս քաղքերցիներով տեսակ մը գատաւորութիւն կամ
իշխանութիւն դրաւ՝ գնօղ ու ծախօղներու վրայ վե
րակացու ըլլալու համար, որ անկարգութիւն չի պա
տահի, ու միշտ քաղքին օգուտը ու պայծառութիւնը
առաջ երթայ: Իրենց շատ քաղաքական ու դա
տաստանական օրէնքներ ալ տրվաւ: Ըս Էօբոլ
տոսը 1200ին իրեն նոր պալատ մը շինեց, որ հի
մակվան կայսերական պալատին էն հին մասն է:
1201ին նք Սիքայէլ հրեշտակապետին ժամը շի
նեց, ու նոր շինած պալատին ժողովրդապետական
ժամը ըրաւ:

Լորդորդ Ֆէտերիկոսին ատենները, որ 1230ին դուքս եղաւ, Սեննա շատ խառնակութե՛ն ու շփոթութե՛ն մէջ էր: Սէկ քանի անհանգիստ մարդիկ, սուսուփուս խօսքերով իրենց դքսին անգթութիւն ու ագահութիւն առիթ առնելով, վեննացիները անանկ գրգռեցին, որ վերջապէս ամէնքը մէկ եղան իրենց դուքսին վրայ Ֆէտերիկոս կայսեր ամբաստանեցին (չէքվայ ըրին), ու իրենց վրայ ուրիշ դուքս մը ուզեցին: Կայսրն ալ արդէն դուքսին հետ աղէկ չէր, ու ասանկ առթի (ֆրսանտի) մը կըսպասէր, անոր համար իրենց ամբաստանութիւն ընդունեցաւ, Սեննա իր մօտիկ տեղերովը մէկ տեղ դուքսին ձեռքէն առաւ: Ետքը ինքը ելաւ Սեննա եկաւ. 1237ին անիկա կայսերական քաղաք ըրաւ, իրեն շատ ազատութիւններ տրվաւ. լատիններէնի դպրատուն մը դրաւ որ կրնայ ըսվիլ՝ թէ աս տեղի համալսարանին կամ՝ ուսումնարանին սկիզբը եղաւ: Բայց երբոր կայսրը քիչ մը ատենէն ետեւ Սեննայէն դուրս ելաւ նէ, Ֆէտերիկոս դուքսը եկաւ իր երկիրները բոլոր առաւ, ու 1240ին Սեննա ալ անօթիութե՛ն նեղելով ձեռք ձգեց:

Սուրբ Լէօբուտոսին ցեղէն աս դուքսը միայն մնացած էր, աս ալ զաւակ չունէր. անոր համար 1246ին ինքը մեռածին պէս ցեղը վերջացաւ, ու Լէստրիա նորէն կայսրը առաւ, ու ինչուկ 1251ը մասնաւոր իշխանի մը չիտրվաւ: Լէստրիայի նախարարները (իշխանները) ժողովեցան ու

մտածեցին կայսրմէ խնդրել՝ որ իրենց վրայ գտնէ մեռնող Ֆէտէրիկոսին հետու ազգականներէն մէկը դուքս դնէ : Վ) Ենչեսլաւոս Բոյեմիայի Թագաւորը իր տղան () ԹԹօքարը իրենց դուքս ընելու առաջարկեց . ու շուտ մը շատ զօրքով՝ ստրկով ու պարգէներով Լւստրիա խաւրեց : Լսիկա Ժողովուրդը վախեցընելով՝ ու իրենց պարգէներ տալով խաղաղութիւն խնչուկ Վ) Եննա եկաւ . հոն ալ պարգէներով ու Ժողովրդեան ուղածները կատարելով շուտ մը քաղքին տիրեց . ու ետքը աս ճամբով բոլոր երկիրն ալ առաւ :

Նոր շինված պալատը ու նր Սիբայէլին Ժաւր մը ինչվան ասոր ատենը քաղքէն դուրս էին , ասիկա քաղաքը մեծցուց , ասոնք մէջը առաւ : Վ) Զույն Դաւթ ճամբան ու իր պալատին ու Ը ԹԹէնթօնին մէջ տեղը շատ շէնքեր շինեց . քաղքին բոլորտիքը նորէն փոսեր փորել տրվաւ , ու քաղաքը ամրացուց :

Լս ատենները Հապսպուռլի ցեղէն Սուլտուք կոմսը Հռոմայի կայսր կընտրվի , ու կըսկսի () ԹԹօքարէն անիրաւ յափըշտակած երկիրները , Լւստրիան , Իստիռիան , Վառինդիան , ու Վրանիան ետք ուղեւ : () ԹԹօքարը՝ որ քիչ մը առաջ Բոյեմիայի ալ Թագաւոր եղած էր՝ իր զօրութեւն ապաւինելով չուզեց անոր ուղածը տալ : Լս ատենը Սուլտուք 1276ին ելաւ Լւստրիա եկաւ , ու հոկտեմբերի 18ին Վ) Եննա պաշարեց : () ԹԹօքարը տեսնելով որ կայսեր դէմ պիտի չիկրնայ

կենալ, հոկտեմբերի 25ին կայսեր բանակը գնաց, ու յափշտակած երկիրներէն հրաժարեցաւ. կայսրն ալ շուտ մը եկաւ Վեննան առաւ:

Ետքը 1283ին կայսրը իր աղան Լլպերտոս առաջինը Լւստրիայի վրայ մեծ դուքս ըրաւ: Լս Լլպերտոսէն կըսկսի հիմնական կայսերական ցեղին Լւստրիայի վրայ իշխանութիւնը, որ ինչպէս հիմայ յաջորդութիւն ու մեծնալով եկած է: Լլպերտոս իշխանութիւնը առածինպէս սկսաւ քաղքին օրէնքները կարգի դնել, ու առաջին անկարգութեան տենները մաած անկարգ բաները վերցընել շտկել: Վեննային հասարակ ժողովուրդը ու իշխանները կարծելով որ ասանկով իրենց ազատութիւնը կուզէ վերցընել, սկսան իրեն դէմ խօսիլ, մէջերնին միաբանիլ ու պալատը կոխելու սպառնալ: Լլպերտոս քաղքըցիներուն յանգանութիւնը տեսնելով քաղքի պալատէն ելաւ գնաց Վալէնպէռկ հին դքսերուն պալատը նստաւ, ու իր զօրքին հրամայեց շուտ մը Վեննա պաշարել, թող չհտալ՝ որ ներս կերակուր տարվի: Լսով քաղքին մէջը անանկ մեծ սով մը ինկաւ, որ քաղքըցիները պարտաւորեցան դեսպանով (էլչիով) դուքսին աղաչել, որ քաղաքին ողորմի, ու յանցանքնին ներէ: Լն ալ իրենց հեռահաշտեցաւ, բայց մէկ քանի ազատութիւնին՝ որ իր կառավարութեւնը արգելք կըլլային կոր, վերցուց:

Ռուտովֆ չորրորդը, որ 1358ին դուքս եղած է, 1365ին Վեննային համալսարանը դրաւ, այսինքն,

լատիններէնի դաստառն մէջը, ուր որ առաջագ մէ-
նակ ազատական արհեստներ ու փիլիսոփայութի
կըստովեցընէին, ինքը օրէնսգիտութի բժշկութի
ու վիրաբուժութի ալ աւելցուց: Ետքէն իր յա-
ջորդը Լ. Լյերաոս մեծ դուքսը 1384ին սրբազան
փափին հրամանովը անաբանութի ալ աւելցուց, ու
Փարիզէն երկու հատ անաբանութի վարպետ բե-
րել տրվաւ:

Եւ դուքսին ու Պէտէրիկոս երրորդ կայսեր
ատենը վեննացիները իրենց քանի մը ազատութեց
պատճառովը, օրենք որ դուքսերը վերցուցած էին,
շատ խռովութիւններ հանեցին: Պինտ առաջ իրենց
քաղաքապետին ու խորհրդականին դէմ ապստամ-
բեցան, ու անոնց շատ բռնութիւններ ըրին: Լյայս-
ըր 1462ին զիրենք հանդարտցընելու համար Վեն-
նա եկաւ. իրեն դէմ ալ քաղքին դռները գոցե-
ցին: Ետքը սուտմետէն հաշտութի ըրին, ու երբոր
կայսրը ներս մտաւ, իր ձիաւոր զօրքը ցրուեց նէ,
ապստամբները նորէն ոտք ելան, կայսեր պալատը
պաշարեցին, ու անիկա անօթիութի անանկ նեղի
մէջ ձգեցին՝ որ խեղճ կայսրը մտածեց ինքը զինքը
անոնց ձեռքը յանձնել: Սէյ մըն ալ Բոյեմիայի
Թագաւորը շատ զօրքով եկաւ, կայսրը իրենց ձեռ-
քէն խալըսեց ու ապստամբները հանդարտուց:

Լ. Լստրիային դուքսերը Վեննա եպիսկոպոսա-
րան մը դնելու համար շատոնց սրբազան փափն-
րէն հրաման կուզէին. վերջապէս 1480ին չորրորդ

Վսեմատուփափին հրամանովը փափագեին կատարվեցաւ : Եւ փափը մասնաւոր հրաման ալ տրվաւ, որ Եւստրիայի դուքսերը կարօղ ըլլան Վեննային եպիսկոպոսները ընտրել, ու անոնց հաստատութեն համար սրբազան փափէն գիր խնդրել :

Սատաթիա մաճառի թագաւորը 1484ին սուտումուտ պատճառներով Եւստրիա մտաւ, շուտ մը պզտիկ գեղերը առաւ, ու ետքը եկաւ Վեննա ալ պաշարեց : Վեննացիները չորս ամիս աղէկ կը տրիճութք դէմ կեցան ու զիրենք պաշտպանեցին : Բայց ետքը կերակուրնին պակսեցաւ. կայսրն ալ չէկրնալով իրենց օգնել Սատաթիան քաղաքը առաւ, իր բնակութիւնը հոն փոխադրեց, հարուստ քաղըրցիները ուղածին պէս թալլեց կողոպտեց, ու 1490ին Վեննա մեռաւ :

Եւ ատենները կայսրն ալ մեռնելով, իր տղան Սաքսիմիլիանոսը կայսր եղաւ, ու լսածին պէս՝ որ Սատաթիան մեռած է, շուտ մը զօրք ժողվեց Վաշուր գետէն վար եկաւ, Եւստրիա առաւ, ու Վլոսդէնայպուռին մօտերը բանակեցաւ : Եւ բանիս վրայ Սաճառին սպարապետը (սէրասկէրը) Վեննայէն դուրս ելաւ, վեննացիները դռները առին, ու կայսեր իմացուցին՝ որ շուտով ելլէ գայ : Երբոր կայսրը Վեննա եկաւ նէ, ամենքը շատ ուրախութք ու մեծ պատուով զինքը ներս առին, ու ասանկով կայսրն ալ իր հայրենի ժառանգութե կօրսըւած երկիրները նորէն ստացաւ :

Անբախտաբար 1519ին մեռաւ, որ իր կապին մէջը տասնէ որոշած էր՝ թէ «ինչպէս որ իր եղբորը տղոց մէկը՝ Կառուղոսը կամ Ֆէրտինանտոսը, Սպանիայէն կուգայ նէ՝ կառավարութիւն Լաստորիային ծերակուտին յանձնըմէ»։ Բայց քանի մը ապստամբներ ասոր դէմ միաբանեցան, ռամիկ ժողովուրդն ալ իրենց դին դարձուցին, ծերակոյտը մէկդի ըրին, ու կառավարութիւն բռնութիւն իրենք կընէին։

Կառուղոսը Սպանիայի Թագաւոր ու Լաստորիայի մեծ դուքս եղաւ, բայց ետքը Հռոմայու կայսր ընտրվեցաւ, ու Լաստորիայի մեծ դքսութիւն իր եղբորը Ֆէրտինանտոսին տրվաւ։ Ֆէրտինանտոսը 1522ին Լաստորիա եկաւ, Լայշթաթ քաղաքը բնակեցաւ, որ Սպանիայէն մէկ օրվան ճամբայ հեռու է, ապստամբ բռնակորներուն որը մեռցուց, որը քշեց, ու ականաւ խաղաղութիւն տիրել։

Ֆէրտինանտոսին տագրը Լուտովիկոս Առաջադի Թագաւորը 1526ին տաճկի պատերազմի մէջը փախչելինի տղայի (չամուրի) մէջ կըմտի (սպիւնանմիշ կըլայ)՝ ու կըմեռնի, ու արու զաւակ մը չըթողուր։ Ֆէրտինանտոսին կինը անոր մեծ քուրը ըլլալով՝ Թագաւորութե՛ն իրաւունքը իրեն կիշնար, անոր համար ելաւ Վրէճպուրկ գնաց, որ Անճառաստանի Թագաւորական քաղաքն է, ու իշխաններուն շատերուն հաւանութիւնը Թագ դրաւ, ու Թագաւորեց։ Իշխաններուն մէկ քիչ մասն ալ, որ աս բանիս չէին հաւնած՝ կերթան Կրանզել-

վանիայի իշխանը, կամ Սօյվտան՝ Յովհաննէս Նափօլիանը կը թագաւորեցնեն, ու բանը կուգայ պատերազմի: Նափօլիանը տեսնելով՝ որ Ֆէրտինանտոս քան զինքը զօրաւոր է, ու ինքը առանձին պիտի չիկրնայ յաղթել, տաճկի բանակը կանցնի, ու սուլթան Սիւլէյմանին տարեկան տուրք կըխոստանայ վճարելու՝ թէ որ իրեն թողոր Սաճառի վրայ թագաւորելու կօգնէ նէ: Ահա աս եղաւ առաջին անգամ տաճիկներուն Սեննա գալուն ու պաշարելուն պատճառը:

Սուլթան Սիւլէյմանը աս Նափօլիանին առաջարկութիւնը ուրախութիւն ընդունեցաւ, 300,000 զօրքով շուտ մը Սաճառաստան եկաւ, կէս մը մատուցեց՝ կէս մը պահապաններուն վախկոտութեամբը թողոր բերդերը ու ամուր տեղերը առաւ, ու սկսաւ Սեննա գալ:

Ֆէրտինանտոս ասոր դէմ բանի քալու միշտակ 8,000 զօրք ունէր, Սեննա ալ ան ատենը շատ գէշ վիճակի մէջ էր. շրջանակը վեց ոտք քայնութիւն պատ մը՝ չորս ոտք խորունկ փոս (հէնտէկ) մը՝ ու քաղքին դռներուն վրայ մէկ քանի հին պարիսպներ ունէր: Այս մը ինչ կրնային շինել նէ շինեցին, պարիսպներուն մօտ եղած տները փլցուցին, հողէ բլուրներ շինեցին, տներուն վրայ փայտէ ծածկերը վերցուցին, ճամբաներուն քարերը քակեցին, կնիկները, տղաքը ու ծերերը քաղքէն փախցուցին, ու քաղքին մէջը առատ ստակ՝ ուտելիք՝ խը-

մեղք՝ զգեմա՝ ու պատերազմի պէտք եղած բաներ պատրաստեցին։ Հանգրվաններուն (վարըշներուն) մէջը ան ատենը մինակ 800 տուն ու շատ ժամեր կային, ամէնուն ալ կրակ տըվին այրեցին՝ որ տաճիկներուն բնակելու տեղ չիմայ։ Այլը ըսված 8,000 զինւորները՝ 12,000 ալ ձեռքերնին դէնք բռնող կտրիճ քաղքըցիներ՝ բոլորը 20,000 հոգի եղան քաղաքը պահպանելու համար։ Պէրսիական տոս Վեննա ասոնց հաւատարմութիւնը յանձնելով՝ ինքը գնաց ինց քաղաքը, որ Վեննայէն իրեք օրվան ճամբայ հեռու է։

1529ին սեպտեմբերին 26ին Վեննա կը պաշարվի։ Երկրորդ օրը յը Ստեփանոսին ժամուն զանգաւ կատնէն կը տնսնեն՝ որ տաճկի զօրքերը մարտի բազմութե պէս վեց եօթը ժամ երկայնութիւն հինկ վեց ժամ լայնութիւն բոլոր լեռները դաշտերը ծածկած էին։ 30,000 վրան (չատըր) ունէին։ Թագաւորը Սիմեթինկ ըսված կողմը իր մարդիկներովը գեղեցիկ վրաններով բանակած էր, որոնց մէջը իր վրանը բլրակի մը վրայ ոսկիի պէս կը փայլէր, վրան ալ տաճկի Սանճաղը տնկած էր։ Հատ թընդանօթ (թօփ) չունէին, անոր համար շարունակ լաղմ կը փօրէին, ու կրակ տալէն ետե քաղքին վրան կը վաղէին, բայց բաներնին միշտ դժբաղդ կերթար։ Ինկ հեղ ամէն դիէն ամէն զօրքովը, ու տասնըվեց հեղ ալ մէյմէկ դիէն քաղքին վրան վազեցին, ամէն անգամին ալ քաղքըցիները զար-

մանալի քաջութիւնը զիրենք դուրս վաճառեցին : Ըս-
չափ բանի մէջ քաղքէն 1,500 ու գրսէն 30,000
հոգի մեռան : Սուլթանն Սիւլէյմանը տեսաւ՝ որ
բանը յաջող չէ, քաղքին ալ օգնութիւն կու-
գայ կոր, իր բանակին մէջը անթիւ մարդիկներուն
ու անասուններուն կերակուրը կը պակսի կոր, զօրքը
տրտնջել ու մէկզմէկ ջարդել կսկսին կոր, մանաւանդ
ասիացիները, որ աս տեղաց օդին ու ասանկ ծանր
գործքի սորված չէին, Սեննա թողուց, շուտ մը
եստ քարձաւ : Երկրորդ տարին փախնալով Ֆէր-
տինանտոս, որ չըլլայ թէ աս վտանգը ուրիշ տ-
տեն ալ պատահի, ամուր պատերով՝ կարգաւո-
րեալ պատնէշներով ու բերդերով Սեննա ամուր-
ցուց :

Բիւլ մը ետքը Գերմանիա լուսերական տ-
ղանդը ելաւ, ու շուտ մը Ըւստրիա ալ տարած-
վեցաւ : Ֆէրտինանտոս՝ որ ան ատենը Զոմայի
կայսր ընտրված էր, յառաջ շատ դէմ կեցաւ արգե-
լեց, բայց վերջէն քիչ մը աչք գոցեց : Իր յաջորդը
Երկրորդ Սեքսիմիլիանոս կայսրը աւելի ազատու-
թիւն տրվաւ, որ իրենց աղանդը կտրող ըլլան պաշ-
տել : Սատաթիա կայսրը նորէն արգելեց, ասոր
համար Ըւստրիա արտուել ռկաւ, ու Բոյէմիա
կատարեալ ապստամբութիւն ելաւ : Երկրորդ Ֆէր-
տինանտոս կայսեր ատենը Ըւստրիայի լուսերա-
կանները բոյէմիայիները իրենց օգնութիւն կանչե-
ցին. ու 1619ին Խուռնեան Սատաթիա կոմսը

չառ լուտերական զօրքով Լւստրիա եկաւ ու Վեն-
նայի մէջ Ֆէրտինանտոս կայսրը պաշարեց, ու
Թնդանօթներով պալատին մէկ կողմը մահ դար-
ձուց: Բայց կայսրը ներսը պմենէին չիշփոթե-
ցաւ, զինքը Լ.Յ ողորմութեւր յանձնեց ու հաս-
տաա կեցաւ: ()ը մըն ալ Լւստրիայի լուտերա-
կան իշխաններէն 16 հոգի զէնքերով պալատին մէկ
առանձին ու փրփրկած կողմէն ներս կրմանեն, մե-
կէն 'ի մէկ կայսրը իր սենեկին մէջը կը պատեն, ու
կըսկսին պօռալ պօռչըտալ, որ իրենց աղանդին թաւ
տայ, իրենց ապստամբ իշխանին դէմ պատերազմ
չընէ: Լւոնչափ կը յանդգնին՝ որ մէջերնին (ի)օնրա-
տէլ անուանով մէկը կայսեր կուրծքէն կը բռնէ,
ու պօռալով կըսէ. «ինչպէս ես Ֆէրտինանտոս,
ողիտի ստորագրեմ, մեր ուզածին պիտի զիջանիս,
թէ չէ»: Ս'էյմըն ալ յանկարծ պալատին հրապա-
րակին մէջէն ձիաւոր զօրքի փողերուն (զուրնանե-
րուն) ձանը կը լսվի: Կայսրը հոգի կառնու, իշխան-
ներուն երկսին գոյնը մեռելի գոյն կը դառնայ, ու
փախչող փախչողի կը լսան: Վաղքըցի ուղղա-
փառներուն տրամութիւն թմբած սիրտերը կարթն-
նան, բամբը՝ ինչպան համալսարանին ուսանողնե-
րը զէնք կառնեն, ձիաւորներուն հետ մէկ տեղ
լուտերականները կը փախցընեն, կայսրը ու Վեննա
կազատեն: Լւս ձիաւոր զօրքը գրեթէ հրաշքով
քաղքէն ներս մտած էին, ու թշնամիները քաղաքը
ու քաղքին գոնելը անանկ զգուշութիւն պահելով

զիրենք չէին տեսած, որ ասանկ եղած էր: Պու-
գուա՝ կայսեր սպարապետը Վիգեմա քաղաքը
լուտերականներու դէմ պատերազմելնի կայսեր
Սեննայի մէջ պաշարվիլը կը ըսէ, ու շուտով Հո-
կէնյուէն ըսված ձիաւորներու գունդը իրենց հա-
զարապետին Սէնթ Նիլէրին հետ Սեննա կը խրկէ,
որ կայսրը ասանկ մեծ վտանգէ ազատեն: Լսոնք
թէ պէտ թշնամւոյն բաղդատու թիւ, որուն դէմ կու-
գային կոր՝ շատ քիչվոր էին, բայց յԱ՛ճ ապաւի-
նած ձիերովը մէկ տեղ նաւեր կը մտնեն, շուտով
Սեննա կը հասնին: Թշնամիները բոլոր քաղքին
դռները գոց կը պահէին, բայց տօնք՝ ինչպէս ե-
ղած է մարդ չի գիտեր. ձկնորսի դռնէն գաղտուկ
ներս կը մտնեն, ու աչք բանալու գոցելու չիմար՝
ձիերն ուն վրայ նստած կայծակի պէս կայսեր պալա-
տին մէջը կը հասնին:

Սեննա շատ հին ատեններէն արտօնութի մը
ունի, որ զինւորները գնդով մէջէն անցնել կամ
մէջը մտնել չեն կրնար, անցնելու հարկ ալ կը լլայ
նէ դրսէն կը պտրտին, միայն պահպանութե համար
100 կամ 150 հատ մէկ տեղ կը մտնեն, 24 ժամ
պահպանելու տեղերը կը պահպանեն, երկրորդ օրը
ուրիշները կը մտնեն, առաջինները դուրս կելան:
Պէտրտինանտոս երկրորդը աս զինքը ազատօղ ձիա-
ւորներուն արտօնութի կուտայ, որ կարօղ ըլլան
պէտք եղած ատենը քաղքին մէջէն անցնել, ու
իրենց թիւը լեցընելու համար քաղքին մէջէն զօրք

ալ ժողովել : Ըստ արտօնութիւն ինչպէս Տիմայ
մնացած է : Ընդ մը հանգիպեցաւ մեզի ալ տես-
նել , որ կայսեր պալատին մեծ հրապարակին մէջը
չորս դին սեղաններ դրած էին , սեղաններուն վրայ
ամաններով գինի՝ գրիչ՝ կաղամար՝ թուղթ՝ ու
տոակ , իրենք ուրախութիւն կրկնէին կոր , ու ձեռ-
քերնին լեցուն գաւաթներով բազմութե մէջը կը-
պրտրտէին կոր , երբոր երկայն կտրիճներ կըտեսնէին
կոր նէ՝ կըսէին . „եկուր մեր պատուաւոր ընկերու-
„ թիւնը՝ խմէ սա գինին , մեր ուրախութե՞ն ու պը-
„ տօնութե՞ն մասնակից եղիր : “ Ուզողը կառնուր
կըխմէր կոր , անմիջապէս անունը կըգրէին կոր ,
ձեռքն ալ 25 արծաթ ֆիօրին կուտային կոր :
Վիսին հատածինպէս՝ կայսեր գինետունը բաց էր ,
նորէն կըհանէին կոր : Ըստնք բոլոր ընտիր հսկայ
մարդիկ են , ու կուրծքերնուն վրայ կէս զրահ (զըրիս)
կըկրեն , ձիերնին ալ իրենց յարմար բարձր ու լե-
ցուն ձիեր են :

Երկրորդ տարին երբոր Պուգուա սպարապե-
տը Բրակայ քաղքին առջևը լուտերականներուն
չարաչար կըյաղթէ , ու իրենց բոլոր զօրութիւն
կըկոտրէ նէ , Պէրտինանտոսը Վեննա իրենց ազա-
տութիւնները կըվեցընէ , աղանդին ալ կարգելու ,
ուղղափառ հաւատքը կըզօրացընէ , ու ալ աղէկ
պայծառացընելու համար 1622ին մեծ համալսա-
րանը ճէզուիթներուն կըյանձնէ , որ բոլոր վար-
պետները իրենցմէ զնեն :

Ընդհանուր իշխողութիւն կայսրը 1670ին բոլոր հրէաները Սիննայէն քշեց, իրենց մեծ պատիժ սպառնալով՝ որ մէյմալ չիդառնան: Ըսոր համար ինչպէս ան տառնը Եսայի (հրէաներու քաղաք) ըսված հանգրվանը, անկէ ետքը իշխողութիւն (Իշխողութիւնի քաղաք) անւանվեցաւ: Հիմա բոլոր Սիննայի մէջ քիչ հրէաներ կը գտնուէին, որոնց երեւելիները զանազան տառն հրաման առած են, ու մեծ տուրք կը վճարեն քաղաքը բնակելու համար: Իսկ մնացածները կամ ազգատները պէտք է, որ գիշերները քաղքէն դուրս ելլան, դուրսը պառկին:

Ինը տարի ետքը Սիննա սաստիկ ժանտախտ մը եղաւ, 122,849 մարդ մեռաւ:

Ըն տառնները իմէքէլի մականունով մաճառ կոմս մը՝ մաճառները կայսեր դէմ ապստամբեցուց, ու տաճկին շատ ստակ խոստանալով օգնութիւն դրեց: Իշխողութիւն կայսրը շատ աշխատեցաւ աս վտանգէն ազատելու համար, բայց անօգուտ: Իսկ լով որ Ստամպոլ պատերազմի մեծ պատրաստութիւն կայ, ինքն ալ պատրաստութիւն ետեւէ եղաւ, ու Սիննան ամրացուց: Վարա Սոստաֆա եպարքոսը 1683ին գարնան՝ 270,000 հոգիով Սոստաֆա տան եկաւ, ու երեսը, Ըստրիա դարձուց. յուլիսին մէկին թաթարները Ըստրիայի սահմանը հասան: Յուլիսին ութին կայսրը ինքն փախաւ, ու երբոր թաթարները հոն ալ հասան նէ, Սաստաֆա

գնաց. 60,000 վեննացի ալ կոյսեր ետեւն գացին : Կայսրը քաղքին պաշտպանութեան համար 13,000 ընտիր զօրք թողուցած էր, վրանին ալ Ուտտիէր Շ թարեմպերկ տնունով կոմս մը սպարապետ ըրած էր, աս կոմսը 7,000 հոգի ալ ձեռքերնին զէնք բռնող վեննացիներէն ընտրեց, ու ամէնը մէկտեղ անանկ ահեղ բանակի մը դէմ 20,000 հոգի եղան : Հոլխի 13ին տաճկի յառաջապահ զօրքերը հասան Վինէրպերկ ըսված լեռան վրայ, որ քաղքէն կէս ժամ հեռու է. տեսած գեղերնին ու շէնքերնին այրեցին, անանկ որ չորս դիէն ծուխերը ամպի պէս վեր սկսան ելլել : Լորկ-րորդ օրը քաղաքը պաշարեցին, ու ան պաշարու մը ինչվան սեպտեմբերին 12ը տեւեց : Ըս անգամ առաջինէն շատ աւելի թնթանօթներ բերած էին, տնդադար կընետէին, քաղքին վրայ շատ կրակով լեցուցած կամ տաքցուցած գնտակներ կըձգէին. շարունակ լաղըմ ալ կըփորէին, վառօդով պարիսպները ու պատերը կըփրլցընէին, ու փրլած տեղերէն առիւծիպէս ներս կըվազէին : Վաղքին մէջիներն ալ քաղաքը շատ կտրճութիւն կըպաշտպանէին, ու անպատմելի քաջութիւն զիրենք դուրս կըվազէին :

Շ թարեմպերկը հաւատարիմ զինուորներուն ու քաղքըցիներուն պարգեւներ մեծութիւններ կուտար, ու զիրենք հօր պէս կըսիրէր, անհաւատարիմները ու բերնէն քիչ մը տրտունջ հանօղները կըպատժէր : Զեղ մը իմացաւ՝ որ 10 ու 15 տար-

ւան երկու տղաք տաճկին լրտեսութիւն ըրած էին, օրինակի համար շուտ մը գլուխին կտրել տրվաւ: Հատ լրտեսներ կըխըրկէր, դուրսը ինչ որ կըլլարնէ կիմանար: Լսոնց մէկը Ֆուանչիսկոս Վոլշիցքի անունով լեհցի մըն էր, որ աղէկ տաճկերէն գիտնալով հեղ մը գնաց տաճկի զգեստով բոլոր տաճկի բանակը պտրտեցաւ, ամէն բանը իմացաւ, անկից գնաց Լօթրինկային մեծ դուքսին (որ դուրսը եղած կայսերական զօրքերուն սպարապետն էր, ու քաղաքը ազատելու կուգար կոր,) քաղքին մեծ նեղութեան ու վտանգի մէջ իյնալը պատմեց. ու 17 օրւան մէջը սպարապետէն մէկ մխիթարական թղթով մը Վեննա դարձաւ: Լս թղթին մէջը գրած էր. „Խմ ամէն „մտածմունքս քաղքին ու ասանկ կտրիճ զօրքիս „վրան է, ասանկ ամուր բերդ մը թշնամիներուն „թող չխորվիր, որ իրենց ուզածինպէս նեղեն: „Փրէզպուրկ առինք: Խէքէլին երկու անգամ „զարկինք: Սաքսօնիայէ՝ Ֆուանկօնիայէ՝ ու Պա „վիէրայէ օգնութիւն համար զօրքերը գետիպէս կը „վազեն կոր: () գոստոսի վերջերը Լէհին թա „գաւորին կըսպասեմ. եկածին պէս ձեր ազատու „թեան հոգ կըտանիմ“:

Սպատեմբերին Եօթին հազիւ մէկ տեղ ժողվեցան Խուլն (Վեննայէն ութը ժամ հեռու) Լօթրինկային մեծ դուքսը 27,000 կայսերական շօրքով, Պավիէրային իշխանը 11,000ով, Լէհին

Թագաւորը (Յովհաննէս Սպարապետ 26,000ով՝ Սաքսոնիային իշխանը 20,000ով՝ բոլորը մէկ տեղ 84,000 հոգի, ու սկսան դէպ 'ի Վալէնպէրկ առաջ գալ: Վաղքին մէջիններուն ըրած քաջութիւնները մարդկային զօրութեան դուրս բան մը կերեւնար: Ընչամիները պարիսպներուն մեծ մասը փլուցած՝ ու մէկ կողմն ալ երկու թուղ տնկած էին, նորէն մէկդի առին, ու զիրենք ինչպան բանակնին վնասեցին: Ընչամիները սեպտեմբերին վեցին եթ թին ութին պալատին քովի պարիսպներն ալ վաւորով վար առին, ու առաջիններէն աւելի կրկին բազմութիւն առիւծիպէս ներս վազեցին, ու անանկ եղաւ՝ որ քաղքինները շատ հոգնեցան, յուսահատեցան զէնքերնին ձգելու, ու քաղքը տալու մտածել սկսան, մէյ մընալ Վալէնպէրկ լեռան ետեւէն փամփուշտներուն (ֆիշէնկներուն) վեր ելլելը տեսան ու իմացան՝ որ օգնութիւն մօտ է, նորէն սիրաւորին, ու իրենք զիրենք բռնեցին:

Սեպտեմբերի 11ին իրիկունը սկսան քրիստոնեաններուն առաջապահ զօրքերը Վալէնպէրկին ու Լէօբուտիպէրկին վրայէն երևնալ. քիչ մընալ մթնցածինպէս աս երկու լեռանց վրայէն իրեք թնդանօթ արձակեցին, ու քաղքէն երևնալու տեղերը կրակներ վառեցին, որ քաղքեցիները իրենց մօտ ըլլալին իմանան, ու մխիթարվին: Հոգինին ապաստանած ու մահաւան դուռը հասած քաջ զինւորներուն ու քաղքեցիներուն ցնծութիւնը անպատ-

մելի եղաւ: Շատերը թշնամիներուն գնատակները բանի տեղ չիղնելով՝ տեսնելու համար աններուն ու զանգակատներուն վրայ կելլային, ուրիշները դուռն ելանք՝ թշնամին զարնենք ըսելով զէնքերնին առած հրապարակները կըվազէին, ուրիշները ժամերը կերթային, ուրախական ձայնիւ Եւ ողորմութեամբ շնորհակալ ըլլալով կուլային. ու բարեկամ ու թշնամի մէկզմէկ գրկած՝ սրտերնուն պարտ մութիւր մէկէն ՚ի մէկ յուրախութի դռնալով լաւէն ՚ի զատ բան չէին կրնար ընել:

Այսպէս ժամերին 12ին առտուանց կանուխ քափուլէն մը Լեօբուրիպէրկ պատարագ կընէ, բոլոր զօրքը պատարագ կըտեսնեն. ապա լոյսնալէն պէս օրհնութի կառնուն, ու պատերազմի հրաման կելլայ: Վրիստոնեաները վերէն, ու թշնամիները վարէն քաջութիւն կըպատերազմին, բայց կէսօրւան մօտ վարիքներուն բանը կըսկսի գէշ երթալ, քրիստոնեաները առջեւին եկած գեղերը՝ տները՝ պզտիկ լեռները կառնեն, իրիկւան դէմ Աննային առջեւ կուգան: Եւ պարբօրը զօրքը կառնու ետ կերթայ, ու բանակէն ՚ի զատ բան մը չիթողուր: Վրիստոնեից զօրքը ան գիշեր պատրաստ կենալու համար Աննային առջեւ թշնամիներուն բանակին մէջը կըպառկին: Եւրկորդ օրը առտուանց Շմարեմ պէրկը իր հազարապետներովը ու հարիւրապետներովը բանակը կուգայ՝ Լէհին թագաւորը ու բոլոր իշխանները կըբարևէ, թագաւորը զինքը եղբօր պէս

գրկելէն համարելէն ետքը, ձեռքէն կըբռնէ՝ բուրբ բանակը կըպտըտցընէ. ու աւարները կըցըցնէ: Ս'երջը թագաւորը՝ քովէն Շ թարեմպերկը՝ ուրիշ իշխանները ու սպարապետները մեծ ուրախութիւն քաղաք կըմտնեն. յառաջ Այ շնորհակալ ըլլալու համար. օգոստինեան կրօնաւորներուն ժամը կերթան, Օգիւ Աճ Գովաբանի, երգը թագաւորը ինքը կակի, անկէ Շ թարեմպերկին պալատը կերթան, կէս օրան կերակուրը հոն կուտեն:

Ամոյն 1/4ին կայսրը կուգայ, բանակը կերթայ, թագաւորը ու իշխանները մէկիկ մէկիկ կըգրկէ. իրենց շնորհակալ կըլլայ: Լորկու օրէն ետքը դարձեալ ինց կերթայ. որ կարօղ ըլլան պալատին ծակ ծակ եղած պատերը նորօգնել, ու մեռելները թաղել:

Իայց իր ճամբորդութիւն յառաջ լաւ մը կըվարձատրէ զանոնք, որ իր տանը՝ կայսրութեն ու բոլոր քրիստոնէութեն աղատութեն վրայ իրենց կեանքերնին դրած, ու ինչպէս վերջը հաւատարիմ մնացած էին: Շ թարեմպերկին ալ 200,000 արծաթ ֆիօրինի արժողութիւն մատնի մը կըպարգևէ, զինքը Սառալ (մեծ սպարապետ) ու եպարքոս կընէ, ու հրաման կուտայ որ ասանկ մեծ քաջութիւն մշտընջենաւոր յիշատակի համար իր կնիքին մէջը երկաթի յիշատակի համար իր կնիքին մէջը երկաթի յիշատակի զանգակաւունքը փորել տայ: Աւստրիային իշխաններն ալ իրեն շատ պարգևներ տալէն 'ի զաւ' քաղքըցիներուն հետ մէկ տեղ իրեն

Վ իսկին հանգրվանը եղած մեծ տանը թէ կայսրական ու թէ քաղաքական ամէն տուրքերը վրանին կառնեն, ու զինքը ամէն տուրքերէն ազատ կրնեն, որ ինչպան հիմայ անանկ է՝ ու իր ժառանգը բան չիվճարեր:

1688ին, յուժիսի 5ին հոգեգալստեան գիշերը սկսան Վ եննա քաղքին ճամբաները կանթեղներ վառել, լուսաւորել՝ անցնող գարձօղներու ապահովութիւնը համար:

1701ին սկսան Վ եննա կածէթթա տպել:

1704ին Գուանչիսկոս Բաքօշի թրանսիլվանիային դուքսը մաճառները նորէն ապստամբեցուց, ու իրենց գլուխ եղաւ: Իր մարդիկները ինչպան Վ եննային մօտերը կըխրկէր, ու Վ եննային հանգրվանները այրելու կըսպառնար, անոր համար հանգրվաններուն բոլոր շրջանակը պատեցին պարսպով, որ ինչու կըսվի. առջևը փոսեր (հենտէկներ) փորեցին, ու ասանկով տս մեծ վտանգէն ազատեցան:

Ին տարին Գուանսըղի դէմ Սպանիայի յաջորդութե կռիւը ելաւ, ու շատ երկան ժամանակ տեւելով ստակը պակսեցաւ, անոր համար թուղթ ստակ մը հանեցին, որ Պանթօ յէլլէլ կըսվէր:

1705ին մայիսի 5ին առաջին Էօբուտոս կայսրը մեռաւ, իր Յովսէփ եղբայրը իր տեղը անցաւ, ու առաջին Յովսէփ կայսր անւանվեցաւ. անմիջապէս իր եղբորը շատոնցմէ միտքը դրած ազատական արհեստներուն ուսումնարանը շինեց, ու դեկ-

տեմբերին 18ին մեծ հանդիսութիւն բանալ տրվաւ :
 Տոփսէփ կայսրը յաջորդութեւն պատերազմը բոլոր
 ուժով շարունակեց, բայց 1711ին ապրիլի 17ին
 ինքն ալ մեռաւ : Իր կառուոյս եղբայրը Սպանիայէն
 եկաւ : հոկտեմբերի 12ին Ֆրանկֆորթ քաղաքը
 Հռոմայու կայսր ընտրվեցաւ, վեցերորդ կառուոյս
 կայսր անւանվեցաւ, ու 1712ին յունվարի 26ին
 Սէննա եկաւ :

1713ին Սէննա նորէն ժանտախտ ինկաւ,
 86 $\frac{1}{4}$ հոգի մեռցուց : Լւստրիա աս ետքի ժանտախ-
 տը եղաւ, որ գրեթէ տասը տարին հեղ մը կըլլար,
 վնգի պատճառները չի գիտնալով չէին զգուշանար :

1718ին ինճլիէ- ըսված ճարտարագործ զին-
 ւորներու ուսումնարանը հաստատեց, որուն վրայ
 իր տեղը պիտի խօսինք :

1722ին տասվերեքերորդ խննդկենտիոս փափը
 Սէննային եպիսկոպոսարանը արքեպիսկոպոսարան
 ըրաւ, ու եպիսկոպոսը երկրորդ տարին մեծ հանդի-
 սութիւն արքեպիսկոպոսութեւն պատիւը ունշանը առաւ :

1740ին հոկտեմբերին 20ին վեցերորդ կա-
 ռուոյս կայսրը մեռաւ, որ Հապսպուրկի ցեղին վեր-
 ջին արու զաւակն էր : Լւնմիջապէս իր մեծ աղ-
 ջիկը Սարիամ Ռերեզիա, որ Ֆրանչիսկոս Լօթ-
 րինկայի մեծ դուքսին հետ կարգըված էր, իր տե-
 ղը անցաւ : Սեպտեմբերի 22ին Լւստրիայի իշխան-
 ները մեծ հանդիսութիւն ըրին, ու զինքը իրենց կայս-
 րը կամ կայսրուհին ճանչցան :

Կառույցս վեցերորդը մեռնելէն առաջ աս բանին դէմ կեցողներու դէմ պատերազմ ըրած, իրենց յաղթած, ու հաստատած էր, որ իր մահովնէն ետեւ իր աղջիկը Սարիամ Թերեզիան կարող ըլլայ իր տեղը Լստրիայի տէրութեն յաջորդել. ու Լստրիայի տէրութիւններուն մեծ մասը ընդունած էր աս բանս: Բայց ինքը մեռնելէն ետքը շատերը խօսքերնին վրայ չի կենալով՝ սկսան Լստրիայի շատ գաւառներուն վրայ պահանջմունքներ ունենալ: Լստոնց մէջը գլխաւորը Ֆուանսըզն էր, որ աս առթով շատոնց բազմացածը ուզեց յառաջ տանիլ, Լստրիայի զօրութիւնը կոտորել՝ իշխանութիւնը պղծ տիկցընել, անոր համար Պապիէրայի իշխանը Սարիամ Թերեզիային դէմ պատերազմի գրգռեց, ինքն ալ անոր օգնեց:

1741ին Ֆուանսըզի ու Պապիէրայի զօրքերը վերի Լստրիա մտան, ինչ քաղաքը առին, Վեննա ալ ճամբայ ընել ուզեցին: Վեննացիները քաղաքը աղէկ մը ամրացին, որ թշնամիները կարող չըլլան մերձենալ, պարիսպները նորոգեցին, զինարանները զէնքերով լեցուցին, ներսը շատ կերակուր կրեցին, ու սկսան իրենք իրենց կամքովը գունդ գունդ երթալ զինուոր գրվիլ: Կայսերական տանը կէսը Փրէզպուրկ գնաց, կէսն ալ Լրաց: Բայց վտանգը շուտով անցաւ. վնդի թշնամիներուն զօրքերը ճամբան փոխեցին, Բոյեմիա գացին, կայսերական տունն ալ գարձեալ Վեննա եկաւ: Ետեւն

մաճառները բոլոր ստեղծելու, գաղթին կայսերական ուրիշ զօրքերու հետ թշնամիները զարկին փախցուցին. ու Սարիամ իմերեզիան թէ բոլոր Լատրիայի տէրութիւնը ու թէ Հոռմայի կայսրութիւնը ժառանգեց:

1746ին Սարիամ իմերեզիան աշխուհականներու տղոց ազգի կրթութեանը համար ուսումնարան մը դրաւ, որուն իր անունը տրվաւ, որ իմերեզեան ուսումնարան կըսվի, ու ինչպէս հիմայ կեցած է:

1754ին Սեննայի հիմնական համալսարանը շինել տրվաւ, ու Կերհարդ Սփյէդման անունով իմաստուն մարդու մը ձեռքով ալ գեղեցիկ կարգեր կանոններ դրաւ:

1769ին կենդանիներուն բժշկութեան դասատուներ ու հիւանդանոցը դրվեցաւ: 1770ին վաճառականութիւն ուսումնարանը դրվեցաւ: 1771ին գերմաներէն լեզուի դպրատունները կարգաւորվեցան, ինչպէս որ հիմայ են: Ընտալին քաղքին ու հանգրվաններուն մէջի ծառնոցը՝ որ Վալստի կըսվի, ու յառաջ ջրոտ տղմոտ խորթութեան տեղ մըն էր՝ լեցուցին շտկեցին, ոտքով քալելու զատ ու կառքերով երթալու զատ ճամբաներ շինեցին, կառնա խոտ ցանեցին, կարգ կարգ ծառեր տնկեցին, որ զըւարձալի զբօսանքի մը տեղ եղաւ: 1772ին պղտիկ փօստան ելաւ, որ քաղքի ու հանգրվաններու մէջ մէկին թուղմը մէկալին կըտանի:

1775ին Մարտին ըսված պարտեզը շինվեցաւ, որ ժողովուրդին զբօսանքի տեղ եղաւ :

Սարիամ Խերեզիան առաջ իր երկանը Ֆիւան չիսկոս առաջինին հետ, ան մեռնելէն ետքը ատեն մը մինակ՝ ու ետքը իր մեծ տղուն (Նովսէփին հետ՝ ամէնը մէկ տեղ 40 տարի սքանչելի կառավարութեամբ, իր բարեպաշտութիւնը ժողովրդեան բարի օրինակ ըլլալով, ու մեծ մեծ բարիքներ ընելով՝ կայսրութիւններէն ետքը, 1781ին Նոյեմբերի 29ին վախճանեցաւ, ու իր մեծ տղան (Նովսէփ երկրորդը իր տեղը անցաւ :

(Նովսէփ կայսրը 1782ին շատ կրօնաւորաց ու կուսանաց կարգերը վերցուց, ու վանքերնին կէս մը տէրութեւն հարկաւոր բաներու առաւ, ու կէս մըն ալ ծախեց : «Եւն յայտն Պիոս վեցերորդ սրբազան փափը կորուշէ Սէննա գաւ, ու կայսեր սկսած եկեղեցական կարգադրութիւններու վրայ իրեն հետ բերան 'ի բերան խօսիլ, ինչպէս որ Նոյն փափը իր գրին մէջը կրօնաւորացանք, որով իր Սէննա գաւն ալ կայսեր կիմացընէր : Կայսրը աս բանս լսածին պէս շատ կուրախանայ : Սրբազան փափը քիչ մարդիկներով Հռոմայէն կելլայ, ու մարտի 22ին կէսօրէն ետքը ողջութեամբ Սէննա կը հասնի : Կայսրը որ շատ հեռու տեղ դիմացը գացած էր, մեծ պատուով զինքը կընդունի, ու իր պալատին մէջը պատրաստուած բնակարանը կըտանի : Մեզ շարժուան մէջ սրբազան փափը ժամերը ու ժամերու մէջ շի-

նաժ Վրի գերեզմանները կը պտըտի, ու զաակին օրը
 քը Ստեփանոս փառաւոր ձայնաւոր պատարագ կը-
 նէ: Լստքը Հօֆ ըսված մեծ հրապարակը ժողված
 մարդիկներուն ճէզուիթի ժամին դրան վրայի պատշ-
 քամբէն (չահնիշիրէն) օրհնութի կուտայ: Լմեն
 օր ալ պալատին մեծ հրապարակը իր բնակարանին
 պատշգամբին առջևը անթիւ բազմութիւն կը ժող-
 վէր՝ շատը հեռու քաղաքներէն եկած, սրբազանն
 ալ կելէր փափական օրհնութիւն կուտար: Կայս-
 րը շատ անգամ փափին կընկերանար՝ կըտանէր
 ի ննային տեսնելու արժանի շէնքերը՝ գրքատուն-
 ները՝ պատկերներու ու կենդանիներու թանգարան-
 ները՝ երևելի ուսումնարանները՝ զինատունները՝
 մեծ գործատունները, ու պալատին գանձերը մէկիկ
 մէկիկ կըցըցնէր: Լստպէս սրբազանը հաւատքի
 բաներու մէջ կայսրը շատ լուսաւորելէն ու եկեղե-
 ցիին շատ օգուտ ընելէն ետքը, ապրիլին 22ին
 ի ննան թողուց, ու ճամբայ ելաւ Հռոմ երթա-
 լու: Կայսրը մեծ պատուով մինչև Շէնպուռն պար-
 տէզը իրեն ընկերացաւ, հոն տեղը իրարմէ զատ-
 վեցան:

Նոյն տարին ապրիլի մէջը ժամերու մէջ մե-
 աել թաղելը արգելվեցաւ, որ քաղքին մէջը քեշ
 հօտ չելայ: Վաղքէն դուրս գերեզմանի տեղեր
 որոշեցին, որ հոն թաղեն:

Յառաջ բոլոր քաղաքը ու հանգրվանները
 միակիրեք ժողովըդապետ կային. 1783ին Յովսէփ

կայսրը վեց ժողովրդապետ քաղաքը՝ ու տասնըվեց հանգրվանները աւելցուց։ Դմանապէս գեղերն ալ ժամերը մեկզմէկէ շատ հեռու ըլլալով՝ գեղացիները ինչպան երեք ժամ հեռու պիտի երթային պատարագ տեսնելու համար, ձմեռը շատ նեղութիւն կը քաշէին, մանաւանդ հոգեվար հիւանդներու քահանայ հասցընելու համար։ Կայսրը գեղերը մեկզմէկէ կէս ժամ՝ իրեք քառորդ հեռու ժամեր շինեց, ու ժողովրդապետներ դրաւ։ Քաղքին մեծ հիւանդանոցը շինեց։ Նաև քահանայացու երիտասարդներու համար ալ ընդհանուր տեղ մը որոշեց, որ հոն տեղը կրթըվին։ աս տեղըս Կոնստանտնուպոլիս կըսվի։

Հառաջ կայսեր պալատը զատ՝ քաղաքը զատ՝ համալսարանը զատ՝ եպիսկոպոսարանը զատ դատաւոր ու դատաստան ունէին, կայսրը բոլորն ալ վերցուց, ու ամէնուն տեղը երկու դատաստան դրաւ, մէկը ազնւականներու ու եկեղեցականներու համար, որ Խանթէթի կըսվի, ու մէկալը հասարակ ժողովրդեան համար, որ Սեփեպուրդ կըսվի։

Հովսէփ կայսրը ան տարին լուտերական ու կալվինական հերետիկոսներուն հրաման տրվաւ, որ կարօղ ըլլան քաղքի մէջ մէյմէկ ազօթարան շինել։ Ըս բանս քաղքըցիներուն լաւ չերեցաւ, բայց լուտերական կալվինական տէրութիւններու մէջ բնակող ուղղափառները շատ ուրախացուց։ Վնդի ան տէրութիւնները աս բանիս վրայ անմիջապէս իրենց

դէմ հալածանքը դադրեցընելէն ետքը, իրենց ժամեր շինելու ալ հրաման արվին:

1784ին յունիսի 30ին կայսրը իր եզրօրը աղան Ֆիւանչիսկոսը (որհիմակաւն կայսրն է՝) խոսքաւ նայէն բերել տըվաւ, ու գրեթէ միշտ իր քովը կը պահէր, վեզի ինքը զաւակ չունէր, ու իր տեղը իր եղբայրը անոր տեղն ալ Ֆիւանչիսկոսը պիտի անցնէր: Ենոր համար զաւակին պէս կըսիրէր ու վրան կըդողար, չէր ուզեր՝ որ քովէն զատվի, հապա կը ջանար որ կայսրութեն բաներու մէջ աղէկ վարժէ զինքը:

1785ին ճիւսէֆինայ ըսված բժշկութեն ու վիրաբուժութեն ուսումնարանը շինեց:

1788ին յունվարի 8ին տաճկի դէմ պատեւրազմ բացվեցաւ. առաջ դժբաղդ գնաց, բայց ետքէն յաջող եղաւ: Պէլկրաթ առին. անոր համար հոկտեմբերին 14ին սը Ստեփանոս Օրէլ Լճ գալաֆանէի, երգեցին, ու իրիկունը քաղքըցիները իրենք իրենցմէ քաղաքը լուսաւորեցին:

1790ին փետրվարի 17ին Ֆիւանչիսկոսին կինը աղէիկ մը կըծնանի, շատ դժար կըլլայ, ու կըմեռնի: Յովսէփ կայսրն ալ ան օրերը ծանր հիւանդըլլալով, գիտէին՝ որ կայսրը Ֆիւանչիսկոսը ու իր կինը չափէ դուրս կըսիրէ, անոր համար կնոջ մահը շատ կըջանային իրմէն պահելու. բայց կայսրը շէնկոցէն իմացաւ, շատ այլայլեցաւ, ու փետրվարին 20ին ինքնալ մեռաւ:

Յովսէփի կայսեր եղբայրը Թոսթանայի դքսութիւնը իր երկրորդ տղուն՝ Ֆէրտինանտոսին տրվաւ, ու ինքը մարտի 12ին Վեննա եկաւ՝ եղբօրը տեղը անցաւ, ու մայիսի մէջ բոլոր տունը տղաքը բերել տրվաւ: ()գոստոսի 15ին Վարօլիի Թագաւորը ու Թագուհին իրենց երկու մեծ աղջիկներովը Վեննա եկան, ու 19ին Ֆռանչիսկոս հիմակւան կայսրը ու իր Ֆէրտինանտոս եղբայրը Թոսթանայի դուքսը երկուքին հետ կարգը վեցան: 1 էօբոլտոսը անմիջապէս Ֆռանկֆօրթ գնաց, Հռոմայի կայսր ընտրվեցաւ, ու 1 էօբոլտոս երկրորդ ըսվեցաւ:

1792ին մարտի 1ին կայսրը, ու մայիսի 15ին կայսրուհին մեռան: Ֆռանչիսկոսը իր հօրը տեղը անցաւ, յուլիսի 4ին Հռոմայի կայսր ընտրվեցաւ, ու Ֆռանչիսկոս երկրորդ ըսվեցաւ: Ընտարին Ֆռանսըզի ապստամբութիւն կոխը ելաւ, կայսրը տեսնելով, որ ժողովուրդը տաճկի պատերազմին պատճառովը շատ տուրքերով ծանրացած է, իրենց գլխովը նորէն տուրք ձգել չուզեց, իր անձնական ստըկէն այնչափ ստակ դրաւ՝ որ կարօղ ըլլայ երկու տարի պատերազմ ընել: Վեննացիները երբոր իրենց վրայ կայսեր ասանկ հայրական գութը տեսան նէ, սրտերնին անանկ շարժեցաւ՝ որ ամէնը՝ ազնւականէ ինչվան ռամիկը կայսեր օգնութիւն համար իրենց կամքովը ստակ տրվին, ոսկիէ արծրթէ աւելորդ ամանները փողերանոցը (Թարափխանէն) տարին, որ ստակ կոխվի, պատերազմի օգնութիւն ըլլայ:

Այսպէս ալ իրենց սիրուն դէմ նոր սէր ցցընելու
 համար 1793ին ապրիլի 7ին կէսօրը քաղքըցի հա-
 րիւրապետներուն դունդը ու իրենց հաղարապետ-
 ները իր պալատը կանչեց, որ իրենց ու բոլոր քաղ-
 քին շնորհակալ ըլլայ, ու իր մեծ սէրը ցցընե-
 լու համար իր ձեռքը իրենց արծըթէ օկաւառակ
 (քեասէ) մը տըվաւ, որուն վրայ իր պատկերը փո-
 րած էր, ու տակն ալ գրած էր. «Ի՛նչոր վեննացի-
 ,,ներուն իրենց իշխանին ու հայրենեացը վրայ մաս-
 ,,նաւոր սիրուն յաւիտենական յիշատակին համար,
 ,,ու ի՛ր փոխադարձ սէրը ու իր երախտագիտութիւն
 ,,ցցընելու համար՝ Ֆռանչիսկոս Լըկորդը իր սի-
 ,,րելի քաղքըցիներուն կընծայէ. 1793»: Եւ քը-
 աս սկաւառակը մեծ հանդէսով քաղքըցիներուն զե-
 նատունը տարին, որ ինչվան հիմայ հոն կրպահ-
 վի: Այսպէս պատերազմի օգնութեան համար ա-
 սանկ ազատ տուրքեր բոլոր կայսերական քաղաք-
 ները՝ բայց ալ աւելի Վեննա ասկէ ետքը շատ հեղ-
 ըրաւ, որպէսզի Պօնաբարթէին դէմ պատերազմ
 ըլլայ, որ բոլոր Լաւոպան տակնուվրայ ընել կըս-
 պառնար կոր:

1797ին՝ գարունքին՝ Պօնաբարթէ ֆռանսըզի
 սպարապետը Իտալիային վերի կողմը առաւ, ու
 Վիտինթիայի կողմէն եկաւ ինչվան Իստրիա, որ
 Լաւոպիայի հետ սահմանակից է: Այստեղ եղբայրը
 Առաքելոս մեծ դուքսը շատ զօրքով Պօնաբարթէին
 ետեի դին անցաւ. աջ ու ձախ կողմը ամուր տե-

ղերը մեծ գունդեր խրկեց, իրեք կողմէն աղէկ մը պաշարեց զինքը։ Ա՛յննա ալ գրեց՝ որ հայրենիքը սիրօղները ոտք ելան, զինքը ան զիէն իրենք պաշարեն։ Ա՛յննա ու բոլոր շրջանակի գեղերը շուտ մը ոտք ելան։ որոնք որ զէնք բռնել կրնային նէ կամաւ և ուրախութեամբ զինուոր գրվեցան, քաղքին չորս զին պատնէշներ շինեցին, ներսը շատ կերակուր կրեցին, ու աղէկ մը պատրաստըվեցան։

Ըստի 17ին զատկին երկրորդ օրը առտըւանց կանուխ ամէնն ալ քաղքին ու հանգրվաններուն մէջը Վալասի ըսված ծառնոցը ժողվեցան, վրանի մը տակ պատարագ եղաւ, ամէնը պատարագ տեսան, մեծերը հոն տեղը կայսեր առջևը հաւատարմութեան երդում ըրին, կայսրը Ա՛յրթէնպէրկին Վերտինանտոս դուքսը իրենց վրայ սպարապետ դրաւ, ու ամէնը մէկ տեղ 80.000ի չափ հոգի ուրախութեամբ հարսնիք երթալու պէս քաղքէն դուրս ելան՝ Պօնապարթէին առջևը կտրեցին։ Պօնաբարթէն աս բանս ալ լսեց նէ՝ խաղաղութի՛ն խնդրեց, Ա՛յնէտիկ՝ որ կայսեր թշնամի էր, կայսեր տալ խոստացաւ, և ուրիշ շատ մեծ խոստումներ ըրաւ։

Ըստի 18ին խաղաղութի՛նը եղաւ, իրեն ետ դառնալու ճամբայ տրվեցաւ։ Ըստչին խոստումը անմիջապէս կատարեց, մէկալնոնց ալ որը կատարեց, որը ստեց։ Վաղըքցիները մայիսի 3ին մեծ հանդէսով քաղաք մտան։ քանի մը շաբաթ ետքը կայսրը իրենց ամէնուն մէյմէկ արծըթէ մեծ դա-

հեկան պարգևեց, որ աս բանիս յիշատակի համար մասնաւոր տպւած էին :

Ինչպէս աս ատենները Մատրիա մեծ դքսու-
թիւն մըն էր, անոր համար իր.իշխանները կայսր
չընտրելով՝ Մատրիայի Բեթ Գոստ, ու ընտրվելէն
ետքը Մատրիայի Կայսր, Մատրիայի Բեթ Գոստ, և
այլն, կըսվէին : Կայսրը 1804ին օգոստոսի 11ին իր
ցեղին ծերագոյն մեծ դքսերը՝ կայսրութեան առա-
ջին պաշտօնատէրները՝ ու մեծ խորհրդականները
Ժողովեց, ու ամենուն հաւանութիւնը Մատրիայի
կայսր եղաւ : Եւ բանս շուտ մը ամէն գաւառներուն
ու դրսի տէրութիւններուն ծանուցվեցաւ, ու քիչ
ատենվան մէջ ամէն մէկ գաւառները զատ զատ
մարդիկ խրկեցին կայսր. աս նոր պատիւը շնորհա-
ւորելու համար : Եւ մանապէս բոլոր Լեւոպայի տէ-
րութիւնները աս բանը ընդունեցան, ու մասնաւոր
դեսպաններով (եղչիներով) շնորհաւորեցին : Այն-
նա աս բանիս համար շատ ուրախութիւններ եղան,
ու անոր յիշատակին համար նոր ստակ տպվեցաւ,
ու կայսրը Սուրմայի ու Մատրիայի կայսր եղաւ :

1805ին նորէն Ֆրանսոյի դէմ, պատերազմ
բացվեցաւ, ու սկսած չըսկսած սպարապետին մե-
կը անհաւատարմութեամբ Պալիէրսոյի մօտ իր
բոլոր զօրքը թշնամիներուն կըմատնէ, ան կողմը կը-
բացվի կըպարպրվի, Պօնաբարթէն կըսկսի բոլոր
շօրքովը Այննա գաւ : Կայսրը Սոքաւիա էր՝ երբ
որ աս բանը լսեց նէ, սիրտը շատ վերաւորեցաւ, ու

տեսաւ՝ որ Վեննա ազատելու ճար չիկայ, մէջի ջօրքը իրեն կանչեց ու Վոլրպնայ ըսված կոմսը քաղքըցիներուն վրայ վերակացու դրաւ: Լսիկայ քաղաքապետին օգնութեամբը մեծ աշխատանքով վեննացիները շատնեղութիւններէն ազատեց, իրեն, իշխանութեւր տակը միշտ 10,000 քաղքըցի զինւոր պահեց, որոնք գիշեր ցորեկ զինաւորած վտանգաւոր տեղերը կըսպասէին, որ ֆռանսըզի զինւորները քաղքըցիներուն բռնութի մը չընեն: Պօնաբարթէն շատ ուզեց իրենց զէնքերը ձգել տալ, ու իրենց զինարանը յափշտակել, բայց տեսաւ՝ որ բոլոր քաղաքը ոտք պիտի ելայ, վախցաւ ու թողուց:

Ըն տարին դեկտեմբերի 26ին Վրէզպուրկ խաղաղութի եղաւ: 1806ին յունվարին 1ին երկու դիէն ալ ստորագրովեցաւ, ու 12ին ֆռանսըզները Վեննայէն ելան: 16ին առաքվանց կայսրը Վանուբ գետին վերջին կամուրջին հասաւ, ուր որ իր պալատին ու քաղքին իշխանները քաղքըցի ձիաւոր ջօրքով կըսպասէին: Կայսրը իրենց հետ մէկ տեղ քաղաք մտաւ, շիտակ նք Ստեփանոսի ժամը գնաց, ու մեծ հանդիսութ Օչէլ Լճ երգըվեցաւ: Կայսրը իր քաղքըցիներուն մեծ սէրը տեսնելով սիրտը պնանկ լեցվեցաւ, որ ինչվան աս հանդիսութիւնները լմնցաւ նէ, աչքին արցունքը սրբելու թաշկինակը ձեռքէն չէր կրնար ձգել:

1809ին Պօնաբարթէին դէմ չորրորդ պատե-

րազմը բացվեցաւ։ Լպրիլի 10նին կայսեր զօրքը զանազան կողմերէն յառաջ գացին, կայսեր եղբայրը Կառուղոս մեծ դուքսը մեծ բանակով։ Բէկէնսպուրկ քաղաքը գնաց։ Պօնաբարթէն հոն դիմացը ելաւ, ու ամսոյն 18էն ինչվան 22ը շատ սաստիկ պատերազմ եղաւ, չափէ դուրս արիւն թափվեցաւ։ Կառ լոսը Ղանուբ գետին ձախ կողմը անցաւ, անկէ Բոյիմիա գնաց ու Պօնաբարթէն ամէն զօրքովը Վեննա գալ սկսաւ։ Լս հեղու քաղաքցիք ուղեցին քաղաքը քանի մը օր պաշտպանել, ու Պօնաբարթէն քիչ մը պատաղեցընել, որ Կառուղոսը կարօղ ըլլայ անդին մեծ պատերազմի մը պատրաստութիւն տեսնել։

Սայիսի Գին եկաւ թշնամին՝ առանց պատերազմի Սարիա Հիլֆ հանգրվանը առաւ։ 10նին սկսաւ քաղքին դէմ պատերազմիլ ինչվան ամսոյն 12ին իրիկունը։ Մինչուկ աս ատենը Կառուղոսը իր զօրքովը եկաւ Լըբնը ըսված գեղը, որ գետին անդին Վեննայէն երկու ժամ հեռու մեծ դաշտի մը վրայ է, ու հոն ամուր պատնէշներ շինեց։ Լն ատենը Վեննային զօրքին դրեց, որ Վեննայէն ելլան՝ կամուրջները այրելով իր բանակը գան։ Լմսոյն 13ին քաղաքցիները քաղաքը Պօնաբարթէին տըվին աս դաշամը՝ որ իր զօրքը քաղաք չիմտնեն, քաղաքը մինակ զօրապետները ու մեծ պաշտօնատէրները կարօղ ըլլան բնակիլ, ու իրենց ամէն ծախքը քաղաքին ու հանգրվաններուն տանուտէրները քաշեն։

Պօնաբարթէն պատրաստըվեցաւ գետէն անց-
 նելու ԳԼ Լյառուսին դէմ պատերազմելու : Սայիսի
 22ին Լճեր անանկ սաստիկ պատերազմ մը սկսաւ՝
 որ երկու օր երկու գիշեր թնդանօթներուն (թօ-
 փերուն) ձայնը Ս Եննայէն անդադար ու սաստիկ
 որոտումի մը պէս կըլսուէր : Երկու կողմէն ալ յու-
 սահատաբար կամ ամէնը մեռնելու կամ յաղթե-
 լու կըպտտերազմէին : Ս Երջապէս՝ Լյափօլէնը տե-
 սաւ որ՝ իր կորուստը չափէ դուրս բան մըն է .
 Լօպաւ կղզին քաշվեցաւ , 80,000ի չափ վիրաւոր
 բերաւ հետը , որոնց 15,000ը Ս Եննա՝ մնացածը
 գեղերը բաժնեց , ծանր վիրաւորները անգլիացի
 գետը նետեց , իսկ մեռածները թիւ չունէին : Լյառու-
 սին զօրքը Պօնաբարթէին զօրքին բաղդատուածքը
 շատ քիչ էր , բայց մէկ քանի վարպետական բա-
 ներ ըրաւ՝ ամէնն ալ շատ աղէկ յաջողեցան . մէյմը
 որ յառաջ բոլոր ուժը թնդանօթի տըվաւ . երկուորդ
 Պօնաբարթէն երբոր դիմացէն իր թնդանօթները
 առնելու համար կրնակնին ու կուրծքերնին զոխե-
 լով ծանր ձիաւորներ հանեց նէ , ինքը անոնց դէմ
 Լէհի թեթեւ ձիաւորներ հանեց , որ երկայն տէգեր
 (մզրախներ) ունին , ու շատ վարպետուած տէգ
 կըգործածեն , սւ իրենց տէգերով մէկալնոնց ձիեր-
 նին բոլոր վիրաւորել տըվաւ : ԼՍով անոնց ձիե-
 րը կատղեցան ու կարդերնին շփոթեցաւ : Լը-
 րորդ Պօնաբարթէն երբոր իր շփոթած ձիաւորնե-
 րուն օգնութիւն համար թեթեւ ձիաւորներ հանեց

նէ, ինքը անոնց դիմացէն Սաճառի ձիաւոր հանց, որ սուր գործածելուն կողմանէ բոլոր Լաւրոպայի մէջ նմանին չիկայ, ու դիմացնին եկածնեւրուն ձախ թւերնին զարնել տըվաւ: Լաւրոր Պօնաբարթէին աս երկրորդ ձիաւորներուն ալ որուն ձախ թւեր ինկաւ, որուն ալ վիրաւորվեցաւ, ու ալ ձիերնին չիկրնալով կառավարել, խառնաշփոթ ետ դարձան, ու իրենց բանակը շփոթութեամբ լեցուցին նէ. ան ատենը Վառուդսը իր բոլոր զօրքովը վրանին հասաւ, ու հոն աղէկ ջարդ մը տըվաւ իրենց: Պօնաբարթէն ինչվան աս պատերազմը կածէթթաներու մէջ կայսրը ու իր եղբարները շատ կրնախատէր, աս պատերազմէն ետքը սկսաւ անոնց վրայ մեծ գովեստներով խօսիլ:

Պօնաբարթէն Լօպաւ կղզին ամրացուց, կամուրջ շինեց, հեռուն եղած զօրքերը բոլոր ժողվեց, ու սկսաւ նորէն մեծ պատերազմի մը պատրաստութիւն տեսնել: Վառուդսը մեծ պատերազմէն ետքը կրնար անմիջապէս զինքը զարնել, բայց սպասեց որ թշնամին բոլոր զօրքը մէկ տեղ բերէ. ինքն ալ իր էջովհաննէս եղբօրը գրեց՝ որ ինքն ալ բոլոր իր զօրքովը գայ, որ երկուքը մէկ ըլլան թշնամին առաջինպէս մէյմըն ալ զարնեն, բոլոր զօրութիւնը կոտրեն: Բայց թշնամիքը եղբօրը ձեռքը ուշ հասան, Պօնաբարթէն ալ զինքը շուտով պատերազմի բռնադատեց, անոր համար ինչվան իրիկունը մինակ իր զօրքովը պատերազմեցաւ: Ետքը

Նայեցաւ՝ որ դիմացը շատուոր են, եղբայրն ալ չեկաւ, դէպ 'ի Սորավիա ետ քաշվեցաւ, ու հազիւ քանի մը ժամ ետքը իր եղբայրը Յովհաննէսը իր զօրքովը հասաւ, բայց ատենը անցած էր:

Յուլիսի 12ին զէնընկեցութի (միւթարիքէ) եղաւ, ու հոկտեմբերի 14ին խաղաղութի: Երկու օր ետքը Պօնաբարթէն սկսաւ քաղքին պարիսպներուն կէսը լաղըմով փլցունել. որ 14 օր տևեց. ու ամէն անգամ լաղըմ նետած ատեննին բոլոր Վեննա շարժ եղածի պէս կը շարժէր: Պօնաբարթէն խաղաղութիը ըլլալէն ետքը աս բանը ընելով կայսեր սիրտը շատ նեղացուց, անանկ որ, թէ որ աս անիրաւ վնասը տրված չէր ըլլար նէ, կայսրն ալ ետքը 1813ին ու 1814ին նորէն իրեն դէմ չէր ելլար, ու զինքը կայսրութե՛ չէր ձգեր. բայց իր ամբարտաւանութիը զինքը անանկ կուրացուց, որ չիկրցաւ մտածել, թէ տկարացած առիւծը՝ քանի որ շունչը վրան է՝ պէտքը չէ չարչարել, վնգի կրնայ ըլլալ՝ որ յանկարծ զօրանայ ու զինքը փարատէ, ինչպէս որ պատահեցաւ:

Նոյեմբերին 20ին իր զօրքը Վեննայէն տարաւ. 26ին կայսերական զօրքը եկաւ, 27ին կայսրը: Բոլոր Վեննա ոտք ելան, կայսրը տեսնելու ու ողջունելու համար պալատը գացին. ու իրիկունը քաղաքը ու հանգրվանները գեղեցիկ լուսաւորեցին (տօնամայ ըրին):

1810ին փետրվարի մէջ ծանուցվեցաւ, որ

Պօնաբարթէն կայսեր մեծ աղջիկը իրեն կնուծն համար կուզէ կոր: Սարտի Կին Պէրթիէ Պօնաբարթէին սպարապետը աս բանիս համար լ'եննա եկաւ, Կին մեծ հանդիսութիւն քաղաք մտաւ կայսեր գնաց, ու հրապարակաւ խնդրեց: Լ'մսոյն 5էն ինչվան 9ը պալատը մեծ հարսնիք եղաւ, ու 13ին կայսեր աղջիկը Պէրթիէին հետ Գլանսա գնաց:

1812ին Պօնաբարթէն Սոկաւէն ետ փախած ատենը իր հասարակ զօրքին իրեք մասին երկուքը՝ բոլոր ձիաւորները՝ ու ռմբաձիգ (թօփճու) զինուորները կորսնցնելէն ետքը՝ Գլանսա գնաց, բոլոր ձմեռը նոր զօրք ժողվեց, աղէկ մը պատրաստուլեցաւ, ու 1813ին գարունքին կանուխ ետ դարձաւ: Սոկոֆին ու Պրուշին՝ որ Սոկոֆին հետ միաբան էր՝ երկու անգամ յաղթեց ու երկուքը մէկ տեղ առջեւն քշելով ինչվան Լհաստան հալածեց. ու երկուքն ալ տեսնելով՝ որ բաներնին քէշ է՝ շուտ մը զէնընկեցութիւն ըրին: Կայսրը, որ աս միջոցի մէջ իր բոլոր զօրքը մեծ պատրաստութիւն Շվարցենպէրկ իշխանին հրամանին տակը Բոյեմիա ժողված էր, խաղաղութեն դատաւոր ու միջնորդ եղաւ: Եւրբոր Պօնաբարթէն Բուակայի (Բոյեմիայի մայրաքաղքին) ժողովի մէջ լմնցած խաղաղութիւնը ամբարտաւանութիւն նորէն աւրեց նէ՝ կայսրն ալ իրեն դէմ դարձաւ՝ մէկալնոնց հետ միաբանեցաւ, և ուզեց իր դատաւորութիւնը զենքով 'ի գործ դնել: Սկսաւ պատերազմ մը, որուն նմանը աշխրբի մէջ

քիչ պատահած էր, իրեք կայսերը, ու տասը թագաւորը, որը մէկ կողմը՝ որը մէկալ կողմը՝ երկու բաժնը վեցան, ամէն մէկը ինչ զօրք որ ունէին նէ՝ մէկ երկու այնչափ ալ ժողովեցին, իրենց բոլոր տէրութիւններնուն մէջը ունեցած գանձերնին ու մեծագին բաներնին նաւերու՝ կամ սայլերու վրայ բեռնաւորեցին, որ կարող ըլլան պատերազմի հողմին փչելուն կէօրէ կառավարել: (Խորոխ), Երոպա ահու դողու նեղութե մէջ ինկաւ, ամէն ալ խոր տրտմութի մը պաշարեց: Ա՛հ նա պատերազմի յաջողութե համար ժամերուն աղօթքներ թափօրներ ապսպրվեցաւ, ու ամէն ազգ իր լեզուովը սկսաւ Ա՛յ օգնութիւնը խնդրել:

Այսպիսի զինքը Սոսկովին ու Պրուշին կողմը որոշածին պէս՝ Պօնաբարթէն Շէգիայէն ու Լէպսյէն ետ քաշվեցաւ. օգոստոսին վերջերը Շվարցէնպէրկը զինքը Ռայնիային սահմանը չարաչար զարկաւ: Հոկտեմբերի 17ին Լիբսիա ան երևելի պատերազմը սկսաւ, որուն մէջը Պօնաբարթէին ու իր կողմը եղած թագաւորներուն զօրքին իրեք քառորդը սրոյ կերակուր եղաւ, կամ գերի ինկաւ. գերի խնողներուն մէջը գտնըվեցաւ Սպրսոնեային թողաւորնալ: Կափօլէոնը մեծ շփոթութե՝ Վերմանիա թող տըվաւ, ի՛նչօ գետէն անցաւ Ֆռանսա գնաց:

Եւ մեծ պատերազմին ատենը կայսրը, Սոսկովին կայսրը, ու Պրուշին թագաւորը քիչ մը

Հեռու լեռան մը վրայէն երեսնին պատերազմին գարձած նայելու տուննին, Շ վարցէնպէրի կայսեր տպարապետը անգիէն քանի մը երեւելի հազարապետներով՝ սուրը ձեռքը ձին կրակի պէս վազ-ցընելով եղած յաղթութեան աւետիսը բերաւ։

Կայսրը առ բանը լսածինպէս ձիէն վար կիջնայ, ու գետնի վրայ ծունկ չդրած Մ փառք կուտայ, ու շնորհակալութեան աղօթք կընէ։ Մնոր բարի օրինակին մէկաշնանք ալ անմիջապէս կըհետեւին։ Մսմեծ պատերազմը սկսելէն յառաջ կայսրը հրաման խորհած էր, որ իր քաղաքներուն առաջին ժամերը՝ Ս եննա ալ նը Ստեփանոսին ժամը առ պատերազմի համար իրեք օր սրբութի դրվի, ու ամէն ժամերէն ու վանքերէն թափօրով երթան սրբութեան առջևը ժամ մը ջերմեռանդութի աղօթք ընեն։ Մս աղօթքը սկսվեցաւ, ու երկրորդ օրը յաղթութեան լուրը հասաւ, բայց ինչպէս որ իրեք օրը չըլմեցաւ նէ՝ չհրատարակեցին։ Ս երջնանմիջապէս յաղթութեան լուրը բերօղ սուրհանդակը (մէնդիկը) 50 ձիավարօք (սիւրիւծիւով) մեծ հանդիսութի ներս մտաւ, բոլոր քաղաքը պտրտեցաւ։

Ատեւէն յաղթութեան համառօտ պատմութիւր տպեցին, ու չորս դին տարածեցին։ օր թշնամիներէն 60,000 հասարակ զինւոր, 27 մեծ զօրապետ, 3,000 հարիւրապետ ու հազարապետ գերի ըրած էին, 40էն աւելի թնդանօթ, 1,000 սայլ (առապայ) վառօթ ու տեսակ տեսակ գնտակներ, ու բոլոր

կահը կարասին աւար առած, 60,000 հոգի ալ բեր-
դերու մէջ պաշարած էին, որ վերջէն անոնք ալ
գերի ինկան: Պօնաբարթէն մինակ 80,000 հոգիով
փախած էր, ու մնացած զօրքը սրոյ տակ ջարդած
էին: Վննացիները աս բանիս վրայ հոգի առին,
տրտմութիւննին ուրախութիւն փոխվեցաւ, ու ամէն
մարդ փախցընելու համար ժողված բաները նորէն
տեղաւորեց. բայց պատերազմի աղօթքը դեռ ամէն
ժամ կրնէր:

Պօնաբարթէն վարիչ գնաց, սրբազան վափը
որ շատոնց Պօնթանապոլո արգելած՝ շատ նեղութե-
մէջ կը պահէր, իրեն ալ բան չիմացուցած ուր եր-
թալը՝ կայսեր ալ բան չի գրած՝ Պողոնիա Խտալիայի
կայսերական բանակին խրկեց: Սահմանը մօտիկ-
ցաւ նէ՝ ֆրանսըզի զինւորները հոն մնացին, հա-
րիւրապետ մը բերաւ զՍրբազանը կայսերական բա-
նակին յառաջապահ գնդին յանձնեց, ըսելով որ՝
սրբազան վափն է: (Յառաջապահ գնդին հարիւ-
րապետը ընդունեցաւ զինքը՝ ու շուտով բանակը իր
մեծին իմացուց: Սրբազանը մէկէն ՚ի մէկ կը տեսնէ, որ
տարբեր զօրք մը դաս դաս կառքին չորս դին չօքեր
են, ու իրենց հարիւրապետը կառքին դուռը բա-
ցեր՝ մասնաւոր յարգութեամբ մը կը խնդրէ կոր որ՝
զինքը ու իր զինւորները օրհնէ: Վափը կարծելով
որ ֆրանսըզ են՝ մէկէն ՚ի մէկ ասանկ մասնաւոր
յարգութեան վրայ մտքին մէջէն զարմանալով զօր-
քը ու զօրապետը աղէկ մը կը դիտէ, ու կիմանայ,

որ կայսեր զօրքն է, ու Ֆրանսըզներէն ազատվերէ, սիրտը ուրախութեամբ կըլեցվի, ԼՅ անհուն ողորմութեւն փառք տալով կառքէն վար կիջնայ, զօրապետը ու զօրքը կօրհնէ: Վրանսըզներուն զինքը ասանկ իրեն բան չիմացուցած բերելին, ու իրեն կայսեր զօրքին այսչափ յառաջ գալը չիմանալը զօրապետին պատմելինի, բանակէն սպարապետը՝ ետէն իր հարիւրապետները՝ հազարապետները՝ ուրիշ մեծ զօրապետները ու գունդ գունդ ձիաւորները ձիերնին վաղցընելով զինքը դիմաւորելու կուգան կըհասնին, ու պապական օրհնութիւն առնելէն ետքը, կառնուն զինքը մեծ պատուով ու ցնծութիւն բանակը կըտանին: Սպարապետը մեծ բանակը շուտով սուրհանգակ մը կըհասցընէ, որ աս չիյուսացված ուրախութեւն համար կայսեր աւետիս տայ: Սայսրը լսածին պէս ուրախութիւն կըլեցվի, ԼՅ փառք կուտայ, ու անմիջապէս իր ձեռքովը Սենայ իր տանը հազարապետին թուղթ մը կըգրէ, որ «Պատերազմիս սկիզբները մեր Սրբազանին ողջութեամբ ազատութիւն իմ գէնքերուս մեծ բարեւ, ըրաղգութի կըսեպեմ, անոր համար կուզեմ որ՝ իմ ըրողոր տէրութենս մէջը ԼՅ մասնաւոր գոհութեւն աղօթք ըլլայ»: ԼՅ հրամանը ամեն տեղ կատարեցաւ, բայց Սեննա ալ աւելի ուրախութիւն կատարեցաւ: Վանք մեր պատերազմին:

Նոր տարին կայսրը ու իր միաբանեալները Բէնօ գետէն անդին անցան, Պօնաքարթէին մնացած

զօրքը առջևնէն հալածելով քիչ ատենի մէջ նորէն չորս անգամ ալ զարկին : Սորտի 31ին փարիզ առին, Պօնաբարթէն աթուէն վար ձգեցին, ֆըրանսըզի օրինաւոր թագաւորը նստեցուցին, ու 22 տարւան ապստամբութե՛ն պատերազմը վերջացուցին :

Եւ թարէմպէրկ իշխանը աս բանիս լուրը թէ՛ պէտ ապրիլի իննին ՍԼ ննա բերաւ, բայց լուծի մտաւ կայսեր տանը ու պատերազմի խորհուրդին ամէն բանը պատմեց : Ի՛ն ամբլւան 12ին 107 ձիա՝ վարներով, ամէնն ալ կարմիր չուխայէ գեղեցիկ զգեստ հագած՝ ձիեր հեծած, որը փող հնչեցընելով, ու որը մտրակ ճայթեցընելով (ղամչի չաթ-լութմըլը ընելով՝) քաղքի մեծերէն ալ շատ մարդ ձիեր հեծած՝ իրեն ընկերացած ներս մտաւ, բոլոր քաղաքը պտըտեցաւ :

Եւ յունիսի 15ին՝ փարիզ նոր թագաւորին հետ եղած խաղաղութիւնը ՍԼ ննա հրատարակեցաւ, ու 16ին կայսրը անանկ մէկ փառօք պայծառութեամբ ու ուրախութեամբ ՍԼ ննա մտաւ՝ որ քանի որ ՍԼ ննա նա շինված էր նէ՛ անանկ բան չէր եղած, ինչպէս պիտի պատմենք :

Կայսրը փարիզ երթալով ու Պօնաբարթէն յալա կղզին քշելով իրեն երկու այցելութե՛ն հիմակուց մէկին պարտքը առատութեամբ վճարելէն ետքը, յունիսի մէկին փարիզէն ելաւ, 14ին հասաւ Ենպրուն, որ քաղքէն ժամ մը հեռու է : Վիչ մը հոնտեղ հանգչելէն ետեւ, 16ին ստորւանց կանուխ

կօնքերը ըսված ազնւականներու տողոց դասա-
տունը եկաւ։ Ըս հանդիսութե համար ինչ որ
պէտք էր նէ՝ առաջուց պատրաստուած էր, ու ամէն
հանդիսականները հոն ժողված էին։ Եւստի փա-
ռաւոր սպարապետի զգեստ հագած, կէսօրէն 2
ժամ յառաջ գեղեցիկ ձի մը հեծաւ, ու աս կար-
գով հանդէսը (ալայը) սկսաւ։ Հառաջ մեծ գունդ
մը քաղքըցի ձիաւոր զինւորներ՝ բոլոր նորէն մա-
քուր զգեստ շինած ու հագած՝ ու գլուխին սաղա-
վարտին վրայ յաղթութե նշան կանաչ տերեւներ
խոթած՝ աջ ձեռքերնին միօրինակ սրերնին մերկ
բռնած՝ զոյգ զոյգ ծանր ծանր կերթային։ Ընոնց
ետեւն ուրիշ մեծ գունդ մը կայսերական ձիաւոր
զինւոր կուրծքերնին զրխերով ու առաջիններուն
պէս սաղաւարտնին կանաչ տերեւով զարդարած,
ու ձեռքերնեն սրերով։ Ըսոնցմէ ետքը պալատին
հասարակ պաշտօնատէրները ու փողահարները
(մէհտէրհանները), փառաւոր հագված ձիերու
վրայ հեծած, ետեւն պալատը ծառայօղ ազնուական
տղաքը, ու կայսեր սեղանապետը իր մարդիկներու
վը քալելով։ Եւստի Եւստի Եւստի Եւստի Եւստի
իշխանները՝ կոմսերը՝ ու պարոնները ոսկիյի մար-
գրտի՝ ու տեսակ տեսակ ակն (ճէվահիր) քարերու
մէջ անանկ թաղված որ՝ արեւին մէջ ձիերնին խաղ-
ցնելով շարժած ատեննին վրանին նայելու աչք չէր
դիմանար կոր։ Եւստի կայսեր ներքին խորհրդական-
ները նմանապէս ձիերով զոյգ զոյգ։ Եւստի կայ-

սեր տնէն չափահաս երիկ մարդիկները, այսինքն՝
 Ալպերտ Սաքսոնիային մեծ դուքսը, կայսեր եղ-
 բայրները ու ժառանգը (շահզատէն), ամէնն ալ ի-
 րենց տներնուն հազարապետներովը ձիեր հեծած,
 ու իրենց մեծութեանը ու պատուոյն յարմար հագ-
 ված, ու ակն քարերով զարդարված: Ասոնցմէ ալ
 ետքը կայսրը իր տանը մեծ պաշտօնատէրներովը,
 ետեւէն թիկնապահ զօրքերու չորս հազարապետ-
 ները ու չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերը բոլոր
 գեղեցիկ հագված ու ձի հեծած, ամէնէն ետքը
 գունդ մը կայսերական ու գունդ մը քաղքըցի
 ձիաւորներ, ինչպէս յառաջ: Շամբաններուն եր-
 կու դիերը կարգաւ տեսակ տեսակ զինւորներ շար-
 ված էին, ու մէջերնին տեղ տեղ ալ զինւորական
 մուզիքաներ կեցած՝ կերգէին ու գործիքներ կըչա-
 լէին: Հանդէսը աս կարգաւ թերեզիան դպրա-
 տունէն ելաւ՝ Ախտինին մեծ ճամբէն Վէլթմէն-
 թօն եկաւ: Հոնտեղը յաղթական կամար մը շինած
 էին, կայսրը կամարին տակը եկաւ նէ՝ քաղաքապե-
 տը՝ որ իր խորհրդականներով կըսպասէր կոր՝ շատ
 պատուով ու բարեմաղթութիւններով զինքը ընդու-
 նեցաւ: Հոնտեղէն շատ ճամբաներ պտըտելով սը
 Ստեփանոսին ժամը եկան, շնորհակալութեան ա-
 ղովքներ ըրին: Օչէլ Լճ գովաբանէի, երգեցին,
 ու քանի մը ճամբաներ ալ պտըտելով պալատը
 գացին: Արչափ որ հանդէսը տևեց նէ՝ բոլոր ժա-
 մերը ամէն զանգակները կըզարնէին, պարիսպներէն

անդադար թնդանօթներ կընետէին, չորս դին գեղեցիկ ուրախական մուգիգաներ կընէին. օդն ալ ան օրը շատ գեղցիկ ըլլալով անհամար մարդիկ պատուհանները՝ ճամբաները՝ ու հրապարակները լեցւած՝ կայսրը ուր տեղէն որ կանցներ նէ բարեմաղթութիւն կընէին, ու ամէն դիէն ուրախութեւն ձայն մը կըհնչէր, որ ամէնը մէկտեղ խառնած՝ հեռու տեղերէն իրեք ժամ միօրինակ որոտումի մը պէս կըլսվէր:

Կայսրը Փռանսըզի երկիրը ոտք կոխած ատեն նէն վեննացիները սկսած էին պատրաստըվիլ՝ ետ դարձած ու Վեննա մտած գիշերը քաղաքը ու հանգրվանները փառաւոր լուսաւորելու համար, ու պատրաստութիւնը շատ մեծ ըլլալով ձայնը բոլոր Լուրդա տարածեցաւ: Ենոր համար կայսրը փարիզէն ելածինպէս՝ աս հանդէսը տեսնելու համար սկսան օտարականները Վեննա լեցվիլ: Սինակ Խնտրայէն, Փարիզէն, Պէրլինէն, Փեթրօպուրկէն, ու ասոնց նման հեռու քաղաքներէն 30,000 հոգի եկած էին, իսկ մօտ քաղաքները ու տեղերը մարդ չէր մնացած, որ Վեննա չիգայ, ու բոլոր բերանաբաց իրիկվան մթննալուն կըսպասէին, որ ասանկ մեծ պատրաստութեւ պտուղը տեսնեն: Սէյ մըն ալ արեւը մարը մտաւ նէ, սկսաւ ամէն մարդ իր տունը ներսէն՝ ալ աւելի դրսէն լուսաւորել, պատուհաններուն մէջը պատերուն վրան ճրագներով խորհրդաւոր գրեր, յաղթութեւ, խաղաղութեան ու

ազատութիւն նշաններ ձևացընել : Երբոր կատա-
րեալ գիշեր եղաւ նէ , բոլոր Վննա բորբոքած բո-
ցի մը պէս եղաւ , երկինքը կտրմըցաւ , մէկ սաստիկ
կրակ եղածիպէս կերէնար . շատ տանուտերներ ի-
րենց տներնուն ճակատը շատ բաներ ձևացուցած
էին : Տէրութիւն ասոնց երեւելիները մէկիկ մէկիկ գրած
ու տպած են , մեծ գիրք մը եղած է : Եսոնց մէջը
կայսեր եղբայրներուն , երեւելի դուքսերուն , մեծ իշ-
խաններուն ու կոմսերուն պալատները , մեծ խորհրդ-
դատները մարդու խելքէ դուրս բաներ էին , բոլոր
դրոսի պատերը փռնկածի պէս էր , ու տեղ տեղ
ճրագէ գրերով բարեմաղթութիւն բառեր կերէնար :
Եսով կրնաս իմանալ , որ աս ըսած մարդիկներուն
ամէն մէկը իրենց տներնին լուսաւորութիւնը համար
15,000, 20,000, 30,000, 40,000 ինչքան 60 000
ֆիօրին խարճած էին : Սաքսոնիային դուքսը Եւ-
պերտը տանը ճակտին կէսը փառաւոր՝ կէսն ալ հա-
սարակ լուսաւորած էր , ու ցաւագար ու տկար զին-
ւորներուն բնակարանը (խշլան) 30.000 ֆիօրին խրո-
կած էր , ըսելով : “60,000 ֆիօրին դրած էի աս գի-
շերւան համար , կէսը տանս ճակտին կէսին լու-
սաւորութիւնը տըվի , կէսն ալ առէք ձերմէջը ուրա-
խութիւն ըրէք” : Ես լուսաւորութիւնը բոլոր գի-
շերը ինչքան առտու միօրինակ տեւց , մարդիկը բո-
լոր ոտքի վրայ էին . ինչքան կէս գիշերը կառքերը
բոլոր արգելեցին , ու ճամբաներուն կարգ դրին ,
պէտք էր որ ժողովուրդը մէկ ծայրէն սկսէր ինչ-

վան մէկտէլ ծայրը նայելով յառաջ երթար. եւ
բառնալու հրաման չիկար, որ չըլլայ թէ բազմա-
թիւնը մէկգլմէկ ոտքի տակ կոխէ : Կէս գիշերին
կայսրը՝ կայսրուհին իրենց եղբայրներովը աղոցմովը՝
աւ բոլոր իշխաններովը ելան կառքերով պտըտե-
ցան՝ հանդէսը տեսան, ետքը ուրիշ կառքերուն ալ
հրաման տրվին :

Կայսրը իր մայրաքաղաքը եկածին պէս ձայնը
հնչեց, որ Սոսկոֆին կայսրը՝ Պրուշին թագաւորը,
ու Գերմանիային բոլոր թագաւորները ու իշխան-
ները Սեննա պիտի գան, Լաւրոպային ուրիշ թա-
գաւորներէն ալ կրցօղը ինքը պիտի գայ, չիկրցօ-
ղը դեսպան (էլչի) պիտի խրկէ, մեծ ժողով պիտի
ըլլայ, որ Լաւրոպայի ու գլխաւորաբար Գերմանիայի
բաններուն վրայ անանկ կարգ մը դնեն, ու խաղա-
ղութիւն մը հաստատեն, որ մէյ մըն ալ մէկը մե-
կալը իր տէրութիւնը մեծցընելու համար՝ չիկրնայ
խախտել : Եւ բանիս համար կայսեր պալատը սկսան
մեծ պատրաստութիւն տեսնել :

Սեպտեմբերին 15ին Գերմանիայէն շատ իշ-
խաններ եկան : 22ին կէսօրը Վիրթէնպերկին թա-
գաւորը եկաւ. որուն կայսրը ինչպան Շէնպրուն
վեց ձի քաշօղ կառքերով դիմացը ելաւ : Իրիկու-
նը () լանտային թագաւորը եկաւ. ասոր ալ ինչպան
Վանուբ գետին անդին դիմացը գնաց. երկուքին
համար 101ական թնդանօթներ նետեցին :

Եւ ամբըւան 25ին Սոսկոֆին կայսրը ու

Պրուշին թագաւորը եկան, կայսրը բոլոր իր տընովը, եղբարներովը, իշխաններով, զօրապետներով ու 30,000ի չափ զօրքով ինչպէս Խապօր ձիով իրենց դիմացը ելաւ։ Տոն տեղըս մէկզմէկ գրկելէն ողջունելէն ետքը՝ իրեքն ալ ձի հեծան, Սոփոֆին կայսրը մէկ դիէն, Պրուշին թագաւորը մէկալ դիէն, ու կայսրը իր կամացը դէմ մէջ տեղէն եկան քաղաք մտան, ասոնց համար ալ 1000 թնդանօթ նետակցաւ։ Եւ մտնա 27ին Սոփոֆին կայսրուհին եկան։ 28ին Պապիէրային թագաւորը ու թագուհին եկան։ Եւ տոնք բոլոր իրենց եպարքոսներովը եւ ուրիշ մեծ պաշտօնատէրներովը եկած էին։ Կայսրը իր պալատին մէջը անոնց զատ տեղ, ծառայներ ու սեղանք տրվաւ, ու իրենց մարդիկներուն պալատէն դուրս տեղ ու կերակուր տրվաւ։

Կայսրը իր աստիճանաւոր հիւրերը (միսաֆիրները) աղէկ պատւելու համար շատ մեծ հանդէսներ, ուրախութեան տօներ պատրաստել տրված էր։ Սեպտեմբերի 27ին գիշերը արհեստական մեծ կրակ եղաւ, փամփշտներով (ֆիշէնկներով) զարմանալի բաներ ձևացուցին, քաղաքը ու հանգրվանները փառաւոր լուսաւորեցին։ Այլ գիշեր՝ կաքաւ մը ըրին, 10,000 հոգի հրաւիրեցին, ամէնն ալ երեսնին դիմակ (սիւրէթ, մասդարա) դրած՝ ու ոտքերնէն ինչպէս գլուխնին միօրինակ զգեստ հագած։ Եւ կարթէն ըսված պարտեզը ժողովրդեան տեսակ տեսակ ընտիր խաղեր հանել տրվին,

ուրախութիւններ ընել տրոփին, ու կայսրը իր հիւրերը բոլոր բերաւ ցուցուց: Ս'նձ մուգիգա մը եղաւ, որ Սամիսոնի աղօթարան կրսվի, ասի ընողները 1000 քաջ մուգիգա գիտցօղներ էին: Հոկտեմբերին 18ին իբրսիպին պատերազմին տարեդարձը կատարեցին: Ս' եննային բոլոր զօրքը, որ ան ատենը 40,000ի չափ էին Պրաթէր ըսված պարտեզը բոլոր կայսերներով թագաւորներով ու իշխաններով մէկ տեղ պատարագ տեսան. ետքը Օգիւղ Մ' երգեցին, ու կէսօրը ան տեղը զինւորներուն զատ, իշխաններուն զատ, թագաւորներուն ու կայսերներուն զատ՝ նոյն տեղը մանաւոր սեղաններ դրվեցան, ու կերակուր կերան: Օ' ինւորները տարի մը յառաջ նոյն օրերը քաշածնին մատծելով՝ աս օրւան ուրախութե համար Մ' փառք կուտային: Մ'սոնց նման շատ զինւորական ու հասարակ հանդէսներ կ'ըլլային, օր չէր անցներ որ երկու իրեք՝ երբեմն չորս հանդէս չէր ըլլար: Կայսերաց ու թագաւորաց եպարքոսները (վեզիրները) ժողովը յառաջ կրտանէին, իրենք օրը մէկ կամ երկու ժամ մէջերնին կը ժողովէին, եղած բաները կընդունէին կամ կըմերժէին, մնացած ժամանակները զբօսանքներով կանցունէին:

Ժողովքը՝ դրված ատենէն աւելի երկննալով թագաւորներն ալ երկան ժամանակ Ս' եննա մնացին. բայց ան ալ Մ'ստուծով եղաւ, որ մէկ տեղ մնան, որպէս զի ետեւէն ըլլալու չարիքին շուտով մը ճա-

րը գտնեն, ու խափանեն: Ինչպէս հիմա կը տեսնուի:

1815ին մարտին առաջին օրէն սկսած՝ ետեւեւ ետեւ բօթ լուրերը սկսան բոլոր Աւրոպա հնչել, որ Պօնաթարթէն՝ որնոր տարի մը առաջ Պօնթանապօլ՝ իրեն ու իր ժառանգներուն համար մեծ բազմութիւն առջևը Պաշտպանութունէն գրով հրաժարած էր, փետրվարի 20ին ծածուկ մէկ քանի նաւերով Ալպա կղզիէն ելած՝ ու մարտի մէկին Պաշտպան հասած է: Ան մարդ մը իրեն դէմ չեկնալով շիտակ փարիզի ճամբան բռնած ու 20ին հին հասած է: Պաշտպաններն ալ զինքը նորէն կայսր ըրած են, ու բոլոր զօրքը իրենց օրինաւոր թագաւորը Ալեքսանդր Կոնստանտինովիչին տանելով թողուցած են, որ հազիւ () լանտայ կրցած է փախչել: Այս բաները լսածին պէս, կայսրները թագաւորները ու իշխանները կրակ կտրեցան, ու սկսան ի նենայէն հրովարտական հանել՝ բոլոր Աւրոպա իմացընել, որ «Կաթոլիկոն իր խօսքին վրայ չի կենալով նորէն ասանկ բան ընելուն շատ բարկացած են: Իրենք իրենց նստեցուցած նոր թագաւորէն՝ ի դատ՝ Պաշտպանի թագաւոր չեն ճանչնար, ու պիտի գան անիկա նորէն նստեցունեն: Հոս մը ամեն ալ իրենց զօրքերուն ու զօրապետներուն հրաման խրկեցին՝ որ երեսնին Պաշտպան դարձնեն: Այն մէկը մէյմէկ սպարապետ ունեին, որ կացուր սպարապետը Հ վարդէնպէրկ իշխանին կառավարութիւնը

կըշարժէին։ Սպարապետները անմիջապէս ելան բանակը գացին, ու պատերազմի կրակը բոլոր խորհրդի մէջ նորէն բորբոքեցաւ։ Սպիտին վերջերը դրանք եկած թագաւորները Վեննայէն ելան գացին, կայսրն ալ Հայտէլզերկ ըստած տեղը մեծ բանակը գնաց, ու սկսան նորէն Ֆրանսային սահմանը մտնել։ Պոնաբարթէն իր բոլոր զօրքը Սանպրո ըստած տեղը ժողոված էր, ու կայսերական բանակին մերձենալու կըմտնար։ Էռնիսթ 15ին գնաց Խնկիլիզի ու Պրուշի բանակին զարնովեցաւ․ բանը յառաջ լաւ գնաց, բայց 18ին Վէլենկաօն Խնկիլիզի սպարապետը ու Պրիւսիէ Պրուշի սպարապետը հասան, իր բանակին մէջը արունը գետի պէս վազուցանին։ Ինքը հազիւ ազատեցեւ՝ փարիզ փախաւ, ու նորէն պարտաւորեցաւ Եմսուէն հրաժարելու։ Իր մնացած քիչ զօրքն ալ փարիզ քաջվեցաւ։ Խնկիլիզները ու Պրուշները զինքը հալածելով յուլիս 6ին ու 7ին փարիզ մտան, 8ին ալ Ֆրանսայի օրինաւոր թագաւորը մտաւ։

Էռնիսթ 10նին կայսրը Սոսկոֆին կայսեր հետ ու Պրուշին թագաւորին հետ իր ու Սոսկոֆին զօրքով փարիզ մտան, բայց առաջին անգամին պէս ազգին գլխով չէ, ծուռ նայօղին կէտերը կարճելով, ու ծանր սուղը ձգելով։ Կայսեր սա պոյնտիւթիւր, որ դեռ պարտական էր Վափօլէոնին երկրորդ անգամ Վեննա գալուն դէմ, Վափօլէոնին ալ Ֆրանսիոյ ազգին ալ շատ ծանր նստաւ։

Ինչու որ առաջինը աշխարհորէն խօսելով՝ աշխրբէ
դուրսնը Հեզինէ կզգին քշվեցաւ, ու ակոով վախով
նեղութեն հաց ուտելով մեռաւ. իսկ երկրորդը վեց
ամիսի չափ մէկ միլիօնէն աւելի, հինգ տարի ալ ի-
րեք հարիւր հազար թշնամիներու զօրքը իր երկի-
րը կերակրեց, բոլորին թոշակը ու ամէն ծախքը հո-
գաց, ու ինչպան ան ատենը ինչ բան որ ուրիշ
տէրութիւններէն կողոպտած ներս տարած էին նէ՝
ամէնը իրենց ծախքովը իրենց տիրոջին գարձընե-
րէն ետքը, պէտք եղաւ որ թշնամիներուն ալ եր-
կու տարւան պատերազմի ծախքին համար եօթը
հարիւր միլիօն վճարեն. ու օրինաւոր թագաւորնին
ալ, որ չէին ուզեր իրենց վրայ թագաւորելը՝
բռնի ընդունեցան:

Սեպտմբերին 29ին կայսրը փարիզէն ելաւ,
9 ամիսի չափ նոր առած գաւառները բոլոր պըտը-
տելէն՝ կարգաւորելէն՝ ու ամէնուն ալ հաւատար-
մութեն երդումը ընդունելէն ետքը, 1816ին յու-
նիսին 16ին իրիկունը առանց հանդիսութեն յի ննա
մտաւ: Իսանկ լռիկ մտնալուն պատճառը կայսրուհւ-
ւոյն Լատալիա վախճանած ըլլալն էր, որուն հա-
մար կայսրը շատ տրտում ըլլալով՝ հանդիսութիւն
ընել չուզեց:

Նոյեմբերին 10նին կայսրը Փափկէրայի թա-
գաւորին ազնիկանը հետ կարգըվեցաւ: Հարսը ամ-
սոյն 9ին Շէնպրուն եկած էր 10նին մեծ հանդի-
սութեամբ քաղաք մտաւ. ու օգոստինեան կրօնա-

ւորներուն ժամը պսակվեցան : Պսակէն ետքը պաշտօնատէրները ու մեծամեծները շնորհաւորելու համար պալատը գացին , ու քանի մը ուրիշ հանգիստութիւններ եղան : մէկ քանի ալ պիտի ընէին , բայց կայսրը չուզեց , ու անոնց խորհրդելու ստակը՝ երկու հարիւր հազար ֆիօրին՝ կարօտելոց բաժնել տրվաւ :

1817ին հոկտեմբերին 18ին ցաւագար ու տկար զինւորներուն զինւորանոցին մէջը 1813ին Վիսիային մեծ պատերազմին տարեգարձը ըրին , որ ասանկ եղաւ : Վստրլանց ժամը տասնին մեծ ձայնաւոր պատարագ եղաւ , որուն կայսեր երկու որդիքը , եղբարները Վեննային բոլոր զօրապետները , ու զօրքին մեծ մասը ներկայ գտնուեցան : Պատարագէն ետքը հոն տեղի մեծ գաւիթը (սուֆան) զարդարված պատրաստրված էր , հոն ժողվեցան , ու Վիսիային յաղթութեան պատկերը քաշված էր՝ պատը կախեցին , որուն մէջը կայսրը՝ Մոսկովին կայսրը ու Պրուշին թագաւորը մարդու մեծութիւն քաշված էին , որ իրեքն ալ բլրակի մը վրայ իրենց հազարապետներովը երեսնին պատերազմին դարձած կընայէին : Շվարցենպերկ իշխանը մէկ քանի կայսերական զօրապետներ հետը անդիէն ձին լեցուցած վազընելով՝ իրենց յաղթութեան աւետիսը կրբերէ կոր : Այն Շվարցենպերկը ու իր զօրապետները , թէ կայսրները , թագաւորը ու իրենց հազարապետները շատ նման ու գեղեցիկ

քաշված են, անանկ որ զիրենք ճանչցողը տեսածին պէս կրկարծէ որ ան մարդիկները կենդանի կը տեսնէ կոր, ու հիմայ պիտի խօսին. պատկերը շատ մեծ է, գաւթին մէկ պատը բոլոր բռնած է: Ըսոր դիմացը նոյն պատկերահանէն քաշված ուրիշ պատկեր մըն ալ կախեցին, որ Էջեքի պատերազմին մէջ կայսերական զինւորներուն քաջութիւնը կը ներկայացընէ: Ըս երկու պատկերները հոն մնացին ու ամէն տարի հոկտեմբերի 18էն սկսած երկայն ժամանակ ամէն մարդ կրնայ երթալ տեսնել:

1818ին սեպտեմբերին կայսրը Վերմանիա Լիւէն ըսված քաղաքը գնաց, ուր որ Լաբոպայի խաղաղութենը վրայ մտմտալու համար Թագաւորները ժողված էին: Վեկտեմբերի իրեքին Վեննա դարձաւ. 12ին Սկոֆի կայսրը նորէն Վեննա եկաւ, 10 օր կեցաւ, ու իր տեղը գնաց:

1819ին օգոստոսին վերջերը Պրուշին Թագաւորին ժառանգ տղան օլանտայի Թագաւորին ժառանգ տղուն հետ կայսրը տեսնալու համար Վեննա եկաւ. վեցի Պրուշին ժառանգը բոլոր Ֆրանսըզի պատերազմի ատենը գրեթէ շարունակ կայսեր բանակին մէջը կայսեր քովը ըլլալով, ու կայսեր սքանչելի մարդավարութիւնը ու առաքինութիւնները տեսնալով, վրան մասնաւոր սէր կապած էր, որ քովէն զատվիլ չէր ուզեր: Կայսրը իր հիւբերը շատ սիրով ընդունեց, Վեննային տեսնելու արժանի բաները բոլոր ցուցուց, Վեննային չորս դին

գեղեցիկ տեղերը պարացուց, ու պալատին մէջը
մասնաւոր ուրախութեան հանդէսներ ընել տրվաւ։
Վերջ յիշված Հոհէնցոլէն ձիաւորներուն գունդին
երկրորդ անգամ հարիւրերորդ տարւան տօնն ալ
իրենց առջևը ընել տրվաւ։ որուն ձիաւորները
1619ին Ֆերտինանտոս կայսրը լուսերական ատ-
տամբներուն ձեռքէն ազատած էին։ Կայսեր որդ-
ւոցը ու եղբարց հետ Մշքէր ու Վալկրամ երկու
մեծ պատերազմներուն տեղերը տեսան, ուսեպտեմ-
բերին 13ին իրենց տեղերնեն գացին։

1822ին սեպտեմբերին 22ին կայսրը Պուռկ-
թօռ ըսված դրան հիման քարը դրաւ, որ բոլոր
խոշոր քարերով շինվեցաւ։ հիմայ լըմեցաւ, ու
շատ գեղեցիկ դուռ եղաւ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ալեքսանդր Կոնստանտինովիչի գրքերը, Վեժնա-Լեւնը, Գե-
րեբը, Էդմոնսը, ու Բնական գրքերը:

1. Ալեքսանդր Կոնստանտինովիչի 34
աստիճան երկուք ու կէս վայրկեան երկայնութիւնի
վրայ, ու հիւսիսի կողմէն 48 աստիճան՝ տասվեր-
կուք ու կէս վայրկեան ու քիչ մըն ալ աւելի լայ-
նութիւնի վրայ է, Վանուք գետին հարաւային
կողմը բլրակի մը վրայ, որ միջերկրական ծովէն
470 ոտք բարձր է:

2. Բուն քաղաքը յառաջուց շատ պզտիկ էր
ու մինակ հիմակաւն Վիշմարքթ, Սալցկրիս, Թի-
ֆէն կռապէն՝ Շօֆ, Պրանտշթաթ, ու Վիլմէն-
ըշթէք ըսված կողմերը կային: Վիշ քիչ շինվեցաւ՝
մեծցաւ՝ ստորին Մատրիային մայրաքաղաքը եղաւ,
ու առաջին Սաքսիմիլիանոս կայսեր ատենէն սկսած
ինչվան հիմայ Մատրիայի կայսրներուն կայսերա-
նիստ քաղաքը եղաւ:

Հիմայ Ալեքսանդր Բուն քաղաքը մինակ
չիմացվիր, քաղաքին հանգրվաններն ալ մէկ տեղ
կիմացվին, որ 1684էն ետքը հետ զհետէ շինված
են. վնգի ինչպէս որ պատմութեն մէջը գրեցինք,
1529ին ու 1683ին Ալեքսանդր Կոնստանտինովիչի
ատենը յառաջուց եղածները նախ նշմեցենք որ

րեցին, ու վերջը տաճիկները քանդեցին տնադատ դարձուցին:

Հանգրվաններու 20 հազար քաղքին հինգ վեցերորդ մասը 600 քայլ հեռուէն կը շրջապատեն. իսկ 21 երորդը՝ որ 1 էօբուլաշթաթ կըսվի՝ կը պատէ մնացած մէկ վեցերորդ մասը, որ առ հանգրվանին ու քաղքին մէջէն Վանուբ գետին մէկ ճուղը կանցնի. ու ասանկ ամէնը մէկ տեղ օղի մը պէս քաղքին շրջանակը կը պատեն: Ետեւ գրտի դիէն ալ 5 կանգուն բարձրութիւն հասարակ պատ մը ամէնքը պատած է, որ 1 էնէա կըսվի, որուն առջև խորունկ փոս մը կայ. փոսին վրան ալ հանգրվաններուն գացող դռներէն դուրս ելլալու համար կամուրջներ կան: Եւ 1 էնէա ըսված պատը քաղքին հարաւային կողմէն Վանուբ գետին քովէն սկսած՝ մեծագոյն մասը կէս լուսինի ձևով պատելով, ինչպէս հիւսիսային կողմը գետին քովը 15,955 կանգուն է, քաղքին մէկալ դիէն Վանուբ գետին երկրորդ ճուղը ընական պատնէշ մը կը կազմէ, որուն երկայնութիւնն ալ քաղքին վերաբերած պարտեզները ու մէկ քանի զբօսանքի տեղերը մէջը առնելով 15,105 կանգուն է, ու ասանկ քաղքին բոլոր գրտի շրջանակը 31,040 կանգուն կընէ, որ գրեթէ եօթը ժամուռ ճամբայ է:

Վաղաքը հանգրվաններով մէկ տեղ հաւկըթաձև բոլորակ մը կը կազմէ 7302 $\frac{1}{2}$ կանգուն երկայնութեամբ, 5962 $\frac{1}{2}$ լայնութեամբ, ու բոլոր մե-

ծուծի՜ր դրսի պատերէն տռեալ Ստամպօլի կան-
գունով 43,330,587 $\frac{1}{4}$ քառակուսի կանգուն է :

Վաղբին ու հանգրվաններուն մէջը գեղեցիկ
կանաչ դաշտ մը կայ, որ Վլասսի կըսվի, որուն
լայնութիւնը 600 քայլ է, ու երկայնութիւնը 3,000
քայլի չափ քաղբին 3 քառորդէն աւելին կէս
լուսնի ձևով կըպատէ, որուն մէջը գեղեցիկ կար-
գաւորութիւն կառքերուն ու ձիերուն համար զատ, ու
քաշելով գացօղ մարդիկներուն համար զատ ճամ-
բաներ շինված են. երկու քովերը կարգաւ տնկած
տեսակ տեսակ ընտիր ծառերով զարդարված են,
որ քաղաք գացօղներուն ու քաղբէն եկօղներուն
սրտերնին կըբացվի, ամառը արևը ու ձմեռը հովը
զիրենք չինեղեր : Ղրսեցիք երբոր Վ եննա կուգան
նէ, դեռ ուրիշ զբօսանքի տեղերը չիտեսած՝ մի-
նակ ասոնք տեսնելով, զիրենք դրախտի մը մէջ կը-
կարծեն :

Վաղսքը հանգրվաններուն միջին տեղն է,
ու նր Պետրոսի ժամը քաղբին բուն միջին տեղը
կամ կեդրոնն է. քաղաքն ալ իր զատ պարիսպնե-
րը ու խորունկ փոսերը ունի, ու բոլոր քաղբին մե-
ծութիւնը 928,125 քառակուսի կանգուն է :

Տները բոլոր թուով են՝ ու ամէն մէկ տանը
թիւը խոշոր գրով դրան վրայ գրած է. նմանա-
պէս ամէն մէկ ճամբուն ու հրապարակին (մէյտա-
նին) անունը անկիւններուն վրան գրած է :

Տները շատ ամուր շինած են. 300, 400,

500 տարվան շէնքեր շատ կը գտնուին . քաղքին ներք չորս դատիկոնէ (խաթէ) ինչպէս ութը դըստիկոն են, իսկ հանգրվաններունը՝ երկու դատիկոնէն ինչպէս հինգ . ու ամէն մէկ տուն մէյմէկ գեղեցիկ բերդ կընմանի, կրակէն շատ ապահով են, անանկ որ՝ եթէ ըստ պատահման կրակ մը կիյնայ ու տուն մը ամբողջ այրելու ըլլայ նէ, մեծ կրակ եղած կը սեպվի, ու կածէթթաներու մէջ կը գրվի :

3. Այնքա իրեք բնական՝ ու մէկ արհեստական գետ ունի . արհեստական գետը՝ Վանաշ կըսվի, որուն վրայ իր տեղը մասնաւոր պիտի խօսինք : Բնական գետերուն առաջինը բոլոր Լւարոպայի մէջ երևելի եղած Վանաշ գետն է, որ Պավիէրայէն ու Լւստրիայէն դէպ ՚ի վար կը վազէ, Այնայէն ժամ մը վերը՝ Լուստորֆ ըսված գեղին առջև չորս ճուղ կը բաժնըվի, որոնք ժամ մը վարը մէկ տեղ կուգան կը միանան : Այն ճուղը քաղքէն ժամ մը հեռու հիւսիսային կողմէն կը վազէ . երկրորդը անկէ քառորդ մը ասդիէն . երրորդը Էօբուլտշթաթ ըսված հանգրվանին դրսի դիէն . չորրորդը քաղքին ու Էօբուլտշթաթին մէջէն կանցնի . ու նաւերը հասարակօրէն ասոր վրայէն կը քալեն :

Երկրորդը Այնքա ըսված պզտիկ գետն է, որ քաղքէն հինգ ժամ հեռու Այնէուվալտ (Այնայի անտառ) ըսված անտառին մէջէն կը բղկէ, քաղքին հարաւային կողմէն՝ Լայմիրուպէ ու Այնին ըսված հանգրվանները մէկ քանի ջրաղացներ

դարձնելով՝ Վլասսիին մէջէն կանցնի. քաղքին ու Վայսկէռպէռ հանգրվանին մէջէն կերթայ Ղաւնուր գետը կրխառնըվի: Վրան Վլասսիի մէջ երկու փառաւոր քարէ կամուրջներ կան, երկու դին վերէն 'ի վար կայսրը շինել տրվաւ, ընտիր ծառերով զարդարեց ու գեղեցիկ պարտէզի նմանցուց:

Երրորդը Լլեւպախն է, որ ալ պատիկ է. Տոնպախ ըսված պարտէզին ետևի լեռներէն կը բղխէ, Լլեւկասսէ՝ Վիթենթալ՝ ու Սոսաւ ըսված հանգրվաններու մէջէն կանցնի՝ Ղանուր գետը կրխառնըվի:

4. Վ Եննային եղանակը քիչ մը անհաստատ է, օդը բարակ, չոր ու շատ առողջ է: Վրեթէ ամէն օր կէս աւուր մօտ քիչ՝ շատ՝ հով մը կելլայ՝ օդը կըմաքրէ. թէպէտ շատ կանձրէ, բայց շուտ մը կըչորնայ: Հառաջուց Վլասսիին մէջի կառքերու ճամբաներէն փոշին ամպի պէս կելլար: Հինկ տարի կայ՝ որ կայսրը սկսաւ աս ճամբաները կարծր իւանիլ քարերով շինել տալ, հիմայ մեծ մասը լմնցաւ, ու լմնցած տեղերուն փոշին դադրեցաւ, Երկու դիերն ալ մէկգմէկէ հինգ հինգ կանգուն հեռու միօրինակ խալախի ծառեր տնկել կուտայ կոր, որ աս տարի բոլորն ալ կըլմնայ:

Խամելու ջուրը առատ է, շատ տեղ վազան ջրերու աղբիւրներ կան, գրեթէ ամէն մէկ տուն ալ անուշ ջրի ջրհոր ունի. ցած տեղերուն ջրհորները այնչափ լաւ ջուր չունին, բայց բարձր տե-

ղերուներ շատ անուշ ու առողջ ջրեր են, որոնց մէջը մեր վանքին ջրհորին ջուրը ամէնէն աւելի ա-
նուշ՝ մարսող՝ ու առողջ ըլլալով, շատ հիւանդնե-
րու համար աղաչելով կ'առնուն, ու շատ օգուտ-
ներ կ'ըգտնեն:

5. Բնական գիւրքը շատ առողջ է, մօտիկ տեղիւնքը շատ պտղաբեր ու գեղեցիկ են, տես-
նօղը կ'ըկարծէ՝ որ պատկերի մէջ քաշած են. անանկ որ քիչ մայրաքաղաք կ'ըգտնուի որ Վեն-
նայի պէս գեղեցիկ ըլլայ: Հիւսիսին կողմէն Վանուբ գետին կ'ըգիննրուն մէջը ճիւղացած ծառերով՝ ան-
տառներ՝ մէջերնին զուարճալի ղըօսանքի պարտեզ-
ներ ունի: Երևմտքին կողմէն ունի Վալէնպէռլ լե-
ռը, որ գագաթը գեղեցիկ շէնքերով զարդարած գեղ մը ունի, որ հետուէն վրան թագի մը պէս կ'երև-
նայ: Ետը քովը շատ լեռներ կան, որ գեղեցիկ կանաչ դաշտերով՝ անտառներով ու այգիներով զարդարած են, ու դէպ 'ի հարաւ կ'երթան: Երև-
ելքին կողմէն ընդարձակ ու պտղաբեր ցորենի դաշտեր ունի, որ ինչպէս Սաճառաստան կ'եր-
թան: Իսկ հարաւին կողմէն տեսակ՝ տեսակ դիր-
քերով՝ պղտիկ լեռներով՝ ձորերով՝ գեղերով ու մեծ մեծ պալատներով միացած հորիզոն մը կ'երև-
նայ՝ որ մարգը կ'ըզմայլեցընէ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Քաղաքը, բաղին գտնէրը, ճամբաները, հրապարակները (Տէրապանները), ու ասոնց յետոյ գտնէրը, լաւ հին (անգլիս) բաները, ժամերը, լաւերը, ու գեղեցիկ տարածքները, ժամի շէնքերը:

1. Բուն քաղաքը համարժեքն էր երկնիկի կըր է, ու աներուն ու մնացած պարիսպին պատանդուն մէջէն լայն միջոց մը բոլոր քաղաքը կըսպատէ, որ մարտկոց (մէթէրիզ) կըսվի, ու հիմայ զըստանքի տեղ եղած է, անոր համար ալ մեծ մասը գեղեցիկ կարգաւ ծառեր տնկած, ու տեղ տեղ նըստարաններ շինած են:

Նախօրէօնը 1809ին պարսիկները Քէնթնէն Նէոթօնէն մինչուկ Շօթթէնթօնը փրցուց Նէթնիլան 1817 անանկ փրկիլած մնացին: Ան աստեղը կայսրը մտածեց, որ Աննա բերդ չըլլայ, մինակ դռներով գոցած քաղաք մը ըլլայ. անոր համար քաղքին դին եղած պարիսպը շինեց, ու պարիսպին առջևի տեսակ տեսակ դիրքերով շինած հողի բլուրները՝ պարիսպները ու պատնէշները ջնջել տրվաւ: Բոլոր քաղաքը կըսպատէ մաքրել տրվաւ, մէջը երկու կարգ ծառեր տնկել տրվաւ, փոսին անդիի պատը ջնջեց վերջոյ, ու

պատին տեղը կանաչ խոտով գեղեցիկ զառ 'ի վայր
(էնիշ) շինեց, ու գեղեցիկ զբոսանքի տեղ ըրաւ :
Պալատին առջևի Պուռկթօռ (պալատի դուռ) ըս-
ված դուռը քովի 400 քայլ երկայն պատերովը
300 քայլ դուռն քաշել տրվաւ, ներս մտած ատե-
նը ձախ-կողմը Ղալախ ըսված կայսերական պար-
տէզը մեծցուց, գեղեցիկ ծառեր տնկել տրվաւ,
մեծ աւազան մը մէջը շատրւան մը շինել տրվաւ :
Լսոր մէջ տեղը հին ձևով գեղեցիկ տաճար մը
շինեց, ու մէջը փանգնեց թէգէոսին արձանը, որ
ձիացապղին հետ առատերազմ կրնէ կոր : Եւ արձանը
շատ գեղեցիկ փորված է, ու չուամ փանտում ըսված
անունով արձան փորողին վերջին գործքն է : Կայս-
րը աս ապարտեզը առանկ զարդարելէ աւելորդ
վերդեան զբոսանքի տեղ ըրաւ : Հիմա մէջը խահվե-
խանէ մըն ալ շինվեցաւ, որուն առջևը ամառը
առաւու իրիկունը գեղեցիկ մոլզիքաց կողայ, ու
անկէ տեսակ տիրա պարտեցնելու անուշեղէններ
կրգանրվին : Լսոր դիմացը ներս մտած անունը աջ
կողմը իր պալատին համար ալ գեղեցիկ պարտեզ
մը շինեց. մէջը մեծ ձմեռանոցներ շինել տրվաւ :
որոնց մէջը Լմերիգայի շատ առանկեր, թռչուններ
ու սքանչելի պտուղներ կան. պարտեզին մէջը գե-
ղեցիկ աւազան մը, ու առաջին Պրանչիսկոս կայսեր
արձանը կայ ձիու վրայ հեծած : Լսիկա Սօլ ըս-
ված երեւելի արձան շինողի գործքն է : Լս երկու
պարտեզի մէջ մեծ դաշտ մը կայ, որուն երկայնու-

Թիւնը 370 քայլ՝ ու լայնութիւնը 280 քայլ է, չորս դին լայն ճամբաներ ձգած են, ճամբաներուն քովերը Վեննա չիգտնուած ծառեր տնկած են, ու մէջ տեղերը գեղեցիկ չայրոններ լրած են: Վլասսիէն հոս մտնելու համար Պուռկթօռէն պէտք է անցնիլ, որ ան ալ բոլոր գեղեցիկ սիւներով շինած գեղեցիկ բան մըն է, հինգ երկբացիկ դուռ ունի քովէքով, մէջի դուռը կայսեր կառքերուն համար է, երկու քովիները հասարակ կառքերու համար է, մէկը ելալու մէկալը մտնելու: անոնց երկու քովիներն ալ ոտքով գացողներուն համար են:

2. Վաղաքը հիմայ աասվերկու դուռ ունի, որոնց եօթը մեծ ու հինկը պզտիկ են. մեծերը կըսվին, Պուռկթօռ, Շթթէնթօռ, Լայթօռ, Սօթէնթուռմթօռ, Շթուպէնթօռ, Վէռթնէռթօռ, Պրանցթօռ: Իսկ պզտիկները կըսվին Սալթթօռ, Շանցէլթօռ, Պիշէռթօռ, Լօղէֆշթէթէռթօռ ու Սայլերթօռ. աս երկու վերջիները մինակ ոտքով գացողներուն համար են: Պուռկթօռին մէջէն անցած ճամբով Պավիէրա ու արևմտեան Գերմանիա կերթացվի, Վէռթնէռթօռին ճամբովը Ներսի Լաստիա ու Իտալիա կերթացվի, Շթուպէնթօռէն Սաճառաստան ու հաճկաստան, Սօթէնթուռմթօռէն Սօրալիա, Լոյեմիա ու հիւսիսային Լարոպա կերթացվի:

3. Վաղաքը մեծ ու պզտիկ 110 ճամբայ ու-

նի, որ արեւելեան քաղաքներուն ճամբաներուն բաղադատութիւնը շատ շիտակ ու լայն են, անանկ որ նեղ ճամբաներուն մէջէն երկու կառք քովէ քով անցնելէն ետքը՝ երկու քովերէն ալ քալողները հանգիստ կանցնին, իսկ լայներուն մէջէն իրեք չորս կառք ալ հանգիստ քովէ քով կրնան անցնիլ:

4. Ութը մեծ ու ասոր փոքր հրապարակներ ունի: Լճէնէն մեծ ու գեղեցիկ հրապարակը Լճ (արքունի) կըսվի, աս անունը՝ ատենօք Լճաւորային դուքսերը հոս իրենց պալատը շինած, ու հոն բնակած ըլլալով, անկից առաջ կուգայ: Լճ հրապարակը 160 կանգուն երկայնութիւն, ու 117 կանգուն լայնութիւն ունի. մէջ տեղը առաջին Լէօբուտոս կայսրը 1667ին Լճածնայ պատուոյն համար ինը կանգուն բարձրութեամբ պղնձէ թափած գեղեցիկ սիւն մը շինել տրված է, որ մերմեր քարէ շինած լայն ու բարձր պատուանդանի վրայ տնկած է, վրան երկու գլխով վիշապ մը կայ, վիշապին վրայ նք անձանայ արձանը մարդու մեծութիւն ունի վրայ կեցած է. վարը քարէ պատուանդանին չորս անկիւններուն վրայ չորս հրեշտակներ կեցած են, որ աջ ձեռքերնին սուր ու ձախերնին վահան բռնած դժոխային հրէշներուն դէմ կըպատերազմին կոր, ամէն ալ պղնձէ թափած ու սքանչելի գործած են, ու 9,020 օխայ են: Լճոր շրջանակը գետնին վրայ վանդակի ձևով կարճ սիւ-

ներ անկած ու մէկզմէկու շղթայով կապած են : Լս
բանիս համար ան ատենը 22,233 արծաթ ֆիօրին
գացած է : Լսոր երկու կողմը երկու շատրւաններ
կան, որ 1812ին խորհրդաւոր արձաններով զար
դարած են, աջ կողմի շատրւանին արձանները Լստ
րիայի ժողովուրդը իրենց իշխանին ու հայրենիքին
հաւատարմութիւնը կրնշանակեն : Լստրիայի տէ
րութիւնը խաթունի մը ձևով ներկայացուցած է,
քովը վահան մը կայ՝ վրան կայսերական կնքով,
խաթունին գլուխը կայսերական թագ՝ աջ ձեռքը
կայսերական գաւազան ու ձախը կէսը ոլորած մա
գաղաթ մը կայ, որուն վրայ լատիներէն գրով
Ֆրանչէսկո Լստին գրած է : Լս արձանին քովը
երկայն զգեստ հագած քաղքեցիի արձան մըն ալ
կայ, որ իրեն հետ ձախ կողմէն թեւ թեւ տրված
աջ ձեռքին իրեք մատվըներովը ոլորած մագաղա
թին վրայի գրին երդում կրնէ կոր, ու ճշմարիտ
հաւատարմութեւն նշանի համար ձախ ձեռքն ալ
կուրծքին վրայ դրած է : Ենոջ արձանին ոտքին քո
վը զանազան արհեստներու գործիքներ կան, որ
Նեմցէի ազգին արհեստի ու գիտութեւն բաղձանքը
կրցըցնեն. ու տակի դին՝ Լստայի Դոմէն,
Դոմէնի Դոմէնի գրած է : Ձախ կողմի շատրւ
անին վրայ ալ ասոնց նման խորհրդաւոր արձան
ներ կան, որ քաղքեցիները կայսեր իրենց սէրը
ցցընելու համար վարպետ արձան շինողի մը իրենց
ծախքովը շինել տրված են :

Լորկորդ հրապարակը Հօգէ Սթրիֆ կըսվի, որ
երկնէկ քառանկիւն մըն է. վեցերորդ Կառուոյս
կայսրը 1732ին աս տեղը գեղեցիկ զարդով զար-
դարած է, եւ թը կանգուն բարձրութիւն քառանկիւն
պատանդան մը շինած է, որուն վրայ չորս սիւնե-
րու վրայ գեղեցիկ գմբէթ մը կայ. ասոր տակը իրեք
աստիճան բարձր տեղ մը կայ, որուն վրայ սը
Վեճածինը ու սը Յովսէփը քահանայապետին առ-
ջին կրպսակին կօր, գմբէթին վրայ Հոգին սըը
աղանիի կերպարանքով հովանի եղած է, ու չորս
դին ոսկի ճառագայթներ կան. ամէն մէկ սիւնին
քովը մարդու մեծութեամբ մէյմէկ հրեշտակ կայ,
ձեռքերնին ծաղիկներով ու ծաղկէ թագերով
կուսութեւն ու հաւատարմութեւն նշաններ բռնած
են, ու ասոնց ամէնը մերմէր քարէ փորած են:
Պատանդանին երկու դիէն ալ մերմէրէ փորած
գեղեցիկ աւազաններու մէջ ջրեր կըվազեն, որ շատ
լաւ ջուր է, ու ժամ մը հեռու ()դդակրին ըս-
ված գեղէն երթի խողովակներու (քիւնկերու) մէ-
ջէն կըվազէ կուգայ:

Նշանը յանցաւորներուն դատաստանը ու բան-
տը հոս ըլլալով՝ երբոր մեծ յանցաւորի պատիժը
դատաստանէն կօրոշվի նէ, աս հրապարակին մէ-
ջը գերաններով բարձր տեղ մը կըլինեն, անոր
վրայ յանցաւորը մէկ կամ երկու ժամ յանցանքը
խոշոր գրերով գրած՝ վզէն կախած կըկեցընեն,
որ ամէն մարդ տեսնէ իմանայ, ու անանկ յան-

ցանք չընէ . վերջը ան յանցաւորը՝ գրած պատիժը
կատարելու համար՝ բանտը կը խրկեն :

Լըրորդ հրապարակը Կառուէն կըսէ, որ քաղ-
քին մէջ տեղն է, ու շատ լայն ու ընդարձակ
ճամբայ մըն է : Ընտան Լէօքուտոս կայսրը հոս
տեղս 1693ին իր ուխտը կատարելու համար՝ ի
պատիւ ամենասուրբ Լըրորդու թեան մերմէր քա-
րերէ գեղեցիկ սիւն մը տնկած է : Ըս կայսրը
1679ին Վեննային մեծ ժանտախտին ատենը ուխ-
տած էր, որ թէ որ Ըյ ողորմութիւն ժանտախ-
տը կը դադրի նէ, աս սիւնը կանգնէ : Ըրդ աս
սիւնը 25 կանգուն բարձրութիւն ունի, ու վերէն
ի վար եռանկիւնի բանված է : Պատւանդանը քա-
րերով բլուրի ձևով շինած է, որուն վրայ ուղղա-
փառ հաւատքին խորհուրդները խորհրդաւոր նշան-
ներով փորած է, անոր տակը հրեշտակ մը ձեռքը
վառած մեծ մոմով վար կիյնայ կոր, որ ժանտախ-
տը կը նշանակէ, վրան Լէօքուտոս կայսրը ծունկ
չոքած՝ աչքը երկինքը վերցուցած աղօթք կընէ կոր,
ու ըրած աղօթքը պղինձէ տախտակի մը վրայ ոսկե-
գրով գրած կախած է : Պատւանդանին անկիւնին
քարին վրայ Ըստրիային կնիքները (մօհուրները)
փորած են, ու միջ տեղէն իրեք անկիւնով բուրգ
կամ պուրճ մը վեր ելած է, որուն շրջանակը
ամպեր կան, ու ամպերուն մէջէն ինը դաս հրեշ-
տակներ կերկնան կոր. բուրգին վերի գագաթը
ամպերու վրայ ամենասուրբ Լըրորդութե իրեք ան-

ձերուն արձանները մաքուր ոսկեզօծած նստած են :
 Եւ սիւնին վրայ ան արձաններուն բազմութիւնը
 աւելի տեսնելու արժանի են, որ պատւանդանին
 վրայ սքանչելի վարպետութիւն փորված են . աւար-
 ձանները Հոգին սուրբին առաքեալներուն վրայ
 իջնալը, Վ.սի ընթրիքը, Եղամին ստեղծվիլը, ու
 ջրհեղեղէն աղատած 'Եւ նահապետը եօթը հոգ-
 ւով կընեկայացընեն : Եւ սիւնը՝ հիմայ ինչպէս
 որ կեցած է նէ՝ կանգնելու համար 66,646 ար-
 ծաթ ֆիօրին գացած է :

Կռապէնին երկու ծայրը երկու վազան ջրի
 աղբիւրներ կան, հիմակվան կայօրը 1804ին ասոնց
 առաջինը ծա (Յովսէփայ)՝ ու երկրորդը ծա Լէօբու-
 տօսին արձաններովը զարդարեց :

Զորորդը 'Եւսէ, Սաւադ կըսվի, որ աս ալ
 Սենային մեծ հրապարակներուն մէկն է . ասոր մէջ
 տեղը գեղեցիկ քարերով շինած մեծ աւազան մը
 կայ, որուն մէջ տեղը մէրմէր քարէ շինած կլոր
 պատւանդանի վրայ խոհեմութիւն խորհրդաւոր ար-
 ձանը նստած է . չորս դին չորս տղաք կեցած են,
 թւեռնուն տակը մէյմէկ ձուկ բռնած են, որոնց
 բերններէն շատ ուժով ջրեր կըվազեն կոր : Կայս-
 րը 1801ին աւազանին չորս դին երկու կնիկ մար-
 դու ու երկու էրիկ մարդու արձաններ դնել տը-
 վաւ, որ վարի Եւստրիային չորս մեծ գետերուն,
 այսինքն, Դանուբին, Սարխին, Լանսին, ու Լայ-
 թային, նշաններն են . արձաններուն երկուքը սա-

ժողովուրդը բնականաբար առաջնորդվում է իր սեփական օրինակով, որովհետև ժողովուրդը միշտ առաջնորդվում է իր սեփական օրինակով:

Հինգերորդը Լուսինյան կրթության օրինակը երկրորդը Նովոսիլի կայսեր արձանն է կառուցում, որ հիմնական կայսրը 1806ին կանգնած է. Նովոսիլի կայսրը հին հռոմայեցիի զգեստով գլուխը դարձնում է թագով պսակած, գեղեցիկ ձիու մը վրայ հեծած է, ձախ ձեռքովը ձիուն սանձը (կեմը) կրքոնէ կոր, ու աջ ձեռքը դէպ 'ի առջևը շիտակ երկնցըցած է: Երկրորդը ալ ձիւն ալ շատ վարպետութիւն պոնձէ թափած են, արձանը 1800ին թափած է, իսկ ձիւն 1803ին. ձիուն առջևի ոտքէն ինչպան կրքոնէ մագերը 4 ½ կանգուն է. ու պոչէն ինչպան գլուխը 4 կանգուն է. իսկ վրայի կայսեր արձանը 4 ½ կանգուն է: Զին երկու ոտքերը վեր վերցուցած՝ կարծր կրանիթ քարէ՝ հինգ կանգուն բարձր պատանդանի մը վրայ կեցած է: Պատանդանին առջևի դին լատիններէն գրած է. Նովոսիլի Լուսինյանը () Գոսպոսի, որ ոչ Երկայն, Բայց Բարձրովն հասարակաց օգտի համար ապրեցաւ: Լատին դին գրած է. Պատանդանիս Հռոմայի ու Լուսինյանի խոսք՝ Եղբորդիս՝ Երկրորդը Զօրը Իսկանդեր. 1806, Լուսինյան դին պոնձէ երկու հաստը տախտակներ կան՝ մէկին վրայ երկրագործութիւն խորհրդաւոր նշանները փորած են, ու մէկային վրայ վաճառականութեան նշանները, որոնց երկուքն ալ Նովոսիլի կայսրը շատ

պայծառացրած էր : Պատանդանին չորս զին կորըն-
թեան ձեռք չորս սիւններ կան , որոնց վրայ պղնձե
փորած 16 խոշոր միտաւններ կան , որ Յովսէփի կայ-
սեր կենացը մէջը ուրախալի բաներու համար կոխ-
ված միտաւններուն պատկերներն են :

Սեցերորդը նա Ստեփանոսի հրապարակն է .
որ Շէփանիւայ կըսվի . աս ալ մեծ հրապարակ
մըն է , մէջ տեղը նա Ստեփանոսին ժամը կայ , ու
շրջանակը ամէն դիէն ընդարձակ ու մաքուր տեղ
մըն է :

Եօթներորդը կայսեր պալատին մէջի հրապար-
ակն է , որ Պատանդանի կըսվի , ու կարգաւորեալ
երկնկէկ քառանկիւն մըն է :

Ութերորդը Ստեփանիւայ կըսվի . աս
հրապարակին մէջն ալ 1798ին վազան ջրի աղբիւր
մը շինված է , որուն վրայ Սովսէս մարգարէին պղնձ-
ձէ արձանը կայ , որ ապառաժ քարէն ջուր կըհա-
նէ կոր :

Պղտիկ հրապարակներուն մէջը պատմելու ար-
ժանի մեծ բաներ չիկան . մինակ Շէփանի յայտն-
ված հրապարակը պատի մը քովը երկու
կանգուն բարձր ծառի բուն (քիւթիւք) մը կայ ,
վրան բոլոր գամեր գամած՝ երկըթէ կապ (չէմպէր)
մը անցուցած՝ ու կըղպակ մը կախած է : Եւ ապա
Սիւնեւվալտ ըսված անտառը ինչվան հոս կուգայ
եղեր , ու ասիկայ ան անտառին վերջին ծառն է
եղեր , որ արմատը դեռ գետնի մէջ է : Եւ ըսվի որ

դարձի (չիլինկի) աշկերտ մը վարդափն հետ
խօսք կըդնէ, որ թէ որ զինքը վարպետ քնելու կը-
խոստանայ նէ, ինքը կըղպակ մը շինէ, որ մարդ
կարօղ չըլլայ բանալ : Սատանային օգնութիւն կը-
շինէ կըղպակը, հոն կըկախէ, ու ինքը ամենուն
առջևը բանալէն գոցելէն ետքը բալլիքը Վանուր
գետը կընետէ, ու սառտանաները կառնուն կըվեր-
ցընեն անիկա : Ինչպէս հիմայ Վեննա եկօղ դարբ-
նի բանուորները շատ փորձած են, ու բանալ չիկըր-
ցօղը ծառին գամ մը զարկած է, ու հիմայ անանկ
եղած է՝ որ ալ տեղ չէ մնացած գամ գամելու :
մէկը մէկալը պարզ կըքնեն կըփորձեն, կերթան :

5. Վեննայի պալատներուն մէջը գեղեցիկ շին-
ված ու տեսնելու արժանիները են,

Հռոմայի կայսերութեն դատաստանի պալա-
տը, որ բոլոր Վերմանիայի շէնքերուն մէջը ամե-
նէն գեղեցիկն է. ասիկա կայսերական պալատին
հրապարակին վրայ մէկ ծայրէն ինչպէս մէկալ ծայ-
րը կերթայ, ու 1728ին շինված է. ինչպէս 1807
Հռոմայի կայսերութեն իշխաններուն դատը միշտ
հոս կըքշվէր. ետքը կայսրը իր պալատին խառնեց
իր տղոցը ու իրենց մարդիկներուն բնակարան
ընտել : Զորս ֆառիկոն (խաթ) պրանչելի համեմա-
տութիւն շինված է : ու մէջ տեղը մերմեր քարէ
մեծ պատշգամբ (շահնիշիր) մը դուրս ելած է : Ըս
պալատին երկու ծայրերը երկու մեծ կամարներ կան,
որ տակերէն քալելու ու կառքերու ճամբաներ

կանցնին, կամարներուն երկու դիրքը գեղեցիկ ու խոշոր արձաններով Հերբիւլէսին չորս երեսելի գործքերը ներկայացուցած են, այսինքն, Լնթեոսը մեռցրնելը, Բուսիրիսին յաղթելը, Լրէտեան ցուլը, ու Եմէսեան առիւծը պատռելը մեռցրնելը Եւթիմիէի ըսված արձան փորօղը փորած է, որ արւեստէն ճանչցողները իրենց նայել կուտան կըզմայլեցրնեն:

Լլպերտոս իշխանին պալատը, որ Հիմայ կայսեր եղբայրը Կառոլոս մեծ դուքսը ժառանգեց, 1801ին սկսած է շինելու, ու 1804ին լմացած է. հինգ դստիկոնով շատ սքանչելի շէնք մըն է. ներսի դին անանկ հարստութիւն, գեղեցկութիւն, հրաշալի համեմատութեամբ, ու մաքրութիւն զարդարած է, որ Եւնայի պալատներուն մէջը նմանը չիկայ:

Լպարքոսին (վէզիրին) պալատը, որ հինգ դստիկոն է, ու բերդ կընմանի:

Կայսերական փողերանոցը (Թարաբխանէն), որ ատենօք Լազիսէոս իշխանին էր:

Պատերազմի խորհրդատունը Հօֆ ըսված հրապարակին մէջը՝ որ ատենօք Լաստրիայի դուքսերուն պալատն էր, երկու մեծ սրահ ու իրեք գուռ ունի, հինգ բարձր դստիկոն է: Լըկրորդ դստիկոնը պատերազմի խորհրդեան գլուխը կընստի, մէկալ դստիկոնները ուրիշ խորհրդականները, ու գրագիրները կընստին. մեծ գաւիթ մըն ալ կայ, որուն մէջը պատերազմի վրայ խորհուրդ կընեն:

Լսաժողովի կայսրութե խորհրդատունը, որ պատկերներով ու ուրիշ զարդերով զարդարված հինգ դատիկոն բարձր՝ չորս ճակատով քթանչելի պալատ մըն է. երկու սրահ ունի երկու երկու դռներով. ասոր մէջը կրնաստի իշխան մը իր խորհրդականներովը գրագիրներովը ու ծառաներովը, որուն պաշտօնը Բուսմէլի ու Լնատօլու զաղէզքերներուն պաշտօնին մօտ է :

Սաճառի ու Թրանսիլվանիայի գիւանատունը, որուն մէջը աս երկու գաւառներուն իշխանները կրնակին, ու անոնց գործքերուն վրայ կայսեր հետ կըխորհրդակցին : Սաքսատունը, համալսարանը վեց դատիկոնով, նախարարներու խորհրդարանը Լիւթենշթայն իշխանին երկու պալատը, որոնց մէկին մէջը անգին գրքատուն մը ու մաքուր թէատրոն մը կայ :

Կայսեր կեսըրոյցը Պէաթուիչէ ըսված դքսուհին պալատը, որ մէկ միլիօն ֆլօրինի գնեց, երկու այնչափ մըն ալ գեղեցկացընելու համար վրան ծախք ըրաւ :

Ըսպրովից իշխանին, Շվարցենպերկ իշխանին, Էթարհենպերկ իշխանին, Լարրախ կոմսին, Լսթերհազի իշխանին, Պաթիանի իշխանին, Վինսքի իշխանին, Շէնպօրն կոմսին, Վրից կոմսին, Լըքեպիսկոպոսին, սրբազան Վափին նուիրակին պալատները մէկգմէկէ գեղեցիկ են : Լսոնց նման ուրիշ շատ գեղեցիկ պալատներ ալ կան, ու ամէն մէկին մէջը մէյմէկ թագաւոր կամ կայսր կրնայ բնակիլ :

Պիտկէսշիթալ անունով տուն մը կայ, որ տասը սրահ (տւիւ), ու քսան սանդուղ (մէքափ վէն) ունի, հինգ դատիկան բարձր շէնած է. տասը մէջը երկու հարիւր անուր կը բնակի. գետնի դատիկանը յիսուն հատ ալ խանութ ունի, բոլորն ալ վարձու արժած են, որ տարին 170,000 ֆիօրին կը բերեն: Վանապէս Վաթմէրհոֆ ըսված տունը երկու սրահ ունի, վեց դատիկան բարձր է, վարձու արժած շատ խանութներ ու բնակարաններ ունի, որ տարին 60,000 ֆիօրին կը բերեն: Վայնդաուպէն ըսված տունն ալ ութը դատիկան բարձրութիւն ունի:

ԳՎՈՒՍ Դ:

Կայսեր պալատը, Դպրատուն, Գանձը, ու յի հեծնէլ սորվէլու տեղը:

1. **Վ**այսեր պալատը քաղքին հարաւային կողմը նոր շէնած փառաւոր դռան անմիջապէս քովն է: Միակ զանազան ատեններ հետզհետէ շինված ու միացըցած ըլլալով՝ չունի ան համեմատութիւն, որն որ կայսերական պալատէ մը կը պահանջը վի:

Սէջ տեղի մեծ սրահը 144 կանգուն երկայն 79 կանգուն լայն հրապարակ մըն է, որուն երկայնութեանը քաղքին դիէն վերը յիշված Հռոմայի կայսերութեն դատաստանին պալատը շինված է, որ

Վլադսլին կողմէն պալատը մտած ատենը դիմացը կուգայ, աջ կողմի շէնքը՝ որ անոր հետ միացած է, հին պալատն է, որն որ 1210նին երրորդ 1 էօբոլտոս դուքսը շինած է. 1275ին մեծ կրակէն այրած է, () ԹԹօքար երկրորդը նորէն սկսած է շինել, ու 1305ին Վլադերտոս առաջինը լմնցրցած է. առաջին Ֆիերտինանտոս կայսրը 1556էն ինչվան 1552ը շատ մեծցուց ու գեղեցկացուց, Սարիամ Թերեզիան նորէն շատ շէնքեր շինել տրվաւ, ու հիները որչափ որ կարելի էր նէ վարդարեց. պզտիկ սենեակ մըն ալ շինեց, որ մէջը երկու մեծ հայլի ու մեծ աթոռ մը կայ, որուն վրան հինգ հոգի կըրնան նստիլ, ու անիւներով (չարխերով) մէկ հոգի կրնայ վեր քաշել, որ պատի մէջէն վեր կելլայ՝ որ դստիկոնը որ մէջինները կուզեն նէ: Եւ հին պալատն ալ երկու սրահ ունի. առաջին սրահին ու մեծ հրապարակին մէջի շէնքին՝ որ Շայդեհոֆ կըսվի, երրորդ դստիկոնը հիմակվան կայսրը կը բնակի: Չախ կողմի շէնքը 1690ին Մալխա կայսրուհին շինած է, անոր համար ալ Մալխեհոֆ (Մալխայի պալատ) կըսվի: Հիմակվան կայսեր հայրը 1 էօբոլտոս կայսրը հոն կըբնակէր. ու հիմայ պարապ է, երբոր օտար Թագաւոր մը կամ կայսր մը Ուննա կուգայ նէ՝ կայսրը զինքը հոն բնակել կուտայ: Ետեւի դին երկայն շէնք մը կայ, որ աջ դիւի ու ձախ դիւ ըսված շէնքերուն հետ միացած, ու բոլորը մէկ տեղ մէկ երկայն քառան.

կիւն մը ըրած է, որ 1660ին առաջին Լեօքուսոս կայսրը շինած է. ասոր մէջը մեծ գաւիթներ կան, որ որը ազնւականներու գաւիթ ու որը հայլիներու գաւիթ կըսվի, ու ուրիշ ուրիշ անուն ունի, հիմայ պալատին երևելի հանդիսութիւնները հոն տեղերը կըլլան:

Եւսոր գետնի դատիկոնը մեծ գաւթի մը մէջ գունդ մը պահապան զինւորներ կըսպասեն, որոնցմէ երեսուն հատի չափը դռներուն առջևը, աստիճաններուն վրայ ու վերի դատիկոններուն ճամբաներուն գլուխները հրացան ձեռքերնին գիշեր ցորեկ կըսպասեն, ու ամէն ժամ կըփոխվին. մնացածները իրենց բնակարանին առջևը հրացաննին շարած, դրօշակնին (պայրախնին) անկած կըսպասեն, կայսրը կամ կայսեր ցեղէն մէկը անցած ատենը ամէնն ալ հրացաննին ձեռքերնին առած կարգով կըշարվին, թմբուկ (տավուլ) կըղարնեն, ու դրօշակնին գետինը կըծռեն: Եւսոնք հոստեղը երկու հատ ալ թնդանօթ ունին:

Կայսեր պալատը թէպէտ դրսէն այնչափ փառաւոր չէ, ինչպէս որ ասանկ մեծ կայսեր մը կըվայլէր, բայց ներսի զարդերը շատ փառաւոր ու տեսնելու արժանի են, շատ ազնիւ գրասեղաններ, գոճազմ (լաճիվէրտ) քարէ, ակնվանիէ գեղեղեցիկ աշտանակներ, չափէ դուրս մեծ հայլիներ, կերպաններով զարդարած սենեակներ շատ կան:

2. Պալատին մէջը երկու մատուռ կայ, մէկը

Հին պալատին մէջն է, որ միջակ ժամի մը չափ կայ, պալատին ժողովրդապետը մէջը ամէն օր պատարագ կընէ: Ըսիկայ 1448ին երրորդ Պէտէրիկոս կայսրը շինած ամենայն օրբոց նուիրած է. աւագ խորանին վըայ Ըծածնայ Հին ու մեծագին պատկեր մը կայ, նմանապէս կողմնակի խորաններուն պատկերները վարպետ պատկերահաններու քաշվածներն: Կայսրը թէպէտ ամէն տօնի, կիրակի, ու շատ անգամ հասարակ օրերն ալ առանց պատարագի չանցըներ, բայց ամենայն օրբոց օրէն ինչպան զատիկը ամէն կիրակի ու տօնի օրերը տառնըմէկին բոլոր անովը, իշխաններովը, երեւելի պաշտօնատէրներովը, ու թիկնապահ զօրքերովը կուգայ ձայնաւոր, պատարագ կըտեսնէ: աս հանդէսներուն մէջը բոլոր ուրիշ թագաւորներուն դէսպաններն ալ հոն կըգտնըվին:

Երկրորդ մատուռը Ըմալիէնհօֆին ձախ կողմն է. միայն քանի մը տօներուն կամ հանդիսութիւններուն կըբացվի:

3. Կայսերական գանձը մեծ մատուռին դիմացը երկրորդ դռանկէնն է, բոլորը չորս սենեակ ու մէկ գաւիթ է. ասոր մէջը եղած մեծագին սքանչելի բաներուն վըայ մասնաւոր գիրք կայ, որ մէկիկ մէկիկ ամէն բանը կըպատմէ, բայց մենք համառօտութեմ համար երեւելիները մինակ կառնունք: Փլոլէէնփէան անունով էլմաս մը կայ, որ ատենօք Կառուլոս Վրինըսված Պուրկուստիային մեծ գութին

էր, ասիկայ Կոնստանտինոպոլսի մէջը կրկորսըն-
ցընէ ու զվեցեռացի զինւորի մը ձեռքը կանցնի,
ան ալ ասոր ինչ ըլլալը չի գիտնալով՝ Պէռն քաղ-
քին քաղքըցիներուն մէկուն հինգ ֆիօրինի կը ծա-
խէ. ետքը ձեռքէ ձեռք անցնելով՝ ու գինը շարու-
նակ վեր ելլալով Փլովրենտիային մեծ դուքսը կը-
գնէ ու իր գանձը կը գնէ. անկէ ալ առաջին Ֆրանս-
չիսկոս կայսրը՝ որ հոն տեղին մեծ դուքսն էր եղած,
1) եննա բերած է: Անցած դարուն մէջը 1,043,334
ֆիօրին արժեցողցին: Աս քարը 146 խրաթ առա-
ջին ջուր է:

Մէկ ուրիշ էլմաս մըն ալ կայ արտաքոյ
կարգի մեծ, որ Ֆրանչիսկոս առաջինը 1764ին
Ֆրանքֆուրթ քաղաքը գնած է: Կմանապէս ան
կայսերէն մնացած ֆռէնկի զգեստի կոճակներ կան,
որ ամէն մէկը մէյմէկ կտոր էլմաս քար է. կայսեր
տանը ընտիր քարերը, որը հին աստեններ բանված
են, որ հիմայ անանկ գեղեցիկ չէն կրնար բանիլ,
որն ալ նոր բանված է, բայց քարերը շատ ընտիր
ու բանվածքնին շատ գեղեցիկ են: Մէկ կտոր
ակառ քարէ փորած մեծ սկուտզ (չուխուր թա-
պախ) մը կայ, որուն տրամագիծը մէկ կանգունէն
չորս մաս պակաս է, մէկ ուրիշ աման մըն ալ կայ
ճերմակ ու դեզին մէկ կտոր ակառէ փորած, որ
իրեք օխայ ջուր կառնու. ասոնք երեւելիներն են:
Մեծ ժամացուց մը կայ. որ 1750ին Հէսսէն ըս-
ված տէրութե գուքը Սարիամ Թերեզիային

պարգևած է։ Լս ժամացուցը ամէն անգամ որ կը զարնէ նէ՝ Սարիամ Թերեզիային՝ կայսեր՝ ժամացուցը պարգև տըվողին ու ան ատենւան մէկ քանի իշխաններուն արձանները դուրս կուգան՝ կերէնան, ու ներս կերթան. վերջէն հրեշտակ մը դուրս կելլայ՝ ոսկի գրով կը գրէ, Լեյպէ Սարիամ Թերեզիան։ Շատ վարպետական ու նմանին չի գտնուած ժամացուցներ, մեծագին քարերէ փորած ամաններ, տուփեր (խուժիններ), սեղանի զարդեր, տեսակ տեսակ խաչեր ու ուրիշ բաներ կան։ Հոս մայի կայսերութեն թագադրութի զգեստը, գեղեցիկ քարերով զարդարած թագը, գաւազանը ու սուրն ալ կան՝ որ Նիդրլանդերէ պահած օրինակին ըստ ամի նման են։ Լսոնք տեսնել ուզողը պէտք է՝ որ առաջ Պիլլէլէ կամ հրամանի թուղթ առնուա տեղաց վերակացուէն, ու անով երթայ։

4. Ձի հեծնել սորվելու գաւիթն ալ հին պալատին մէջը քաղքին կողմն է. որ 1729ին վեցերորդ Կառլոս կայսրը շինած է։ Եւրոպայի մէջ ամէնէն գեղեցիկն է, որ երկայն քառանկիւն մեծ շէնք մի է ու 46 սիւնով ու շատ արձաններով զարդարած է. բոլոր շրջանակը սիւններուն ու պատերուն մէջը տեսնել ուզողներուն համար տեղ կայ, որոնց մէկ կողմը կայսեր ցեղին համար բաժնած է. սիւններուն դրսի դին վրան քոց ընդարձակ տեղ մը կայ, ուր որ ձի հեծնել կը սորվին։ Լսոր քովը վրան բաց մեծ քառանկիւն մըն ալ կայ, որ

ամառը ամէն օր կայսեր զաւկըները, եղբայրները կամ ուրիշ ազնւականները կէսօրէն յառաջ տասնէն ինչվան տասնըմէկը կրթութեմ համար ձի կըհծնան, կըվազընեն, ու ամէն մարդ կարօղ է երթալ տեսնել:

ԳԼՈՒԽ Ե:

Վազին ժամերը ու լանդերը:

1. **Ս**ենային մեծ ու արքեպիսկոպոսական ժամը եւ Ստեփանոս նախավկային ժամն է, որ գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ շինված՝ վերջին աստիճանի հաստատուն բոլորը քարէ շէնք մըն է, ու Սենային շէնքերուն ամէնէն բարձրն է:

Լուսին Լենրիկոս Լազովիկովը, ինչպէս առաջ ըսինք, 1144ին աս ժամին հիմը դրաւ, 1147ին շինեց աւարտեց. 1238ին բոլոր տրեցաւ, ու դարձեալ շուծով շինվեցաւ, ու 1265ին մէյ մըն ալ այրեցաւ: ()Թթօքար թագաւորը առաջինէն մեծ նորէն շինեց, ու 1275ին առաքելական նըւիրակի մը նախագահութիւն մէջը իրեք օր ժողովք եղաւ: Սէջը 1326ին նոր մատուռներ շինվեցան, ու շատ մեծցաւ: Ուսուցիչ դուքսը իր եղբորներուն Լլայերտոս երկրորդին ու Լէօքուտոսին օգնութիւնը 1395ին մեծ դաս մը շինեց, երկու ալ մեծ զանգակատուններ սկսաւ շինել: Ուսուցիչը շուտ մը մեռաւ, եղբայրները ետէէ ետէ դուքս եղան, ու շէնքը շա-

բունակեցին, ու չիլմեցած անոնք ալ մեռան: Սա-
ճառի Սատաթիա թագաւորը, չորրորդ Ռէտերի-
կոս կայսրը, ու Լատրիային ուրիշ իշխանները շա-
բունակ ասոր ետեւէն ինկան, վերջապէս հիմակվան
վիճակը հասցուցին: Լսիկա առաջ հասարակ ժողո-
վըրդապետական ժամ մըն էր, 1365ին Վեննային
առաջին ժողովրդապետական ժամը եղաւ, ետքը
1468ին եպիսկոպոսական ժամ եղաւ, իսկ 1726ին
արքեպիսկոպոսական եղաւ, որուն արքեպիսկոպոսը
շատ անգամ կարգինաւ կըլլայ:

Լս ժամին զանգակատնովը մէկտեղ հիմէն
սկսած ինչվան կամարին վերջին քաղը ներսի ու
դրսի փորվածները բոլոր խոշոր քառանկին քարե-
րէ շինված են, ներսը դուրսը ու վրան շատ ար-
ձաններ ու կոթիքական ձևերով ճամբաներ կան:
Սամին վրայի ծածկը 40 $\frac{1}{2}$ կանգուն բարձր է, կար-
միր՝ կանաչ ու ճերմակ կղմինտրներով (քիրէմիտ-
ներով) գեղեցիկ ձևերով ծածկած է, որ մէջը
ամենեկին խոնաւութի չանցնիր, ու արեւը վրան ծա-
գած ատենը լուսաւոր ճառագայթներ կարձակէ:

Սամոններսը 143 կանգուն երկայն՝ 93 լայն՝
ու 33 բարձր է, ու բոլոր կամարը 18 քարէ բան-
ված սիւներու ու շրջանակի պատերու վրայ կեցած
է: Սէջը 38 խորան կայ, որոնց ամէնն ալ մէրմեր
քարերէ շինած են, ու իրենց պատկերներուն մեծ
մասը գեղեցիկ ու վարպետական քաշվածներ են:
Հանդիսութե օրերը աւագ խորանը գեղեցիկ կեր-

պասներով կը զարդարեն, որ վրայնին գեղեցիկ բան-
վածքով եկեղեցական ու աշխարհական պատմու-
թիւններ ձևացուցած՝ տեսնելու արժանի բաներ են:

Վասին մէջը շատ գեղեցիկ ընտիր թամբա-
րաններ (գերեզմաններ) ալ կան, ինչպէս չոր-
րորդ Գլխերիկոս կայսեր գերեզմանը՝ որ 1793ին
մեռաւ՝ ու հոս թաղվեցաւ: Լսիկա դասին աջ կող-
մը՝ նր խաչին մեծ խորանին վարի դին՝ ճերմակ ու
կարմիր մերմերէ, չորս ու կէս կանգուն երկայն՝
երկու և քառորդ լայն, ու երկու կանգուն բարձր
շինված է, ու 500 փորած պատկերներով ու 38
կայսերական կնիքներով զարդարված է. ու թամ-
բարանին վրայ կայսեր արձանը իր զգեստովը մար-
դու մեծութիւն փորած է: Բոլոր աս բաներուն ան
աժնութեան ատենը 40,000 ոսկի գացած է:

Լատրիային մեծ բարերարին սաղջայցի Լու-
գինէոս իշխանին թամբարանը, որ ժամին ետեւի
կողմը նր խաչին մատուռին մէջն է: Լս մատուռը
մտնելու տեղը ձախ կողմը գերեզման մըն ալ կայ,
որ Նովհանէս Ըբիցհամմեր անունով Վեննայի
քաղաքապետին է. ասիկա իր ատենը անւանի պատ-
մաբան՝ փիլիսոփայ՝ վիրաբուժ՝ ճարտասան ու ոտա-
նաւոր շինօղ է եղեր, ու իր տապանագիրը ինքը
շինած է: Լսոնց նման շատ թամբարաններ ալ կան,
որ տեսնողները կը զմայլեցնեն:

Լս ժամը գանձատուն մըն ալ ունի, որ ոսկիէ
ու արծըթէ ընտիր ակն քարերով բանված մեծա-

գին մասունքի ամաններով՝ սկիհներով՝ ճաճանչներով՝ ու մասնատուփներով՝ ու ամէն տեսակ պատարագի զգեստներով շատ հարուստ է: Երկու հատ երպէօն ունի մեծը վերը քարէ վերնատունն է, որ շատոնց աւրբած ըլլալով չէր չալվէր. 1791ին շտկեցին, ու 9,000 ֆիօրին գնաց, որ վաթսուն ու չորս փոփոխութի (ռէճիսդրօ) ունի:

Սլամին առջևի դին ձախ կողմը քարէ ամպիօն մը կայ, որուն վրայ էջովհաննէս Վափիսթրանը քարոզ կուտար, վնդի ժողովուրդը շատ ըլլալով ժամը չէր տանէր:

Օանգակատուններուն աջ կողմինը անկատար մնացած է, ձախ կողմինը լըմնցած է, բոլոր քառանկին քարերէ բրգաձև (բիրամիտէզի ձև) գեղեցիկ բանվածներով է: 163 կանգուն բարձրութիւն ունի. վարէն սկսած՝ առաջ քարէ, ծայրին կըմօտենայ նէ փայտէ՝ 700 աստիճան ունի: Սէջ տեղը մեծ ժամացուց մը կայ, որ չորս կողմն ալ կըցցընէ, ասոր վրայ տախտակները չորսուկէս կանգուն երկայն՝ չորս ու քառորդ լայն հաւկըթաձև կլոր են, վրայի թիւերը կանգունէն չորս մատ պակաս են, ու սլաքները, որ ժամ ու քառորդ կըցըցնեն երկու կանգուն ու քառորդ մի են. ժամացուցը մինակ ժամ կըզարնէ իսկ քառորդը հօն տեղը պահապաններ կան՝ անոնք կըզարնեն, որ կրակի ալ պահապան ըլլալով գիշեր ու ցորեկ կարգով (նէօպէթով) կըսպասեն, կրակ մը կըպատահի ճէ զան.

գակ կըզարնեն, ու կրակ եղած կողմը ցորեկը կարմիր դրօշակ կըբանան, ու գիշերը կանթեղ կըկախեն: Մեկզմեկէ մեծ հինգ զանգակ ունի, ամէնէն մեծ զանգակը 1711ին առաջին Նովսէի կայսրը շինած է. Սեննա քաղաքը անհաւատներուն ձեռքէն ազատած ատենը՝ իրենց ձեռքէն առնըված Թնդանօթներով շինել տըված է, անոր համար Նովսէիէն զանգակը կըսվի: Լսործանրութիւնը 354 կշիռ (խանդար) է, ու լեզուն 13 կշիռ, բոլորը մեկ տեղ 367 կշիռ է, որ գերաններու վրայ նստած է, զարնելու ատենը կըկախեն, ու վերջէն վար կառնուն՝ որ չիմնասի, ու մեծ հանդիսութիւններուն համար միայն կըզարնեն:

Լս ժամը արքեպիսկոպոսէն ու անոր օգնիչ եպիսկոպոսէն ՚ի զատ՝ տասվերկու կանոնիկոս ունի, որոնց չորսը Թագադիր են, այսինքն՝ եպիսկոպոսական Թագ կըգնեն:

2. Սք Պետրոսին ժամը Փեթերօփլաց ըսված ճրապարակն է. 792ին մեծ Լյառօլոս կայսրը աս անունով աս տեղս պզտիկ ժամ մը շինած էր, որ 500 տարի ետքը դեռ կեցած էր: Լռաջին Լէօբօլտոս կայսրը 1702ին հիմակվանին հիմը դրած է, ու Լուսմայի սք Պետրոսին ժամուն ձեռովը շինած է: Ժամը հակըթաձև կըլը է. վըայի գմբէթը պղնձով պատած է, ու վերի գագաթը լապտերի ձեռով վեր ելած է, ու չորս դին պտտուհաններ ունի: Բոլոր գմբէթը ու դասին վըայ գեղեցիկ պատկեր-

ներ քաշված են, ու պատերուն փայլուն մէրմէր ծեփ տրված է :

3. Շօթնէոին ժամը ու արքայաւանը, որ Պապունկ ըսված հրապարակն է. խաչակիրներուն ատենը Ակովտիաէն (որ նեմցեերէն Շօթնէոն կըսվի)՝ Եմցեստան շատ Բենետիկտեան կրօնաւորներ եկան, մարդիկներուն սիրտ տըվին՝ յորգորեցին, ու խաչակիրներուն պատերազմը գլուխ հանեցին. ան ատենւան Թագաւորները իրենց ասանկ գործքին դէմ հատուցում մը ընելու համար իրենց վանքեր տըվին: Էնդիկոս առաջինն ալ 1158ին իրենց աս ժամը ու վանքը տըվաւ. անոր համար անունն ալ՝ Շօթնէոի վանք ու ժամ կըսվի: Ետնք Թէպէտ 1418ին վերջացան, ու իրենց տեղը Վերմանիայի Բենետիկտեանները մտան, բայց վանքին անունը միշտ նոյն մնաց :

Ես ժամը ու վանքը առաջ քաղքէն դուրս էր, անոր համար շատ անգամ կայրէր. վերջին անգամը 1683ին Վեննային պաշարման ատենը այրեցաւ, ու երկրորդ տարին նորէն շինվեցաւ, ու ինչվան հիմայան մնաց, վերջէն քաղքին ան կողմին պատը դուրս քաշեցին քաղաքը մեծցուցին, ու անանկով աս վանքը ժամովը մէկ տեղ ներս մտաւ: Այսինքն ու գեղեցիկ է, եօթը խորան ունի, պատկերները վարպետի դործք են: Վանքը մեծ է, իրենք շատաւոր ու ռնեւոր են, ու տեսակ տեսակ դասատուներ ունին:

4. Սբ Սիքայէլին ժամը ու Պարնապիթնէ-
րուն վանքը՝ Սիխայէլսիլաց ըսված հրապարակը
Վօլմարթթին ծայրը կայսեր պալատին քովն է :
Վամը 1221ին Լէօբուլաոս Կօթնէրորդ Լաստիայի
դուքսը շինեւ տըվաւ . ու ժողովրդապետական ժամ
ըրաւ : 1276ին այրեցաւ , ու շուտ մը նորէն շինվե-
ցաւ , վերջը 1416ին հինգերորդ Լպերտոս կայսրը
նորոգեց հիմակվան ձևը խօթեց : Երկրորդ Ֆէրաի-
նանտոս կայսրը 1626ին քովի վանքովը Պարնապիթ
ըսված կրօնաւորներուն տըվաւ , ու անուննին Պար-
նապիթի ժամ ու վանք մնաց :

Վամը ընդարձակ՝ լուսաւոր ու գեղեցիկ է ,
վրայի կամարը երկու կարգ քարէ սիւներու վրայ
հաստատած է , տասնըհինգ խորան ունի , պատ-
կերներուն շատը ընտիր քաշվածներ են : Վասին
մէջը (Թրաւթսօնեան ցեղին գերեզմանները կան , որ
տեսնելու արժանի բաներ են : Սեծ դուռը սիւնե-
րով շինած է , դռան վրայ սբ Սիքայէլ հրեշտակա-
պետին արձանը կայ , որ մէկ ձեռքը հրեղէն աւեր՝
մէկալը վահան՝ դժոխային վիշապին յաղթած . ու
ոտքին տակը առած է . ասիկա Սաթիէլի քաջ վար-
պետը փորած է :

5. ()գոստինեանց ժամը ու վանքը՝ որ 1330ին
Ֆիւտէրիկոս Վեղեցիկը շինեց , երկրորդ Ֆէրաի-
նանտոս կայսրը 1630ին բոլորիկ ոտքով ()գոստի-
նեան կրօնաւորներուն տըվաւ , ու պալատին ալ
քովը ըլլալով կայսերական ժամըրաւ : Ըն ապենէն

սկսած կայսեր ցեղին եկեղեցական հանդիսութիւնները ասոր մէջը կըլլան : Լս ժամը միանգամայն ժողովրդապետական է . երկրորդ ֆոփսէփ կայսրը 1786ին նորոգեց՝ գեղեցկացուց, ինչու որ յառաջ շատ մութ ու տգեղ էր : Երկայնութիւնը 106 կանգուն է . վերի կամարը ութը սիւներու վրայ հաստատած է՝ չորս հատ մէրմեր քարէ խորաններ ունի, աւագ խորանին վրայ նր () գոստինոսը արքայութեան փառքերու մէջ քաշած է : Եւսմին քովը մատուռի մը մէջ կայսեր ցեղէն մեռնողներուն սիրտերը՝ արծըթէ ամաններուն մէջը՝ անուննին վրանին գրած կըպահվին : Ա՛նուելոց մատուռին մէջը մեծ մարդիկներու գեղեցիկ գերեզմանները կան, որոնց մէջը տեսնելու բաները են՝ երկրորդ Աօբուլտոս կայսեր ամբարանը, որ Յաւնէն՝ երեւելի արձան փորօղը փորած է . ու Աօբուլտոս Տաւն ըսված կոմսին ու սպարապետին թամբարանը, որ Անրիամ Խեղեցիան շինել տրված է :

Լս ժամին մէջը ամէն տարի յունիսի 18ին՝ 1757ին նոյն օրը Բոյեմիային Քոլին քաղքին քովը եղած մեծ յաղթութեւն յիշատակին ու շնորհակալութեան համար մեծ հանդիսութիւն ձայնաւոր պատարագ կըլլայ, ու մեծ սպարապետները՝ զօրապետները, ու զինուորներուն մեծ մասը կուգան պատարագ կըտեսնեն : Եւնցեցելոց երկրորդ օրն ալ պատերազմի գործիքներով ու զանազան զէնքերով զարդարած մեծ քաւարան կըշինեն, ու թէ պատե-

րազմի մէջ՝ թէ ուրիշ կերպ մեռնող զինւորներուն հոգիներուն համար ձայնաւոր պատարագ ու քաւարան կ'ընեն : Ա' եննային զինւորները ու զօրապետները մաքուր հագված թւերնին սև կապած՝ ամէն մէկը իրենց պատերազմական զէնքերովը ու կերպերովը, ձիաւորները ձիերու վրայ՝ ոտանաւորները ոտքով կուգան պատարագ կ'ըտեսնեն, ու այնչափ բազմութե՛ն ժամը մտնելը անկարելի ըլլալով՝ ժամին առջևն ալ մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը կ'ըշարվին, ու պատարագին ետևան ատենները թմբուկներով նշան կ'ըտրվի, ու զօրապետները չըքելով՝ մտադրութիւն ընելով՝ կամ ոտք ելլալու հրաման կուտան :

Ա'արիամ Խներեզիային փեսան՝ Լ'լպերտոս մեծ դուքսը իր դքսուհի կողակիցին Վրիստինային համար 1805ին մէրմէր քարէ գեղեցիկ թամբարան մը շինել տրվաւ աս ժամու մէջ . որ Վանովայ անւանի հռոմայեցի արձան շինողը փորած է, ու շատերը կ'ըհաստատեն, որ իր փորածներուն մէջը ամենէն ընտիրը ու գեղեցիկը ըլլայ, որուն գեղեցկութիւնը մէկիկ մէկիկ պատմելը շատ երկան կերթայ, մինակ աս կ'ըսեմ, որ ասիկայ շինելու համար 20,000 կայսերական ոսկի գացած է :

Պալատին մէջէն կայսեր ու կայսեր ցեղին համար վրան քոց ճամբայ մը կայ, որ աս ժամին կայսերական աղօթարանը կուգայ, ու անունը կայսերական ճամբայ կ'ըսվի :

6. Ա'րիւ Ըլիէն ըսված ժամը՝ որ Ռաս-

առվելուկաստէ ըսված ճամբուն մէջն է՝ կըկարծըվի, որ 882ին շինած ըլլայ. 1158էն առ դին ստոյգ պատմութիւնը կայ, բայց անկէ առաջինները չեն գիտցըվիր, ինչպէս 1820ը շատ ձեռքէ ձեռք անցած՝ ու շատ տտեն ալ քոց կեցած է: 1809ին Սեննայի պատերազմին՝ շէնքը շատ վնաս կրած է: Կայսրը ետքը կօթիքական ձևերը պահելով նորոգել տրվաւ. ու 1820ին դեկտեմբերի 23ին Սիւսէ-Կլէմէնտին (փրկիչեան), կամ իրենց հիմնադիրին անուանովը, որ Լիւփոնսոս Լիւուօրի կըսվէր, Լիւուօրէան ըսված կրօնաւորներուն տրվաւ, որ ուրիշ տեղաց եկած՝ Սեննա շատ նորոնծայներ առած՝ մէկ տանը մէջ բնակած էին: Երբոր առ ժամը իրենց յանձնեցաւ նէ՝ երկրորդ օրը մեծ հանդիսութեամբ նորէն օծել տրվին, ու եր Լիւփոնայ անարատ յղութեանը ընծայեցին: Իրենք ալ շուտով շատցան, ու օրէ օր ալ կըշատնան կոր:

Լս ժամը 67 $\frac{1}{2}$ կանգուն բարձրութեամբ՝ եօթը անկիւնով զարմանալի զանգակատուն մը ունի, որ վարէն ինչպէս վերը սքանչելի ձևերով բանած է, հեռուէն մուշապախի պէս կերևնայ. զանգակատան մէջ տեղը մեծ ժամացուց մը կայ, իրեք մեծ զանգակներ ունի, ու վարէն ինչպէս վերը քարէ աստիճաններ ունի, որ 224 ոտք է:

7. Վափուչիններուն ժամը ու վանքը՝ Կայէ Սարքթ ըսված հրապարակը, որուն հիմը Սատաթիա կայսրը ու իր կինը Լիւնա կայսրուհին դրած

են, բայց շատ ատեն անկատար մնացած է, վերջէն 2622ին երկրորդ Ռէրտինանտոս կայսրը լմընջընել տրված է: Սամը ու վանքը աղքատօրէն շինած են, ինչպէս որ Վափուչիններուն կանոնը կը պահանջէ. խորաններուն պատկերները՝ Լորպէրտ անունով քափուչին մը քաշած է: Սամին քովը մատուռ մը կայ, որ Լննա կայսրուհին շինել տրված է, որուն մէջը շատ տեսնելու արժանի ժամի վերաբերեալ անգին բաներ կան, որ շատ կայսրներ կայսրուհիներ ու իրենց զաւակները շինած կամ շինել տրված հոն դրած են:

Վանքին կէսին ու բոլոր ժամին տակը պարագ է, որուն մէջը կայսրներու Թամբարանները կան, ու աս տեղին վերակացուն քափուչին մըն է, որ ուզողներուն ամէն բաները սիրով՝ ու տեղն 'ի տեղը պատմելով կը ցըցնէ: Լս տեղը գետնի տակ երկայն կամարաշէն տեղ մըն է, մէջ տեղը քալելու ճամբայ կայ, երկու դին երկըթէ՝ պղնձէ շինած ու վրանին փառաւոր բանած սնտուկներ կան, որոնց մէջը պառկօղներուն անունները ու համառօտ վարքերը վրանին գրած է: Լսոնց մէջը Սատաթիա կայսերէն սկսած ինչվան հիմայ վախճանած կայսրներուն, ու իրենց ցեղէն մեռնողներուն մարմինները կան ու բոլորը եօթանասուն հատ են: Սատրիամ Թերեղիան իր ընկերը Ռուանչիսկոս կայսրը վախճանած ատենը մէրմէր քարէ խորհրդաւոր փորվածքներով, ու տրտում արձաններով գեղեցիկ

դամբարան մը շինել տրված է, ու իր ընկերը պղնձէ հնաուկով մէջը դնելէն ետքը բերանը բաց թողուցած է. որ զինքն ալ մեռնելէն ետքը մէջը դնեն, ու պատրաստը վաճառք քարը վրան քոցեն: Լըսվի թէ աս կայսրուհին ինչպէս իր մեռնելու ատենը ամէն ուրբաթ հոն տեղը կուգայ պատարագ կը տեսնայ եղեր, ու ետքն ալ իր երկանը գերեզմանին քովը կէս ժամ մահաւան վրայ մտածական կը նէ եղեր:

8. Լօֆ ըսված հրապարակը Ռաֆուէ Կրէշ-դալայ անունով Լճածնայ ժամը տասներորորդի դարուն մէջը քովի Լստրիայի իշխաններուն հին պալատին հետ մէկ տեղ Կարմէլիթան կրօնաւորներուն տրվեցաւ: Լճաջին Վերտինանտոս կայսրը տասներորորդի դարուն մէջը իրենց ուրիշ վանք ու ժամ տրվաւ ու աս ժամը Նեան կրօնաւորներուն տրվաւ: 1625ին ան մեծ շէնքն ալ իրենց տրվաւ՝ որ նորընծայարան ընեն: Այդքէն Նեանք վերցըվելէն ետքը տէրութիւնը նորընծայարանը պատերազմի խորհրդատուն, ու ժամը ժողովրդապետական ժամ ըրաւ: Լս ժամը չափաւոր մեծ է, բայց շատ գեղեցիկ ու փառաւոր ճակատ ունի, որ 1662ին Լյէօնօրա կայսրուհին շինած է. վրան քարէ շինած մեծ պատշգամբ մը կայ, որուն վրայէն Այցերորդ Պիոս փափը 1782ին առջևի հրապարակը ժողոված ժողովուրդին փափական օրհնութիւն տրված է:

Սարգիս Սօմինիսիս ըսված ժամը ու Տօմինի-
քաններուն վանքը, որ մաքստաւան քովը Տօմինի-
քանէնուիլաց ըսված հրապարակն են, տափերկուե-
րորդ դարուն մէջը տաճարական ըսված կրօնաւոր-
ներուն համար շինված են: Վերջը ասոնք վերջա-
ցաննէ Տօմինիքաններուն տրվեցան: 1529ին Վեն-
նային առաջին պաշարման ատենը շատ փնասեցան
գրեթէ բոլոր հիմնայատակ եղան: Առաջին ու երկ-
րորդ Ֆէրտինանտոս կայսրները վանքը շինել տը-
վին, որ ինչվան հիմայ կեցած է: Իսկ ժամը 1631ին
երրորդ Ֆէրտինանտոս կայսրը շինեց: Դռնէն ներս
մտնելու տեղը գեղեցիկ արձաններով զարդարած
է: Սամին մէջը շատ ընտիր ու վարպետի քաշած
պատկերներ կան: Եւթմը խորան ունի: Շատ գե-
ղեցիկ դամբարաններ ալ կան, որոնց մէջը առա-
ջին Լէօբուտոս կայսեր երկրորդ կայսրուհւոյն դամ-
բարանը կայ: Սամին կամարը ու դասին գմբէթը
անւանի պատկերահան մը քաշած է: Վանքերնին
ընդարձակ է, բայց իրենք քիչւոր են:

10. Համալսարանին ժամը նոյն համալսա-
րանին հրապարակն է. ասիկա յառաջ երկու քովի
երկու մեծ շէնքերովը մէկ տեղ էնեան կրօնաւոր-
ներուն էր, ասոնք վերջացան նէ երկրորդ Յով-
սէփ կայսրը աս տեղերը աշխարհական քահանաներ
ժողվեց, ու իրենց համալսարան ըրաւ: Իր յա-
ջորդն ալ զանոնք վերջացուց, ու ան ատենէն ինչ-
վան հիմայ աս ժամին մէջը մինակ համալսարանին

եկեղեցական հանդիսութիւնները կը կատարին : յա-
մը գեղեցիկ ճակատ մը ունի՝ երկու դին երկու
ղանգակատունով . ժամը կամարաշէն է , ու կամա-
րը տասնըվեց մէրմէր սիւներու վրայ կեցած է :
Լազ խորանէն 'ի զատ վեց կողմնակի խորաններ
ունի , որոնց ամէն մէկը մէյմէկ մատուռի ձևով
շինած են . ժամին կամարը ու բոլոր պատկերները
շատ արհեստով ու սքանչելի քաշվածնէր են :

11. Պառնչիսկաններուն ժամուն ու վանքին ,
որ Պառնչիսկանէուիլաց ըսված հրապարակն են ,
հիմը 1603ին ապրիլի 14ին դրված է , ու 1611ին
դեկտեմբերի 14ին ժամը լմնցած՝ օծված ու մէջը
պատարագ ըլլալ սկսած է : Լսոր մէջի դիին եր-
կայնութիւն 67 կամգուն է . ու լայնութիւն 20 կան-
գուն է . աւագ խորանին պատկերը սքանչելի քաշ-
ված է , ժամին յատակը մէրմէր քարէ է : Վանքը
շատ մեծ ու գեղեցիկ է :

12. Խաւաքիներուն ժամը , որ Սիմօռիթէն-
իլաց ըսված հրապարակն է , 1 էօրդլոսս Փառաւոր
ըսված Լաստրիայի մեծ դուքսը 1224ին շինած է ,
ու քովի վանքովը մէկ տեղ Խաւիայէն եկած Սի-
նօռիթ ըսվող կրօնաւորներուն տրված է , ու անու-
նը Խաւիաններու ժամ մնացած է : Լս ալ յառա-
ջուց քաղքէն դուրս էր , վերջէն քաղաքը մեծցու-
ցած՝ առ ալ քաղքին մէջը առնրված է . 1275ին
այրած է , ()թթօքար թագաւորը սկսած է դար-
ձեալ շինել , ու Ֆէտէրիկոս Սիւլէյմէն բոլոր լմն-

ցուցած է: Հիշենք կայսրը 1786ին Սինոսիթեն-
բուն քաղքէ դուրս ուրիշ ժամ ու վանք արվաւ,
իսկ առ ժամը թալիանի ազգին արվաւ, վանքն ալ
կոռ-ալար-լէ՛ ըոված դասաստանի տեղ ըրաւ:
Թալիանները առ ժամը ալ աւելի զարդարեցին,
աւագ խորանին համար գեղեցիկ լճածնայ պառ-
կեր մը քաշել արվին, որ Ձեռն լճածին կրալի,
ուրիշ խորաններն ալ զարդարեցին: Ժամը քորէ
սիւներով կամարաշէն գեղեցիկ ճարտարապետութիւն
շինած է, մէջը մոխրոց օրէն սկսած ինչվան զատիկ
ամէն կիրակի՝ երեքշաբթի ու ուրբաթ աասնըմէ-
կին՝ կէսօրէն ժամ մը յառաջ խաւերէն քարոզ
կըտրվի:

13. Սի լճնային ժամը՝ որ լճնակասէ ըս-
ված ճամբուն մէջն է, գլխաւորաբար քովի դասա-
տան համար է, ու առաջին խօբալաոս կայսրը լան-
տաւի յաղթութեն յիշատակին համար շինած է:
Սէջի դին բոլոր գեղեցիկ մերմէր քարերով զար-
դարած ու մաքուր ոռկեզօծած է: Լսոր մէջը շատ
հին պատկերահաններէն քաշած պատկերներ կան:
Խոշոր էլմաս քարերով զարդարած ճածանչ մը,
մեծ կտոր խաչափայտ մը, ու շատ փառաւոր պա-
տարագի զգեստներ, ու ուրիշ բաներ ունի: Հոս
ամէն կիրակի Ֆռանսըզերէն քարոզ կըտրվի, ու
շատ մեծամեծներ մտիկ ընելու կուգան:

14. Սալոյեան ազնււական աղջիկներուն ու
սուլթանարանին ժամը, որ քովի բնակարանին հետ

մէկ տեղ Վիսթէնշթայն իշխանին աղջիկը Լամա-
նուէլա դքսուհին (որ Սալօյայի մեծ դքսին հետ
կարգը վեցաւ ու այրի մնաց,) շինած է. ու գլուխ
ալ դրած է, որ անոր մուտքովը մէջը 20 հատ աղ-
նըւականի աղջիկներ կը թըլվին: Եւ աղջիկները
բոլոր միօրինակ սև զգեստ հագած՝ վանքի պէս փա-
կանքի տակ են, մէկ տեղ կերակուր կուտեն, մաս-
նաւոր կարգ ու աղօթք ունին. բայց ուզած ատեն-
նին զբօսանքի համար դուրս կրնան ելլալ, ուզողը
կրնայ ելլալ աշխարհք ալ մտնել: Ժամը Յովհան-
նէսկասսէ ըսված ճամբան է, որ շատ մեծ չէ,
բայց շատ մաքուր ու գեղեցիկ է:

Վաղքին մէջը ուրիշ պզտիկ ժամեր ալ կան,
բայց մասնաւոր գեղեցկութի մը չունին, անոր հա-
մար անոնց վրայ կուզեմ համառօտ գրել:

15. Սիւրբերտոսին ժամը Հառմառթ
ըսված տեղը՝ որ Վեննային ժամերուն ամենէն հինն
է, հեթանոս Լարներուն դարձի համար 740ին
շինված է, ու ինչպէս որ շինած է նէ՝ անանկ ինչ-
վան հիմայ մնացած է, մինակ 1436ին ու 1703ին
քիչ մը նորոգված է: Խորաններուն պատկերներն
ալ ան ատենւան քաշվածներ են:

16. Թանգստան զինուորական կրօնաւորներուն
ժամը՝ որ Վինկէռշթուսսէ ըսված ճամբան է: Եւ
զինուորական կրօնաւորները՝ որ անհաւատներուն
դէմ ուղղափառ հաւատքը պաշտպանելու համար
միաբանած էին, 1200ին Վեննա ալ եկած՝ ու

պզտիկ մատուռ մը շինած են, ետքը 1316ին տա
ժամը շինած են. ու իրենց կարգին պաշտպանը
Սաճառի Թագուհին սրբուհի Լզդիսարէթը ըլլալով՝
ժամը իրեն նըվիրած՝ ու իր պատկերը աւագ խո-
րանը դրած են :

17. Սալթացի զինւորական կրօնաւորներուն
ժամը Վէնթնէռ շրջապատէ ըսված ճամբան է : Ը-
սոնք ալ 1200ին Սէննա եկած են, ու ի պատիւ
նր Յովհաննէս մկրտչին տա ժամը շինած են :

18. Սբ Փրկչին ժամը, որ Սալվաթօնկասէ
ըսված ճամբան է, 1280ին շինված է, ու 1361ին
նր Լճածնայ ընծայված է. աւագ խորանը 1459ին
Յսի արձանը դրվեցաւ, ու անկէ անունը նր Փրկչ-
չի ժամ մնացած է :

19. () ռսօլեան կուսանքներուն ժամը ու վան-
քը, որ Եօհաննէսկասսէին վարի դին է, 1660ին
շինված է. մէջի կուսանքները շատուոր են, ու աղ-
ջիկներ կը կրթեն գլխաւորաբար անպաշտութե մե-
ջը, ու գործել ալ կը սորվեցընեն, ու ազքատ հա-
րուստ չեն նայիր, ով որ ըլլայ նէ կառնուն :

20. Ուղղափառ յոյներուն ժամը, որ մեծ
մաքսատան քովն է, 1775ին Սարիա Թերեզիան
շինել տրված է : Ըս ժամն նր Սառվառեայ կուսին
նըւիրված է, ու իր պատկերը աւագ խորանը
դրած է :

21. Երկու հատ չարափառ յոյներուն ժա-
մեր կան, մէկը կայսեր ստորակարգեալներուն, որ

Ելծէ Սիլայմաութ ըսված տեղն է, մէկալը դրսե-
ցիներուն, որ Հաֆնէռշթայկէ ըսված տեղն է :
Սատուռ մըն ալ Սոսկոֆները ունին, որ մեծ
Շուլէռշթաասէ ըսված ճամբան է : Իռտերա-
կանները երկու աղօթք ընելու տեղ ունին. ու հրեա-
ները մէկ Սինակոկայ : Լսոնք ամէնն ալ իրենց զատ
զատ դպրատունները ունին, ու իրենց տղաքը իրենց
ազանդին ուսումներուն մէջը կը կրթեն, ու լեզուներ
ու գիտութիւններ կը սորվեցընեն :

ԳԼՈՒԽ Գ :

Վաղին արուարչանէրը խա հանգրվանները (վա-
րէնէրը) :

1. Ինչպէս վերը յիշեցինք՝ հանգրվանները
դրսի դիէն հաստը պատով ու խորունկ փոսով քո-
ցած են, ու դուրս ելլալու ու ներս մտնելու համար
11 մեծ դռներ կան, ամէն մէկուն քովը կառավա-
րութե՛ն զինւորներ կըսպասեն, ու գիշերը կը քօցեն,
բայց դուրս ելլալ ու զօղներուն կը բանան, թող կու-
տան, դրսէն եկօղներուն՝ թէ որ բեռ չունին նե՛-
կը բանան՝ ներս թող կուտան, բեռ ունեցօղներուն
քովը զինւոր կըղնեն մաքսատունը կը խրկեն :

2. Հանգրվանները 34 հատ են, որ քաղաքը
ամէն դիէն պսակի պէտ կը պատեն : Լսոնց ամէնուն
մէջը 1766ին 3190 տուն կար, հիմայ 6380 տուն

եղած են, ու ամէն մէկը տրեւելած տներուն ու թին առանին չափ կան, ու ա՛յ մօտիկները ժողովուրդը անանկ շէնքի ետեւէ է, որ մէկ տարւան մէջը նորէն վաթսուն տուն շինած են որոնց ամէն մէկը մէյմէկ պալատի պէս է, ու օր քան զօր շինելու բաղձանքնին կեւեւնայ կոր:

3. Հանգրվաններու մէջը 23 ժողովրդագետական ժամ, 8 կրօնաւորներու՝ ու 2 կուսանքներու ժամ ու վանք կան, շատ երեւելի պալատներ՝ մեծ մեծ տներ ու պարտէզներ կան, որ տեսնողներուն սիրտը կը գողնան՝ իրենց նայիլ կուտան:

4. Բոլոր հանգրվանները ու թը բաժնրված են, ու ամէն մէկը մէյմէկ կառավարութեւ տակն են, որոնք Փօլէյայ կըսվին: Եսոնք ժողովրդեան հանգըստութեւ համար գիշեր ցորեկ կըհսկեն, ինչ որ կըլլայ՝ կիմանան, յանցաւորները կըգտնեն, պղտիկ բաները իրենք կըպատժեն, մեծերը քաղքի կառավարութեան կուտան: Եսոնց մէջը Եօզէֆըշթաթ, Փլացէլ (որուն մէջը մեր վանքն է), Սէօփնկէռկասսէ, Ելսէռկասսէ, Լանտշթառասսէ, Սիտին, Սարիահիլֆ, ու Շթթէնֆէլտըսված հանգըրվաններուն օդը ամէնէն առողջ է, ու իրենք ամէնէն գեղեցիկ են:

ԳԼՈՒԽ Լ:

Հանգրվաններու երեւել յամբար ու վանքեր:

1. Այլ Լէօբոլտոսին ժամը որ Լէօբոլտշթա-
թըն է, 1770ին շինված ու օծված է. իսկ 1723ին
աւելի մեծցրված է: Լւազ խորանը Լւստրիային
պաշտպանին սուրբ Լէօբոլտոսին պատկերը դրած
է, որուն տօնը նոյեմբերին 15ին մեծ հանդի-
սութեամբ կրկատարվի: Ուրիշ խորանները գեղե-
ցիկ պատկերներ կան, բայց շատ հին չեն, ժամը
շատ զարդարուն է, ու կամարները գեղեցիկ քաշ-
ված են:

2. Այլ Թերեզիային ժամը ու Կարմելիթան-
ներուն վանքը Լէօբոլտշթաթն է: Եւստին աւագ
խորանը առաջին Լէօբոլտոս կայսրը 1702 մերմեր
քարերով շինած է. ու նր Թերեզիային պատկերը
դրած է. վեց կողմակի խորաններ ունի. վանքը
իրեք դստիկոն է, առաջինը ու վերջինը կամարաշէն
են, Կրօնաւորները ծանր անձինք են, բայց քիչ-
ւոր են:

3. Ողորմած ըսված կրօնաւորներուն ժամը
ու վանքը, որ Լէօբոլտշթաթ Թապօշթաասէ ըս-
ված ճամբուն վրայ են, 1614ին շինված են ու նր
Հովհաննէս մկրտիչին նըւիրված են: Լսոնք 1655ին
բոլոր պրած են, ու երկրորդ տարին նորէն շինված

են: 1683ին պաշարման ատենը բոլոր աւրբլեցան, ու դարձեալ շուա մը շինվեցան. 1714ին ստապիկ հով մը զանգակատան ծածկը վերցուց, որն որ 1748ին շինեցին ու վրան պղնձով պատեցին. ասի շատ վարպետական գործ է: Սամը մեծ ու գեղեցիկ է, շատ խորաններ ու պատկերներ ունի: Այնքն ալ մեծ է՝ ընդարձակ պարտէզ ունի: Եւթանա սուլի չափ կրօնաւորք են, որոնց չորսը քահանայ են, մնացածները եղբարք են. քահանաները պատարագ կընեն, խոստովանանք կրլսեն, հիւանդներու վերջին օծում կուտան, իսկ մեծաւորէն քկօած ամէն ուրիշ պաշտօնատէրները եղբարք են: Իրենց վախճանը հիւանդներու ծառայել է. անոր համար վանքին մէջը էրիկ մարդիկներուն համար գեղեցիկ հիւանդանոց մը ունին՝ որուն մէջը 120 հիւանդի համար անկողին կայ, ու շարունակ լեցուն են. աղքատ հարուստ չեն նայիր, կառնուն, սիրով կը ծառայեն, որն որ կրնան կառողջացընեն, չէ նէ ամէն հոգեւոր բաները կը հոգան, ու մեռնելէն ետքն ալ Թաղումը իրենք կը կատարեն: Ա՛նծաւորէն սկըսած կարգաւ ինչպան յետին եղբայրը գիշեր ցորեկ հիւանդանոցը երկու երկու հոգի կը սպասեն, կերակուր բաժնելու ատենները ամէնը կը ժողվին, ժամ զրուցելով կերակուր կը տանին: Ա՛նքերնին բժիշկ, վիրաբուժ ու դեղավաճառ ունին, ու դեղերը բոլոր վանքին մէջը իրենց գեղատունը կը շինեն:

4. Սբ Եղիշանէս Կեթումուզէնոյի ժամը, որ Լէօբողտաթ Բաթէնթաթսէ ըսած ճամբան է, 1780ին շինած է. ու 1786ին Եղիշէի կայսրը ժողովդապետական ժամ ըրած է:

5. Սբ Սօքոսին ու սբ Սեբաստիանոսին ժամը Լանտթաթսէ ըսված ճամբան է. ժամին ճակատը երկու զանգակատուն ունի, երկուքին վրայ ալ պղնձով պատած են, առջևը սբ ()գոստինոսին ու ուրիշ սբ կրօնաւորներուն արձաններովը գեղեցիկ զարդարած է: Լազ խորանը սբ Սօքոսին ու սբ Սեբաստիանոսին պատկերը կայ. կողմնակի խորանները շատ գեղեցիկ ու վարպետական քաշվածներ են:

6. Սբ Թադէոսայ ծննդեան ժամը Սէնվէկ ըսված ճամբան է, ու յիշատակի արժանի մասնաւոր բան չունի:

7. Սալէզեան կուսանքներուն ժամը ու վանքը, որ Սէնվէկ է, 1719ին շինված է, ու սբ Թադէոսայ այցելութիւնը նշուիված է. ժամին ձևը Լուովայի սբ Պետրոսին ժամին նման է, գմբէթը փէլէկրինի անունով քաջ պատկերահան մը Թադէոսայ այցելութիւնը քաշած է, խորաններուն պատկերներն ալ անւանի պատկերահաններու քաշվածներ են: Սալէզը շատ մեծ ու գեղեցիկ է, մեծ պարտէզ ունի, վանքին մէջը վաթսունի չափ մարապետներ կան, բոլորն ալ մեծ մեծ տներէ են, ու լաւ կրթված բարեպաշտ անձինք են: Իրենց վախճա-

նը աղնըւականներուն աղջիկները կրթել է, ամոր համար շատ մեծամեծ մարդիկ իրենց աղջիկները գիշեր ու ցորեկ ասոնց վանքը կուտան, որ հինգ վեց տարի կրթուվին, ու լեզուներ սորվին. ու ասանկ աշկերտներ միշտ վաթսուէն աւելի ունին:

8. Եղիսաբէթեան կուսանքներուն ժամը ու վանքը, որ Լանտշթուսսէն է, 1711ին շինված է, աւագ խորանը նր Եղիսաբէթին պատկերը քաշած է. ժամին մէջը գերեզմանի մը վրայ քար մը կայ, որուն վրայ աս զարմանալի գիրը կայ. «Սարիամ Եօ, „գէֆա՛՛ որ մարապետներու իրեք վանք շինեց, եր, „կու անգամ կուսութիւն ուխտեց, 53 տարի կը, „նը կեցաւ“ Խնչպէս ողորմած եղբարները երիկ մարդիկներու հիւանդանոց ունին, ասոնք ալ կնիկներու համար հիւանդանոց ունին, սիրով կըծաւայեն, ամէն բաներնին կըհոգան, բժիշկը ու վիրաբուժը դրսէն կուգան, քահանանին վանքին քովը զատ տեղ ունի, որ հիւանդանոցի հետ հաղորդակցութիւն ունի: Ես երկու հիւանդանոցն ալ հիւանդները եկածնին պէս՝ պէտք է որ խոստովանին՝ Սրբութիւն առնուն:

9. Սք խաչին ժամուն, որ Ռէնվէկ կայսեր գերմանացի թիկնապահ զօրքին պալատին քովն է, աւագ խորանը շատ գեղեցիկ քաշված խաչելութիւն պատկեր մը կայ:

10. Սք Սպքսիմոսին ժամը, որ Լանտշթուսսէ աղքատանոցին մէջն է, 1410ին շինված է:

11. Այլ Արգարիտայի ժամը, որ Այսկէռ-
պէս ըսված հանգրվանն է, շատ անծանօթ պատ-
կերներ ունի:

12. Այլ Պետրոս Պօղոսին ժամուն, որ Այստ-
պէս ըսված հանգրվանն է, աւագ խորանը առ
երկու առաքեալներու պատկերը կայ. ասիկա
1810նին Պէորգ Շիլինկ ըսված քաջ պատկերա-
հանը քաշած է. գեղեցիկ Աճածնայ պատկեր մըն
ալ կայ, որ նոյն տարի Պէնքօ անունով քաղքը-
ցիկի աղջիկ մը քաշած է:

13. Այլ Կառուրս Պօրբօմէսին ժամը, որ
Այսին ըսված հանգրվանն է, Այննային ժամերուն
մէջը ամենէն գեղեցիկ ու կարգաւորեալն է, բըր-
կի մը վրայ, իրեք դիէն ազատ, ճակատը քաղքին
դարձած է: 1713 Այննային մեծ ժանտախտին ա-
տենը վեցերորդ Կառուրս կայսրը իր անւանը սքին
ուխտ ըրած է՝ որ եթէ Այն բարեխօս կըլլայ, ու
աս ախտը շուտով կըվերցընէ նէ, իր պատուոյն
ժամ մը շինեւ տայ: Սուրբին բարեխօսութեամբը
շուտ մը ժանտախտը կըդադարի: 1736ին փետըր-
վարի չորսին հիմը դրվեցաւ, ու 1737ին հոկտեմ-
բերին վերջը սքանչելի ճարտարապետութեամբ ու
համեմատութեամբ աւարտեցաւ: Այսին մեծ դու-
ռը 11 աստիճան բարձր է, որուն վրայ վեց կորն-
թեան սիւններու վրայ կեցած ծածկ մը կայ, տսոր
վրայի եռանկիւնի ճակտին վրայ մերմէր քարի վրայ
ժանտախտին խորհրդաւոր նշանը փորած է, ու

տակը սաղմոսին խօսքը դրած է . Օղորդոս ի՞նչ
 արարեցից առաջին ան Երկն-գաւթաց նորա : Եւ որ երկու
 դին 17 կանգուն բարձրութեամբ ու 5 կանգուն
 տրամագծերով երկու քարէ սիւներ կան . մէջեր-
 նին վեր ելլալու համար կլոր աստիճաններ . կան .
 դրսանց յը Կառուոսին վարքը հրաշագործութիւնս
 ները ու մահը փորած են : Երկուքին ալ վերի
 դիւանին զանգակատներ են , որոնց չորս դին չորս
 չորս պղնձէ թափած ու գեղեցիկ ոսկեզօծած ար-
 ծիւններ կեցած են , որ թւերնին բացած պսակ
 (խօռխուրուխ) եղած են : Դամը մտածին պէս եր-
 կու դին յաղթական կամարի ձևով երկու շէնքեր
 կան , որոնց տակն ալ երկու կողմնակի դռներէն
 դուրս ելլալու համար երկու լայն ճամբայներ կան :
 Դամին վրայ ութը անկիւնով բարձր ու լուսաւոր
 գմբէթ մը ձգած է , որ դրսէն պղնձով պատած
 է , վրան լապտերի (ֆէնէրի) ձևով վեր ելած է ,
 որուն շրջանակը պատուհաններ կան , որ բոլոր ժա-
 մը կը լուսաւորեն . գմբէթին ներսի դին անանկ գե-
 յեցիկ քաշված է , որ մարդ նայելով չի կշտանար :
 Եւագ խորանին վրայ յը Կառուոս Պորրոմէոսին մէր-
 մէր քարէ արձանը կայ , որ ամպերուն վրայ չորած
 երկինքը կելայ կոր : Կողմնակի խորաններն ալ շատ
 գեղեցիկ ու վարպետի քաշված պատկերքներ ու-
 նին : Դամին քովը վանք մը կայ . որուն մէջը յը
 խաչի կարգէն կրօնաւորներ կան . ասոնք իրենց զգես-
 տին վրայ իրեք հատ կարմիր խաչ ունին :

14. Պաճապան հրեշտակին ժամին, որ Սի-
տին գլխաւոր ճամբուն վրան է, 1817ին ներսի
դին ու 1820ին դրսի դին գեղեցիկ նորոգեցին.
աւագ խորանը խաչելութե պատկերը կայ, իսկ
կողմնակի խորանները ուրիշ սուրբերուն պատկեր-
ները կան:

15. Սբ Թեկղիին ժամուն, որ աս ալ ան
ճամբուն վրան է, խորանները շատ հին քաշված
ու մեծագին պատկերներ ունին: Եփարիթի ըսված
կրօնաւորներուն ձեռքն է:

16. Սբ Ֆլօրիանոսի ժամը, որ Սնցլայնո-
սոսք հանգրվանն է, 1725ին շինված է. աւագ
խորանը սբ Ֆլօրիանոսին, ու ուրիշ խորանները
ուրիշ սուրբերուն պատկերները կան:

17. Սբ Յովսէփայ ժամը, որ Սարկառէթէն
հանգրվանն է, 1768ին շինված է. աւագ խորանը
սբ Յովսէփայ ու ուրիշ խորանները ուրիշ սուրբերուն
պատկերները կան, ու բոլորն ալ մաքուր քաշված
ներ են:

18. Սբ Լճիտիոսին ժամին, որ Կումբէնտոսք
հանգրվանն է, աւագ խորանը սբ Լճիտիոսին ու
կողմնակի խորանները ուրիշ սուրբերու են. պատ-
կերները ընտիր են, ու ժամը շատ գեղեցիկ է:

19. Սբ Յովսէփայ ժամը, որ Լայմլըռուպէ
հանգրվանն է, 1692ին շինված է, որուն պատ-
կերները հասարակ քաշվածներ են:

20. Սբ խաչին ժամը, որ Լայմլըռուպէն է,

գեղեցիկ զանգակառան մը ունի . աւագ խորանը նր Սարիամ Սագաղենացիին պատկերը կայ, վերի կամարը Հայր Լճը քաշված է, ու ուրիշ պատկերները վարդեա պատկերահաններու ընտիր քաշվածներնն:

21. Սարիա Կիլիկի, հայերէն, Սարիամ օգնականի ժամը, որ ժամին անունովը Սարիա Կիլիկի ըսված հանգրվանին մէջն է, աւագ խորանը Լճածնայ հրաշագործ պատկերը կայ: Լճիկա 1660ին քաշված է, ու մեծ ուխտի տեղ է, բոլոր քաղքեցիները բեռնակրէն սկսած ինչպան կայսրը առ պատկերին մեծ ջերմեռանդութիւն ունին, որ հաւատաով խնդրօղներուն խնդիրքը միշտ կրկնաւորէ. ժամը շատ փառաւոր ու մեծ է, մէջը շատ մեծագին պատկերներ կրգանրվին, ու կամարը գեղեցիկ քաշված է: Լճալ Պարնապիթ ըսված կրօնաւորներուն ձեռքն է:

22. Սարիա Խառնիկի, հայերէն, Սարիամ միսիթարչին ժամը՝ Սանթ Ուլուիս ըսված հանգրվանն է. ու շատ հին ժամերուն մէկն է. ասիկա 1721ին նորոգված է. աւագ խորանը նր Ուլուիկոսին կամ Ուսալուիկոսին պատկերը կայ, ասոր առջև մարդու մեծութիւնը նր Լճածնայ ոսկէզօծ արձանը կայ, որուն շրջանակը գեղեցիկ ոսկէզօծ ճառագայթներով ու կանթեղներով զարդարած է, ժամը համեմատութիւն չիւնված է. մեծ ու գեղեցիկ է. ուրիշ պատկերներն ալ գեղեցիկ ու վարպետական են:

23. Պաշտպան սուրբ Լճածնայ ժամը ու Սխիթարեան միաբաններուն վանքը, որ Փլայէշ Հանգրվանին մէջն է, 1600ին Սատաթիա մեծ դուքսը Վափուչիններուն համար շինել տրված է, ու բոլոր Լատրիային մէջը Վափուչիններուն առաջին վանքն է: 1685ին Վեննային պաշարման տեսնը աս ժամը ու վանքը գրեթէ բոլորովին կործանեցան. բայց ան տարին մեծ կոմս մը ու իր կինը նորոգել տրված են. անոր համար իրենք մեռնելէն ետքը մարմիննին ժամուն մէջը թաղված են, ու պատին վրայ սև մէքմէր քարի մը վրայ իրենց ասանկ բարեպաշտ գործքին պատմութիւնը փորած է: 1810ին ժամը ու վանքը Սխիթարեան միաբաններուն տրվեցաւ, որուն ինչպէս ըլլալը համառօտիւ պատմենք:

Ռուանսըզները երբոր 1809ին թրեստ քաղաքը առին նէ, հոն ըլլօղ Սխիթարեանց հին ու նոր թշնամիները իրենց յարմար տտեն ու առիթ գտնելով աս բանս կատարեցին գլուխ տարին իրենց հնուցմէ մտածած թշնամութեն խորհուրդը: Ռուանսըզներուն ձեռօքը՝ որ ամէն վանքերը ու կրօնները ջնջելու ետևէ էին, սկսան կամաց կամաց վանքին երկիրները ծախել տալ, ու միաբանութեան օտացուածները կողոպտել: Ետքը սկսան վանքին անձինքը ասդին անդին ցրուելու ետևէ ըլլալ: Բայց անոնք մարդկային ահը ու բռնութիւնը բանի տեղ չիսեպելով, ու իրենց ամենագութ մօրը սը Լճած-

նայ հզօր պաշտպանութիւնը ապաւինելով, ջանա-
ցան մէկիկ մէկիկ, կամ երկու իրենքը մէկանց Լաւո-
րիայի կայսեր ապահով քաղաքներուն մէկը մէկ-
տեղ գալ ժողովել: Վասնի մը հոգի իրենց Լա-
րային հետ, որ ան ատենը գերապատիւ Լճա-
տուր Ռաբրիկեանց Լաքեդիսկոպոսն էր, հոս Վն-
նա եկած ժողոված ըլլալով, կայսեր աղաչեցին՝ որ
իրենց ողորմ վիճակին գթայ, իրենց տեղ մը տայ:
Կայսրը առաջուց վանքին վրայ եկած ամէն գժբախ-
աուութիւնները ու միաբաններուն աղքատութիւնը առ-
դին անդին ցրուիլը լսած էր. մանաւանդ թէ՛ Լատի-
սիա գաւառը անոնցմէ չորսին հտնդիպելով, զե-
րենք Կոստանոյն գաւառին մայրաքաղաքը վանքի մը
մէջ դնել տրված էր, ու իր ծախքովը զանոնք կը-
պահէր: Լաք երբոր Վննա ըլլողները իրմէն հաս-
տատուն բնակարան մը խնդրեցին նէ, անասէր
կայսրն ալ Վափուշիններուն աս վանքը, (որուն
մէջը քիչ կրօնաւորներ մնացած էին, ու կայսրմէ
կրխնդրէին կոր զիրենք քաղքին մէջը ըլլող Վա-
փուշիններուն վանքը խաւրելու,) իրենց տրվաւ:
Վանքը յանձնըվեցաւ Սիաբանութե 1811ին փե-
տրվարի 16ին. ու երկրորդ օրը Լճատուր արքե-
պիսկոպոս Լաքահայրը երկու միաբաններու հետ մէկ-
տեղ անպատմելի ուրախութիւն եկաւ վանքին ժամուն
մէջը. առաջին պատարագը մատոյց, ու նոյն օրը
Կոստանոյն չորս միաբաններն ալ եկան. ետքը միա-
բանութե մնացած անձիւքն ալ ետեւն եկան հասան:

յոդողորդեան մէջէն շատ բարեպաշտ անձինք-
ներ տեսնելով միարաններուն վերջին աղքատու-
թիւնը ու ամէն բանի կարօտութիւնը, ամէնուն
սիրտին մէջը իրենց վրայ սէր մը ու գութ մը ին-
կաւ: Սանաւանդ առաւելապէս արգոյ ալւորին
Լստուածատուր արքեպիսկոպոսին վրայ, որուն փա-
ռայեղ անձը ու անուշ վարմունքը ամէնուն սիրտը
իրեն հետ կըկապէր *): Լսոր համար որը հա-

*) Աս մեծ սէրը ու յարգութիւնը որ Վեննայի ժողու-
վորդը ու վանքին առաջին բարեկամները գերապա-
տիւ Աբբահօր վրայ ունեցած էին, մինչուէր մահ-
ուան ատենը անկորուստ պահեցին: Աս բանս յայտ-
նի երեցաւ իր մեռած ատենը, որ մեծամեծներէն
սկսած ինչպան ոտորին մարդիկ անոր վրայ իբրեւիրենց
հօրը ցաւ ու կսկիծ ցըցըցին: Ասոր համար ալ իր
մահուանը հանգէսը շատ մեծ ու շքեղ եղաւ: Իր
մեռելը տեսնելու համար երկու օր այնչափ մարդիկ
եկան լեցվեցան ժամը, որ հարկ եղաւ գնդերներ
բերել, անոնցմով բազմութիւն կարգի դնել, որ քնա-
մը չիզատահի: Մահուանը կամ Թաղման հանգէտին
եկան Վեննայի ամէն վանքերէն ու ժամերէն մեծ
բազմութիւն կրօնաւորաց ու եկեղեցականաց. չորս
Թագադիր կանոնիկոսներ, ու քաղքին եպիսկոպոսը,
որ բոլոր մեռելոց կարգն ալ կատարեց, ու ետքը
ննջեցելոց ձայնաւոր պատարագն ալ հանդուցելոյն
հողոյն համար մեծ հանդեսով մատուց: Երեսնապէս
հանգէտին եկող երեւելի աշխարհականներուն թիւն
ալ շատ էր: Իսկ կայսեր սէրը աս գերապատիւ ան-
ձին վրայ անկից աւելի յայտնի եղաւ, որ մահուան
հրովարտակով ուղարկութե՛ գուրս շուտ մը հրաման

գուտ, որը անկողին, ու որը կերակուր ուտելիք
կըրերէին կուտային անոնց, ու իրենց անկեղծ սե-
բը կըթըցընէին: Ասանկով ան քիչվոր միաբաննե-
րը գրեթէ նորէն սկսան միաբանութիւն առաջ տա-
նիւ: Աիչ մը ատեն անցնելէն ետքն ալ իրենց
ստակովք վանքը թագաւորութե՛ն՝ գնեցին, որ իրենց
սեփական ստացուածը ըլլայ: Քարեպաշտ կայսրը
1824ին մասնաւոր հրովարտակով նոր արտօնութիւն
մըն ալ տրվաւ միաբանութեան իրեն բոլոր ստաց-
ուածոցը վրայ տէր ըլլալու ու ազատ իրաւունք
ունենալու, որ Ալեքնայի մէջ ուրիշ վանքերը չունին:
Ասկից ՚ի զատ ատեն ատեն ուրիշ շատ արտօնու-
թիւններ ալ տրված է ու կուտայ անասեր կայս-
րը աս միաբանութե՛ն ու վանքին:

Արդ՝ աս վանքը առջի կամ գետնի դատիկոնը
ունի մեծ ու ընդարձակ սեղանատուն մը, մեծ տպա-
րան մը, տասնըմէկ հատ զանազան բաներու հա-
մար խուցեր, երկու ախոր, ու գինիի շտեմարան-
ներ (մաղազաներ): Իսկ երկրորդ դատիկոնը կայ
մեծ դասատուն կամ նորընծայարան մը նորընծայից
ննջարանով մէկտեղ, աղւոր գըքատուն մը, ու
քսանվիրեր խուց քահանայից համար: Վասատու-

տրվաւ իր մարմինը միաբանութե՛ն ժամուն մէջը թա-
ղելու, որ աս բանս՝ վերը (երես. 30.) պատմածներ-
նուս կէտրէ՝ նոր ատեններու Ալեքնայի մէջ աստիկ
արգելած է:

ներ, նորընծայարանը, ննջարանը, տպարանը, ու գրքատունը հիմակվան ձևովը ու վայելուածքը՝ նորէն շինվեցան: Եղիմիակէս վանքին ուրիշ դիւերն ալ շատ նորոգութիւններ եղան: Իսկ ժամը ներսի դիւն գրեթէ բոլորովին նորոգվեցաւ ու զարդարվեցաւ: Սիւսերէնները խորտակեց ցրված ատեննին խորհուրդը ըրած հաստատած էին, որ եթէ նորէն վանք մը ու ժամ մը ունենալու ըլլան նէ, սը Լճածնայ նուիրեն, անոր համար աս հիմակվան վանքը իրենց ձեռքը անցած օրէն նուիրեցին անիկա ժամով մէկ տեղ իրենց հզօր Պաշտպանին սը Լճածնայ, ու անուն դրին, Եղիմիակէս Ե վանք, Պաշտպան սուրբ Լճածնայ: Ետքը 1823ին վանքին բարեկամներուն մէկուն ծախքովը Ե ինտլէն ըսված վարպետ պատկերահան մը սը Լճածնայ տղոր պատկերը մը քաշեց՝ չորս կանգուն բարձրութեամբ, ու երկուք ու կէս կանգուն լայնութիւն, որուն մէջը սը Լճածինը գլխած կերպարանքով վանքին պաշտպանելու պէս ձևացուցած է: Ես պատկերը ոսկեգօծ հարուստ շրջանակով (չէրչիվէյով) վարդալիւնէն ետքը, նոյն տարին նոյեմբերերին առջի կիրակին, որ սը Լճածնայ Պաշտպանութիւն տօնն էր, մեծ հանդիսութիւնով աւագ խորանը դրվեցաւ: Ենկէ ետքը ալ ժողովուրդը ու տերութիւնը աս վանքը ու ժամը սկսան իրենց լեզուով Ե վանք, ու ժամ Պաշտպան սուրբ Լճածնայ կանչել: Ետաջ աւագ խորանը դասին մէջ տեղն էր, ու շատ անշուք էր, բայց ժամը միաբա-

նութեան ձեռքը անցնելէն ետքը, խորանք ետք քաշվեցաւ, ու բոլոր նորէն շինվեցաւ: Աւագ խորանէն 'ի զատ ժամուան մէջը հինգ խորան ալ կայ, երկուքը անմիջապէս դասին քովը, աւագ խորանին պէս ժամուան դրանը գարձած: Աջ դիու խորանին վրայ նա (Յովսէփ Աճաճօր պատկերը կայ, իսկ ձախ դիու խորանին վրայ նա Անտոն Աբաբյին պատկերը, երկուքն ալ վերը լսված Շինալէո պատկերահանը քաշած է: Աւելալ իրեք խորանները Աճաճնայ մատուան մէջն են. աս մատուռը ժամուան մէծ դռնէն ներս մտածին պէս աջ դին կիյնայ. մէջ տեղի մեծ խորանը նա Աճաճնայ հրաշագործ պատկերը կայ: անոր աջ դիւ խորանը նա Աննային պատկերը կայ, իսկ ձախ դիւնը Սարիամ մագդաղենացիին պատկերը. երկուքն ալ ընտիր քաշվածներ են Սաուլպերէ անունով պատկերահանէ մը *):

*) Աս մատուան տակը թաղված է գերապատիւ Աճառուր Արքեպիսկոպոսին ու Աբաբյին մարմինը: Մօտիկներուս նոյն մատուան մէջը իր գերեզմանաբարը ու տապանագիրը հայ ու լատին լեզուով կը գրվի. որպէս զի Աննայի Միխիթարեան միաբանութիւնը միշտ աչքին աւջին ունենայ պնպիսի բարերար անձի մը յիշատակը, որ Թրեւսի ու ետքը Աննայի վանքը հաստատողը, ու Միխիթարեան միաբանութե մէջը աւջի Արքեպիսկոպոսը եղաւ 1800ին. ու պոպիսի և ուրիշ պատիւներով իր հասարակութիւնը շքեղացուց:

Վասն ձեռնը (Թավանն) ալ վարպետական քաշվածքներ են. մէջի դին սբ ՄԺճածնայ վերափոխումը կայ. դասին ձեռնը ժամուն վէջի դիին ձեռնէն ցած ըլլալով, մէջի մնացած տեղը քանի մը կանգուն բարձրութեւն ճակատ մը եղած է, անոր վրայ ալ քաշված է լճմէտինը, ու սբ Գրիգոր Լուսաւորչայ Տրդատ Թագաւորը մկրտելը: Լսոնք ալ 1819ին Շիրակն անունով երեւի պատկերահամ մը քաշեց: 1825ին մեծ աւանդատունն ալ բոլոր նորէն պայծառ շինվեցաւ, դաւադար փայլուն տաշակներով զարդարվեցաւ: Հոս ալ պզտիկ սիրուն խորան մը կայ սբ ՄԺճածնայ պատկերով: Վասն վերնատունն ալ աղւոր ու լուսաւոր է, որուն մէջը միաբանութեւն բարերարները ընտիր երգիին մը դնել տրվին: Լսկից ի զատ կան նաեւ քանի մը աղօթարաններ, միաբաններուն ձմեռը ժամ ըսելու համար, ու վանքին քարեկամներուն պատարագ տեսնելու համար:

Միաբանութիւնը իր եկեղեցական հանդէսները շատ փառաւոր ու շքեղ ընելով, վննացիներուն ու օտար ազգաց յաջին շատ մեծ համարում ստացաւ: 1820ին սեպտեմբերին երկուքին մասնաւոր կայսերական հրովարտելով արտաւանութիւն մըն ալ առաւ տարին երկու հեղ մեծ հանդէսով Թափօր ընելու, մէյմը աւագ շաբթին կամ զատիկին խթման իրիկունը. մէյ մըն ալ սեպտեմբերի ութին, սբ ՄԺճածնայ ծննդեան օրը, որն

որ Մխիթարեան միաբանութիւնը ամէն տեղ մեծ
հանդեսով կը տօնէ, 1701ին ան օրը հաստատված
ըլլալով: Բոլոր Վեննային եկեղեցական հանդէս-
ներուն մէջը (Թոյլ Ք.Նի մարմնոյ և արեան տօնին
մեծ թափօրը, որն որ քաղքին արքեպիսկոպոսը կը-
նէ,) աս երկու թափօրին պէս մեծ եկեղեցական
հանդէս չիկայ: Ինչպէս բոլոր Վեննային ու մօ-
տիկ փեղերուն ժողովուրդը միաբան կը վկայէ: Ըս
հանդէսին մեծութիւնը աւելի եկեղեցական անձանց
և օւրիշ պատուելի հանդիսագիրներուն շատու-
թիւնը, զանազան բարակ՝ ոսկիով բաժնված խաչ-
վառներուն (պայրախներուն), շքեղ ամպհովանիին
և ուրիշ զարդերուն աղւորութիւն է: Ըս հանդէ-
սին շատ եկեղեցական անձինքներէն ի զատ կըն-
կերանան վանքին բարեկամներէն ու բարերարնե-
րէն վաթսուց եօթանասուն հոգիի չափ, բոլոր միօ-
րինակ և և հագված ու հաստը մոմեր կամ կերոն-
ներ բռնած: Ըմէն մէկ հեղման թափօրը երկու
ժամէն աւելի կը տևէ, ոչ բոլոր հրապարակական
ճամբաներուն վրայ՝ օւրտեղաց որ հանդէսը կանց-
նի. նէ՛ անբաւ բաղնութիւն խոնած ափիբերան կը-
նային կը զարմանան ամէն բանին կարգին ու վայել-
չութենէ, ու հանդէսին մեծութենէ վրայ: Ըս վան-
քին պատկերը աս գրքին ճակատը գրած է:
Ըս տարի միաբանութիւն Վեննայէն մեկուկէս
ժամ հեռու Քլոսդէնայպուռկ քաղքին մօտնոր
վանք մըն ալ գնեց, որուն վրայ ետքը կը գրենք:

24. Սբ Լւորենտիոսին ժամը, որ Շօթթէնֆէլտ-ըսված հանգրվանն է, իրեք խորան ունի. ուսաւագ խորանը սբ Լւորենտիոսին է. Լս ժամը 25. քանոնով (րէճիսթրով) երգիոն մը ունի, ու բուն երգիոնի վարպետները կը հաստատեն, որ Վեննային մէջը ասկէց աղէկը չիկայ:

25. Եթէ Լպաւէններուն ժամը, որ Լլթէլէգիսէնֆէլտ հանգրվանն է, 1783ին ժողովրդապետական ժամ փոխած է: Եթէ Լպաւէնները աւագ խորանին պատկերքին մէջը կը գտնուին. որ ասոնք են. ամենասուրբ Երրորդութիւնը. ամենամբ Հաղորդութիւնը. սբ կոյս Լճածինը. ամենայն սուրբերը ու հանգուցեալ հաւատացեալները: Լս ժամը աւագ խորանէն ի զատ չորս խորան ալ ունի:

26. Սուրբ Լաւոյ, հայերէն, Սարիամ հաւատարիմ, ըսված Լճածնայ ժամը ու Բիարիսթի կրօնաւորներուն վանքը Եօզէֆշտաթ, 1698ին առաջին Էթերուտոս կայսեր ատենը շինված են. ժամը մեծ ու գեղեցիկ է, գեղեցիկ պատկերներով եօթը խորան ունի, առջևը գեղեցիկ արձաններով զարդարած հրապարակ մը կայ. վանքը շատ մեծ է, ու կրօնաւորները տղոց գերմաներէն ու լատիներէն կը սորվեցընեն:

27. Լմենամբ Երրորդութիւն ժամը, որ քովն Սինսրիթ ըսված կրօնաւորներուն վանքովը մէկ տեղ Լլտէաֆօռշթաթ ըսված հանգրվանն է. 1695ին Երրորդութիւն կարգին կրօնաւորները, որոնց պաշ-

տանք գերիները ազատել է, շինարէն են, ու ճակատն
ալ արձաններով զարդարած են. վերջէն տանք
վերջացած տանը՝ (Յովսէփ կայրը Սփնորթի իջո-
նաւորները քաղքէն հա ժոխադրած է: ժամը
շատ խորաններ ու բնակի պատկերներ ունի. վանքը
գեղեցիկ է, ու մեծ պարտէզ ունի:

28. Լճեռփօռ լճաթ Քաւըրսկասէ ըսված
ճամբան ուրիշ ժամ մըն ալ կայ տմենար Լըրոր-
դութի միջակ մեծութիւն ու իրեք խորանով:

29. Սի (Յովհաննէս Սկրաշին ժամը, որ
Լճեռփօռ լճաթ Սկրաշին կառուի ըսված ճամբան
է, շատ հին ժամ է, մեծութիւն միջակ է, ու իրեք
խորան ունի:

30. Տանը չորս օգնութիւն հասնող սրբորոն
ժամը, որ Լիթիւնի լճաթ հանգրվանն է, շատ
լուսաւոր է, դասին վրայ իրեք գմբէթով ծածկած
է, գմբէթները գեղեցիկ քաշված են, ու պատ-
կերները վարպետի քաշվածներ են:

31. Սի անծանայ աւետման ժամը, ու Սեռ-
վիթ ըսված կրօնաւորներուն վանքը, Սփնոր-հան-
գրութանն է. ժամը մեծ է, մէջը սր Բէռէկոնիսի
մատուռը ու խորանը կայ, որուն վանագիները մեծ
ջերմեռանդութիւնն են, ու շատ հրաշքները կը տես-
նեն: Սանքը մեծ է, ու գեղեցիկ պարտէզ ունի:

Լսոնցմէ ի զատ պզտիկ ժամը ու մատուռ-
ներ շատ կան, որոնց մէջը ամէն օր, կամ կիրակի
ու տօն օրերը պատարագներ կը լլնան:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Արտաթոշաններու երեւելի շէնհար:

1. Այստեղիւն ձիերուն ախոռը, որ կայսեր պալատին դիմացը Վլաստիյին վրան է, երեւելի շէն-
քերուն մէկն է: Ասիկա 1725ին վեցերորդ Առաջնոս
կայսրը շինած է, որուն ճակատը 225 կանգուն եր-
կայնութիւնն է: Իրեք դպտիկոն է. առջինը ձիերուն
ախոռն է, մէջը 400 ձիի տեղ կայ՝ ամէն մէկը տաճ-
կի թագաւորէն, փաշաներէն, Լագիպտոսէն, Սոս-
կոփատանէն, Ինկիլթէնայէն, Վրաստայէն պարգե-
տեղ էն, ամէն մէկին տնունը գրած քովը դրած է:
Ախոռին մէջը վազան ջրեր կան, ձիերը երկու դին
կապած են, ու մէջ տեղերը ձիերուն զարդերը
պահելու համար սենեակներ կան: Այլի դպտիկոն-
ները պահապանները կը բնակին: Լատի դին կայ-
սերական կառքերը պահելու մասնաւոր տեղեր կան:
Հոս ու քաղաքը մէկըմէկէ գեղեցիկ 1,000 կառք
կայ: Ով որ տեսնել կուզէնէ մէկիկ մէկիկ մեկնե-
լով կը բացընեն:

2. Պէլլեպէր ըսված պալատը, որ Ռէնվէկ
ըսվող ճամբան է, անւանի Լագինէոս քշխանը ու
քաջ սպարապետը (որուն տաճիկները Վիլենիկ
քաւ կըսեն,) իրեն ամառանոցի համար շինած է:

ասիկայ մեռնելէն ետքը կայսրը գնած՝ նախ ուրիշ բաներու գործածած, ու 1776ին ընտիր պատկերներ ու զրխեր պահելու տեղ ըրած է: Աս շենքը երկու մեծ ու շատ սքանչելի համեմատութեամբ շինած պալատներ է. որ վերի ու վարի Պէլվէտէր կըսվի, վերինին վրան պղնձով գոցած է, ու պատկերները հոն կըպահվին. իսկ զրխերը վարինին մէջն են: Ասոնց երկուքին մէջը մեծ պարտեզ կայ, որ ծաղիկներով՝ գեղեցիկ ձևերով շտկած ծառերով՝ արձաններով ու աւաղաններով զարդարած է, ու ամէն օր բաց է, ուզողը կերթայ ուզածին չափ կըպտըտի:

3. Աօղլէֆ - Բապէթ, այսինքն յովսէփեան ուսումնարան, որ Ալէօինկէռկասսէ է, գեղեցիկ համեմատութիւն շինած մեծ պալատ մըն է: Ասիկա երկրորդ Յովսէփ կայսրը շինած է, որ մէջը լաւ բժշկուածի ու վերաբուժուածի (ճէրահուածի) աքովին, ու ամէնուն ալ, բայց գլխաւորաբար զինուորներուն հիւանդութիւններուն ու վերքերուն օգնութիւն հասնին. անոր համար անւանի վարպետներ ժողված է, ու 1785ին Նոյեմբերի եօթին իր առջևը դաս տալու սկսած են:

4. Բօլլէլէնիշէ Ինշլիլու-լէ, այսինքն քաղաքական արհեստներու ու գիտութիւններու ուսումնարան, որ Ալիտինին առջևն է, մէկ մեծ՝ փառաւոր՝ ու սքանչելի համեմատութեամբ շինած պալատ մըն է, ասի 1816ին կայսրը իր տէրութիւն պայ-

ծառութեն՝ ու ժողովրդեան մեծ բարիքին համար շինած է. գետնի դատիկոնը եօթը կանգուն բարձրութեամբ բոլոր կամարներով շինած է, ու մեծ մեծ սենեակներ ունի. երկրորդն ալ շատ մեծ գաւիթներ ու լայն ճամբայներ ունի, ու վեցվանգուն բարձր է. երրորդը հինկ ու կէս կանգուն բարձրութիւն ունի, ու յարկը (չաթըն) սղնձով պատած է. ճակտին երկայնութիւն 150 կանգուն է: Ըստ պալատին թէ մէջի թէ դրսի համեմատութիւն ու գեղեցկութիւն մէկիկ մէկիկ պատմելը շատ երկայն կերթայ, այսչափ մինակ կըսեմ, որ Վեննայի պէս քաղքի մէջ (որ հիմայ նոր Էռոմ կըսվի կոր) մեծ զարդեղաւ, ինչպէս հոս դրված պատկերէն ալ կերեւնայ:

5. Վառոցէնպէռկ իշխանին պալատը, որ Ուէնվէկ Պէլլէպէռն քովն է, գեղեցիկ համեմատութիւն շինած շէնք մըն է. իշխանը ամառը հոն կուգայ կրբնակի: Ըստ ալ հրապարակական պարտեզ մը ունի, որուն մէջը ամէն տեսակ ծառեր, ամէն տեսակ ծառերէ գեղեցիկ անտառներ՝ կարգաւ տնկած ու տասը կանգուն բարձրութեամբ պատի պէս կտրած ծառեր, ամէն ատեն ամէն տեսակ ծաղիկներ, շատ լէմօնի բորթուխալի նուռի ու ասոնց նման շատ Լ. ֆրիկայի Լ. մերիկայի ու Լինտիստանի ծառեր բոյսեր խոտեր ու ծաղիկներ ալ կան, որոնք ամառը պարտեզը կը շարեն, ու ձմեռը ձմեռնոցը կը պահեն: Դարձեալ մէջը տեսակ տեսակ ձուկերով աւազաններ ու գեղեցիկ արձաններ

ալ կան : Լպրիլէն ինչվան նոյեմբերը ուզողը կերթայ կըքալէ՝ կընստի, որչափ որ կուզէ նէ :

6. Լիւթէնշթայն իշխանին պալատը, որ Ռօսսաւ է, շատ գեղեցիկ շինած է. երկրորդ դասիկոնին մէջտեղը 31 կանգուն լայնութեամբ ու 37 երկայնութիւն՝ 18 գեղեցիկ մերմէր սիւներու վրայ կեցած մեծ գաւիթ (տիվանխանէ) մը կայ, որուն տակի գին սիւներուն մէջտեղերը՝ վարպետ պատկերահանի գործվածքով բոլոր հին չածները քաշված են, վեր ելլալու կարմիր մերմէր քարէ առաիւծան մը ունի ամէն մէկ ոտքը մէյմէկ քարէ, ութը հոգի քովէ քով կընան ելլալ : Պարտեզ մըն ալ աս ունի, որ շատ գեղեցիկ զարդարած է, ու աւազաններու տեղը գետեր ու լճեր շինած են, ու ասոր ալ ուզողը կերթայ կըքալէ :

7. Ռազումովսքի իշխանին պալատը, որ Լաուպէռկ է՝ 1804ին նոր ֆռանսըզի կերպով ընդարձակ շինած է ու շատ աղւոր է. գեղեցիկ պարտեզ մըն ալ աս ունի, որուն մէջը շատ տեսակ ընտիր ծաղկերն ու պտուղներ կըգտնուին : Լօոր ալ ուզողը կերթայ կըպտըտի, բան մը չեն ըսեր :

8. Շթարհէմպերկ իշխանին պալատը, որ Վիտին է, քաղաք մը կընմանի, վեց մեծ սրահ ունի, 31 աստիճան ունի, մէջը 300 բնակարան կայ. ու տարին 100,000 ֆիօրին կըբերէ :

9. Լէրսպերկ իշխանին պալատը, դրսէն ալ գեղեցիկ է, բայց ներսը անանկ համեմատութիւն ու

աղւոր շինած է, որ Սոսկոֆին կայսրը Վեննա էր նէ, աս պալատէն չէր ուզեր զատվիլ, իրեն զօսանքի տեղ ըրած էր :

Ըսոնց նման երեսունէն աւելի պալատներ ալ կան, որ մէկզմէկէ աղւոր շինած, ու շատը գեղեցիկ պարտէզներով ալ զարդարած են. թէպէտ հանգրվաններուն տներուն ալ մեծ մասը մէյմէկ պալատ կընմանին, բայց ասոնք չափէ դուրս մեծ ու գեղեցիկ են :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Այսիւր արտը խորհաւորութիւն, պաշտօնապէսները, ինչպէսզէր զօրքը, ու զանազան պապայայտութիւնները, իսկ նշանները :

1. Այսիւր պալատին պաշտօնատէրները աս կարգով են. չորս մեծ պաշտօնատէրներ կան, որոնց իշխանութիւն տակն են՝ պալատի ութը պաշտօնատէրները, չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերը, բոլոր (օռտինէները) կարգերը, 247 գաղտնի խորհրդականները, 1457 սենեկապետները :

Սեծ պաշտօնատէրներու մէջ առաջինը կայսեր տանը հազարապետն է : Ըսոր հրամանին տակն են չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերուն հազարապետները. պալատին բոլոր ծառաները. կայսեր տանը հազարապետութիւն դիւանը. վեց խաղաղութիւն

ու պատերազմի հրեշտակները, մատուռները, բժիշկները, պալատին ելքին մուտքին հաշիւները, և ու թը պալատական պաշտօնատէրները, որոնք են խոհակերը, գրքապետը, արծաթներու վերակացուն, մէնամարտութիւն վարպետը, որսորդապետը, ճարտարապետը, երգիչներու գլուխը, ու հանգիստութիւններուն կարգաւորողը:

Երկրորդը առաջին սենեկապետն է. կայսեր, կայսերուհւոյն կամ իր զաւկրներուն հետ խօսել ու զօղը՝ պէտք է որ ասոր ձեռքովը յառաջ հրաման խնդրէ: Կայսեր խցստութեան հայրը, բժիշկը, անձնական երկիրները, ու ուրիշ ելքերը ու մուտքերը, հին ստակներուն թանգարանը, մեծագին բաներուն գանձը, կենդանիներուն ու թռչուններուն տեղը, Պէլլէտերը եղած պատկերները ու զրխերը, զէնքերը, պալատին արհեստաւորները, բոլոր ուրիշ սենեկապետները, սուրհանդակները, դռներուն պահպանները, կայսերական թէատրոնները, և ուրիշ ասոնց նման բաները բոլոր ասոր հրամանին տակն են:

Երրորդը կայսեր տանը մեծ սպարապետն է, որուն պաշտօնը դոսի թագաւորներուն դեսպաններուն ու իրենց մարդիկներուն դատաստանը տեսնել ու պալատին վերաբերեալ մարդիկները՝ յանցանք մը ըրած կամ պաշտօնին ազէկ չիկատարած առեւնին՝ պատժելն է:

Չորրորդը ախոռապետն է. Սեննային բո-

լոր կայսերական տնտեսները, 2,000 հաւելի կայսերական ձիերը, 1,000 հաւելի կառքերը, 13 աղնրական տղաքները, որ պարտաւորւածաւայէն ձի հեծնել սորվելու վարժարանները. ձիերուն ու կառքերուն զարդերը. կայսերական նաւապետութիւնը. ու ասոնց նման ուրիշ պաշտօնները կամ պաշտօնատէրները ասոր իշխանութիւնը տակն են:

Կայսրուհայն, ժառանգիւն, կայսեր որիշ զաւկրներուն, եղբայրներուն ու քրոջացի մաս նաւոր օրէնք մը չիկայ՝ որ պսշափ ծառայ անեն, նաւն, կայսեր համբէն կախած է:

2. Կայսրը չորս տեսակ թիկնապահ զօրք ունի, որոնց պաշտօնը կայսեր անձը ու պալատը պահպանելն է. ու չորսը չորս տեսակ միադնոյզ զգեստ ունին:

Ընտան տեսակին զինուորները բոլոր գերմանացի են, ու գերմանիայի ազնւական թիկնապահք կրտսին: Ըտնք բարակ կարմիր չուխայէ սեխատի ֆէյէ եախաներով զգեստ կը հագնին, որ բոլոր ոսկիով զարդարված են, գլուխին թակի ժապաւէններով (շէրիտներով) բարձր շափղայ կը դնեն, գեղեցիկ ճերմակ չուխայէ վարտիկ կը հագնին, ու ետեւը մահմուզով երկայն կօշիկ ունին, ու մեջքերնին մէյմէկ սուր կախած է: Ըստ տեսակին հասարակ զինուորները հասարակ զօրքերուն հարկւրապետներն են, ու մինակ ան հարկւրապետներն ասոնց մէջը կրնան գրվիլ, որոնք որ պատերազմներուն մէջը շատ քաջութիւններ ցրած են: Ըտորը ութսուն

Տոգի հն, հասարակ տառն կարեւորի կերման,
բայց հարգիւթ թիւ տառնները միօրինակ սև ձիւր
կը հեծնան, ու բայցը ընդիւր խոշոր մարգիկներ են,
հագնւածին փառաւոր ու ձիւրնին զարդարած
ըլլալով շատ շքեղ ու փառահեղ կերանան:

Երկրորդինները բոլոր Սաճառ են, ու Սա-
ճառի տղերւական թիկնապահ զօրք կը սլին, ու բա-
լօք տղերականներու տղաքներուն մեջէն երկան
հասակաւ քաջ երիտասարդներ են, իրենց հասա-
րակ զինւորին պատիւը հարիւրապետի պատիւ է,
ու քանի մը տարի ասանկ ծառայելէն ետքը, զին-
ւորներուն վրայ հարիւրապետ կը ըսնէ: (Գետտնին
Սաճառի ձեռով է, գեղեցիկ կարմիր չուխայէ
վերաբկու ու վարսիք կը հագնին, որ արծաթներով
զարդարւած են, մահմադներով գեղեցիկ կօշիկ-
ներ կը հագնին, կռակներն ձախ ուսերնեն աջ
թևերնուն տակը ընձու (ղապլանի) կաշի կը ձը-
գեն, գլուխնին երկու թիգ երկայնութիւ գեղեցիկ
մուշտակէ (քիւրքէ) գլխարկ կը դնեն, ճակատնին
ճերմակ փետուրներով ոսկի յաղթանակ (շէլէնկ)
կը խոթեն, մեջերնին սուր կախած, ու ձիւրնին
բոլոր միօրինակ ճերմակ ձիւր են, ձիւրուն վրան
արծըլթով բանված կանաչ չուխաներով ու գեղե-
ցիկ զարդերով զարդարած են: Լսածք յիսուն հա-
զի են ու կարգով կայսեր սենեակին դռան ձախ
կողմը ու գերմանացիները աջ կողմը սրերնին ձիւր
քերնին կը սպարեն:

Լորդերգինը՝ զօրքի մէջէն ընտրած բոլոր տո-
րին հարիւրապետներ են. ասոնք ալ կարմիր զգեստ
կը հագնին, բայց ոսկին անանկ հարուստ չէ. գլուխ-
նին ոսկի ժապաւեններով ու կանաչ փետուրնե-
րով զարդարած բարձր շափեայ կը դնեն. ոտք
կերթան, պալտտին դրսի տեղանքը կը սպասեն, ու
ութառն հոգի են:

Չորրորդիները՝ հասարակ զինուորներուն ու
տասնապետներուն մէջէն քաջութիւն համար արծը-
թէ միտալ առնողներէն են. երկու հարիւր հոգի
են. ու ամէն օր քառասուն հոգի կը փոխվին, կայ-
սեր պալատին դռները ու ճամբաները կը սպասեն.
շնկոց ընողները ու կասկածաւոր մարդիկները կը-
վռնան: Լակարթէն, Շէնպրուն ու Լաքսէն-
պուրկ ըսված պարտէզներն ալ ասոնք կը պահպա-
նեն: Ոսկի կոճակներով ու սև ետեայով երկնա-
գոյն զգեստ կը հագնին, ճերմակ վարտիք, սև կօ-
շիկ կը հագնին, ոսկի ժապաւենով բարձր շափեայ
կը դնեն, մէյմէկ հրացան ու սուր ունին: Ըս տե-
տակը 1802ին դրվեցաւ:

3. Կայսեր անւան օրը կայսեր շնորհաւորելու
համար իննէն ինչվան 11 ժամը բոլոր գերմանացի
ու մաճառ թիկնապահները՝ բոլոր վերը դրված
զինաւորները իրենց իշխանութիւնը տակը եղած պաշ-
տօնատէրներով, եպարքոսը, քաղքին արքեպիս-
կոպոսը, ուրիշ տէրութիւններու ղեսպանները, իշ-
խանները, սպարապետները, ու կայսրութիւն բոլոր

մեծամեծները, ամեն մէկը իրենց պատուոյն ու պաշտօնին զգեստներովը փառաւոր հագված կերթան կրժողվին, կայսեր ու բոլոր ցեղին բարեմաղթութիւն կընեն : Կայսրն ալ ան օրը գեղեցիկ ակն քարերով զարդարած սպարապետի զգեստ կը հագնի :

յամբ տասներմէկին կայսրը բոլոր անով տղացմով՝ եկօյններուն հետ մէկ տեղ պալատին մատուռը կերթայ, պատարագ կը տեսնէ : Տապեհիուքին իր անով ու աղջցմով սեղան կը նստի : Ընկալ կէտ ժամ կը անցնէ, ու ան պտենը գեղեցիկ փաղկեղայններ կը ընեն : առ եկած մարգիկները մեկը մէկու ու կայսեր հետ կը խօսակցին, ու վերջը, անգլերէն կերթան :

Ով որ կայսեր ու բոլոր ցեղին, պալատին մարդիկներուն, ու բոլոր ազնւականներուն զարդերը, գեղեցիկ կապերը, ձիերը, ձիերուն զարդերը ու սպասաւորներուն տեսակ տեսակ հագուստները տեսնել կուզէ նե, պէտք է որ յառաջ պալատին մեծ հրապարակը կենայ, վերջը պալատը մտնէ, որ դիւրաւ հրաման կընայ առնելի :

4. Ինչը տեսակ կարգեր (օտօնիէնիէր) կան, որ կայսրը ինքը անձամբ կամ ուրիշին ձեռքովը պատերազմի կամ քաղաքական բանի մէջ քաջութիւն մը կամ օգտակար բան մը ընողին կուտայ : Ետնց եօթը առաջինները կարգ (օտօնիէ) կը անցնեն, ու ձերորդը՝ Բաղադալան պատանայ խաչ կըսվի, ու իններորդը՝ Բաղադալան պատանայ փառք կըսվի :

Առաջինը՝ Ոսկե Գեղման կարգ կրավիւ որ կայս-
րը շատ մեծ դարձր և մը ընտել իշխաններուն ու աս-
պետներուն կուտայ, ամոր համար հիմայ բոլոր տե-
րութե մէջը աս կարգեն մինակ 45 հոգի կան, որ
համարակ ճիւղեր կուրծքերնուն, միայ ոսկի գառն մը
կրկախեն, բայց մեծ հանդէսներուն կազմեր խառն-
ֆէյէ ոսկի շղթաներով երկայն ու փառապաղ զգեստ
կը հագնին:

Երկրորդը՝ Սարիաթ իմերեղէյէ կարգ կրավիւ,
որն որ Սարիաթ իմերեղէյէ կայսրուհին գրած է
օրպէսզի պատերազմի մեջ քաջութի ընտել հարիւ-
րակներուն ու հազարապետներուն տրիւ: աս
կարգը իրեք աստիճան ունի, որ կայսրը իրենց քաջ
քաջութիւններուն վեճութեք կէօրէ կը բաժնէ: իրե-
քին նշաններն ալ ձախ կուրծքին վրայ կախելու իրեք
տեսակ ոսկի փաշեր են: Կայսրը առաջին աստիճա-
նը ունեցողին՝ իր թոշակէն ի զատ տարին 1,500
արծաթ ֆիօրին ալ կը վճարէ, երկրորդին՝ 800, եր-
րորդին՝ 400, երրեմն 600 մասնաւոր կը վճարէ,
երբոր իրենք կը վեռնին նէ իրենց կանայքը կեաք
կառնուն: ասոնք շատուր են:

Երրորդը՝ Սաճաթի մը Սաթիանսին կարգն
է, նոյն Սարիաթ իմերեղէյէն դրված, որ իրենց
պաշտօնը լաւ կատարող քաջաքական պաշտօնա-
տերներուն կը տրվի: ասոր նշանը ոսկի խաչ մը
է, մէկ երեսը՝ Սարիաթ իմերեղէյէ: Հասարակական
արդիւնքի լաւի, ու մէկ ար կը կոչուր՝ Առաջին մը Սաթի-

ժանտի առաջնական լափառի, գրված է: Ըստ
ալ իրեք աստիճան ունի, իրեքին խաչերն ալ աստ-
բեր են, որ լայն ժաղաւենով աջ ուսնն ձախը
կըձգվի: Ըստք ալ 200ի չափ կան:

Չորրորդը՝ Լոյսաբէկի Թեոփիլայի կարգն է,
որ շատ ասեն զնւորութն մէջ կեցող ու յանցանք
չմտողներուն կըտրվի, որոնք իրենց աստեղը պատե-
րաղմ չըլլալէն քաջութիւնին ցըցընել չեն կրցեր:
Աւ խաչ մըն է, ճերմակ անկիւններով, որ աւ կա-
պով զգեստին կօծկելու ծակէն կըկախեն:

Հինգերորդը՝ Լապառնի խաչ կարգ կըսվի.
ասիկա պղտիկ ոսկի խաչ մըն է կրոր աստղի վըայ,
որ արդիւնքի մը համար կայարուհին մեծ ափկննե-
րուն կուտայ, որն որ Վնի խաչին յիշատակի համար
կուրծքերնուն ձախ դին կըկախեն:

Վեցերորդը՝ ե՛կ Լեօնդառնի կարգն է, որ հի-
մակվան կայսրը 1808ին իր հօրը Լեօնդառնին յի-
շատակին համար հաստատած է. ասիկա իրեք աս-
տիճան ունի, ու մէկ օգտակար գոթքի համար
կըտրվի, ու ազնւական ուսմիկ չնալվիր, երբեմն
գրսեցիներուն ալ կըտրվի, որուն նշանը աստղ մըն
է, վարի դին խաչ կախած. կուրծքերին վըայ
իրեք աստիճանն ալ իրեք տեսակ կըկախեն:

Եօթներորդը՝ Լոյիլէ լափի կարգ կըսվի, որ
Խաղիայի Թագաւորութն Թագին նշանն է, երբոր
կայսրը 1814ին յաղթութիւն Բաբիդ մտաւ, ու հոն
ըրած խաղաղութիւն զօրութիւնը Խաղիա օրաւ նէ՝

անիկայ. Զորէն հասարակեց ի որ ժողովրդեան՝ կամ
Թագաւորութեանն՝ բարիք մը ընողն կարգի
աղերսկան, իւնիկ շինայլիք, անոր նշանը գիտ
գլխով արեւոմընէ, որուն տակը երկնագոյն գոյ
հան կախանէ, իւ իրեք խափնան զնի: Եւ ցոյցի
Ուրեքորդը ու իննեքորդի մէջ Գաւառ Ժ. Բն
վի Կաւառ կրտսէն, որ կայսերանկարն պաշտօնի մեջ
չորս տարին ի հաւանագոյն ի խորի ծառայողն
բուն կրտսէն, որ իւր ժողովրդի մէջ ցոյցի
որ իւր ժողովրդի մէջ ցոյցի որ իւր ժողովրդի
մէջ ցոյցի որ իւր ժողովրդի մէջ ցոյցի

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Կայսերական ու խաղաղական պաշտօնները:

1. Ամէն խորհուրդներուն ու դատաստան
ներուն առաջինը ու գլխաւորը՝ կայսերական ատեա
նը (տիւանն) է, որ բոլոր տէրութեան ներսի ու
գրսի մեծ բաներուն վրայ որոշում կուտայ: Եւ որ
խորհուրդներուն մէջը կայսրը անձամբ կը գտնուի,
ուրիշ անձինքները՝ տէրութեան չորս մեծ ատեաննե
րու գլուխներն են. ասոնց օգնիչ տրված են տե
րութեան տասնըմէկ խորհրդականները, ու անոնց
իշխանութեան տակը եղած խորհրդականները. իրենց
խորհրդեան ատենը կայսեր կամքէն կախած է.
խորհուրդին տեղն ալ պալատին մէջը առաջին գա
ւիթն է: Եւ ատեանը 1801ին հիմնական կայսեր
ատենը դրվեցաւ:

2. Ասկից ետքը կայսեր գաղտնի գիւանն է, որուն պաշտօնը կայսեր հրովարտականները ու որոշած բաները զանազան մեծ գիւաններու խրկել, կայսեր տրված ծանարտականները (արգօւհալները) իրենց տեղը խաւրել, կայսեր հետ խօսել ու զօղներուն անունները գրել ու կայսեր խրկել, ու որոնց որ կայսրը իրեն գալու հրաման կուտայ նէ, օրովը ու ժամովը իրենց իմացընեն է: Հասարակօրէն շաբաթը երկու անգամ կըլլայ կայսեր հետ խօսել: Կայսրը առտըւանց կանուխ իր պալատին մէջը որոշած գաւիթը կելլայ, ու հրաման ունեցողները ինչպիսի կէսօր ծանարտակին ձեռքերնին մէկիկ մէկիկ ներս կըմտնեն. ամէն մէկը իրենց խընդիրքնին բերնով ալ կըյայտնեն, ու ծանարտակին կուտան. կայսրը ամէնն ալ սիրով կընդունի, եկեղեցականներու ու մեծ մարդիկներու հետ ոտքի վրայ, ու հաղարակներու հետ նստած կըխօսի, ծանարտակին կառնու, թէ որ ըլլալու բան էնէ՝ զատ կըզնէ, թէ որ շուտով պիտի կատարէ նէ՝ ծանարտակը կընշանէ, ու շատ սիրած մարդիկներուն ծանարտակին հետ հրամանի գիր մըն ալ կըզնէ, ու որուն ձեռքէն պիտի անցնի նէ՝ անոր կըխրկէ որ շուտով ընէ, կամ տեղեկութի տայ:

3. Պալատին ու կայսերութե գիւանը, որուն գլուխը հիմայ Սէթթէրնիխ իշխանն է, ամէն տեղաց գեօպանները, գօնսողները, ու աճէնթէները ինքը կըխրկէ, իրենց հետ կըթղթակցի:

Տարբերութիւններով իրենց գործընկերները ձեռք
կապեցին. կայսեր ու կայսերութեան գործունի տու-
մարներն ալ ասոր ձեռքն են. իր իշխանութեան
տակը շատ խորհրդականներ, գրագիրներ ու ուրիշ
մարդիկներ ունի:

Եւստիւսի իշխանութեան միջոցով Վազգէ
Լեւորիայի կայսեր, ու լեւորիայի Վազգէի
կի արքունի դիւանը, որուն գլուխը Տիմայ Կա-
սաթ մարտնչուով մեծ կոմս մըն է. քաղաքի կայս-
րութիւններին քաղաքական գործընկերներն ձեռ-
քէն կանցնին, ու իր իշխանութեան տակը ամէն մէկ
գաւառի վայրերի ու երկու քաղաքի խորհրդական-
ներն ունի. անոնք ալ իրենց իշխանութեան տակը
ուրիշ սրբաւորներն ու գրագիրներն ունին. ու
շարքով երկու անգամ խորհուրդի կազմակերպ-
ված:

5. Վազգէի յանձնարարներն ու արեւմտեան
գաւառներն վերին դատարանին տակը մէկն է. Ե-
ւստիւսի պաշտօն կըստի, նոյն Կաւաթի կոմսին
կառավարութեան տակն է. 30 մեծ խորհրդական ու-
նի, անոնք ալ իրենցմէ վար շատ սրբաւորներն
ունին. քաղաքներուն մէջը պատահած մեծ յան-
ցանքները հոն տեղեւորն դատաւորները դատելն
ու վճիռը որոշելն նոյնը ասոնք կըստին, որոնք
կըսենն ու ուրիշ կըսենն նէ, մեծ պատիժները
ու մարդ մեռցունելու վճիռները կայսեր կըստին:

ու կայսեր որոշումը վարի դատաւորներուն կրկնու-
նեն, որ գործադրութիւնը ըլլայ. անոր համար շա-
րաքը երկու անգամ խորհուրդ անին, ասանկ բա-
ներու վրայ կը խորհին:

6. Այսպիսով ինքն իրենց ու մեծքերուն դի-
ւանը, որուն հիմական զուգը 'Ատապատ կոմսն'
է. ասոր ձեռքն են փողերանոցները (Թարապետ-
նաները), մաքանիւր ու ամէն տեսակ մուտքերը՝ ու
նիւքերը:

7. Պատերազմի խորհրդան ատեններ կամ
խորհրդարանը երբոր կայսրը մեկին դէմ պատե-
րազմ կը բանայ նէ, աս խորհրդարանը զօրքերուն
կարգ կը դնէ, խորը զինուորներուն զգեստը, կերա-
կուրը, զէնքը ու ուրիշ պէտք եղած բաները կը
հոգայ, ինչպէս որ կայսրը կը հրամայէ նէ: 'Այն-
նապէս խաղաղութե ատենն ալ իրենց թոշակը
կը վճարէ', ու ամէն բաներնին կը հոգայ: Ըս խոր-
հրդարանին տակը կիցնան բոլոր կայսերական զօրանց
զլուխները կամ մեծերը: Հիմայ բոլոր զօրքը այս-
պիսի վիճակի մէջ է. 13 ընդհանուր սպարապետ,
41 ձիաւորներու սպարապետ, 109 սպարապետի
տեղակալ, 256 տեսակ տեսակ զօրքերու զօրապետ-
ներ կան: Իսկ բոլոր զօրքէն կան՝ 80 գունդ ոտանա-
ւոր հասարակ զինուոր, 20 գունդ ուրիշ տեսակ ոտա-
նաւոր կռէնաթիէր (Կռնաթիէ) ըսլով զինուոր, 14
գունդ որսորդ զինուոր, որոնք են առաջ պատերազմը
կըսկսին, վերջն ալ ասդին անդին պահպանելով կը-

պատերազմին, ու շատ մեծ քաջութիւններ կրենն,
կայսրը առ զօրքը շատ կրսիրէ ու ինքն ալ անոր
գունդերուն մէկին գրգռած է: 37 գումար ձիաւոր՝ 5
գունդ պաշար կամ պծրած ուտելիք կրող, 5 գունդ
ռմբամէկ (թօփճու), մէկ մեծ գունդ խաւնպարա-
ճը, ու մէկ գունդ կրակ ձգող զինւորեն: 1^ա վերջինը
28 տարի է՝ որ ժողովեցին, տեսակ մը քնտակ գը-
տած, որ Լնկիլիզն գնտակ կըսէին, առիկա երկճուղ
(չաթալ) գաւազանի գլայ կըգնեն, ու կրակ կու-
տան, ու երկու ժամ հետու ուզած տեղերէն կըծը-
գեն, որ հոն տեղը սապակ կրակ ցանկնով կըպտը-
տի, որ մօրեղը անկարելի է, ինչ բան որ առջևը
կուգայ նե կայրէ, ծովն ալ կիցնայ նե մարելիք
չունի: Գարձնալ մէկ գունդ երկիր չափող, մէկ
գունդ անասու կտրօղ, մէկ գունդ լաղըմ փորող,
ու երկու գունդ գետի ու ծովի զօրք կան, որ բո-
լորը մէկ տեղ խաղաղութն ասենը 300,000, ու
պատերազմն ասենը 600,000 հոգի կըլլան:

1^ա խորհրդարանին իշխանութենը տակն են
նաե բոլոր զինւորական դպրատունները, հիւանդ-
դանոցները, բոլոր բանակին քահանայները ու եպիս-
կոսոսը: 1^ա խորհրդարանին գլխաւորը հասարակ-
օրէն ընդհանուր սպարապետներուն մէկը կըլլայ,
ու խորհրդականները երևելի զօրապետներն են,
ու շատ գլխիչ պաշտօնատէրներ որ գրագիրներ
ալ ունին:

8. Ուսումնարգ ու գիտութիւններու խորհրդ-

դարանը, որ ինք խորհրդականն ու մեկ գլխաւոր
 անի, բազմ ակումբն մէջը եղած ուղղամարանն,
 որ ուղղամարանները կրկնորդուորէ, լաւ պատ-
 ցիւններ կը հոգայ, իրենց վայրը հոգ կուտանք, որ
 պարսկերէն լաւ կտարանն ու ակումբն պէտք եղած
 գրքերն ալ կը հոգայ :
 Գլխաւորութեն ու հանդարտութեն վերին
 կառավարութիւն, ու արեւել գրքերուն պարագ-
 րութեան տեղը մեկ գլխաւոր անի մեկ տա-
 րին խորհրդականն, ու շատ ուրիշ խորհրդականներ
 ու գրագիրներ անի : Եւրոպայի ծանրաբարոյ ու ըն-
 տիր մարդիկներ են, ու ամէն անգամ օրէնքներու
 ու գիտութիւններու տեղիակ են, ամէն քաղաքն
 իրեն կառավարութեն ու հանդարտութեն կառավարու-
 թիւնները իրենց ստորակարգած են անուցաւ իրենց
 գաղաւթորդները անին, որ բազմութիւն ժողովու-
 տերէրը կը գտնուին, ինչ անկարգ խօսք կամ գործք
 կը լայնէ կիսմարտն ու անցնի տեղը իրենց մեծեր-
 նուն կիսմարտն, անոնք ալ յանցաւորները չիւտով
 բռնել կուտան, փոքր յանցաւորները կը պատժեն
 կանցընեն, իսկ մեծ յանցաւորները բանտը կը գը-
 նեն : ու վերին կառավարութեն կը գրեն : ու քաղաքի
 ամէն դէպք շիտիութեն ու խռովութեն լուրիւր
 (խաղաղները), ու խռովարարներուն անունները
 կուգան : հաս կը ծանուցին : Կառավարութեն ալ
 կայսեր կիսմարտն, որ կայսեր ընդհանուր կառավար-
 րութենը շատ օգնութիւն կուտայ : Կապակտե անշահ

գործեր տպելով ալ շատ շփոթութիւններ ու անկարգութիւններ կրնան պատահիլ, անոր համար ամէն տպելու բաներն ալ իրենց ձեռքէն կանցնի:

10. Ինչպէս հիմայ գրած ատեանները, ինչպէս նաև Սաճառի ու Խորանսկի վանքայի թագաւորութիւններուն ատեանները, անմիջապէս հրայտեր հետ կըխորհին, կըխօսին ու կըթղթակցին: Եւ նման շատ ուրիշ ատեաններ, ու դատաստաններ ալ կան, որոնց ամէն մէկը ապոնց մէյմէկին ստորակարգեալ են, անոնցմէ ալ վարերը կան իրենց ստորակարգած: որոնց ամէն մէկուն վրայ գրելը շատ երկան կըթաղէ մնակ երեւոյթները գրելը:

11. Ստորին Աւստրիայի կառավարութիւնը. որ Բոյէմիայի կայսերական ատեանին խշմանութեամբ տակէն է, ու ինչպէս ան նմանապէս աս ալ մէյմէկ ատուածաբան օրէնք գիտցող արքայ մեծ խորհրդական ունի, որ ամէն խորհուրդներու մէջ կըգլխանըվին, ու եկեղեցական բաները իրենց ձեռքէն կանցնին:

12. Ստորին Աւստրիայի ազնւականներուն դատաստանը. եկեղեցականներու ու ազնւականներու դէմ դատ ունեցողը աս դատաստանը կըթաղէ կամբաստանէ:

13. Բողոքման դատաստանը. վարի դատաստանի մէջ Գափը Կորսքնցընսդը աս տեղը կրնայ բողբել (Չէքիւլ լինել): աս ալ վերին դատաստանին տակէն կ'ուզան շատ քիչ ժամանակ:

14. Վաղարշապետին դատաստանը, որ բազմաման դատաստանին տակն է, երկու է, ու երկուքին ալ գլուխը քաղաքապետն է: Առաջինը առնելիքի ապիքի ու իրաւունքներու դատերը կը դատէ, ու երկրորդը ամէն տեսակ մեծ յանցանքներու վրայ է. օրէնքին կէտրէ յանցաւորներու դէմ բանտ դնելու, ծեծելու, ուրիշ պատիժներու, ու մահուան վճիռ կուտայ. որ ասանկ է. Թղթին վերի դին յանցանքը գրած է, անոր վարի դին օրէնքին ան տեսակ յանցանքի վրայ ըրած որոշումը, անոր վարի գին ալ, Ա՞ օրէնքին հրահայածին ի՞նչո՞ւ առ յարգա՞ որ առ յանցանքը ըսած է՝ ասանկ ըլլայ, գրած է: Ա՞ դատաստանին դատաւորները շատ գիտուն, բարեպաշտ ու երկկուզած մարդիկներ են. ամէնուն գրասեղանին վրայ Վնի խաչելութիւն կեցած է, յանցաւորները անոր առջևը կը բնեն, ու ամէն վճիռները անոր առջևը կուտան:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Հասարակաց անդահովանիէն ու հանգարիւն համար
Եղած հոգեւոր:

1. Վաղարին ճամբաները շատ կտրգաւտ
բեալ ու մաքուր են, բոլոր կարէր կրանիդ քարէ
շինած են. երկու քովերը բանտ, քառակուսի քա-
րերով քալօղներուն համար ալ մաքուր շտկած են.

միշտ մասնաւոր մարդիկներ պատրաստ կան, որ տեղ մը քիչ մը աւարժածին պէս կընորոգեն կըշտկեն :

2. Քաղքին, արուարձաններուն, ու Քլասսիկին ճամբաները չորս հազարէն աւելի փառաւոր կանթեղներով գիշերները ցորեկի պէս կըլուսաւորեն, որ քալողները ճրագ տանելու հարկ չունենան, ամէն մարդ ծանցորվի, ու անկարգութի չի պատահի : (Տէր. Էր. 25.)

3. Ճամբաները շատ մաքուր կըպահեն, երկու հարիւր բանւորներ ճամբայ ճամբայ բաժնը ված են, որ ամէն օր կաւլեն փոշին, տիղմը, ձիւնը սպլընով դուրս կըկրեն, երբեմն ալ կըլնվան : Լինձրեկի ատեն տեղ տեղ շատ ջուր չիժողվեր, ինչու որ գետնի տակ կամարով շինած լայն ու բարձր ջրի ճամբաներ կան, որ յանուր կըվազեն, ճամբաները վրանին ծակ ծակ երկաթով գոցած ծակեր կան, ջուրը ան ծակերէն վար կըվազէ, ու չիշատնար :

4. Ինչպէս ան բանւորները բնական ազտատութիւնները կըմաքրեն, ասանկ քաղքին Խաղաղութան Խառավարութիւնն ալ բարոյական ազտոտութիւնները կըմաքրէ, անկարգութեամբ պարապ քալողները կըժողվէ, մեջէն դրսեցիկները իրենց քաղաքները կըխրկէ, ու տեղացիները կըպատժէ ու գործքի կըդնէ. ինչպէս վարը պիտի գրենք :

5. Այսօր 1804ին Լայպկըզպէ մեծ շէնք մը շինած է, որուն մէջը երկու բաժին է, մէկը Սուր-

ճապարան, մէկալը Ուղլու-Լէ փուն կըսովի. մեծ յան-
ցանք չընող պարսապ պտըաօղ, մաւրացօղ, գործ-
քէ փախչողները, գործել չուզելով շարունակ տե-
ղերնին փոխօղ ծառաները ու աղախինները, ու
աղէկ արհեստ չունեցողները գործատունը կըդը-
նեն, ու ամէն մէկը իրենց գիացած արհեստներու
մէջ զօռով գործել կուտան, քրիստոնէական վար-
դապետութի, մարդկային կենաց կարգերը, կամ
բարեկրթութի ու քաղաքավարութի կըսօրվեցը-
նեն. երբոր մէկը կըտեսնեն, որ աս բաները աղէկ
սորված է, ու անկէ ետեւ աղէկ ապրելու մեծ յոյս
կուտայ կոր, իր տունը կըխրկեն: Իսկ պզտիկ տը-
կանները ու աղջիկները, որ իրենց ծնողացը կամ
խնամակալուներուն (սապիներուն) հնազանդիլ չեն
ուզեր, վճարքով ուղղութե տունը կուտան, ու
հոն խստութի կըխրատեն, կըկրթեն, կ'աղղեն, ու
իրենց ծնողացը կամ խնամակալուներուն կուտան.
ու թէ որ մարդ չունին նէ՝ մէկուն քովը ծառայու-
թեան կուտան: Հոս մէկ վերակացու, երկու քա-
հանայ, մէկ բժիշկ, մէկ վիրարուծ, զանազան ու-
սուցիչներ, ու տանը կառավարութե հարկաւոր
մարդիկներ կան: Իս տեղս ամէն տեսակ մարդ-
կան, նաեւ պատուելի անձանց զաւիճներն ալ կը-
դրովին. բայց անանկ կարգ մը կայ, որ տղուն ծնո-
ղացը կամ ազգականներուն անունը ու մականունը
մարդու մը չեն ըսեր, շատ հեղ ալ տղուն շին-
ծու անուն ու մականուն մը կըգնեն, որ չըլլայ թէ

ստոյգ անուշը գիտցըվելով իրեն ծնողացը ու ազգատոհմին անպատուութի մը ըլլայ, անանկ տեղ դնելու արժանի զաւակ ունենալնուն համար:

6. Ընթաց օրերուն համար թէ էրիկ մարդ ըլլայ՝ թէ կնիկ մարդ՝ Լէօքուտշթաթ ուրիշ գործատուն մը կայ: Ղատաստանը ասոնց իրենց յանցանքին կէօրէ ժամանակ կորոշէ, ու հոն կըդնէ, որ բամպակ ու քթան մանեն, մեծ հիւանդանոցին լաթերը լուան, փայտ կտրեն, ու ծանր աշխատանքներ ընեն: Եւ տեղս ծառաներ չիկան, պէտք է որ յանցաւորները զգեստնին իրենք կաւրեն, կերակուրնին իրենք եփեն, ու տուը մաքուր պահեն: Կերակուրնին քիչ է, ան ալ պահոց է, աս բարիքը կայ, որ ով որ ամէն օր իրեն դրված գործքէն աւելի ուրիշ գործք ալ կընէնէ, մասնաւոր կըգրեն, ու պատիժը լմեցըցած ելած ատենը ան գործքերուն համար ստակ կըվճարեն:

7. Վաղաքը ուրիշ բանտ մըն ալ կայ, որ պահապան զինուորները յանցաւոր մը կըբռնեն նէ՝ շիտակ հոն կըտանին կըպահեն ինչվան որ դատաստանը իրենց յանցանքին պատիժը որոշէ: Անոր պարտականներն ալ աս բանտը կըդնեն:

8. Խաղաղութե ու հանդարտութե կառավարութիւն 56/4 ոտանաւոր, ու 40 ձիաւոր զինուորունի, որ գիշեր ցորեկ կըպտըտին, ու քաղքին ապահովութեը, հանգստեանը ու կարգին վրայ կըհսկեն, ամէն բազմութի ժողված տեղերը կըգտնըվին,

մէկը մէկալին կըզարնէ կամ փնաս մը կընէ նէ կը բռնեն, տներու մէջ կուռի ձան մը կըլսեն նէ ներս կըմտնեն, յանցաւորները կըբռնեն, ու վերը ըսած բանտը կըտանին: Շամբաները կառքերը կըկարգաւորեն, որ մէկզմէկու չիզարնեն, մարդ չիկոխեն:

9. Լմէն երևելի ճամբաններն ալ ձեռքերնին հրացաններով կայսերական զինւորներ կըօպասեն, ու ցորեկը ամէն ժամը ու գիշերը ամէն երկու ժամը մէյմը կըփոխվին: Կէս գիշերէն ետքը վազելով գացող ու անծանօթ մարդ մը կըտեսնեն նէ, իրեք անգամ ձան կուտան՝ որ կենայ, չիկեցօղը կէս մէջքէն վարի դիէն հրացանով կըզարնեն, կըպառկըցնեն: Կեցողին քովը կերթան՝ ով ըլլալը՝ ուր տեղէն գալը ու ուր երթալը կըտեղեկանան, թող կուտան: Ձիաւորներուն բնակարանները (խըշլաներն) ալ գիշերները երկու երկու՝ իրեք իրեք ձիաւոր զինւորներ ասդին անդին կըխաւրեն, որ ձեռքերնին մերկ սրերով ամէն դին կըպտըտին, անկարգ բան մը ընօղ կըտեսնեն նէ՝ կըբռնեն կըտանին:

10. Սեննա երբեմն երբեմն մեծ կրակներ ըլլալով շատ փնաս տալուն համար՝ ատեն ատեն շատ զգուշութիւններ եղած են: Նորերս 1817ին կայսրմէն հրահան ելաւ, որ իւրաքանչիւր տանտէր իր տանը մեծութեւնը կէօրէ՝ կրակ մը եղած ատենը շուտով արգելելու կամ մարելու գործիքները պատ-

րաստ ունենայ : Վաղքի մէջ ամէն տանտէր իր տանը մէջը պիտի ունենայ 40 ջրի դոյլ (խովայ) . 12 կրակի կացին (պալթայ) . 12 խոշոր սանդուխք (վէրտիվէն) . 10 կարաս (ֆրջի) միշտ ջրով լեցուն . 10 երկըթէ ճանկ (խանճայ) . 10 երկըթէ բաճ (քիւրէկ) . ու 10 լապտեր : Իսկ արուարձաններուն տանտէրները իրենց տանը մէջ պիտի ունենան 32 կաշի դոյլ . 12 կացին . 12 խոշոր սանդուխք . 10 կարաս ջրով լեցուն . 10 երկըթէ ճանկ . 10 բաճ ու 10 լապտեր (ֆէնէր) : Ըհհհստաւորներն ալ՝ որոնք մեծ կրակով գործք կը տեսնեն, ինչպէս հացագործները, և այլն, անոր համեմատ շատ կամ քիչ կրակ մարելու ամէն գործիքը պիտի ունենան : Իսպառուորութիւն տեղ տեղ մասնաւոր կառքեր դրած է, ու անոնց վրայ կրակի թուղումպաներ ամէն տեսակ կրակ մարելու գործիքներով կան . գիշեր ցորեկ ծառայներ պատրաստ են, ամէն մէկ թուղումպայի համար իրեք երբեմն հինգ չուխտ ձի պատրաստ են :

Կրակ մը եղածին պէս շուտ իմանալու համար քր Ստեփանոսին ժամուն բարձր զանգակատան վրայ գիշեր ցորեկ փոխնիփոխ մարդ կըսպասէ, բան մը իմացածին պէս վարը մարդիկ կան՝ անոնց կըսէ, ու թուղումպայներուն խապար կերթայ, ամէն մօտիկ տեղերէն շուտ մը կրակ եղած տեղը կը վազեն : Եւ անոյն զանգակատընէն՝ մասնաւոր զանգակ կայ՝ կը զարնելի . անի լսվածին պէս ուրիշ ժամերուն զանգա-

կատուններէն ալ մասնաւոր կերպով զանգակ կը զարնըվի: Կրակը որ կողմն է նե՝ դէպ ՚ի ան կողմը եւ Ստեփանոսի ժամուն զանգակաւորնէն ցորեկը կրակի դրօշակ դուրս կ'էկախվի, ու գիշերը վառած լապտեր մը: Լսանկով քաղաքը ու մօտիկ արուարձաններուն մէջը կրակը շուտ մը կըմարի, հազիւ մէկ կամ երկու տուն ամբողջ կայրի:

Հիմայ մասնաւոր ընկերութի մը կայ, որուն մէջը տուն կամ շէնք մը ունեցողը տարիէ տարի քիչ մը ստակ կուտայ, ու երբոր իր շէնքը այրելու ըլլայ նե՝ աս ընկերութէ իր տրված ստրկին համեմատութեւնը կէօրէ ստակ կառնէ իր այրած տեղը շինելու համար:

10. Սեննա 654 հատ երկու երկու ձիերով վարձու տալու գեղեցիկ ու կախած կառքեր կան, որոնց ամէնուն ալ թիւերը երկու դին գրած են. ասոնք ճամբաները կըսպասեն, ու զօղը կառավարին հետ գին մը կորոշէ ու կըմանէ, ուր որ կուզէնէ կըտանին: Սէկ կառք բոլոր օրը չորս արծաթ ֆիօրինով կ'ըբռնըվի: Լեւելի փառաւոր կառք ու զօղին, գեղեցիկ զարդարած ձիերով, մաքուր հագւած սպասաւորներով ուրիշ կառքեր ալ կան, որ օրը 5 կամ 6 ֆիօրինով կըլլան: Լսոնց մեծ մասը չորս չորս հոգւոյ համար են: Ուրիշ գեղեցիկ կառքեր ալ կան ութը, նաև տասվերկու հոգւոյ համար, որ քաղքէ դուրս գեղերը ու պարտէզները կըտանին, ասոնք Լիւիւր-Լիւ Խաւիւր կըսվին: Լու-

ջիններն ալ քաղքէ դուրս հեռու տեղեր կը տանին :
Լսոնցմէ 'ի զատ կան անթիւ անհամար բեռ կրե-
լու կառքեր, թէ հեռու տեղեր բան տանելու հա-
մար, ու թէ մօտիկ տեղեր : Հասարակօրէն Վեննա
ամենեւին կռնակով բեռ տանող չըլլար, պզտիկ
բեռերն ալ՝ զանազան ձեռքի կառքեր կան՝ անոնց-
մով կը տանին մարդիկ քշելով :

12. Վսանը եօթը պանդոկ (մէյխանէ) քա-
ղաքը, ու հարիւրէն աւելի արուարձանները կան,
որոնց շատը կերակուր ու ըմպելի կուտան, շատն
ալ գիշերը պառկելու՝ շաբաթներով ամիսներով
բնակելու, մեջը մաքուր անկողիներով ու ամէն
պէտք եղած բաներով փառաւոր զարդարած սե-
նեակներ ալ կուտան, ամէն օր անկողինը կը շտա-
կեն, ու ամէն ծառայութիւնը կընեն : () րը տասը՝
տասը հինկ՝ քսան տեսակ կերակուր՝ խմորեղէն՝ շա-
քարեղէն ունին, թղթի մը վրայ ամէնուն գիները
գրած, ու սեղաններու վրայ դրած է, որ ամէն մարդ
կառնու կը կարգայ՝ ու զած տեսակներէն բերել կու-
տայ : Ուրիշ տեսակ մեծ մեծ պանդոկներ ալ կան,
որ կոչնատուն (գլխաֆէթի տուն) կըսվին, ուր մեծ
իշխանները կերթան, ու հոն շատ տեսակ ընտիր
կերակուրներ, թագաւորներու արժանի խմորեղէն-
ներ, անուշեղէններ, ու ամէն տեսակ գինիներ ու-
նին, սեղանատունին ու սեղանին մաքուր զարդա-
րած թագաւորական սեղաններ կընմանին, ամէն
բանին գինը գրած սեղաններու վրայ դրած է, ամէն

մարդ ուզածէն բերել կուտայ: Եւ զայն մարդ ալ տունը կերակուր եփել չուզեր նէ, ասոնց մէկին հետ դաշն կընէ, ու քանի տեսակ բան կուզէ նէ, կերակրոյ ատենները տունը բերել կուտայ:

13. Եւ զգինի ծախողներ կան, որ աշխարքին ամէն կողմը գտնուած աղէկ գինիներէն ունին, ու ամէն մարդու ուզածին չափ կուտան: Զինկ հարիւրէն աւելի ալ կան, որ գարեջուր (պիւռա), պանիր, աղի ու չոր բաներ կը ծախեն:

14. Եւ կողմերը յառաջուց խահվէ չէին գիտեր, 1683ին տաճկի պատերազմին՝ Վօլչիցքի անունով լէհցի մը լրտեսութիւն ըրած՝ թշնամիներուն ամէն խորհուրդը իմացած ու եկած քաղաքը պատմած է, ու քաղքին մեծ օգուտ ըրած է: Եւ պատերազմէն ետքը առաջին Լէօբոլտոս կայսրէն խահվէյի խանութ մը բանալու հրաման առած է: (ՏԷ՝ Էբ. 27.) Եւ ատենէն ինչպէս հիմայ շատցած, եօթանասուն խանութ եղած են, ու կարագով շաղված հաց մը, որ Վիէֆէլ կըսվի, առատ շագար, աղէկ կաթ ու մէկ մեծ գաւաթ խահվէ՝ ութը արծաթ քուայձառ է: (Մ)էկ ֆիօրինը վաթսուն քուայձառ է: Խահվէները հասարակօրէն պարապ մարդիկները խաղալու ու նոր լուրեր լսելու համար կերթան, ինչու որ հոն ամէն տեսակ կածէթթաներ կը գտնուին:

15. Զնալաճառ անունով քաղքին ու Լանտշթաուսէին մէջի ծառնոցը հարիւր խանութ կայ,

որ աճուրդներէն (մէզատներէն) ամէն տեսակ կահեր կտրասիներ կըգնեն, ու կըծախեն: Աս բանս մեծ դիւրութի է տնով տղոցմով եկած դրսեցիներուն, որ մէկ քանի ամսուան համար տուն մը կըբռնեն, աս հնավաճառներուն մէկին կըսեն, ու շուտ մը կուգայ՝ քիչ վարձքով բոլոր տունը գեղեցիկ անկողիններով, աթոռներով, սեղաններով, սնտուկներով, փառաւոր ժամացուցներով, ու խոշոր հայլիներով կըզարդարէ, ու երթալու թատենը կուգայ իր բաները կըտանի:

16. Այննա մեծ փօստայէն 'ի զատ, որ հեռու քաղաքներու, գաւառներու, ու թագաւորութիւններու ողջունագրեր կըտանի, պզտիկ փօստայ մըն ալ կայ, որ երկրորդ (Յովսէփ կայսրը դրած է: (Տէ՛ս Եր. 28.)) Երբոր մէկը Այննային մէջը կամ երկու ժամ հեռու շրջանակները ողջունագիր, թուղթ ստակ, արծաթ, ոսկի, մարգրիտ, ու սուղ քարեր կուզէ խրկել, ու մարդ չունի խրկելու նէ՝ կէսօրէն իրեք ժամ յառաջ քիչ բան վճարելով աս փօստան կուտայ, կէսօրէն չորս ժամ ետքը իր տեղը կըհասնի. բայց ստրկի ու գին ընելու բաները պէտք է բաց տանիլ, ու հոն տեղը տիրոջը ու փօստային կնիքներովը կնքել, ու անանկ խրկել, որ խաբէութի մը չըլլայ:

17. Այննայի մէջ ութը հատ մեծ՝ քանի մըն ալ պզտիկ բաղնիքները կան. բայց քաղքին իրեք ժամ շրջանակները հանքի ջրերով շատ օգտակար

բաղնիքներ կան, շատ մարդ առողջութիւն միանգամայն զբօսանքի համար ամառը հոն տեղերը կան-
ցընեն: Սննտւանդ հինկ ժամ հեռու Պատէն ա-
նունով քաղաք մը կայ. որ բնական տաք ջրերով
շատ փառաւոր բաղնիքներ ունի. շատ հիւանդու-
թիւններուն օգտակար են, ու մեծամեծները ամառը
չորս ամիս հոն լիցուն կը լլան:

18. Լս վերջին մեծ պատերազմներու մէջ փոր-
ձեցին, որ զինւորներուն լողալ գիտնալը շատ հար-
կաւոր է, անոր համար նորերը Ղանուբ գե-
տին հիւսիսային կողմէն վազող ճուղին մէջը լողալ
սորվելու մեծ տեղ մը շինեցին, որ զինւորները
ամառը կէս օրւան տառնները լողալ կը սորվին,
ասոր համար մասնաւոր վարպետներ կան, որոնք
դիւրին եղանակը կը սորվեցընեն: Ո՞ր զինւորները եր-
թալէն ետքը ուրիշ մարդ ալ կրնայ երթալ սորվել:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Սերոյ — ողորմութիւն գործիչը:

1. Երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1783ին աղ-
քատներուն օգնելու համար գլուխ դրամոյ դրած
է, որ ստորին Լաստիայի կառավարութիւնը շահու-
կուտայ՝ կը բանեցընէ, ու իր իշխանութեւնը տակն
է, որուն մուտքովը Սեննային աղքատներուն կօգ-
նէ: Լղքատները չորս աստիճան բաժնւմած են,

առջի տեսակին ամիսը վեց արծաթ ֆիօրին կուտան, երկրորդին չորս, երրորդին իրեք, ու չորրորդին երկու: տարեկան փայտերնին, երևելի զահրենին, հիւանդացած ատեննին բժիշկնին ու դերերին ալ կը հոգան: Ըմէն մէկ ժողովրդապետական ժամերը մէյ մէկ աղքատներու հայրեր կամ հոգաբարձուներ ունին, ժողովրդապետը ու անկալ աղքատները կը քննեն, ու աստիճաննին կորուշեն: Դամերուն դռներուն քովը քարէ գանձանակներ կան, որոնց վրայ գրված է, որ աղքատներուն համար են, ու մասնաւոր գանձանակ ալ կը պտըտի, կառավարութիւնը բոլոր ասոնք ալ կը ժողովէ: Վրված գլուխը հիմայ 707,115 ֆիօրին եղած է: Վանձանակներէն եկած ստակը ու աս գլխուն շահը 1813էն նոյեմբերի մէկէն ինչուկ, 1824 հոկտեմբերի ետքը 120,417 արծաթ ֆիօրինի հասաւ, որոնցմէ 109,158 արծաթ ֆիօրին 5000ի չափ աղքատի բաժնը վեցաւ: Ըս բանը աս տէրութեան ամէն քաղաքները կայ:

2. Հետ հարուստ մարդիկներ 1819ին մէկ տեղ եկած 22,000 ֆիօրին արծաթ գլուխ դրած են, որ արհեստաւոր բանւորներուն, աղախիններուն, ծառաներուն, մշակներուն ու աղքատ գեղացիներուն օգնութի հասնին: Ինչ որ ասանկ մարդիկները աղքատօրէն ապրելով կուզեն քիչ մը ստակ աւելցընել ու իրենց հիւանդութե կամ ծերութե համար պահել նէ՝ ստակնին պարապ չի-

կենտր, կուզեն նէ հոնտեղը 1.00ին չորսով շահու կուտան : Ըս բանիս համար մասնաւոր գրագիրներ ու հոգ տանող մարդիկներ գրած են, տնայք ստակները շահու կուտան կրբանեցընեն, ու ամէն մարդուն վեց ամիսէ վեց ամիս շահը կըվճարեն. ու որ վեց ամիսէն շահը չուզեր տոնել նէ, գըլխուն վրայ կըզարնեն, անոր շահն ալ կըսկսի բանիլ : Որչափ քիչ կըլլայ նէ կառնուն, 100 ֆիւրինէն ինչվան 25 արծաթ քոպչառ, ու տուած օրէն շահը կըսկսի բանիլ, ու տըվողը երբոր կուզէ նէ՝ գըլխը ու շահը կառնէ :

3. Լորկորդ Էնովսէփ կայսրը նոր ծնած կամ ծնանելու տղաքները մեռցունելը, կամ ասդին անդին ձգելը վերջացընել ուզելով, որ աղքատութեն, ամութի, կամ ուրիշ պատճառներու համար կըպատահէր, 1784ին ծնանելու տուն մը շինել տըված է. որ իրեք կողմը առանձին ճամբաները իրեք դուռ ունի, իրեքն ալ միշտ գոց են, ու դրսէն զարնելու համար ներսը զանգակներ ունին, գիշերը ցօբեկը՝ երբոր կըզարնըվի նէ՝ կըբանան. ներսը ծնուցիչներ, բժիշկ, վիրաբուժ, խոստովանահայր, ու ծառայողներ կան : Լքբոր կին մը վերի գըված պատճառներու համար իր տունը ծնանիլ կամ զաւակը պահել չուզեր նէ՝ կերթայ երեսը քօզք ձգած, կամ դիմակ անցուցած, որ ուլ ըլլալը մարդ չիմանայ, աս տանը դուռը կըզարնէ, որ շուտ մը կըբացվի, ու ներս կըմտնէ, իրեն մարդ մը չիհար-

ցրներ՝ թէ հարուստ է՝ աղքատ է՝ կամ ո՛վ է, միայն մկրտութե վկայական գիրը ողջունագրի պէս ծալած ու կնքած ձեռքը պիտի ըլլայ, որ հոն մեռնի նէ, ո՛վ ըլլալը անկէց իմանան, ու ազգականներուն իմացընեն: Աս թղթին վրայ ծնուցիչը՝ առանց բանալու՝ կնոջ երթալու սենեակին թիւը կը գրէ, ու ձեռքը կուտայ. կինը իր քովը կը պահէ, առողջանալէն ետքը տուն դառնալու ատենը հետը կառնու կերթայ: Երբոր ան սենեակը կերթայ. նէ՝ քովը մէկ աղախինէն, որ իրեն կը ծառայէ, խոստովանահայրէն, ծնուցիչէն, պէտք եղած ատենը բժիշկէն ու վիրաբուժէն ՚ի զատ՝ մարդ չերթար: Ամէն բանը լմննալէն ու առողջանալէն ետքը՝ տուն դառնալու ատենը կուգէ նէ ծնած զաւակը հետը կառնու, ու իր կարողութե կէօրէ քիչ մը բան կը վճարէ, չուզեր նէ քիչ մը բան ալ զաւակին համար վճարելով հոն կը թողու. բայց թէ որ աղքատ էնէ բան չեն պահանջեր, միայն պէտք է՝ որ չորս ամիսի չափ հոն կենայ, կաթ տայ, ինքն ալ ուրիշին ծառայութիւնէ:

4. Ասոր քովը ուրիշ տուն մըն ալ շինած է, ան նոր ծնած տղաքը, որ մայրերնին հետերնին չեն տանիր նէ՝ աս տունը կուտան, նմանապէս ճամբան գտնըվածները (որ քիչ կը պատահի), աղքատներն ալ՝ որ իրենց նոր ծնած տղաքը պահելու կարողութիւն չունին, աս տունը կուտան: Այլ որ մայրերնին Աննայի գաւառէն չեն, ու ծննդեան տունը

ծնած չեն, տարած ատեննին պէտք է որ 48 ար-
ծաթ ֆիօրին վճարեն, թէ որ ծննդեան տունը
ծնած են, ու 48 ֆիօրին վճարել չեն կրնարնէ՝ 24
կամ 12 ֆիօրին կրվճարեն. թէ որ հոն ծնած ու
չորս ամիս կաթ տրված են, կամ դուրսը ծնած են,
բայց աղքատ են նէ՝ բան չեն վճարեր: Տղան հոն
տանողին ձեռքը թուղթ մը կուտան, որուն մէջը
տղուն հոն գացած ու մկրտրված օրը, անունը, թիւը
գրած են, որ անով երբոր կերթայ իր զաւակը
կուգէ նէ՝ կուտան: Աստղաբը աս տանը մէջ չեն
պահեր, գեղացիներուն ու աղքատ քաղքըցիներուն
կուտան, ու ամիսը ամէն մէկին համար առաջին տա-
րին հինգ արծաթ ֆիօրին, երկրորդ տարին չորս՝
երրորդ տարին ինչվան վեցերորդը իրեք, ինչվան
տասվերկու երրորդ տարին երկու ֆիօրին կրվճա-
րեն, ու զգեստին համար ալ մասնաւոր պարգև
կուտան: Տասվերկու տարվընէ ինչվան քսանվեր-
կու տարին աս տղաբը առնողները քովերնին կրնան
պահել, ու երկրագործութեն, տանը գործքերու
կամ արհեստի մը մէջ կրնան աշխատցընել, բայց
Ժողովրդապետ քահանաները ու տեղերուն գառա-
ւորները պարտական են հոգ տանելու, որ զիրենք
չիչարչարեն: Անկից ետքը տղաբը ազատ են ու-
զած տեղերնին կրնան երթալ իրենց հացը հոգալ:
Ով որ ասանկ պզտիկ տղայ մը կառնու, ու ինչվան
տասվերկու տարին առանց ստրկի կըմեծցընէ նէ,

իր մանչ զաւկըններուն մէկը բոլոր կենացը մէջ զինւորութենէ ազատ կըլլայ :

5. Ղայեակ (սիւտանա) բռնել ուզողները կերթան ծննդեան տնէն կուգն, վրդի հոն ծնանելու համար գացող կամ դուրսը ծնանող կանանց մէջէն դայեակ ըլլալ ուզողներուն առողջութիւնին , կաթերնուն աղէկութիւնը ու առատութիւնը աղէկ մը կըքնեն, ու ձեռքերնին վկայական գիր կուտան իրենց կըխրկեն , որ տասը ֆիօրին ծախք ունի . հոն տեղէն վկայական չունեցող կինը դայեակ չըկրնար ըլլալ : Եւ բանս անոր համար դրած են , որ չըլլայ որ ներքին հիւանդութի մը ունեցող կամ անշահ կաթ ունեցող կանայքը դայեակ ըլլան , ու ուրիշին զաւկըններուն փեսա ընեն :

6. Ելէսեկասսէ արուարձանին մէջը Ուլբանոյ անունով դպրատուն մը կայ , մէջը վարպետներ ու վերակացուններ կան , որ աղքատ որբերուն , ու աղքատ քաղքըցիներուն տղոցը քաղաքավարութիւն կարգ կանոն կըսորվըցընեն , հաւատոյ բաներու ու բարի վարքի մէջ կըկրթեն , գրել կարդալ հաշիւ ընել կըսորվըցընեն , տղաքները էրիկ մարդու յարմար արհեստներու մէջ ու աղջիկները կանանց յարմար տան գործքերու մէջ կըվարժեցընեն : Կարողութիւն ունեցողները տարին կերակուրի , զգեստի , անկողինի համար 180 ֆիօրին կըվճարեն , չըկրցողը առանց վճարքի է : Եւստեղս ամէն բանը սորվէլէն ետեւ տուն տեղ ունեցողները իրենց տեղերնին

կերթան, չունեցողները կամ իրենք զիրենք կը-
հոգան, կամ մէկին քովը որդեգիր կըտրվին: Է-
մայ դպրատան մէջը 300 հոգի են, 2,000 հոգի ալ
որդեգրութե տրված են:

7. Լօրկրորդ Յովսէփ կայսրը 1784ին խու-
ռ մունչ տղոց ու աղջիկներուն կրթութեը հա-
մար դպրատուն մը շինած է, որուն մէջը նշաննե-
րով նէմցէներէն խօսիլ, գրել, կարդալ, ու հաշիւ
ընել կըսորվին, որ անոնք ալ կարօղ ըլլան մարդ-
կանց մէջը մտնել, բանի գործքի գալ, ու մուրա-
լու կարօտ չըլլան: Ենոր համար հաւատքի բանե-
րու, բարի վարքի, ու վերը ըսված բաներու մէջ
աղէկ մը կրթելէն ետքը, տղոց՝ երիկ մարդու յար-
մար, աղջիկներու՝ կնիկ մարդու յարմար գործքեր
կամ արհեստներ ալ կըսորվեցընեն. անանկ որ ա-
սոնցմէ հիմայ մէկը թագաւորական տեղ մը գրագիր
է, ուրիշ մըն ալ տպարանի գիր շարօղ է, ու հինկ
լեզուի մէջ գիր շարել գիտէ: Կարողութի ունե-
ցողը տարին 150 ֆիօրին կըվճարէ, չիկրցողը բան
չիվճարեր: Երբ թրերը քննութի կընեն, ամէն
մարդ կընայ երթալ տեսնել:

8. Դպրատուն մըն ալ կուրերուն համար
կայ, ուր վեց տարվընէ ինչվան տասնըհինգ տար-
վան կուրերը կուտան: Էն ալ հաւատքի հարճաւոր
բաները, գլխէն հաշիւ ընել, տանը մէջ հարկաւոր
տեսակ տեսակ գործքեր, մեքենական արհեստներ,
ղանկապան (չօրապ) հիւսել, մուշապախ բանել ու

չխրըխճիյի բաներ շինել կըսորվեցընեն. հոս ալ առանց վճարքի է. բայց թէ որ ծնողքնին ունեւոր են՝ ու տարին 300 ֆիօրին կըվճարեն նէ՝ կարգալ ալ կըսորվեցընեն: Վերական, հեգերէն ու ուրիշ գրքերը տպած են. թղթերուն մէյմէկ երեսները տպելով՝ գրերուն ձևերը մէկալ երեսէն դուրս ելած բարձրցած են, անոնց վրան ձեռքով շօշափելով ինչ գիր կամ բառ ըլլալը կիմանան, ու կըկարդան: Ամէն տեսակ ստակը, ոսկիէ արծըթէ ու պղինձէ ըլլայ, տախտակի վրայ զարնելով ձայնէն կըճանչնան ինչ ստակ ըլլալը: Աշխարհացոյցին վրայէն աշխարհք մը կամ քաղաք մը ուր, որ դին է կըգտնեն՝ մատով կըցըցնեն: Աղէկ քէման ու բերնի երաժշտական գործիքներ ալ կըչալեն: Ասոնք բոլոր երկայն աստն վարժութիւնով սորված են: Հինգշաբթի օրերը քննութի ունին, ուզողը կրնայ երթալ տեսնալ:

9. Արուարձաններու ու քաղքի մէջ շատ բժիշկներ կան, որ երկու ժամ առտըռանց՝ երկու ժամ կէսօրէն ետքը ողորմութե համար տունը կըկենան, որ աղքատները գան իրենց հիւանդներուն համար առանց բան մը վճարելու խորհուրդ. հարցընեն ու դեղ խնդրեն: Ասոնք վանքերուն ալ սիրով կըծառայեն: Ասոնցմէ մէկը Աստիլիէն աւանումով 1787ին Այ առջևը մեծ արդիւնք ստանալու համար ամէն բանը թող տըված, ու աղքատներուն պղտիկ հիւանդ զաւկըներուն օգնելու

ու բժշկելու համար դեղեր գտնելու ետևէն ինկած է, ու շատ քաջ եղած է: Ինքը մեռնելէն ետքը տեղը կէօլիս անունով ուրիշ բժիշկ մը անցած է, թագաւորութիւնը ու բարեպաշտներն ալ ձեռք բռնած մուտք կապած են, ու անով տարին առանց սարկի 4000 աղքատի տղոց գեղ կընէ, կառողջացընէ կոր, միայն թէ ծնողքնին զաւակնին տարած ատեննին՝ պէտք է որ իրենց ժողովրդապետէն իրենց աղքատ ըլլալուն վկայական գիրը ունենան:

10'. Վրաղաքը մեծ աղքատանոց մը կայ, որուն մէջը զիրենք հոգալու մարդ չունեցող հիւանդոտ աղքատ ծերերը ու պառաւները կըժողվին, որ իրենց մնացած քիչ կեանքերնին հանգիստ անցընեն: Ասոր մէջը 323 աղքատ կայ, որոնք 32 մեծ սենեակներու մէջ բաժնւրված են, ամէնուն միօրինակ հասար բայց մաքուր զգեստ կըհագցընեն, ձմեռը սենեակնին կըտաքցընեն, ճրագ կուտան, ու ամիսն ալ ինը ֆիօրին կըվճարեն, որ հոն տեղի խոհակերէն կերակուր ու հաց գնեն: Ասի թէպէտ իրենց ապրուստին կըբաւէ, բայց որոնք որ բանելով ալ քիչ մը բան կընան վաստըկիլ նէ՝ ալ աղէկ կապրին, անոր համար երկու հատ գործելու տեղեր ալ կան, որոնց մէջը ամէն արհեստի գործիքներ կըգտնուին: Տունը շատ մաքուր կըպահվի, կարգով կանոնով կապրին, հիւանդացած ատեննին դեղերնին աղէկ կըճարեն, կըծառայեն ու հոգ և որնին կըհոգան: Սարդ ու

նեցողներուն, որ քիչ մը օգնութի կրնան գտնել, ամիսը հինկուկէս ֆիօրին կուտան, ու աղքատաւ նոցը չեն առնուր. ասանկ ինը հարիւր աղքատ կայ:

11. Հինգ աղքատանոց ալ արուարձանները կան, բայց ասանկ մեծ չեն, ու մէջի աղքատները քիչ են:

12. Հոփսէփ կայսրը ծերացած կամ բնական պակասութե մը համար ծառայել չիկրցօղ պաշտօնատէրներուն համար աս բարի բանը հաստատած է, որ ով որ քաղաքական կամ կայսերական պաշտօնի մէջ տասը տարի ծառայած է, ու ծերութե կամ հիւանդութե համար ալ չիկրնար ծառայել նէ, ունեցած թոշակին (էօլէֆէին) երրորդ մասը ինչպիսի մեռնելու ատենը կըտրվի. քսանըհինկ տարի ծառայողին կէս թոշակը, քառսուն տարի ծառայողին երկու երրորդը, ու քառսուն տարիէն աւելի ինչուկ յիսուն տարի ծառայողին ամբողջ թոշակը ու 14 ոսկինոց ոսկի միտալ մըն ալ կըտրվի; ու թէ որ առողջ ալ են նէ, ամէն ծառայութե ազատ կըլլան: Սեռնելէն ետքն ալ իրենց կանայքը իրենց ունեցած թոշակին կէսը կառնուն, կիներն ալ մեռնելէն ետքը տղոց ինչպիսի քսան տարին, ու աղջիկներուն ինչպիսի տասներութը տարին քիչ մը օգնութի կըտրվի:

Եւ բանը երեւելի լոմայափոխներ ու շատ ազնւականներ ու իշխաններ իրենց հաւատարիմ ծառայներուն ալ կընեն. իրենց թոշակ կըկապեն,

որ մնացած ծերութեն կենսքերնին անսով հանգիստ ապրին :

13. Եւստ տեսակ արհեստաւորներ տէրութեան հաւանութիւնը իրենց այրի կնիկներուն օգնելու համար մեջերնին միաբանութիւն ըրած են ստրկի գլուխ դնելու , որ իրենք մեռնելէն ետեւ իրենց կանայքը անոր մուտքովը ապրին : Աւստի (օրինակի համար) բժիշկներուն միաբանութեն կամ ընկերութեն մտնել ուզող բժիշկը՝ իր բժշկութիւնը ի գործ դնելու հրամանը կամ հրովարտակը առածին պէս պէտք է որ 450 ֆիօրին վճարէ ան ընկերութեն , ամէն տարի ալ քսան ֆիօրին , ու ինքը մեռնելէն ետքը ընկերութիւնը ամէն տարիի կնոջը պտակ կը վճարէ , որ նեղութի չեքաշէ հանգիստ ապրի :

14. Եւստ բարեպաշտ անձինք ստակ դրած են , որ անոր շահովը աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներու ինչպան որ վիճակնին կորուշեն ու հաց մը կը գտնան նէ օգնութի ըլլայ : Հիմայ ամէն տարի հինգ հոգւոյ տարին 300 ֆիօրին կը վճարվի , ինը հոգւոյ 200 ֆիօրին , իրեք հոգւոյ 163 , ու չորս հոգւոյ հարիւրական ֆիօրին կը վճարվի : Եւ ողորմութիւններուն բաժանումը ասանկ է , քսանը մէկ աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներ կը ժողովեն , որոնց անունները զատ զատ թղթերու վրայ , ու աս պարգեւները զատ զատ թղթերու վրայ կը գրեն , ու վիճակ հանելու պէս կը հանեն :

15. Եղնուական խաթունները 1811ին մէ

ջերնին ընկերութի մը հաստատած են, գլուխին հիմայ կոմսուհի մըն է, տասը խորհրդական, ու ութը էրիկ մարդ գործակալ ունի, որ բոլոր ազնւական են, ու 2,000 ընկեր գրված են: Ասոնք իրենց մէջը ու ուրիշներէն ստակ կըժողվեն իրենց գլխաւորին կըխրկեն, ան ալ իր խորհրդականներուն ու գործակալներուն ձեռքովը եկած ստակները ծննդեան տանը, որբանոցներուն, կուրերուն ու համրներուն դպրատուններուն, հիւանդանոցներուն, ու ուրիշ ասանկ տեղերուն կըբաժնէ:

16. Շատ ջերմեռանդ անձինքներ մեռած ատեննին ստակ ձգած են, ու մեծ գլուխ մը եղած է, որուն շահովը օրէնսդիտութի, փիլիսոփայութիւն, անարարութի ու ուրիշ տեսակ ուսումներ սորվողներէն 200 կարողութիւն չունեցող աղքատ տղոց ողորմութի կըտրվի, ամէն մէկին կարօտութեը կէօրէ տարին 18 ֆիօրինէն ինչպան 300 ֆիօրին: Տասնըվեց հատ բժշկութի սորվող տղոց ալ տարին 150 ֆիօրին, 28 փիլիսոփայութի սորվողներու 120 ֆիօրին: Հիսուն հոգւոյ ալ ընկերութիւն մը ամէն օր կերակուր կուտայ:

17. Արկու հատ մեռելի եղբայրութիւններ կան, մէկին 1,000 հոգի գրված են, իրենց եղբայրներէն մէկը մեռած ատենը մարդ գլուխ իրեք պղինձ քույճառ կըժողվեն, որ 50 ֆիօրին կընէ, 40ը թաղման ծախքին ու մեռնողին հոգւոյն համար երկու պատարագի կուտան, 10 ֆիօրինն ալ ուրիշ

ծախքերուն կուտան: Ա՛նկալ ընկերութիւնը կամ
եղբայրութիւնն ալ ասոր նման է:

18. Երկու ուրիշ եղբայրութիւններ ալ կան,
որ մէջերնին ու ուրիշներէն ստակ կը ժողովեն, ու
մուրալու ամբողջ աղքատներուն ողորմութիւն
կուտան:

19. Թագաւորութիւնը 1810ին սահմանած է,
որ 25 տարի հաւատարմութիւն ծառայող ու վերջին
տասը տարին մէկ մարդու քովը կեցող ծառանե-
րէն ու աղախիւներէն տարին 10 հոգւոյ 150ական
ֆիօրին պարգև տրվի:

Բոլոր Վեննա ասանկ բաներով տարին 25,000
հոգւոյ ողորմութիւն կը տրվի, անոր համար ալ հա-
տարակօրէն մուրալը արգելած է, մէկը կը տեսնեն
նէ՛ կը պատժեն:

ՊԻՍՏԻՍ ԺԳ:

Երեւելի հիւանդանոցները:

1. Տոլսէփ կայսրը 1784ին պզտիկ հիւան-
դանոցները բոլոր աւրած, ու Ելսէռկասսէ արուար-
ձանին մէջը մեծ ու փառաւոր հիւանդանոց շինած
է, որ մէկ սիրուն պզտիկ աւան մը կը նմանի:
Պառնէն ներս մտածին պէս եօթը շէնքերէ միացած
մեծ քառակուսի շէնք մըն է. մէջը քիչ մը ոտք
ելլող հիւանդներուն զբօսանքի համար եօթը պար-

տեղ կայ: Առաջին պարտէզը շատ մեծ է, ու աւա-
զանով (շատրվանով) ու գեղեցիկ ծառերով զար-
դարած է, վեցը չափաւոր են, ու մէջերնին կարգ-
կարգ թթի ծառեր կան: Բժիշկներուն վիրաբուժ-
ներուն ու ծառայողներուն բնակարաններէն 'ի զատ
111 մեծ սենեակներ կան, ամէն մէկը քսան հի-
ւանդի համար շինված, ու քսանական անկողին
դրած են, որոնց 61 սենեակը երիկ մարդիկներու,
ու 50ը կնիկներուն համար են. մէյ մէկ անկողիննե-
րով ու մէջը երկու երկու սպասաւորներով ալ
շատ սենեակներ կան: Տարին 15, ինչուկ 17,000
հիւանդի չափ կըմտնեն կելլեն: Հիւանդները չորս
տեսակ են, առաջին տեսակը օրը մէկ ֆիօրին 20
արծաթ քուպձառ կըվճարէ, ու մէկ սպասաւորով
փառաւոր անկողինով զատ սենեակ կառնու, բայց
պէտք է որ հետը իր հագուստը ունենայ: Արիւ-
րորդը 31 արծաթ քուպձառ կըվճարէ, զատ խուց
չեն 'ի տար, բայց ուրիշ բաները առաջինին պէս
են, աս երկու տեսակին անբժշկելի հիւանդներ չեն
առնուր: Արրորդը՝ թէ որ վեննացի է նէ 18, ու
թէ որ դրսեցի է նէ 32 արծաթ քուպձառ կըվճա-
րէ. կերակուրը, բժիշկը, դեղերը, ու ամէն ուրիշ
բաները կըհոգան, ալ ուրիշ ստակ չեն ուզեր:
Արրորդը բան չիվճարեր, բայց իր աղքատ ու
վճարելու անկարող ըլլալուն համար իր ժողովրդա-
պետէն վկայական գիր պիտի ունենայ: Բժիշկները
օրը երկու հեղ ամէն հիւանդներու, իսկ ծանր հի-

ւանգներուն շատ հեղ կերթան կընային, ամէն մէկուն դեղերը ու կերակուրները կապագոն: Խա-
հարանը (աշխանան) կերակուրները, ու դեղարանը
դեղերը կը պատրաստէին, ու ժամանակին կը բաժ-
նէին. սպասաւորները ամէն բաները ժամանակին
կը պատրաստեն: Սէջը մատուռ մը ու շատ քահա-
նաներ կան, որ ծանրացած հիւանդները խոստովանանք
կընեն, ու բժիշկին խորհրդով թողակը ու
վերջին օժումը կուտան, նոր գացած հիւանդներն
ալ գացածնին պէս խոստովանանք կընեն: Առաջին
շէնքին մէջը գեղեցիկ շէնք մը կայ, որուն մէջը մեծ
դասատուն մը կայ, ուր բժիշկները բժշկութեն դաս
կուտան, ու աշակերտները հետերնին հիւանդանոցին
հիւանդներուն ալ պաշտօններով կը կրթեն: Բժիշկ
մըն ալ կայ, որուն կը տրվի անծանօթ հիւանդութիւն
մեռնողներուն մարմինը, որ անոր ներսի դին կը-
բանայ, ու ան հիւանդութեն արմատը կը փնտրէ,
կը կտրէ՝ օղէյի մէջ կը պահէ, ու պապամութիւն կը-
գրէ, որ ուրիշ անգամ պատահի նե՛ կարող ըլլան
գեղ ընել: Աս մարդս ինչպէս հիմայ 3,000 կտորի
չափ ասանկ բաներ ժողոված է: Առաջին շէնքին
մէջը վերաւորներու ու ձեռքը ոտքը և ուրիշ ան-
դամները փտած ու չորացած մարդիկներու համար
ալ տեղ մը կայ, որոնց վրայ երեւելի փրարուած
(ճէրահ) մը հօգ կը տանի, բոլոր նոր սորված վերա-
բուժները պէտք է որ քիչ մը ատեն իր քովը
վարժին. պղտիկ գործողութիւնները իր առջևը

իրենց ընել կուտայ, մեծ ու վտանգաւոր բաները
իրենց առջև բնքը կընեն, որ սորվին: Լաթորդ չէն-
քին մէջը աչից հիւանդութի ունեցողներու տեղ
կայ, որ զատ բժիշկ մը ունի. ասիկա ինքը զինքը
մինակ աչքի ցաւերու բժշկութեն տրված է, ու շատ
քաջ եղած է, ուրիշներուն ալ կըսորբիցընէ:

2. Եւ հիւանդանոցին մօտ խենդերուն համար
ալ բերդ մը կայ, որ հինգ դատիկոն է, ու ամէն
մէկին մէջը քսանըութնական խուցեր կան, մէջը
մասնաւոր բժիշկներ կան, որ իրենք զիրենք խեն-
դերուն բժշկութեն տրված են, շատ վարպետ եղած
են, ու շատերը կըբժշկեն:

3. Կուսմենտօնֆ ըսված արուարձանին մէջը
սեւամաղձոտներուն (սէփալըներուն) համար ալ
ուրիշ հիւանդանոց մը կայ: Եսիկա վարպետ բժիշկ
մը դրած է, որ նաև ասանկ հիւանդներու նայելու
շատ քաջ ըլլալով. իրենց համար շատ տեսակ դե-
ղեր գտած է:

4. Էօթորտշթաթ արուարձանի մէջ Ողորմած
ըսված կրօնաւորներն ալ էրիկ մարդիկներու հա-
մար հիւանդանոց մը ունին, որուն մէջը 120 հի-
ւանդի համար անկողին կայ. տարին 2,500 ինչուկ
3,000 հիւանդ կըմտնէ կեցայ:

5. Իանտըշթաասէ արուարձանին մէջը Եղի-
սաբեթեան կուսանքներն ալ կնիկ մարդիկներուն
համար հիւանդանոց մը ունին, որուն մէջը 50 հի-
ւանդի համար անկողին կայ. տարին 450 ինչուկ

3,50 հիւանդ կըմանէ կեցայ: Եւ երկու հիւանդանոցներու վըայ վերն ալ (էր. 105 — 106. եւ 108.) գրեցինք:

6. Չորս պզտիկ հիւանդանոցներ ալ կան, առաջինը աշխարհական քահանաներուն համար, երկրորդը՝ վաճառականներու ու իրենց խանութներուն ապաստարաններուն համար, երրորդը անբժշկելի հիւանդներու համար, իսկ չորրորդը բանաւորու մէջ հիւանդացոյցներու համար է:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ:

Հաւատքի կամ կրօնի ձեայ:

1. Այննայի մէջը իշխող կամ գլխաւոր հաւատքը կաթողիկէ ուղղափառ հաւատքն է: Հոս կընստի Երբեպիսկոպոս մը, որ իշխան (պոնտֆիք) է, տարին գրեթէ 54,000 արծաթ ֆիօրին մուտք ունի. կայսրը շատ անգամ սրբազան փափէն կըխնդրէ, ու կարգիմալ ընել կուտայ: Եւ արքեպիսկոպոսը ունի իրեն օգնիչ քորեպիսկոպոս մը, տասվերկու կանոնիկոս, որոնց չորսը Թագ դնելու իշխանութի ունին, ու յիսունէն աւելի քահանայ խորհրդականներ:

2. Սրբազան փափին դիէն ալ Կաթոլիկ մը կընստի, որ միշտ արքեպիսկոպոս մըն է, վեց առ-

րի կընստի, ու եօթներորդին հասարակօրէն Արբա-
զանը կարմիր գտակ կըխրկէ, զինքը կարդինալ կը-
նէ: Աս գտակը հասարակօրէն մեծ արքայի մը
ձեռքով կըխաւարէ, որ շիտակ կայսեր կըտանի, ան
ալ իր պաշտօնին մէջը բոլոր մեծամեծներուն առջևը
մեծ հանդիսութիւն կարդինալին գլուխը կըդնէ:

3: Կայսեր ցեղը շատ բարեպաշտ ցեղ մը
ըլլալով կայսեր եղբարներուն մէկը խլածօնեան
զինուորական կարգը մտած է, որ կուսութեւն ուխտ
ունին, երկրորդը Սուլտանի անունով քահանայ,
վերջը () լմից քաղքին արքեպիսկոպոսը եղաւ, ու
սրբազան փափը իր նա վարուցը համար զինքը կար-
դինալ ըրաւ: Հետ հեղ Ալեքսանդր կուգայ:

4: Ալեքսանդր ու քնդհանրապէս բոլոր նեմցիի
ժողովուրդը շատ ջերմեւանդ ու ժամասէր է, ու
Արբուլթ մեծ յարգութիւն ունին. գրեթէ ամէն ժամ
ամէն օր Արբուլթի Արքեպիսկոպոսի ու օրհնու-
թեան պատարագ մը կըլլայ: Ասկից 'ի զատ ժա-
մերը չորս չորս օր տանական ժամ (սահաթ)
Արբուլթի ճաճանչով բազմոցը կըդնեն, որ քա-
ռասուն ժամ (սահաթ) կընէ, երկու իրեք հեղ
կարգաւ ամէն եկեղեցի կըպարտի, աւ բոլոր տարին
կըտանէ. ժողովուրդը շատ կըյաճախեն, ու Արբու-
լթեան առջևը ջերմեւանդութիւն աղօթք կընեն:
Աստուանց ժամը ուլթին Արբուլթի կըհանեն, օրհ-
նութիւն կուտան, բարձր բազմոցի վրայ կըդնեն, ու
իրիկունը ժամը վեցին վար կ'առնուն, օրհնութիւն

կուտան, ներս կրդնեն : Տարին երկու հեղ, մէյմը՝
Լճածնայ ծննդեան ութօրէքին մէջը, մէյմըն ալ
Լճածնայ Պաշտպանութե տօնին մեր Սխիթա-
րեացն միաբանութին ալ առ հանգէսը փառաւո-
րապէս կրկատարէ իր եկեղեցւոյն մէջը : Եւ, յենպէս
Արքութի Սքբոցով օրհնութի ու օրհնութե պա-
տարագ ալ ամէն շաբաթ, կիրակի ու տօն օրերը
քաղքին սօվորութեը կէօրէ կընէ : Եւ, կից ՚ի զառ
ուրիշ դիէն ամէն բանը ու հանդիսութիւնները բուն
հայաստանեայց եկեղեցւոյն ծէսին կէօրէ կրկատարէ :

5. Երկրորդ Յովսէփ կայօրը Վսի մարմնոյ և
արեան տօնին (Եւլ Ժանայրըլէն) թափօրներէն ՚ի զառ
ուրիշ թափօրները բոլոր վերցուցած է : Սարմնոյ
և արեան տօնին, որ երրորդութե կիրակիէն ետքը
եկած առջի հինգշաբթի օրն է, սբ Ստեփաննոսի
մայր եկեղեցին ու կիրակի օրը ուրիշ ժողովրդա-
պետական ժամերը թափօր կելլան, աւագ շաբաթ
իրիկունները հիմայ շատ ժամեր տկած են իրենց
շրջանակը կարծ թափօրներ ելլալ . քանի մը գլխա-
ւոր ժամերը երևելի տօներուն ալ կելլան :

6. Սուրբ Ստեփաննոսին ժամուն կամ ընդ-
հանուր Վեննայի մեծ թափօրը, որ մարմնոյ և
արեան տօնին կէս օրէն առաջ կըլլայ, մասնաւոր
յիշատակի կամ ստորագրելու արժանի է : Ին-
փօրը ուր տեղած որ պիտի անցնի նէ ճամբաները
առիտակներ կըշարեն, վրան ծաղիկներ վարդեր
կըթափեն, երկու դին ձեռքերնին հրացաններով

մաքուր հագված զինւորներ կրկենան, ու կառքերը
 և բռնան սայլերը կարգելուն: Ամենէն առաջ
 գունդ մը քաղքըցի Ռօփֆու զինւորներ կերթան
 ետեէն կարգաւ կրօնաւորները՝ ամէն մէկ վանք
 զատ զատ, ետեէն Սեննային բոլոր ժողովրդապետ-
 ները շուրջառ հագած ու սարկաւագներով, վերջը
 կայսրական մեծ պաշտօնատէրները ու երեւելի խոր-
 հրդակեանները, համալսարանին ուսանողները, նր
 Ստեփանոսի մայր եկեղեցւոյն կանոնիկոսները, կայ-
 սեր սենեկապետները, մեծ պատուոյ կարգերու աս-
 պետները, ետեէն ամպհոյսնայի տակ արքեպիսկո-
 պոսը ձեռքը ճաճանչով Սրբութիւն բռնած, ան-
 միջապէս ետեէն կայսրը քալելով, քովէն եպար-
 քոսը ու անոր նման մարդիկներ, կայսեր եղբայր-
 ները, ժառանգը, ետեէն կայսրուհին իր տանը
 տիկիններովը, անոնցմէ ետքը կայսեր երրորդ թիկ-
 նապահ զօրքը ոտօք, գերմանացի ու մաճառ թիկ-
 նապահ զօրքերը ոսկիէ ու արծըթէ զարդերով
 զարդարված ու ձի հեծած, ետեէն մեծ գունդ մը
 զինւոր գեղեցիկ ներդաշնակութիւն բերնի գործիք-
 ներ չալելով կերթան: Շամբաները չորս տեղ խո-
 րան շինած են, որոնց ամէն մէկուն առջին կրկեց-
 վի աւետարան կրկարդացվի, ու արքեպիսկոպոսը
 Սրբութիւնով օրհնութիւն կուտայ: Առապէն ըսված
 հրապարակը իրեք կարգ զինւոր կրկենայ, թափօրը
 անցնելէն ետքը ամէնը մէկտեղ իրեք հեղ հրա-
 ցան կարճրկեն, Սրբութիւն բարև կուտան:

7. Ըսկէ ետքը երեւել են Ո՛րթարեան միաբաններուն երկու մեծ թափօրները, որ աւագ շաբաթ իրիկունը, ու եր անձանայ ծննդեան օրը կէս օրէն ետքը կըլլան, որոնց վրայ վերը (Էր. 119. — 120.) գրեցինք: Հոս տաի միայն կըմայ ըսելու, որ առ երկու թափօրներու մէջն ալ իրեք կարգ քաղքըցի ու իրեք կարգ կայսերական զինուոր ձեռքերնին հրացաններով թափօրին ետեւէն կերթան, որ ժողովուրդը հանդիսադիրները չենեղեն, նոյնպէս թափօրին երկու կողմերէն ալ երկու կարգ զինուոր թափօրին հետ մէկ տեղ կըքալեն: Հանդարտութեն ու հանգստութեն դատաւաններն ալ իրենց պահապան զինւորներէն կըխրուկեն, որ որը ձեռքը գաւազանով, որը սրով զինւորներուն քովերէն ժողովուրդը կարգաւորելով կերթան. մեծկակ գունդ մը զինուոր ալ դասին դրանէն ինչպէս ժամին դուռը անկից ալ ինչպէս ճամբուն կէսը՝ ձեռքերնին հրացաններով երկու կողմը դիմացէ դիմաց պատի պէս կարգաւ շարված կըսպասեն, որ թափօրը ելած մտած ատենը հանդիսութիւն մտնէ:

8. Դուտերականները, կալվինականները, ու յոյներն ալ մէյ մէկ ժամ ունին, բայց առանց զանգաւատան: Հրէաները շատ են, քանի մը սինականայներ ունին: Վանի մը տաճիկ վաճառականներ ալ կան, ու իրենց նամազնին իրենց առանձին բնակարաններնուն մէջը կըկատարեն:

ները բան մը վճարելու պարտական չեն։ Ընտան-
նութեն ընթացքը չորս տարի կը քչէ, օրէնքին նմա-
նապէս, բժշկութեն ու վիրաբուժութեն՝ հինգ հինգ
տարի, իսկ փիլիսոփայութեն՝ իրեք տարի։ Ըս հա-
մալսարանը հասարակաց գրքատուն մը՝ ու ուրիշ
գիտութիւններու հարկաւոր բաներ ալ ունի, որոնց
վրայ վարը պիտի խօսինք։

2. Ըստղաբաշխութեան սննեակը, ու դի-
տանոցը համալսարանին վրայ է, ու անոր կը վերա-
բերի, Սարիամ Թերեզիա կայսրուհին շինել տը-
ված է, որուն մէջը աշխրբին վրայ գտնուած ամէն
տեսակ դիտակները (տիւրպիւնները) ու աստղա-
բաշխութեն գործիքները կան, քիչ մը յառաջուց-
մէ, շատն ալ հիմակաւ կայսեր հրամանով Բօլ-
Քէնթընի Քէմպել-Էլ շինված ու հոս դրված են. աս-
տեղը աստղաբաշխութի կը սորվեցընեն։ Ըսոր վրայ
երկու բարձր աշտարակներ կան, մէկին մէջը չորս
վարպետ աստղաբաշխներ կարգաւ գիշեր ցորեկ կըս-
պասեն, աստեղներուն ու մոլորակներուն շարժու-
մը, օդին թանձրութիւնը, թեթեւութիւնը, տաքութիւնը
ու պաղութիւնը դիտելով եղանակներուն փոփոխու-
թիւնը կը գուշակեն, ու կածէթթային (օրացոյցնե-
րուն) մէջը դնել կուտան։ Սէկալ աշտարակը
մութ խուց մը կայ որուն մէջը վրան ճերմակ կա-
շիյով կը օր սեղան մը դրած է, խուցին վրայ պզտիկ
ծակ մը կայ՝ վրան ճամբը անցուցած, ասոնք գոր-
ծիքով դարձնելով Սեննային ու երկու ժամ հե-

առաջ տեղերուն՝ տներուն ու ճամբաներուն մէջի գա-
ցող մարդկան կառքերուն ու ամէն բանին պատ-
կերները ան ճերմակ կաշիքին վրան անանկ պայծառ
ու գեղեցիկ կերէնան, որ մարդ կարծէ թէ ան բա-
նէրը իրաւ առջէն է կրօնեմէ կոր :

3. Երկրագործութեւն կերութիւն, որ 1816ին
սկսած է . իր մէջի անձինքը կամ անդամները բո-
լոր մեծ մեծ երկրի տէրեր, գործակալներ, երկ-
րագործութեւն աղէկ հասկըցող մարդիկներ են . գըլ-
խաւորնին կոմս մը նէ, ու պաշտպաննին կայսեր եղ-
բայրը Յովհաննէս արհիդուքսն է : Եւ ընկերու-
թեան վախճանը երկրագործութիւն առաջ տանիլ ,
կենդանիները աղէկցընել ու շատցընել , ու ոչխոր-
ներու բրգերը բարակցընելն է , անոր համար շա-
բունակ հողերը , երկիրները կը քննեն , որ հունտը
որ երկրին լաւ է՝ կը փորձեն , ու վրան գրքեր կը
գրեն կըտպեն , չորս դին կըտարածեն : Տարին
հեղ մը Եւփրէէն ըսված պարտեզին մէջը տեղեր
կը շինեն , ընտիր կով , ցուլ ու շատ բարակ բրդով
ոչխար ունեցողը հոն կը բերէ , կայսրը իր մեծամեծ
պաշտօնատէրներովը տեսնելու կերթայ , ու որ կեն-
դանի որ իր տեսակին մէջը ամէն աղէկութիւն ու-
նի , ու պակսութի մը չունի նէ , կը գովէ , ու տի-
րօջը պարգև կուտայ :

4 . Եկեղանիներուն հիւանդանոցը , որ 1777ին
Յովսէփ կայսրը շինած է . հիւանդ ձի , կով , ու
ոչխար ունեցողը հոն կը տանի , մասնաւոր բժիշկներ

կան, կընային կառողջացնեն, ու տէրերը խափն
ու դեղերուն ստակը կըվճարեն, ու իրենց կենդա-
նինները կառնուն: Եւ տեղս կենդանեաց բժշկու-
թիւնը ուրիշներուն ալ կըսորվեցընեն. որուն բոլոր
ընթացքը վեց ամիս կըտևէ, ու մէկը պայտառ (նալ-
պանտ) չըկրնար ըլլալ, թէ որ հոն սորված ու քըն-
նըված չըլլար նէ:

5. Եօսէֆ - Եւստիֆ, կամ ճըսէֆի՝նա տառ-
աբէթա, այսինքն Հոլմէփեան ուսումնարանը, երկրորդ
Հոլմէփ կայսրը 1785ին դրած է, որ մէջը բժշկութի
ու գլխաւորաբար վիրաբուժութի սորվին, զօրաց բա-
նակին միշտ վիրաբուժ գտնըվելու համար: Ըստ միշտ
երկու հարիւր աշկերտ դաս կառնուն, յիսուն հա-
տին կայսրը տարեկան ապրուստի համար ստակ կըվճ-
արէ, մնացածները պէտք է՝ որ կերակուրնին իրենք
հոգան: Եւսոնց աղէկ վարժութիւնը համար կայսրը մի-
լիօններով ստակ խարճած՝ մարդուս ներսի ու դրսի
անդամները, երակները, ու ջղերը զատ զատ, եր-
կուքը՝ իրեքը՝ չորսը՝ հինգը՝ ինչվան բոլոր մարմինը
մէկ տեղ, ան ալ դարձեալ կաշիովը՝ առանց կա-
շիյի՝ երակները ջղերը՝ մկանունքները՝ աղիքները՝
ու զատ զատ կենդանի մարմնոյ մէջ ինչ գունով
ու ձևով են նէ՝ ըստ ամենայնի անանկ մեղրամոմէ
(պալմոմոլյէ) շինած, մաքուր փայլուն, ու շրջա-
նակը ոսկեզօծ սեղաններու վրայ դրած, ու վրանին
ապակի (ճամ) անցուցած է. ամէն մէկ կտորին
պատկերն ալ մաքուր քաշած՝ անունը տակը գրած՝

գիմացը դրած է : Լ՛մեն տեսակ խոտերը, որ դեղին մէջ կըմտնեն, ժողոված զատ զատ մաքուր պահած են, ամէն տեսակ վիրաբուժութիւն գործիքները մաքուր դրված են, ամէն տեսակ հիւանդութիւնները՝ որը որ անդամին կրնայ պատահիլ նէ, ան անդամները իրենց հիւանդութիւններովը գտած ժողոված օղկի (բախիկի) մէջ պահած են, նմանապէս ամէն տեսակ հրէշք ծնածները : Լ՛շկերաններուն դաս տրված ատենը՝ դասը ինչ բանի վրայ է նէ՝ ան բանը ցըրնելով կըմեկնեն, ու մեռելու մարմիններու վրայ անդամաղննութիւն ալ կընեն : (ՏԷ՝ Էբ. 32. և 124.)

6. Ինքնիշխան ինքնիշխան, այսինքն քաղաքական արհեստներուն, ու գիտութիւններուն ուսումնարանը մեծ համալսարան մըն է, որուն մէջ մաճառականութի, ազատական ու մեքենական արհեստներ կը սորվեցընեն. բայց աս տեղը մտնել ու զօղը պէտք է որ թագաւորական ստորին դպրատունը երկու տարի սորված ըլլայ, որ ան ալ աս տանը մէջն է: Թագաւորական դպրատունը երկու տարվան մէջը քրիստոնէական վարդապետութիւն, նեմցէներէն լաւ գրաւարժութի ու քերականութի, մաթեմատիքայի սկզբունքները, երկրաչափութիւն, պատմութի, բնագիտութի, ռէսիմ քաշել, երկաթագիր գրել, իտալերէն ու ֆրանսերէն լեզուներ կը սորվեցնեն:

Այս ճառականութի սորվողներուն վաճառակա-
նի կերպով ողջունադիր գրել, գնելուն վաճառե-

լուն եղանակը, առուսուրի ու լամայագրի (փողե-
ցայի) օրէնքները վաճառականի թուաբանութիւն,
հաշիւ բռնել քաղաքներու ծանօթութիւն, վաճա-
ռականութեւ պատմութիւն ու ապրանքներու տեղե-
կութիւն կը սորվըցնեն:

Լըհաստ սորվողներուն ընդհանուր քիմիա,
քիմիական փորձեր, բնաբանութիւն, մաթէմատի-
գայ, մեքենագործութիւն, գործնական երկրաչափու-
թիւն, ջրի ու ցամաքի ճարտարապետութիւն, ու ու-
րիշ արհեստներու տեղեկութիւն կը սորվըցնեն: Ինչ-
պէս վաճառականութեւ ընթացքը՝ նմանապէս ասորն
ալ իրեք տարի կը քշէ, ու սորվողները հիմայ վեց-
հարիւր հոգիէն աւելի են, ու օրէ օր կեւել-
նան կօր:

Եւայսրը թէ վարպետներուն ու թէ աշկերա-
ններուն դիւրութեւ համար գեղեցիկ գրքատուն մըն
ալ զարդարած է, դարձեալ շատ քիմիական ու
մեքենական արհեստներու գեղեցիկ գործիքներ
և ուրիշ բաներ շինել տրված ու հոս դրած է,
ամէն երևելի արհեստաւորներն ալ երբոր իրենց
արհեստին մէջը ընտիր ու շատ վարպետական
բան մը կը շինեն նէ՝ պատուոյ համար հոս տեղը
պարգև կուտան: Եւրիլին մէկէն սկսած ինչուկ հոկ-
տեմբերին ետքը շաբաթ օրերը կէսօրէն առաջ ու-
զօղը կերթայ, ու շատ սիրով ամէն բանը կը ցըցը-
նեն. բայց պէտք է որ առաջ ան տեղաց վերակա-
ցուէն հրամանի գիր մը առնէ ու անտնկ երթայ:

(Տէս էր. 124 — 125 հոգի տա Գեղաց պապիւն ալ
գրած է :)

7. Քաղքըցի աղջիկներուն համար Լիւթե-
կասեւ տրուարձանին մէջը դասատուն մը կայ, որն
որ երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1786ին ջինսած է, ու
քասնը չորս աղքատ աղջիկանց համար ստակ կա-
պած է, որոցէս զի հոս առանց մճարքի սորվին կըր-
թըվին, ու աղջիկներու ուրիշ դասատուներու մէջ
վարդետութիւն են, կամ մեծ իշխաններու քովե-
րը իրենց աղջիկ զաւակներուն վարպետ ըլլան :
Ստած ատեննին եօթը տարվընէ ինչվան տեսնըւ
չորս տարիան պիտի ըլլան, ու ութը տարի կըտոր-
վին : Ետեւ ըաներնին ասոնք են, հաւանայ հար-
կաւոր բաները, գեղեցիկ ու անսխալ գրիչ, թուա-
բանութիւն, գծագրութիւն (րէսիմ քաշել), քիչ մը
բնազննութիւն, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, լե-
զուներ, ու կնիկներու յարմար գործքեր : Ս'իշտ
մտեցանքի տակ կըպահվին, միօրինակ մօքուր՝ բայց
պարկեշտ գլխատ կըհագվին, իրենց վերակացուները՝
որ չորս կանայք են՝ զիրենք շաքաթը մէյ մը զօ-
սանքի կըտանին, բայց զայդ-զոյդ՝ կարգով ու պար-
կեշտութիւն պիտի քալեն :

8. Լիւթեկ դասատուն մըն ալ զինւորական
հարիւրապետներու որբ աղջիկներուն համար կայ,
որ Սարիսա Ռեբեղիան քաղքէն հեռու գեղի
մը մէջ դրած է, վերջէն երկրորդ Յովսէփ կայսրը
քաղքին քովը Լիւթեկ գեղը վանքէ աւերված

ընակարանի մը մէջ դրած է: Ը,ս ալ վերինին պէս է, բայց ասիկայ քառասունուվեց հոգւոյ համար է, անկէ աւելի չեն առնուր:

9. Սալեզեան ու () ռսօլեան կուսանքներն ալ իրենց վանքերը աղջիկներ կը կրթեն, ինչպէս վերը (Էր. 102 և 107.) գրեցինք:

10. Ընդլախան տղոց ուսումնարանը՝ Սա-
րիամ Խերեզիան դրած է, վերջէն ուրիշ իշխան-
ներն ալ օգնութե՛ համար ստակ դրած են, ու
(Յովսէփ կայսրը բոլոր աս ստակները ժողված, ու
Սիտին ըսված արուարձանը մեծ պալատ մը շինած
է, որուն մէջը աս տղաքը կը կրթվին, ու անունը
Խիւրե-վիան Գարտառն մնացած է: Ը,ս տեղս ճար-
տասանութի, փիլիսոփայութի, օրէնք, ձի հեծնալ,
լեզուներ, կարաւել ու մենամարտութի կը սորվին:
Ս'էջը կայ գրքատուն մը, փորձառական փիլիսո-
փայութեան շատ գործիքներ, բնութե՛ մէջ գտնու-
ված տեսակ տեսակ կենդանիներ, ու ուրիշ բա-
ներ, նաև կայ մեծ պարտէզ, ու ձի հեծնալու տեղ
մը: Ը,մէն տեսակ ուսումներէն 'ի զատ՝ տասը մաս-
նաւոր վարպետ կայ, որ Ֆռանսրզերէն, ինկիլիզե-
րէն, իտալերէն, և ուրիշ լեզուներ կը սորվեցնեն:
'Նեմցէերէնը ու լատիներէնը մտած առեմնին սոր-
ված պիտի ըլլան: Հոս հարկւր քառասունըվինը
տղաք առանց վճարքի կը սորվին, կուտեն, կը պառ-
կին, անկից աւելին վճարքով են: Ը,ս տեղս լաւ

սորվող լմնցօղները մեծ մեծ քաղաքական պաշտօն-
ներու մէջ կը դրվին :

11. Լճիկեան լեզուներ սորվելու գպրատունը
քաղաքը Խաչօպէրէօֆ ըսված պալատին մէջն է . ասի-
կա 1704ին Սարիամ Թերեզիան դրած է , որ
տասվերկու տղաք տաճկերէն , արաբերէն , ու պարս-
կերէն սորվին , ու անոնցմէ կարող ըլլայ Ստամպօլ
դեսպան (էշլի) խրկել : Զոս Լաւրոպայի լեզուներ ,
փիլիսոփայութի , օրէնք ու ուրիշ բաներ ալ կը
սորվին , վերջը կամ Ստամպօլ կերթան ստորին
Թարգման (տիւօղլանը) կըլլան , տաճկերէնին մէջը
կը վարժըվին , ու կամաց կամաց յառաջ կերթան ,
կամ պալատին ու կայսերութե դիւանին մէջը պաշ-
տօնի կանցնին :

12. Լճխարհական երիտասարդ քահանանե-
րը , որ նծարանութիւ աղէկ սորված են , ու իրենց
քաջութենը համար Թագաւորութիւ զիրենք երեւե-
լի ուսումնարաններու մէջ կուղէ առաջնորդ և ու-
սուցիչ կարգել կամ եպիսկոպոս ընել , օգոստի-
նեանց վանքը կըդնէ , ու հոն աս պաշտօններու պէտք
եղած բաները կըսորվին , աղէկ կըքննըվին , ու վար-
դապետ կըլլան : Լսոնք երեսունիչափ կան , ամէն
մեծ եպիսկոպոսարաններէն մէյմէկ հաս են :

13. Ինչպէս ամէն եպիսկոպոսները՝ ասանկ
Ս եննային արքեպիսկոպոսն ալ զատ ուսումնարան
ունի , որուն մէջը յիսուն վաթսուն քահանայացու
պատանիներ իր ծախքովը կըպահէ :

14. Բազմանեան ուսումնարանը՝ Պետրոս Բազմանի քարտինալը, Սնձազի կաան քաղքին տրքեպիսկոպոսը 1623ին իր վիճակէն 28 քահանայացու տղոց համար հաստատած է, վերջը Սնձառաստանի ուրիշ եպիսկոպոսներն ալ որը հինկ՝ որը տասը հոգւոյ համար ստակ գրած են, հիմայ վաթսուներհինկ հոգւոյ համար է, որ Սնձառաստանէն կուգան, հոս կըսորվին, կերթան իրենց եպիսկոպոսներէն քահանայ կըձենանդրվին: Վաղքին մէջը բնակարան ունին, հոն կուտեն, կըխմեն ու կըպառկին:

15. Վաղքին մէջը ուրիշ ուսումնարան մըն ալ կայ, որ խոյսերական Վոնվէրբէ կամ Վոնվէրբէ-օ կըսվի, որուն համար ալ շատ հարուստ մարդիկներ ստակ ձգած են. նովսէփ կայսրը, անոնց վանք մը տրված է, վրանին վերակացուներ, հոգևոր հայրեր ու խոստովանահայրեր գրած է, հոն տեղը կըսորվին, կըկրթվին, կուտեն՝ կըպառկին, ու ամէն բաններնին առանց վճարքի կըհոգացվի: Լմենը մէկ տեղ իրեք հարիւրէն աւելի են, եօթանասունը քահանայութե համար են, մնացածները աշխարհական ուսումներ կըսորվին, վերակացունին բոլոր Բիւրիսթեան կարգէն կըօնաւորք են: Եղուններ սորվեցընելու համար ալ զատ վարպետներ կան:

16. Լսոնցմէ 'ի զատ լեզուներ՝ գրել՝ կարդալ՝ երգել ու ուրիշ ասոնց նման բաներ սորվելու, մանչ տղաքներու ու աղջիկներու, միայն ցո-

րեկը, ու նաեւ գիշեր ցորեկ, վճարքով, ու առանց
վճարքի, քսանըհինգ դարատուն ալ կայ, որոնց
վրայ մէկիկ մէկիկ գրեւ շատ երկան կըլայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ:

Երեւել Գրատունները:

1. **Լ**այսերութեան մէջ ամենէն աւելի մեծ,
գեղեցիկ, փառաւոր շինած ու հարուստ գրքատու-
նը կայսերական գրքատունն է, որ կայսեր պալա-
տին քովը՝ Լօգէֆսփլաց ըսված հրապարակին վրան
է: Լսիկա վեցերորդ կառույց կայսրը ժողովրդեան
մեծ բարիք մը ընելու համար շինած է. գեղեցիկ
ճակատ մը ունի, ու վրան խորհրդաւոր արձաննե-
րով ու ոսկեզօծ գունտերով զարդարած է: Լը-
կու դուռ ունի, մէկը կայսերական պալատին մէջէն,
որ երբոր կայսրը կամ կայսեր տնէն մէկը երթա-
լու ըլլայնէ կըբացվի. մէկալը Լօգէֆսփլացին վրայ
է, դռնէն ներս մտածինպէս աջ դին երկըթէ վան-
դակ (բարմախըխ դուռ) մը կայ, ներսի դին մեր-
մեր քարէ քսան ոտք փառաւոր աստիճան մը կայ,
որուն քովի պատերը հին արձաններով ու գրված
քարերով զարդարած են. աստիճանին վերի գին
գաւթի մը կայ, որուն մէջ տեղը գրքատան դուռն
է, ներս մտածինպէս մարդուն սիրտը կը յափշտակ-

մէ, տեսնելով ինքնուրեք կանգուն երկայնա-
թեամբ քսանվերեք կանգուն լայնութիւն քսանը-
հինգ կանգուն բարձրութիւն ընդարձակ քառակուսի
տրա՛հ մը գեղեցիկ տաճարի մը նման, որ և բո-
լոր կամարաշէն է, մէջ տեղը ութը հաս մեծ սիւ-
ներու վրայ հաւկրթածէ գմբէթ մը ունի. գմբէթը
Պանիէլ կուան վարդեա պատկերահանը քաշած է,
գմբէթին տակը մէջ տեղը մաքուր մէրմէրէ մար-
դու մեծութեամբ կառուլոս կայսեր արձանը կայնած
է, չորս դին Լատարիայի տասվերկու կայսրներուն
արձանները շարված են, սիւներուն գլուխները, ար-
ձաններուն զգեստները, գմբէթին եղջիւրները բո-
լոր ոսկեզարդ շինված են, ինչպէս նաև սւրիշ ամէն
բանը շատ փառաւոր ու հարուստ շինված է:

կառուլոս կայսրը ստրկի չիինայելով գրքատու-
նը աստանկ մեծ ու աղվոր շինելէն ետքը՝ շատ
ընտիր գրքեր գնած հաս դրած է, հրաման մըն ալ
հանած է որ բոլոր կայսերութեանը մէջը ուր որ
գիրք մը կը ապովի նէ՝ աս գրքատունը մաքուր օրի-
նակ մը տրվի. աս հրամանը ինչուկ հիմայ կը պահվի:
Իր յաջորդներն ալ շատ հին ու նոր երևելի գրքե-
րով ու ընտիր ձեռագրներով աս գրքատունը զար-
դարած են: Իսկ հիմակվան կայսրը Պուանչիսկոս
առաջներորդ՝ տարին 5,000 արծաթ ֆիօրին կա-
պած է, որ ուրիշ թագաւորութիւններու մէջ տրա-
ված ու աս գրքատան մէջը չի գտնուված գրքերն
ալ գնվին ու հոս դրվին: Հիմայ 12,000 հին ձե-

ուագիր կայ, մեծ մասը մագաղաթի վրայ գրված, ու 300,000 հատոր ամէն տեսակ իմաստութեան, գիտութեան ու ամէն ազգ տպած գրքեր կան, ամէնն ալ կարմիր սեկով (սահտիանով) գեղեցիկ ոսկեզօծ կազմած, ու կարգ կարգ գետնէն ինչպան կամարը գեղեցիկ շարված են: Վրքատան քովը գրասեղաններով ու աթոռներով զարդարած մեծ սենեակ մը կայ, որուն մէջը գրքատան վերակացուն ցանկը առջին առած նստած է, որուն ակնարկութեան կրտսէն սեն իրեք չորս կայսերական ծառաներ: Լմառը կէսօրէն յառաջ ինը ժամէն ինչպան տասվերկուքը, կէսօրէն ետքը իրեքէն ինչպան վեցը. ու ձմեռը մինակ կէսօրէն յառաջ բաց է, ուղօղը կերթայ կընստի, ինչ գիրք որ կուզէ նե՛ կը բերեն առջևը կը դնեն, կարօղ է կարդալ, օրինակել, թարգմանել, բան ըսող չըլլար, ու իրենց արգելք չըլլալու համար ան սենեակին մէջը խորին լռութիւն կը պահվի:

2. Ենգհանուր համալսարանն ալ գեղեցիկ գրքատուն մը ունի, որ երկրորդ Նովսէփ կայսրը համալսարանին ուսանողներուն համար շինած է: Եւ ալ ամէն օր սահմանած ժամանակ ունի, որ ուղօղը կերթայ կը կարդայ, կը գրէ, կը թարգմանէ, անոր համար աս գրքատունն ալ շարունակ գիրք կը գնէ: Եւ ալ 80,000 հատոր գիրք ունի, ու մեծ մասը գծար գտնըվելու սուղ գրքեր են:

3. Կայսրը իրեն համար զատ գրքատուն մը ունի, որուն մէջը ամէն տեսակ գիտութիւններու վրայ

շատ գրքեր կան, բայց երկրագործութիւն առ անկե-
րու վրայ շատ հարուստ է, ու շատ բնակիչ ձեռա-
գիրներ ունի, բոլորը մէկ տեղ 40,000 հատար են:

4. Կայսեր եղբորը Կառույտ արհիպաքսին
գրքատունն ալ պատերազմի գրքերով շատ հարուստ
է: Ը,ս ալ 22,000 հատար ունի. երկուշաբթի ու
հինգշաբթի օրերը ինչպէս կէսօրը ուղօղը կրնայ
երթալ կորդալ:

5, Ալ Էննայի մէջ երեսունըութը հաւ՝ մեծ
իշխաններու, երեսիլի ուսումնարաններու ու վան-
քերու գրքատուններ կան, որոնց մէջը 40,000 հա-
տար ունեցող կայ, ու ամէն մէկը մէյմէկ բանի մէջ
աւելի հարուստ է:

6. Ս՛եր Ս՛իթարեան միաբանութիւնն ալ
հոս Ալ Էննա վանք ստացած ատենէն սկսաւ գրքա-
տուն մը զարդարել, պատեն ատեն զանազան գիտու-
թիւններու, ու իր միաբաններուն պաշտօնին հարկա-
ւոր գրքեր գնելով: Ս՛էկանց հինգ հազար ձեռք
գրքի չափ կը հաշվի. որոնց մէջը կան զանազան
տիպանծաշունչ, ծր գրքի մեկնութիւններ, սրբոց հարց
գրուածքներ, անծաբանութիւններ, քարոզագիրքեր,
եկեղեցական ու աշխարական պատմութիւններ, փի-
լիսոփայութիւն, բնական պատմութիւն ու քիմիա-
կան գիտութիւն գրքեր, զանազան լեզուաց հեղինա-
կըններու գրուածքներ, քերականութիւններ, և այլն:
Բոլոր աս գրքերը զանազան լեզուով են, լատինե-
րէն, իտալերէն, ֆրանսերէն, ու նէմփէրէն,

կան նաև սպանիւթերէն, ինկելիզերէն, օլանտրզերէն, մաճառերէն ևլ, բայց քիչ : Եւս Հայոց մէջ մինչուկ հիմայ որչափ գիրք որ տպած են, անոնց ւլ գրեթէ ամենը կան : Հայերէն ընտիր ձեռագիրներ ւլ կան, բայց քիչ են : Միաբանութե ջանքը ան է՝ որ ասանկ ձեռագիրներ ժողկէ շատցընէ, ու այսպիսի ընտիր ձեռագիր մը իրեն ձրի կամ ստըկով տըվողին մեծ շնորհակալութի կընէ անմոռաց յիշատակով :

Սիմոն Լպէուէ անուանով թագադիր քահանայ կամ թէ ծայրագոյն վարդապետ մը, որ Սեննայի արքունի աստղաբաշխութեան ու բնական պատմութեան ուսմանց կայսրմէ գրված վերակացու էր, ու քիմիական գիտութեան մէջն ւլ մեծ անուն ունէր, աս տաքի կտակաւ պարգևեց մեր միաբանութե իր գրքերուն մեծ մասը, այսինքն՝ հազար ձեռք գրքի չափ, որոնք բոլոր բնական պատմութե, քիմիայի, աստղաբաշխութեան ու արանցնման գիտութիւններու վրայ գրված ընտիր գրքեր ու հեղինակներ են :

ԳԻՍԻՒԽ ԺԻՆ :

Գիտութիւններու պայծառութեան համար ծոյլած թանկեր :

1. Անքային քարերու, քարաքանդ նիւթերու ու չիրանված ակն քարերու թանգարանը (գան

ձը), կայսեր պալատին մէջ չորս մեծ սենեակներու մէջ է: Այդի սենեակին մէջը կան շատ քարացած բաներ, այսինքն, շատ ատեն գետնի տակ խնամ տեղ մնալով քար կտրած սնկեր (քէչ-կէրասնի), փղի գլուխներ, ակռաներ, ծովու խեղճներ, բուստի (մէրճանի) բուսեր, փայտեր, ձուկերու ու անկերու պատկերները բնութեամբ վրանին ապաւորած քարեր, ամպերու մէջ գոյացած ու անձրևի կամ կարկտի հետ վար ինկած քարեր ու երկաթներ, որոնց մէկը երեսուն օխայ ու 320 տրամ է, ու մէկը 66 օխայ է: Երկրորդին մէջը 100,000 կտոր տեսակ տեսակ հանքերու քարեր կան, որոնց մէջէն 6,000ը մեծ ու անսնելու արժանի բաներ են: Երրորդին մէջը ամէն տեսակ հողերը՝ քարերը, ամէն տեսակ ակն քարերը բանված ու չի բանված, որոնց մէջը մէկ կտոր օբաղ կայ, որ 187 տրամ է, քարէ մանած ու բանած կտաւ մը կայ, որ կը գործածվի ու կաղտոտինէ՝ կրակը կը ձգեն կը մաքրվի, ու ամէն տեսակ հրահալելիները ու աղերը կան: Չորրորդին մէջը տեսակ տեսակ ակն քարերով շինած մաքուր ծաղիկներ՝ տուփեր (խուժիներ) ու ասոնց նման գեղեցիկ բաներ կան, մեծ փուռնի ծաղիկ մը կայ, որուն վրան ամէն մէկ ծաղիկը իր բնական գունովը մէյմէկ կտոր ակն քարէ բանված է, ծաղիկներուն վրայ սողուններ ու մանր ճճիներ (պէօճէկներ) կան, որ անոնք ալ քարերէ բանված են, ու անանկ սքանչելի շինված են, որ տեսնողները կը կարծեն որ

կենդանի են՝ պիտի քալեն: Լորեքշաբթի օրերը կէսօրէն յառաջ ամէն մարդ, քիչ մը մեծ մարդիկները ու ճամբորդները նաև ամէն օր կրնան երթալ տեսնել: Լսանկ բաներ Վենայի մէջ տասներու թը տեղ ալ կան, որ կայսեր եղբայրները ու մեծ իշխանները ժողոված են, բայց ամէնէն գեղեցիկը աս է:

2. Կենդանիներուն, ու տնկերուն թանգարանը հիմակվան կայսրը Լոգէֆսփիաց հրապարակին վրայ գրքատան քովը նորէն չորս դատիկոն բարձր մեծ պալատի ձևով շինած է, մէջը քսանըհինկ մեծ սենեակներ կան, որոնց չորս կողմերը աստիճաններ շինած են, ու վրանին կենդանիները շարած են, որ իրաւ սատկած են, բայց կաշինին անանկ վարպետութեամբ հանած ու լեցուցած են, որ մազ կամ փետուր մը պակտած չէ, ամէն մէկին աչքերն ալ կենդանութեն ատենը ինչպէս էին նէ՝ ճամով յարմարած են, մարդը ինչպան ձեռօք չիջօշափէ նէ սատկած ըլլալին չիմանար: Վետնի դատիկոնը կապիկները՝ կապկի նման ու կաթ ունեցող կենդանիներ, ու ան կենդանիները որ կուրծքերնին կաշիներնուն մէջը տօպրակի պէս խորունկ տեղ ունին: փախչելու ատեննին ձագերնին անոր մէջը կը դնեն, նաև ամէն տեսակ գազանները, անասունները ու ծովու մէջ գտնուած կաթ արվող կենդանիները շարած են: Երկրորդ դատիկոնը թռչուններն են, բայց յափշտակող տեսակները զատ, գեղեցիկ երգողները զատ, հաւիճմանները՝ լճերը բնա-

կօղները՝ ու ճախին տեղերունը զատ զատ։ Եր-
րորդը՝ բոլոր սողունները, երկակենցաղները (թէ
ծովու ու թէ ցամաքի մէջ կենցող կենդանիները),
ձուկերը, ու ինչպէս հիմայ գտնուած ծովու կեն-
դանիները։ Չորրորդին մէջը բոլոր ծովու ժժմուռ-
ները (որդերը), խաչափառի (չաղանօզի), խեցգետ-
նի (ստախօզի) ու ուրիշ ժանր կենդանիներու տե-
սակները։ Վերջապէս աշխարհի իրեք մասին մէջը որ-
չափ ծովու, ցամաքի ու օդոյ կենդանիներ գտնու-
ած են նէ, ու ամէնուն ալ ամէն տեսակներէն՝
գտնուած գրված են, անուններնին ալ ոտլըներնուն
տակը գրված են։ Ետքը զատ սենեակ մըն ալ մար-
դիկներուն ու կինդանիներուն ներօր գին գտնուած
որդերը, կենդանաբուսերը, այսինքն ան կենդա-
նիները կամ բուսերը, որ ոչ կատարեալ տունկ են
ու ոչ կատարեալ կենդանի են, ու սպունգի (սիւն-
կէրի) ու բուստի տեսակները կան։ Ուրիշ տե-
սեակ մըն ալ կայ, որուն մէջը աշխարհին ամէն կող-
մէն խոտերը ու տունկերը ժողված՝ ու իրենց ձա-
ղիկներովը պտուղներովը ու տերեւներովը իրենց
բնական բուսերնին պահելով չորացուցած դիւած են,
քովն ալ գեղեցիկ գրքատուն մը կայ, որուն գրքե-
րը բոլոր աս բաներու վրայ կրկնօրին։ Ետեւէ ե-
րևելի թանգարաններ փարիզ, Լոնտոն ու ուրիշ
թագաւորական քաղաքներ ալ կան, աս ալ անոնց
մօծերուն մէկն էր։ Բայց կայսրը 1814ին իր ժո-
ղովորդը աւելի լուսաստեղու, ու Վիննա տաւի

պայծառացընելու համար Լճերիգայ շատ որսորդ-
ներ ու ասանկ բանէ հասկըցող մարդիկներ խրկեց,
որ հոն տեղացիները, գաշտերը, ու ծովերը տասը
տարի պտըտեցան ծովի ցամաքի որչափ նոր կենդա-
նիներ գտան նէ, որ աշխրբին մէկալ մասերուն մէ-
ջը չեն գտնուիր, զարկին որսացին, ու կաշինին լե-
ցուցին՝ Վ եննա խրկեցին, նմանապէս որչափ նոր ու
անծանօթ խոտեր ու տունկեր գտան նէ, ժողվեցին,
չորցուցին, Վ եննա խրկեցին, որ եօթանասուն տե-
սակ կաթ ունեցող, երեսուն տեսակ երկակենցաղ
կենդանիներ, շատ տեսակ ձկեր, ըխտափօտներ, խե-
ցեմորթներ, ու ուրիշ բաներ, տարբեր տարբեր
օձեր, սողուններ ու ճճիներ, խոտեր, տունկեր,
հին ամերիգացիներուն զէնքերը՝ գործիքները ու կա-
րասիներն են։ Հիմայ կրնայ ըսվիլ, որ աս թան-
գարանը ուրիշ թագաւորներուն թանգարանները
շատ գերազանցեց, ու նմանը չիկայ։ Սեր ուսա-
նողները ու նորընծայները հանգստեան օրերը թէ
որ օդը աղվոր կըլլայ նէ՝ զբօսանքի համար պարտեզ-
ները կըտանինք, չէ նէ ասանկ բան սորվելու տե-
ղեր կըտանինք, երբոր ասանկ տեղ մը կուգան նէ,
տուն դառնալ չեն ուզեր, բոլոր աշխարհքը պտը-
տածի պէս եղանք կըսեն։ Հինգշաբթի օրերը ինչ-
ժան կէսօրը բաց է, ուզողը կերթայ։

3. Լսանկ բաներ Վ եննային մէջը տասնը-
չորս տեղ ալ կայ, որ մեծ իշխանները Ժողված են,

բայց ասոր չեն հասնիր, շատ բան ունեցողը հազիւ 15,000 կտոր բան ունի:

4. Դեղերու պարտեզներուն երևելիները երկու հատ են, որոնց մէջը ան ծառերը առնկերը ու խոտերը մինակ տնկած են, որոնց կամ տերևնին կամ ծաղիկնին կամ պտուղնին և կամ արմատնին դեղ կըլլայ, մէկը Լարոպայէն դուրս բոլոր աշխարհին մէջ գտնւածներուն է, մէկալը Լարոպայի մէջ գտնւածներուն է, ասիկայ կոչարը անձամբ վրան կեցած տնկել տրւած է, ու մէջը 2,322 տեսակ բան կայ: Լսանկ պարտեզ Խերեզեան դպրատունը ու բժիշկներուն դասատուներն ալ ունին:

5. Հին ստակներու ու մեծագին բաներու թանգարանը, որ կայսեր պալատին մէջն է՝ հինգ մեծ սենեակներ են: Դռան առջևը հին արձաններ դրած են, որ ճանչցըվի: Լռաջինին մէջը շատ հնուց գոյնզգոյն մերմեր քարերէ վարպետութեամբ փորված ամբողջ ու կէս արձաններ ու գլուխներ կան, որոնց մէջը երևելի են Գուկկերեան գերեզմանները որ մէյմէկ կտոր կրանիդ քարէ փորած են, քարի վրայ փորած աթենացիներուն Լամազուններուն դէմ ըրած պատերազմը, որ յունաստան աս արհեստին շատ ծաղկած ատենը փորված են, Վառինթիա գտնւած թուճէ հրէշ (աճալաճայիպ) կապկի մը արձանը: Լարկորդին մէջը անթիւ տեսակ հին ու նոր ստակներ, պղնձէ, փղի ոսկորէ, և ուրիշ բաներէ վարպետութեամբ փորված հին ու մեծագին

արձաններ, յունաստանի հին ատենւան վերաբուժի
գործիքները, կշեռքները, հագուստի կոճակները,
մատնիքները, զէնքերը, ու ասոնց նման բաները կան:
Երրորդին մէջը յունաստանի Վսէն շատ յառաջ
գործածած հողէ ամանները, ոսկիէ՝ արծըթէ՝ պղնձէ
կուռքերը, զինուորի սաղաւարտները (գլխի թա-
սերը), աշտանակները (շամտանները), ու ուրիշ
բաները կան: Երրորդին մէջը ակն քարերէ փորած
աշխրբի մէջ դիժար գտնուելու ամաններ՝ բաներ
կան, որոնց մէջը մեծ օկաւառակ (չուխուր թա-
պախ) մը կայ՝ կէս կանգուն լայնութիւն մէկ կտոր
ընտիր եղնգնաքարէ (սիւլէյմանիէ) փորած, որուն
թէ մեծութիւն դիէն՝ թէ քարին մաքրութիւն դիէն և
թէ փորվածքին գեղեցկութիւնը դիէն աշխրբին մէջը
նմանը չիկայ ու գին չունի. կան նաև հին ատենւան
կնիկներուն ոսկիէ ու արծըթէ զարդերը, ու ասոնց
նման բաներ: Հինգերորդին մէջը 1,200 հատ հին
ժամանակներ Եթրուրիա հին մատենէ շինած, ու
վրանին գեղեցիկ բաներ քաշված տեսակ Թեսակ
ամաններ կան, որ Եթրուրի հին գերեզմաններու մէջ
գտնուած են. նաև ոսկորի ու ուրիշ բաներու վրայ
փորած հին ու երևելի մարդիկներուն պատկերներն
ալ կան: Վեցնայի կայսրները ասոնք կէս մը աշխր-
բին չորս դիէն ժողվել տրված են, կէս մը ու-
րիշ թագաւորները ու իշխանները իրենց պարգև-
տրված են, կէս մըն ալ գնած են: Հառաջ ասդին
անդին ցրված կըզենային, բայց հիմակվան կայրը

աս տեղը շինեց ամէնը մէկ տեղ ժողովեց, կարգաւարեց, ու շատ բան ալ գնեց, ու անոնկ ըրաւ՝ որ հիմայ մէջը մանօղը հին աշխարհը տեսած կըլլայ, աշխարհին վըայինչ տեսակ մարդիկներ եկեր են, որ տրհեստները որ ժամանակները ծաղկեր են, որ արհեստները հիմայ կորսըված կամ պայծառացած են՝ գործքերուն տարբերութի կըճանչնայ: Վեղեցիկ գրքատուն մըն ալ ունի, որուն գրքերը բոլոր ասանկ բաներու վրայ կըխօսին: Բանի օրերը բաց է, ու զօղը կերթայ, ու ամէն բաները սիրով կըտրենեն ու կըմեկնեն: Եւ տեսակ թանգարաններ Վ ննային մէջը ութը հատ ալ կան, որ մեծ իշխանները ժողված են, բայց ասօր չեն հասնիր:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Եւտարալան արհեստներու ուսումնարանը:

Եւ ուսումնարանը սկսաւ 1704ին, որուն առաջին հիմնադիրը եղաւ առաջին Էօթլաոս կայսրը, որ չորս դիէն վարդեաներ բերել տըվաւ ու հոգրաւ: ուրիշ կայսրներն ալ ինչպան երկրորդ Յովսէփ կայսրը շատ ծաղկեցուցին: Եւ Յովսէփ կայսրը տեսներով որ տեղերնին շատ նեղ է, 1780ին որ Ննային ժամին քովը գեղեցիկ ուսումնարան մը շինեց, ու ամէն տեսակ արհեստը սորվելու տե-

զերը նոյն տեսակ արհեստով գեղեցիկ շինած կամ քաշած բաներով զարդարել տրվաւ, որ աշկերաններուն օրինակ ըլլայ: Աս արհեստները չորս տեսակ կը բաժնւն, առաջին տեսակին մէջ կը պարունակին պատկեր քաշել, արձան փորել, պղինձ փորել, ու միւսին շինել (գոյնզգոյն քարերը քովէքով տեղաւորելով պատկեր շինել): Երկրորդ տեսակին մէջ կը պարունակի ճարտարապետութիւնը երրորդին մէջ ոսկիէ արծրթէ բաներուն վրայ ծաղիկներ փորել, իսկ չորրորդին մէջ գծագրութիւն (րէսիմ քաշել):

Տարին հեղ մը աշկերտներուն գործած բաներուն վրայ քննութիւն կը ըլլայ, գործած բաներնին հոն տեղը մեծ սենեակի մը մէջ կը շարեն, ու զօղը կերթայ կը տեսնէ. որուն քաշածը կամ փորածը վարպետական է նէ, առաջին տարին արծրթէ միտալ մը պարգև կառնէ, իսկ երկրորդ տարին քսանըհինկ ոսկինոց ոսկի միտալ մը: Երեք տարին մէյմը երեւելի վարպետներուն գործքերուն վրայ քննութիւն կը ըլլայ, ամէն մէկը իրենց վարպետական գործքերնին կը բերեն՝ սենեակներու մէջ կարգաւ կը շարեն, որ ամէն մարդ տեսնէ, ու ճանչցօղները զին կտրեն: 1822ին 500 կտոր բան բերած էին, որոնց ամէն մէկը իրենց տեսակին մէջ պատկերներ բաներ էին. մէկը իրեք կանգուն բարձրութեամբ պատկեր մը քաշած էր, որ պատերազմ երթալու համար զինուորի մը իր անէն բաժնւն ըլլալը

ձևացրցած էր, ու անանկ վարդետաութեամբ քա-
չած էր, որ անանդը կրկարծէր թէ մէջի մարդիկ-
ները կենդանի են, ու հիմայ մէկզմէկէ կը բաժնը-
վին կոր: Ըստ պատկերը քանի հոգի գնելու եղան,
բայց կայսրը 8,800 արծաթ ֆիօրինով գնեց, ու
Պէլլէտէո ըսված պալատը ուրիշ պատկերներուն
քովը դրաւ: Ըստ արհեստները հիմայ շատ յառաջ
կերթան, անանկ որ Վեննա աս դիէն ալ բոլոր
աշխրհի մէջ քիչ ժամանակաւ մէջը շատ մեծ ա-
նուն պիտի հանէ:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ:

Ըրհեստական յետադարձիչութեան Լանգտրանները:

1. Երբ որ ընտիր պատկերներուն թանգա-
րանը ինչպան երկրորդ Յովսէփ կայսեր ատենը կայ-
սեր պալատին մէջն էր, երկրորդ Յովսէփ կայս-
րը 1777ին Պէլլէտէոին վերի պալատը փոխադրեց,
ոսկեզօծ գեղեցիկ շրջանակներ (չէրչիվէներ) շինել
տրվաւ, ու պատերուն վրայ կարգաւ շարել տրվաւ:
Սինակ շրջանակները շինելու համար 19,000 կայ-
սերական ոսկի գացած է: Երկրորդ տարին բոլոր
վանքերէն ու ժամերէն հին ու ընտիր քաջված պատ-
կերները ժողվեց, ու շատ ուրիշ տեղերէն ալ
գնեց: Ինչպան հիմայ ետեւէն եկած կայսրներն ալ

ասանկ ընտիր պատկերներ ստրկի զօրութիւն ձեռք ձգած են, ու կրօնքն՝ հոս կը դնեն կոր:

Պալատը երկայն շէնք մըն է, գետնի դստիկոնը վեց հատ մեծ ու երկու հատ պզտիկ սենեակներ կան, որոնց մէջը Արմէն քաջ պատկերահանի քաշած կենդանիները, Վիցիան պատկերահանի պատկերները, Ռօզա Սալվաթօնին՝ Պաստանջին՝ Տէնիէօնի ու ուրիշ հին ու երեւելի պատկերահաններու քաշածները, ու մեծ մարդիկներուն արձանները կան: Երկրորդ դստիկոնը քառանկիւն վրան բարձր գմբէթով մեծ սրահ մը կայ, որուն երկու դին եօթը եօթը հատ մեծ ու մէյմէկ պզտիկ սենեակներ կան: Արահին պատերը բոլոր մէրմէր քարէ են, աղէկ ոսկեզօծած ու գմբէթը գեղեցիկ քաշված է, ու չորս դին Սարիամ Թերեզիային՝ երկրորդ էջի կայսեր՝ Կառուս վեցերորդին ու Լէօբալտոս արհիդուքսին պատկերները մարդաչափ մեծութեամբ քաշած են: Եւ կողմի առաջին ու երկրորդ սենեակներուն մէջը Քիօթիօնէին ատենէն սկսած բոլոր Վէնետիկի վարպետներուն քաշվածները կան, երրորդին մէջը Ռաֆայէլ Ռաֆինջին ատենէն սկսած Լուսմայու վարպետներուն, չորրորդին մէջը Քիօթէնցայի վարպետներուն՝ Վիքայէլ Լինճելլային ու Լինդրէաս Սարդային ժամանակէն, հինգերորդին մէջը Պրոնիայի վարպետներուն, վեցերորդին մէջը Լոնդոնացի վարպետներուն քաշածները Վորրէճիօյին ժամանակէն սկսած, եօթ-

ներորդին մէջը 'Լափօլի վարպետներուն քաշած-
ները շարած են: Ձախ կողմի սենեակներուն մէջը
բոլոր Վիօրէնցայի վարպետներուն գործքերը կան:
Լորորդ գստիկոնը աջդին առաջին ու երկրորդ սե-
նեակները բոլոր Վերմանիայի հին վարպետներու
գործքերն են: ձախ կողմին առաջին սենեակը Խա-
լիային հին՝ միջակ ու նոր վարպետներուն են, մնա-
ցած սենեակները Վիանտրայի Վերմանիայի ու մաս-
նաւորապէս Մաստրիայի վարպետներուն քաշած-
ներն են: Մէն մէկ սենեակին մէջը ըլլօղ պատ-
կերներուն ցուցակը իր սենեակին դրանը քովը պա-
տին վրայ կախած է: Իրեքշաբթի և ուրբաթ օրե-
րը ամէն մարդ կրնայ երթալ տեսնել, բայց ներս
մտնօղը գաւազան կամ սուր պիտի չունենայ:

2. Օրինելու Թանգարանը, որ յառաջուց
Թիփօլ էր, ու Հրաշալի բաներու սենեակ կըսվէր,
կայսրը 1806ին Ղեննա բերաւ, ու Պէլլէտե-
ռին պալատին վարի դին շատ սենեակներու մէջ
կարգաւ դրաւ: Մտք մէջը հին ու երևելի իշ-
խաններու ու սպարապետներու զրեքը՝ զէնքերը
ու արձաններն են, քիչ գտնելօղ կենդանիներուն
գլուխները՝ եղջիւրները ու կմախներն ալ կան, որ
ան իշխանները որսացեր, ու յիշատակը մնալու հա-
մար ան բաները պահեր են: Վարձեալ շատ հին
ատեններու հողէ՝ քարէ՝ կամ Թօմպախէ աման-
ները ու պատկերները, փղի ոսկորէ՝ սաւաֆէ՝ եղ-
ջիւրէ՝ փատէ ու մեղրամօմէ շատ արհեստով շի-

նած կահեր կարասիներ, գեղեցիկ գուներով ու պատկերներով շինած ճամբեր, գեղեցիկ ժամացույցներ, երկրաչափութե՛ն գործիքներ, Տաճկաստանի՝ Հնաստանի ու Վինայի տան կարասիներ, մեծագին քարեր ու ուրիշ բաներ, հին ձեռագիրներ, գրքեր, պղնձով ու փափուկ տպած գեղեցիկ պատկերներ կան։ Ըստ երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը բաց է, ուղօղը կրնայ երթալ տեսնել։

3. Տպած պատկերներուն թանգարանը որ կայսերական գրքատան մէջն է, վարպետ պատկեր փորօղներու պղնձի ու փափի վրայ փորած պատկերներու առաջին օրինակները կը պահէին, որ բոլոր քիչ գտնուիւն ու սուղ պատկերներ են, ու 300,000 հատ են, 800 հատոր մեծ մեծ գրքեր շինած են՝ անոնց մէջը կը պահեն։ Ըստ թանգարանը իրացընէ Լաւրոպայի մէջ սակաւագիւտ ու կատարեալ թանգարաններուն մէկն է։

4. Ըստ տեսակ պատկերներ կայսրը մասնաւոր իրեն համար ալ ունի, որ 18,000 հատ են։

5. Կայսեր եղբայրը Կառուլոս արհիդուքան ալ ունի. որուն մէջը 100,000 հատ տպած, ու 13,000 գեղեցիկ քաշված գծագիր պատկերներ (րէսիմներ) կան։ Ըստ տեղը երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը բաց է, բան հասկըցօղները կրնան երթալ։

6. Լյութէոհադի իշխանին քաշված ու տպված պատկերներուն թանգարանը, որ Սարիա Հիլֆ առուարձանը իր պարտիզին պալատին մէջն է, 752

Հատ հին ու անուանի պատկերահաններու քաշած աղվար պատկերները ունի, որ առանձին մեծ մեծ սենեակներ բռնած են. 50,000 ալ ապած պատկերներ ունի: Որ պատկերը կուզէ մէկը օրինակել՝ տեղւոյն վերակացուին հրամանովը վար կառնուան առջևը կը դնեն: Լսանկ հրաման ուրիշ ամէն տեսակ թանգարաններուն մէջն ալ կայ:

7. Իխթէնշիթայն իշխանն ալ Ռօտու առուարձանը իր պալատին մէջը ասանկ թանգարան մը ունի, որուն մէջը 1,100 Հատ հին պատկերահաններու գեղեցիկ քաշած պատկերները կան. ասոնց մէջը վեց պատկեր կայ, որ Ղանկոսին պատմութիւնը կրճակագրեն, և 80,000 արծաթ ֆիօրինով գնված են. 358 Հատ հին ու գեղեցիկ փորված արձաններ կան, 10,000 գծագիր ու ապած պատկերներ կան, դարձեալ ալապասդրէ՝ մերմէրէ՝ փղի օսկորէ և ուրիշ բաներէ վարպետական փորուածքներ ունի: Ուզողները կրնան հոս ալ երթալ տեսնել:

8. Սեննայի մէջ ասանկ թանգարաններ 37 Հատ ալ ուրիշ տեղեր կան, որ մեծ իշխանները ժողված են, բայց շատ չերկնցընելու համար մէկիկ մէկիկ չենք գրեր:

9. Երաժշտութիւն (մուզիգայի) ընկերութիւն մը սկսաւ 1813ին, որուն վախճանը Սեննա երաժշտութիւնը ծաղկեցընել է: Լս ընկերութիւն պաշտպանը կայսեր եղբայրը կարգինալ Ստապլին է, ու գլուխը կոմս մըն է: Ինչպէս հիմայ 500 հոգի

գրվեցան, ու կայսեր պալատին մէջը խաղալու սրահը տարին շատ անգամ կը ժողվին՝ երաժշտութի (մուզիգա) կընեն. իրենց ծախքովը արհեստէն աղէկ հասկըցող տասնըհինկ հաս վարպետ բռնած են, որ հարիւրէն աւելի տղոց երգել ու տեսակ տեսակ երաժշտութեան գործիքներ չալել ու խաղերէն լեզու սորվեցընեն: Եւսոնք ու աստոնց պէս ուրիշ ընկերութիւնները ժամերուն ալ մեծ օգնութիւն կընեն, անանկ որ մեծ օրերը մի և նոյն ատենը շատ ժամերը հանդիսութիւններ ձայնաւոր պատարագներ կըլլան, ու երաժիշտ չի պակսիր: Ինկերութիւն անձինքը (բաց ՚ի քանի՜ր ստորին մարդիկներէն) առանց ստակի ու վճարքի կերթան ատանկ եկեղեցական հանդէսներու, ինչպէս նաև երբեմն ուրիշ աշխարհկան մեծ հանդէսներու ալ:

ԳԼՈՒԽ Ի:

Օթնորայան խաղապարտիւնները իմ իրենցինն
նէրը, ու գեղէրը:

1. Պատերազմի խորհրդեան կամ խորհրդարանին վրայ վերը (Եզ. 138 — 139.) խօսեցանք: Ա՛ննա մեծ սպարապետ մը կընստի, որ Ա՛ննային ու բոլոր գաւառին մէջը եղած զինուորներուն կիշխէ: Ա՛ննային մէջը հասարակօրէն 12,000էն ինչ վան 18,000 զինուոր կըլլայ, որ չորս ամիսը մէյմը

կրօնական, անոր համար երբեմն չլիմցէ, երբեմն Սանաւ, երբեմն խալեան, ու երբեմն ուրիշ ազգէ զինւորներ են:

2. Ինկէնիէ-Լճապէի անունով զինւորական դասատուն մը կայ Լճապէի մարտաշէնը, որուն սկիզբը 1738ին, կամ ալ յառաջ եղած է: Օսմանեան իշխաններ սարկի գլուխ դրած են, որպէս զի 79 հատ ինը տարւելէ ինչպէս առանձնորս տարեկան աղաք զինւորութի սարկին, ու զօրքի վրայ հարկւրապետ հազարապետ ըլլան: Ենոր համար հիմայ 79 աղաք հոս առանց վճարքի կուտեն, կըխմեն, կըսորվին, իոկ ասոնցմէ աւելին վճարքով է: Հիմայ ամէնը մէկանց 300 աղաք են: Եղէկ նեմ-ցեներէն, ֆռանսըզներէն, Բոյեմիայի լեզու, գեղեցիկ գիր գրել, քրիստոնէական վարդապետութի, պատմութի, աշխարհագրութի, փիլիսոփայութի, փորձառական բնաբանութի, թուարանութի, ալճէպրա, երկրաչափութի, մեքենաբանութի, ջրաբաշխութի, չափաբերութի (իւրի դայէթ) գծագրութիւն (րէսիմ քաշել), բանակ կառավարել, թշնամիներուն ինչպէս պէտք է սպասել, ու ինչպէս վրանին վազել, քաղաքական ու զինւորական ճարտարապետութի, թնդանօթ արձակել (թօփաճիութիւն), պատնէշ շինել, ական (լաղըմ) փորել, բերդ պաշտպանել, բերդի դէմ պատերազմիլ կըսորվին: Ենոր համար Լճապէի մէջ որչափ ամուր բերդեր կան նէ, ամէնուն ալ փայտէ շինած պղտիկ օրինակներ

րը ունին, ու մէկիկ մէկիկ կըսորվին, որ՝ որ կողմէն պէտք է պատերազմիլ կամ պաշտպանիլ: Լսոնցմէ ուրիշ մենամարտութի ու ձի հեծնել ալ կըսորվին: Բոլոր աս բաները ութը տարւան մէջ կըսորվին, ու ո՛վ որ քննութիւններէն աղէկ կելլայ նէ՝ զինւորական մեծ պաշտօններու վըայ կանցնի: Լս տեղին մեծ գլխաւոր վերակացուն կայսեր եղբայրը (Յովհաննէս արհիգութն է, երկրորդը ուրիշ զօրապետ մըն է, որ միշտ հոն կըլլայ, իր տակը չորս օգնիչ զօրապետներ ունի: Քսանը եօթը հատ սորվըցընօղ վարպետ կան: (Տէս Էր. 26.)

3. Սմբաձիգ զինւորներու (խումպարաձիններու) գունդը, որ 1786ին (Յովսէփ կայսրը դրած է, Թնդանօթ նետօղներու (Թօփճուններու) մէջէն հարիւրապետները ու քաջ հասարակ զինւորները կառնուն, ռմբաձգութեան մէջ տարիներով կըկըթեն, որ ռումբը (խումպարան) մազէ չիսխալի, ուղած տեղերնին ձգեն. ու ետքը զօրքի մէջ կըբաժնեն: Լսոնց տեղը Վեննա է, ու 1,000 հոգիէն աւելի են:

4. Թնդանօթ Թափելու գործատուներ Վիտին արուարձանն է, որ 1750ին Սարիամ իւերեղիան շինել տըված է: Իտափած ատեննին ծակ չունի, ետքէն լանտըջթուսսէ ծակ ծակելու գործատուներ կերթայ, հոն տեղը մեծ անիւ մը կայ, որ ջուրը կըդարձընէ, որուն վըայ Թնդանօթը կըհաստատեն, անի կըդարձընէ ու առաջ կըհրէ, դիմացը մեծ

գլխի (գուրգու) մը հաստատած է, որ կընտկէ .
ամէն բանը մաքուր գործելէն ետքը՝ նախ կայսե-
րական զինարանը՝ ու անկէ որեւոր եղած քաղաք-
ները ու բերդերը կը բերկեն: Լ'սոնց տաաջին վերա-
կացուն կայսեր եղբայրը Լուգոփէկա արհիդուքան է,
որ ուսմը ու թնդանթնեազ զօրքին տաաջին զօ-
րապետն է, երկրորդը ան զօրքերուն երկրորդ զօ-
րապետն է, ու մէջի բանւորներն ալ ան զօրքերէն
են: Լ'ս տեղերը տեսնելու համար մասնաւոր հրա-
ման պէտք է առնուլ:

5. Հրացան (թիւֆէնկ) շինելու գործառու-
նը Սէֆնէկէոկասսէ արուարձանն է, որ 1785ին
Յովսէփ կայսրը շինել աւելած է, մէջը ամէն բա-
նը գեղեցիկ կարգաւորած, ու շատ գործիքներ շի-
նել աւելած է, որ գործքին մաքուր ու շուտ ըլ-
լալուն շատ կօգնեն: Լ'ս գործատան մէջը ամէն
տեսակ հրացաններ (թիւֆէնկ, տաղանձա, խա-
րապինա), սրեր, ու տէգեր կը շինեն, բայց հաս-
րակ հրացան շատ կը շինեն. խաղաղութե տառնը
350 հոգի միայն կը բանին ու տարին 30,000 հա-
սարակ հրացան կը շինեն. բայց պատերազմի ձան
կըլլայ նէ՝ հինգ, վեց հարիւր հոգի կը բանին, ու
բանօղները բոլոր զինւորներ են: Լ'մնացած հրացան-
ները բոլոր զինարանները կերթան, անանկ որ բո-
լոր զօրքը իրենց զէնքերը ունենալէն ետե՝ 5, ինչուկ
600,000 հրացան՝ անոր պէս ուրիշ զէնքեր ալ միշտ

պատրաստ պիտի գտնուի: Լ.ս տեղս տեսնելու հրամանը դիւրաւ կուտան:

6. Կայսերական զինարանը քաղաքը Ուէն-կասսէ փողոցն է, որուն մէկ մասը երկրորդ Սաքսիմիլիանոս կայսրը շինել տրված է, իսկ առաջին Լեօփոլտոս կայսրը մնացած մասը: Լ.սիկա 120 կանգուն երկայնութեամբ, 100 կանգուն լայնութեամբ երկայն քառակուսի շէնք մըն է: Խոլոր գետնի դատիկոնը անթիւ նոր շինած զէնքեր մեծ սկաուէներու մէջ կրպակվին, ուր նաեւ քանի մը գործատուներ ալ կան: Վրայի դատիկոնը իրեք մեծ սրահ ու իրեք մեծ սենեակներ կան, որ բոլոր քառակուսի շէնքը կրպատեն, ու վեր ելածին պէս բոլոր ձեղունը (Թաւանը) թշնամիներէն առնրված, ու գեղեցիկ կարգաւ շարված զէնքերով ու զինւորի սաղաւարտներով գոցված է. տեղ տեղ ալ ասոնց մէ երկու գլխով արծիւներ, առիւծներ, գետեր ու ուրիշ բաներ ձևացրցած են: Պատերը նմանապէս թշնամիներէն առնրված հրացաններով, սրերով, դանակներով, դրօշակներով, Թուղերով, Փռանսրզի արծիւներով, երկրթէ զրահներով, ու ասոնց նման բաներով զարդարած են: Շատ տեղեր հրացանի երկաթները մէկզմէկու անցընելով ու քովէքով շարելով գեղեցիկ սիւներ ձևացրցած են, ասդին անդին հին ատենւան կաշիէ՝ երկրթէ՝ պղինձէ Թնդանօթներ, մեծ պղտիկ Թմբուկներ, շատ հին կայսրներու՝ Թագաւորներու՝ երևեղի իշխան-

ներու ու բռնաւորներու արձանները իրենց բուն զգեստներովը ու զրխերովը, որը ձիու վրայ, որը ոտքի վրայ կեցած՝ շարած են : Ա՛յ երջապէս մէջը մտնողը բոլոր ուրիշ թագաւորներու հին ու նոր դրօշակները, ու ամէն տեսակ պատերազմի գործիքներ (որ պատերազմներու մէջ առած են՝) կը փախանէ : Ասոնցմէ ալ ՚ի զատ 150,000էն աւելի նոր ու գեղեցիկ հրացաններով երկու դիերը պարիսպներ ու բերդեր ձեւացուցած՝ մէջ տեղերը թընդանօթներ դրած՝ ու վերի դին զրահ հագած արձաններ գրած են : Ա՛յ տրի բակը կարգ կարգ թնդանօթներ շարած են, որ մեծ մասը պատերազմաւ սուրիշ թագաւորներէ առնւած են, որոնց մէջը շատ գեղեցիկ բանվածները կան : շորս կողմի պատերուն վրայ շղթայ մը կախած են, որ 8,000 օղ (հալխայ) ունի, ամէն մէկ օղը կէս կանգուն երկայնութեամբ և ութ օխայ ծանրութեամբ են, որ պատերազմի ատենը Պէլլոդատին առջևը յաւնուր գետին վրայ քաշած են եզեր, որ Վէմցէի նաւերը չանցնին, անկէց աւար առած : Ա՛յ ննա բերած են : Արկուշաթի ու հինգշաթի օրերը հրաման կայ երթալու, ու գացողներուն մէկիկ մէկիկ մեկնելով կըցցընեն : () տարականները ուրիշ օր ալ կրնան երթալ :

7. Վաղքըցի զինուորներու զինարանը քաղքի մէջ Ըֆ հրապարակն է, որ քաղաքացիք շինել տրված են, ու գեղեցիկ պալատ մըն է : Ըին կայսր-

ները շատ պատերազմներու մէջ տեսնելով քաղքըցիներուն հաւատարմութիւնը ու քաջութիւնը իրենց հրաման տրված են, որ աւար առած զէնքերնին, ու նաև բուն իրենց զէնքերնին ալ իրենց զինարանը պահեն, ու անանկով հիմայ աս ալ գեղեցիկ զինարան մը եղած է: Իր մէջը 24,000 նոր հրացաններ կան, շատ թնդանօթներ, սայլեր, պատերազմի ամէն տեսակ գործիքներ, ու հին ատենվան զէնքեր ալ ունին: Ըս զինարանը տեսնելու համար մէջի պահապանէն հրաման առնելու է:

8. Սեննա եօթը զինւորանոց (խըշա) կայ, որ ամէն մէկը մէյմէկ տեսակ զօրքի համար շինած են, ու ամէն մէկը մէյմէկ գեղեցիկ բերդ կրնամանի:

9. Երացած ու տկարացած զինւորներու համար ալ Լանտըշթուսսէ արուարձանը ուրիշ զինւորանոց մը կայ, որ երբոր զինւորութեան մէջը եղած անդամի մը պակասութեան կամ շատ ծերութեան համար ալ չեն կրնար զինւորութեան ծառայելն է, հոն կը դրվին, ապրելու չափ թօշակ (էօրէֆէ) կ'առնեն, ասդին անդին թեթև ծառայութիւն ալ կրնեն, անոր համար ալ քիչ մը ստակ կը տրվի իրենց, ու ասանկով կ'ապրին:

10. Զինւորական միտալը, որ 1788ին Յովսէփ կայսրը քաջութեամբ պատերազմօղ զինւորներու ու ստորին հարիւրապետներու համար գրած է, երկու տեսակ է, մէկը ոսկիէ, մէկալը արծըթէ, ու կէս արծաթ ֆիօրինի մեծութիւնն է. մէկ երես-

նին առնուան կայսեր պատկերը՝ ու մէկալ երես-
 նին դարձնի անբնականով թագ կայ, ու մէջը Վ.ա.
 ըսկէն տպած է, որ ճերմակ գծերով կարմիր
 նեղ ժապաւէնով (շէրիտով) կուրծքերնին վրայ
 կրկախեն: Արբոր հասարակ զինւոր կամ ստորին
 հարիւրապետ մը պատերազմի մէջ վիրաւորած
 կամ գերի ինկած հարիւրապետ մը կազատէ նէ,
 կամ իրենց մէկ թնդանօթը կամ դոշակը թշնա-
 միներուն ձեռքէն կըյափշտակէ, կամ թշնամի-
 ներունը աւար կառնու, կամ փախչող ընկերնե-
 րը գլուխը կըժողվէ՝ ու խելօք ու քաջութիւն ուրէն
 թշնամիներուն վրայ կըվազէ, կամ ասոնց պէս ու-
 րիշ քաջութի մը կընէ, և աստիճանը մեծցընելու
 չափ կամ գիտութի չունի, կամ իրէն յարմար
 պարագ պատիճան չիկայ նէ, աս միտաշներէն մէկ
 հատ մը կըտրվի իրեն: Ի՞նչ որ աս միտալը ոսկի
 է՝ թօշակը առջինին կրկինը կըլլայ, թէ որ արծաթ
 է՝ ունեցած թօշակին կէսն ալ վրան կաւելնայ:

11. Վերջին պատերազմին մէջն ալ երբոր
 1814ին կայսրը յաղթութեամբ փարիզ մտաւ նէ՝
 յաղթութեան յիշատակ մը ձգելու համար Վոան-
 սըզէն առած թնդանօթները աւրել տըվաւ, պատ-
 ւոյ խաչեր շինեց, ու բոլոր զօրքին մէյմէկ հաս-
 րաժնեց, ու նոյն տարին սեպտեմբերին 25ին Սո-
 կոֆին կայսրը, ու Պրուշին թագաւորը Վեննա
 մտած օրը ամենը սկսան կուրծքերնին վրայ կախել

առ խաչերը ան պատերազմը մտնողները ինչպան
հիմակ կրկախեն:

12. Ս եննային քաղքըցի զինւորները, որ
1529ին առաջին անգամ տաճիկները Ս եննա պա-
շարած տտենը սկսած են, երբոր քաղաքը պաշար-
վեր էնէ՝ քաղքըցիները մեկտեղ ժողված՝ քաղաքը
չորս բաժնած են, ու առէն մէկ բաժնին մարդիկը
զատ գունդ կազմելով չորս գունդ եղած՝ ու կայսե-
րական զօրքով մեկտեղ մեծ քաջութիւններով քա-
ղաքը ազատած են: Ետքէն 1683ին տաճիկները
երկրորդ անգամ Ս եննա պաշարերեն նէ, քաղա-
քը շատ մեծցած ու ժողովուրդը շատցած ըլլալով,
ութե գունդ հասարակ զինւոր, մէկ գունդ թնդա-
նօդ նետօղ ու գունդ մը ձիաւոր եղած են, ու
շատ զարմանալի քաջութիւններ ըրած են: Ետանկ
ետեէ ետե շատնալով՝ մեծ մեծ քաջութիւններ ը-
նելով հիմայ կարգաւորեալ զօրք մը եղած են, առէն
մէկ տեսակը զատ զատ զգեստներ ունին, ու 20,000էն
աւելի են: Հիմայ օրէնք եղած է, որ մեկը ինչ
արհեստին մէջը կրլայ նէ ըլլայ՝ գործատուն կամ
խանութ մը բանալու հրաման առածին պէս՝ իր ար-
հեստին գունդին մէջը զինւոր կըգրվի, ու հասա-
րակ զինւորութենէն ազատ կրլայ: Ետնց գլխա-
ւոր պարտքը կայսերական զօրքը պատերազմ գա-
ցած տտենը քաղաքը պահել պաշտպանելն է, որ
ներսէն կամ դրսէն անկարգութի կամ չփութութի
մը չիպտտահի: Երացան նետելու ու նշն առնե-

ըստ մանուկ տեղ ունին, հան կերթան կտորվին,
ու ագէկ նշան տանողներան գորգէ կտորվի:

ԳՆՈՒԽ ԻՇ:

Ընտանոցը, խնամախոսները ու, ընտանիքները
(փոխան:)

1. Ընտանոցը կամ ժամանակակից
տնտեսութիւն մէջը բնական Սնորհամ թերեւեցին
տաները ամենեւին յառաջացում մը չէ ունեցած.
դրոհէն շատ ապրանքներ կուգայ եղեր, ու դուրս
քիչ ապրանք կելլոյ եղեր: Սնորհամ թերե-
ղիան սկսած է արհեստաւորներ ժողովել ու գոր-
ծատուններ դնել: Իր տղան երկրորդ (Նովեմբր)
կայսրը շատ պայծառացուցած ու յառաջ տարած
է, մեծ ծախքերով աշխրբին ամէն դիէն ամէն տե-
սակ արհեստաւորներ բերել տըված է, իր ծախ-
քովը չորս դին խելացի մարդիկներ խրկած է, որոնք
բոլոր աշխարհք պտըտած՝ ամէն տեսակ արհեստ-
ներուն գործատուները ու գործիքները աչքէ ան-
ցուցած, ու եկած Վիննա ան արհեստները գտած՝
ան գործիքներով ու դիւրութեամբ բանիլ սկսած
են, կայսրը ասանկ նոր գտնըված գործատուներ
դնողներուն ազատութիւն, արտօնութիւն, ստակ
ալ տալով շատ օգնութիւններ ըրած է, ու ասանկ

մեծ ջանքով իր տերութեն մէջը ամէն տեսակ արհեստները պայծառապընելէն ետքը, 1786ին իր տէրութեան մէջը գանձված բաները դրսէն բերելը արգելած է, ու անմիջապէս սկսած է դրսէն աւրին գրեթէ 14,000,000 արծաթ ֆիօրինի ապրանք պակաս ներս գալ, ու տարին 14,000,000 ֆիօրինը իր տերութեն մէջը մնալ: Ետքէն Լէօբոլտոս կայսրը ու հիմակվան Վուանչիսկոս առաջին կայսրն ալ շատ ստակ խարճած՝ նոր նոր գործատուներ գրած, ու ժողովրդեան մէջը անանկ բաղձանք մը ձգած են, որ հիմայ ամէն մարդ նոր նոր արհեստներ գանելու, գաածնին բարակցընելու, ու դիւրացընելու ետեւէն ինկած են, ու տարին 30,000,000ի ապրանք դրսէն ներս պակաս կուգայ, այնչափ մըն ալ առջինէն աւելի ներսէն գուրս կելլայ:

3. Հիմայ դրսէն ներս մինակ քիչ բնական բաներ կուգան, այսինքն, քիչ մը փայտ, բամպակ, մուշտակեղէններ (քիւրքեր), կենդանիներու կաշիներ, ձէթ, խաչվէ, շագար, պահարեղէն ու դեղի նիւթեր: Եւոր ներհակը աս թագաւորութենէն Խաալիա, Տաճկաստան, Սիլեզիա, Պափիերա, Իտալիա, Ինկիլթէռա, Պրագիլ, ու Չինուամաչին կերթան վարը գրած բաները. այսինքն, բարակ բուրդ, գինի, քրքում (զաֆրան), երկաթ, պողպատ (չէլիք), պղինձ, արդյր, կապար, սնտիկ (ժիւվայ), մէկ տեսակ գխտոր (մազը), քթաթոռ, մեղեհիկ (լաւ Ճէվահիր), ապակեղէն, գործած կաշի,

կառ, աղ, չուխայ, ժամացոյց, խիէկէ և բամ-
պակէ շինած կառաներ, բնոցը (շապղա), փոշէլ-
լանո, էսկի մատենէ շինած տմաններ, գեղեցիկ
կառքեր, տեսակ տեսակ նրաժշտութի գործիքներ,
ու երկրվանդէն շինուածքներ, շատ հեղ ցորեն, և
ուրիշ շատ բաներ: Այս տէրութիւնը դուրս խրկելու
այսչափ բան ունեկալով՝ Վեննա տէրութեան մէջ
տեղը կայսերական քաղաք ըլլալով, ու իմբեստի
ազատ նաւահանգիստն ալ իրեն մնտ ըլլալով, շատ
մեծ առուտուր կըլլայ, անոր համար հիմայ երեւի
վաճառաւոր համ վաճառականի քաղաք եղած է:
Երաւ որ շատ դիւրութի ու յարմարութիւն ալ
ունի. վասն զի Վանսը գետը առջևէն կանցնի,
որ վաճառք խրկելու ու բերել տալու շատ գիւ-
րութի է, տէրութեան մէն դին բան խրկելու համար
գեղեցիկ ճամբաներ շինած են. գողէ կամ փասա-
կար փենդանիի վախ չիկայ, գլխուդ վայց սակի շա-
րն առանձին ուր որ կուզեսնէ գնալ, չորս գիէն
Վոանաստան, հաճկատտան, Սոսկոֆստան, Պրուշ,
Խաքսնիկա, Գերմանիա, Պրանսա ու Խաւրիա զին-
քը պատած են: Վեննայի վաճառականները ասոնց
ամէնուն հետ ալ անմիջապէս առուտուր կընեն,
բայց վերը ըսած Թագաւորութիւններուն վաճա-
ռականները մեկզմեկու հետ ընելու առուտուրին
պէտքէ որ ասոնց ձեռքովը ընեն, վասն զի ասոնք
մէջ տեղն են:

3. Վեննային վաճառականները երկու տեսակ

են, մեծ ու պզտիկ, կամ վերին ու ստորին: Սե-
ծերն ալ իրեք տեսակ են, առաջինը արտօնացած
(պէրաթը) երկրորդը քաղաքական՝ երրորդը տաճ-
կի տարուկ (րայա) վաճառականներ են: Առաջին
տեսակին վաճառականները ամէն տեսակ լոմայա-
գիր (փօլիցա) առնելու ու տալու, յանձնարարու-
թիւններ ընդունելու ու հոգալու՝ ու իրենց ապրանք-
ները բազմութեամբ ծախելու իշխանութի գնին,
ուրիշ մասնաւոր ազատութիւններ ալ ունին, միայն
պզտիկ բաներու առուտուր ընելու հրաման չունին:
Իսկ մէկը աս իշխանութիւնը չի կրնար առնուլ, թէ
որ ինք իրեն ըլլալով գոնէ 50,000 արծաթ ֆիօրին
չունենար նէ, բայց շատը միլիօնի տէրեր են: Ասոնք
կաւեճնան կը պակսին, 1825ին 112 հաւ էին, որոնց
շատը սեղանաւոր (սարաֆ) ալ են: Ասոնց մէջ հի-
մայ երեւելիները Անշլիցին ու Լյակելէզ, Պէռ-
կէռի տղաքը, Պոէնթանօ ու Շիֆթ, Ֆոռնք,
Կայմիլէռ, և ուրիշներն են: Վաղբըցիները բազ-
մութեամբ ապրանքներ կ'առնուն կը ծախեն, բայց ա-
ռաջիններուն մասնաւոր արտօնութիւնները չունին,
ու պէտք է որ 20,000 արծ. ֆիօր. գլուխ ունե-
նան: Տաճկի հպատակները Տաճկաստանէն բազմու-
թեամբ ապրանք բերել կուտան՝ հոս կը ծախեն, ու
հոս տեղաց Տաճկաստան ապրանք կը բրկեն:

4. Պզտիկ վաճառականները իրենց բաները
քիչ քիչ ալ կրնան ծախել, քնչդէս կանգուն մը՝
ֆունդ մը, և այլն: Սեկ ֆունդը, որ նեմցէի կշեղք

գլխի (պուրկու) մը հաստատած է, որ կըծակէ .
ամէն բանը մաքուր գործելէն ետքը՝ նախ կայսե-
րական զինարանը՝ ու անկէ պէտք եղած քաղաք-
ները ու բերգերը կըխրկեն: Ըսոնց առաջին վերա-
կացուն կայսեր եղբայրը Նուդովկոս արհիդուքսն է,
որ ռումբ ու թնդանօթ նետող զօրքին առաջին զօ-
րապետն է, երկրորդը ան զօրքերուն երկրորդ զօ-
րապետն է, ու մէջի բանւորներն ալ ան զօրքերէն
են: Ըս տեղերը տեսնելու համար մասնաւոր հրա-
ման պէտք է առնուլ:

5. Հրացան (թիւֆէնկ) շինելու գործատու-
նը Վէսինկէուկասսէ արուարձանն է, որ 1785ին
(Նովսէփ կայսրը շինել տրված է, մէջը ամէն բա-
նը գեղեցիկ կարգաւորած, ու շատ գործիքներ շի-
նել տրված է, որ գործքին մաքուր ու շուտ ըլ-
լալուն շատ կօգնեն: Ըս գործատան մէջը ամէն
տեսակ հրացաններ (թիւֆէնկ, տապանձա, խա-
րապինա), սրեր, ու տեգեր կըշինեն, բայց հասա-
րակ հրացան շատ կըշինեն. խաղաղութե տետեր
350 հոգի միայն կըբանին ու տարին 30,000 հա-
սարակ հրացան կըշինեն. բայց պատերազմի ձան
կըլլայ նէ՝ հինգ, վեց հարիւր հոգի կըբանին, ու
բանօղները բոլոր զինւորներն են: Ըմացած հրացան-
ները բոլոր զինարանները կերթան, անանկ որ բո-
լոր զօրքը իրենց զէնքերը ունենալէն ետե՝ 5, ինչուկ
600,000 հրացան՝ անոր պէս ուրիշ զէնքեր ալ միշտ

պատրաստ պիտի գտնուի: Ըստ տեղեւոր տեսնելու հրամանը դիւրաւ կուտան:

6. Կայսերական զինարանը քաղաքը Ուէն կասսէ փողոցն է, որուն մէկ մասը երկրորդ Սաքսիմիլիանոս կայսրը շինել տրված է, իսկ առաջին Լէօօքլտոս կայսրը մնացած մասը: Ըստ 120 կանգուն երկայնութեամբ, 100 կանգուն լայնութեամբ երկայն քառակուսի շէնք մըն է: Բոլոր գետնի դատիկոնը անթիւ նոր շինած զէնքեր մեծ սկոուկներու մէջ կը պահուին, ուր նաեւ քանի մը գործատուներ ալ կան: Սրայի դատիկոնը իրեք մեծ սրահ ու իրեք մեծ սենեակներ կան, որ բոլոր քառակուսի շէնքը կը պատեն, ու վեր ելածին պէս բոլոր ձեղունքը (Թաւանը) թշնամիներէն առնուած, ու գեղեցիկ կարգաւ շարված զէնքերով ու զինւորի սաղաւարտներով զոցված է. տեղ տեղ ալ աստեղմէ երկու գլխով արծիւներ, առիւծներ, գետեր ու ուրիշ բաներ ձեւացրած են: Պատերը նմանապէս թշնամիներէն առնուած հրացաններով, սրերով, դանակներով, դրօշակներով, թուղերով, ֆռանսըզի արծիւներով, երկրթէ զրահներով, ու աստեղ նման բաներով զարդարած են: Հատ տեղեր հրացանի երկաթները մէկգլմէկու անցընելով ու քովէքով շարելով գեղեցիկ սիւններ ձեւացրած են, ասդին անդին հին ատենական կաշիէ՝ երկրթէ՝ պղինձէ թնդանօթներ, մեծ պղտիկ թմբուկներ, շատ հին կայսրներու՝ թագաւորներու՝ երեւելի իշխան-

ներու ու բռնաւորներու արձանները իրենց բուն զգեստներովը ու զրխերովը, որը ձիու վրայ, որը ուղբի վրայ կեցած՝ շարած են : Ա՛յ երջապէս մէջը մտնողը բոլոր ուրիշ թագաւորներու հին ու նոր դրօշակները, ու ամէն տեսակ պատերազմի գործիքներ (որ պատերազմներու մէջ առած են՝) կը տեսնէ : Ըսոնցմէ ալ ՚ի զատ 150,000էն աւելի նոր ու գեղեցիկ հրացաններով երկու դիերը պարիսպներ ու բերդեր ձեւացուցած՝ մէջ տեղերը թընդանօթներ դրած՝ ու վերի դին զրահ հագած արձաններ գրած են : Ա՛յ արի բակը կարգ կարգ թնդանօթներ շարած են, որ մեծ մասը պատերազմաւ ուրիշ թագաւորներէ առնւած են, որոնց մէջը շատ գեղեցիկ բանվածները կան : շորս կողմի պատերու վրայ շղթայ մը կախած են, որ 8,000 օղ (հալխայ) ունի, ամէն մէկ օղը կէս կանգուն երկայնութեամբ և ութը օխայ ծանրութեամբ են, որ պատերազմի ատենը Պէլղաթին առջևը յաւնուր գետին վրայ քաշած են եզեր, որ Սէմցէի նաւերը չանցնին, անկէց աւար առած : Ա՛յ ենա բերած են : Երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը հրաման կայ երթալու, ու գացողներուն մէկիկ մէկիկ մեկնելով կըցցընեն : () տարականները ուրիշ օր ալ կրնան երթալ :

7. Վաղբըցի զինուորներու զինարանը քաղբի մէջ շօֆ հրապարակն է, որ քաղաքացիք շինել տրված են, ու գեղեցիկ պալատ մըն է : Զին կայսր-

ները շատ պատերազմներու մէջ տեսնելով քաղ-
քըցիներուն հաւատարմութիւնը ու քաջութիւնը
իրենց հրաման տրված են, որ աւար առած զէն-
քերնին, ու նաև բուն իրենց զէնքերնին ալ իրենց
զինարանը պահեն, ու անանկով հիմայ-աս ալ գե-
ղեցիկ զինարան մը եղած է: Իր մէջը 24,000 նոր
հրացաններ կան, շատ թնդանօթներ, սայլեր, պա-
տերազմի ամէն տեսակ ցործիքներ, ու հին տսնն-
վան զէնքեր ալ ունին: Ըս զինարանը տեսնելու
համար մէջի պահապանէն հրաման առնելու է:

8. Սեննա եօթը զինւորանոց (խըշլա) կայ,
որ ամէն մէկը մէյմէկ տեսակ զօրքի համար շինած
են, ու ամէն մէկը մէյմէկ գեղեցիկ բերդ կընմանի:

9. Երացած ու տկարացած զինւորներու
համար ալ լանտըշթուսսէ արուարձանը ուրիշ զին-
ւորանոց մը կայ, որ երբոր զինւորութեան մէջը
եղած անդամի մը պակասութեան կամ շատ ծերու-
թեան համար ալ չեն կրնար զինւորութեան ծա-
ռայելն է, հոն կըդրվին, ապրելու չափ թօշակ (էօ-
լէֆէ) կառնեն, ասդին անդին թեթև ծառայու-
թիւն ալ կընեն, անոր համար ալ քիչ մը ստակ
կըտրվի իրենց, ու ասանկով կապրին:

10. Զինւորական միտալը, որ 1788ին Յով-
սէփ կայսրը քաջութեամբ պատերազմօղ զինւոր-
ներու ու ստորին հարիւրապետներու համար դրած
է, երկու տեսակ է, մէկը ոսկիէ, մէկալը արծըթէ,
ու կէս արծաթ ֆիօրինի մեծութիւն են. մէկ երես-

նին ատենւան կայսեր պատկերը՝ ու մէկալ երես-
 նին դարնիի տերւներով թագ կայ, ու մէջը Վ.ա.
 Զուլէն տպած է, որ ճերմակ գծերով կարմիր
 նեղ ժապաւէնով (շէրիտով) կուրծքերնին վրայ
 կրկախեն: Արբոր հասարակ զինւոր կամ ստորին
 հարիւրապետ մը պատերազմի մէջ վիրաւորած
 կամ գերի ինկած հարիւրապետ մը կազատէ նէ,
 կամ իրենց մէկ թնդանօթը կամ դրօշակը թշնա-
 միներուն ձեռքէն կը յափշտակէ, կամ թշնամի-
 ներունը աւար կանու, կամ փախչող ընկերնե-
 րը գլուխը կը ժողովէ՝ ու խելօք ու քաջութիւն որէն
 թշնամիներուն վրայ կը վազէ, կամ ատոնց պէս ու-
 թիշ քաջութի մը կը նէ, և ատտիճանը մեծցընելու
 չափ կամ գիտութի չունի, կամ իրէն յարմար
 պարապ ատտիճան չի կայ նէ, աս միտալներէն մէկ
 հատ մը կը քարվի իրեն: Իսկ որ աս միտալը ոսկի
 է՝ թօշակը առջինին կրկինը կը լլայ, թէ որ արծաթ
 է՝ ունեցած թօշակին կէսն ալ վրան կաւելնայ:

11. Վերջին պատերազմին մէջն ալ երբոր
 1814ին կայսրը յաղթութեամբ Վարիզ մտաւ նէ՝
 յաղթութեան յիշատակ մը ձգելու համար Ռուս-
 սրդէն առած թնդանօթները աւրել տրվաւ, պատ-
 ւոյ խաչեր շինեց, ու բոլոր զօրքին մէյմէկ հա-
 րաժնեց, ու նոյն տարին սեպտեմբերին 25ին Սո-
 կոֆին կայսրը, ու Պրուշին թագաւորը Վերնա
 մտած օրը ամենը սկսան կուրծքերնին վրայ կախել

առ խաչերը ան պատերազմը մտնողները ինչպէս
հիմակ կրկախեն:

12. Սկսնային քաղաքացի զինւորները, որ
1529ին առաջին անգամ տաճիկները Սկսնա պա-
շարած տաճիկ սկսած են, երբոր քաղաքը պաշար-
վեր էնէ՝ քաղաքացիները մէկտեղ ժողոված՝ քաղաքը
չորս բաժնած են, ու ամէն մէկ բաժնին մարդիկը
զատ գունդ կազմելով չորս գունդ եղած՝ ու կայսե-
րական զօրքով մէկտեղ մեծ քաջութիւններով քա-
ղաքը ազատած են: Եւրոպէն 1683ին տաճիկները
երկրորդ անգամ Սկսնա պաշարեան նէ, քաղա-
քը շատ մեծցած ու ժողովուրդը շատցած ըլլալով,
ուրիշ գունդ հասարակ զինւոր, մէկ գունդ թնդա-
նօր նետօղ ու գունդ մը չիաւոր եղած են, ու
շատ զարմանալի քաջութիւններ րոտ են: Եւստի
ետեւէ ետեւ շատնալով՝ մեծ մեծ քաջութիւններ
նեւով հիմայ կարգաւորեալ զօրք մը եղած են, ամէն
մէկ տեսակը զատ զատ զգեստներ ունին, ու 20,000էն
աւելի են: Հիմայ օրէնք եղած է, որ մէկը ինչ
արհեստին մէջը կրլայ նէ ըլլայ՝ գործատուն կամ
խանութ մը բանալու հրաման առածին պէս՝ իր ար-
հեստին գունդին մէջը զինւոր կը գրվի, ու հասա-
րակ զինւորութենէն ազատ կրլայ: Եւստի գլխա-
ւոր պարտքը կայսերական զօրքը պատերազմ գա-
ցած տաճիկ քաղաքը պահել պաշտպանելն է, որ
ներսէն կամ դրսէն անկարգութի կամ շփոթութի
մը չի պատահի: Եւրոպան նետելու ու նշան առնե-

լու մտնաւոր տեղ ունին, հոն կերթան կրտսրվին,
ու ազէկ նշան առնողներուն պարգև կրտսրվի:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ:

Լուսաւորը, լուսաւորականները ու, լուսաւորականները
(փոխան:)

1. Լուսաւորը կամ լուսաւորականութիւնը
տա ահարկեմ մէջը ինչպէս Սարիամ Թերեզիային
առնելը տմենին յառաջացում մը չէ ունեցած.
դրո՞ւն շատ ապրանքներ կուգայ եղեր, ու դուրս
քիչ ապրանք կելլայ եղեր: Սարիամ Թերե-
զիան սկսած է արհեստաւորներ ժողովել ու գոր-
ծատուններ դնել: Իր աղան երկրորդ (Նովեմբր)
կայսրը շատ պայծառացուցած ու յառաջ տարած
է, մեծ ծախքերով աշխրբին ամէն դիէն ամէն տե-
սակ արհեստաւորներ բերել տրված է, իր ծախ-
քովը չորս դին խելացի մարդիկներ խրկած է, որոնք
բոլոր աշխարհք պտրտած՝ ամէն տեսակ արհեստ-
ներուն գործատուները ու գործիքները աչքէ ան-
ցուցած, ու եկած Սիննա ան արհեստները գտած՝
ան գործիքներով ու դիւրութեամբ բանիլ սկսած
են, կայսրը ասանկ նոր գտնելած գործատուներ
դնողներուն ազատութիւն, արտօնութիւն, ստակ
ալ տալով շատ օգնութիւններ ըրած է, ու ասանկ

մեծ ջանքով իր տերութեն մէջը ամէն տեսակ արհեստները պայծառացընելէն ետքը, 1786ին իր տերութեան մէջը գտնուող բաները դրսէն բերելու արգելած է, ու անմիջապէս սկսած է դրսէն աւրին գրեթէ 14,000,000 արծաթ ֆիորինի ապրանք պակաս ներս գալ, ու տարին 14,000,000 ֆիորինը իր տերութեն մէջը մնալ: Ետքէն Լեօքուտտ կայսրը ու հիմակվան Վուանչիսկոս առաջին կայսրն ալ շատ ստակ խարճած՝ նոր նոր գործատուներ գրած, ու ժողովողեան մէջը անանկ բազմանք մը ձգած են, որ հիմայ ամէն մարդ նոր նոր արհեստներ գտնելու, գտածոնին բարակցընելու, ու դիւրացընելու ետեւէն ինկած են, ու տարին 30,000,000ի ապրանք դրսէն ներս պակաս կուգայ, այնչափ մըն ալ առջինէն աւելի ներսէն գուրս կելլայ:

2. Հիմայ դրսէն ներս մինակ քիչ բնական բաներ կուգան, այսինքն, քիչ մը փայտ, բամպակ, մուշտակեղէններ (քիւրքեր), կենդանիներու կիւշիներ, ձէթ, խաչվէ, շագար, արհարեղէն ու դեղի նիւթեր: Եւոր ներհակը աս թագաւորութենէն Խաալիա, Տաճկաստան, Սիլեզիա, Պափիերա, Սաքսոնիա, Ինկիլթեռա, Պրագիւ, ու շինուամաչին կերթան վարը գրած բաները. այսինքն, բարակ բուրդ, գինի, քրքում (զաֆրան), երկաթ, պողպատ (չէլիք), պղինձ, արջըր, կապար, սնտիկ (ժիւլայ), մէկ տեսակ գխտոր (մազը), քթաթոռ, մեղեմիկ (լաւ Ճէվահիր), ապակեղէն, գործած կաշի,

կառու, ալ, չափայ, ժամացոյց, իփէկէ ու բամ-
պակէ շինած կառաներ, բնիցք (շաղղա), փոշէլ-
լանա, էսկի մասէնէ շինած տմաններ, գեղեցիկ
կառքեր, տեսակ տեսակ նրաժ-շաութի գործիքներ,
ու երկրմեղէն շինականքներ, շատ հեղ ցորեն, և
ուրիշ շատ բաներ: Ի՞նչ տերութիւն գուրա խոկելու
արջափ բան ունենալով Վեննա տերութեան մէջ
տեղը կայսերական քաղաք ըլլալով, ու ինքնափ
ազատ նաւահանգիստան ալ իրեն մօտ ըլլալով, շատ
մեծ առուտուր կըլլայ, անոր համար հիմայ երեւելի
վաճառաշահ կամ վաճառականի քաղաք եղած է:
Իրաւ որ շատ դիւրութի ու յարմարութիւն ալ
ունի. վասն զի Վանսը գետը առջեւէն կանցնի,
որ վաճառք խոկելու ու բերել ապու շատ դիւ-
րութի է, տերութեամբն դին բան խոկելու համար
գեղեցիկ ճամբաներ շինած են. գողի կամ փառա-
կար ֆենդանիի վախ չիկայ, գլխուդ վայր ասկի շա-
րեն յառանգին ուր որ կուզեսնէ գնա, չորս գիւն
Յանաստան, Տաճկաստան, Սոսկոփաստան, Պրուշ,
Սեփսոնիա, Դերմանիա, Գուանսա ու խաւիա զին-
քը պատած են: Վեննայի վաճառականները ասանց
ամէնուն հետ ալ անմիջապէս առուտուր կընեն,
բայց վերը ըսած թագաւորութիւններուն վաճա-
ռականները մէկզմէկու հետ ընելու առուտուրնին
պէտքէ որ ասանց ձեռքովը ընեն, վասն զի ասոնք
մէջ տեղն են:

3. Վեննային վաճառականները երկու տեսակ

են, մեծ ու պզտիկ, կամ վերին ու ստորին: Սե-
ծերն ալ իրեք տեսակ են, առաջինը արտօնացած
(պէրաթլը՝) երկրորդը քաղաքական՝ երրորդը տաճ-
կի տարուկ (րայա) վաճառականներ են: Լճաջին
տեսակին վաճառականները ամէն տեսակ լումայա-
գիր (փօլեցա) անելու ու տալու, յանձնարարու-
թիւններ ընդունելու ու հոգալու՝ ու իրենց ապրանք-
ները բազմութեամբ ծախելու իշխանութի գնին,
ուրիշ մասնաւոր ազատութիւններ ալ ունին, միայն
պզտիկ բաներու առուտուր ընելու հրաման չունին:
Իսկ մէկը աս իշխանութիւն չիկրնար առնուլ, թէ
որ ինք իրեն բլլալով գոնէ 50,000 արծաթ ֆիօրին
չունենար նէ, բայց շատը միլիօնի տէրեր են: Լսոնք
կաւեճան կըպակսին, 1825ին 112 հառ էին, որոնց
շատը սեղանաւոր (սարաֆ) ալ են: Լսոնք մէջը հի-
մայ երեւելիները Լ'անշիթայն ու Լսկէլէզ, Պեռ-
կէնի տղաքը, Պոէնթանօ ու Շթիֆթ, Ֆռանք,
Լայմիլէն, և ուրիշներն են: Վաղքըցիները բազ-
մութեամբ ապրանքներ կ'առնուն կըծախեն, բայց ա-
ռաջիններուն մասնաւոր արտօնութիւնները չունին,
ու պէտք է որ 20,000 արծ. ֆիօր. գլուխ ունե-
նան: Տաճկի հպատակները Տաճկաստանէն բազմու-
թեամբ ապրանք բերել կուտան՝ հոս կըծախեն, ու
հոս տեղաց Տաճկաստան ապրանք կըբրկեն:

4. Պզտիկ վաճառականները իրենց բաները
քիչ քիչ ալ կրնան ծախել, ինչպէս կանգուն մը՝
ֆուսդ մը, և այլն: (Սեկ. ֆուսդը, որ նեմցէի կշեղք

է, տաճկի կշէռքով կընէ՝ 175 տրամ) : Եւսոյք մեծ խանութպաններ են, որ տասներեօթը տեսակ բաժներված են, ու ամէն մէկ տեսակը որոշած բաներ ունին, որ ան բաներէն 'ի զատ ուրիշ բաներ տանուլ ծախել չեն կրնար, ու բոլորը մէկտեղ 521 խանութպան են, որոնց խանութները շատ հարուստ ու գեղեցիկ զարդարած ըլլալով քաղքին գեղեցիկ զարդ կուտան :

5. Վարձեալ 169 հատ ալ պզտիկ խանութպաններ կան, որ մասնաւոր բաներ գնելու ծախելու իշխանութի ունին : Վարձեալ 1400 հատ տեսակ տեսակ բաներ ծախօղներ կան, որ կամ մինակ մէյմէկ բան ծախելու, կամ ուտելու բաներ ծախելու, կամ իրենց շինած բաները ծախելու իշխանութիւն ունին, ասոնց որը մեծ՝ որը պզտիկ խանութ ունին, որն ալ հրապարակները իրենց սահմանած տեղը ունին :

6. Տարին երկու հեղ մէյմէկ ամիս տօնավաճառ (բանայիր) կըլլայ, առաջինը զատկին չորրորդ շաբաթը, երկրորդը ամիսը սրբոց տօնին նոյեմբերին սկիզբը կըսկսի, բայց ուրիշ թագաւորութիւններէն բան բերելու հրաման չըլլալով այնչափ երևելի չեն. մինակ աս օգուտը կայ, որ շատ բաները շինօղները կամ գործօղները կրբերեն, ու առջի ձեռքը ըլլալով շատ աժան կըգնրվին :

7. Առճառականներու ու սեղանաւորներու վրայ մասնաւոր դատաստան կայ, որ իրենց դատե-

ըը ու վեճերը կորուչէ։ Իբրեւոքնէ աս կողմերը ու-
րիշ դատերը քիչ մը երկան կերթան, բայց լո-
մայագրի (փոխկայի) դատը շուտով կորուչեն, անանկ
որ սեղանաւոր կամ վաճառական մը լոմայափոխի
մը վճարելու օրը եկածինպէս՝ թէ որ չիկրնար վճա-
րել նէ առնելիքին տէրը կուգայ աս դատաստանը
կամբաստանէ, ու նոյն օրը սենեակը կըգոցեն, ինչ
ռանի չունի՝ կըծախեն վճարել կուտան, ու ինքը
սնանկ (միւհլիւղ) կըլլայ։

Գ. ԼՈՒԽ ԻՐ։

Այննայիւնիւրոն արհեստները պայծառացնելու ջան-
քը ու իրենց Գործարուանները։

1. Այննայիւնիւրոն բաղձանքը արհեստնե-
րը պայծառացնելու արդէն բաւական բորբոքած էր .
բայց քանի որ Ռօլլէիէնիէ Լանշէիւն-ը դրվեցաւ
նէ՝ մէջերնին ալ մեծ եռանդ ինկաւ . վասն զի ինչ-
պէս վերը (Էր. 124.) գրեցինք աս ուսումնարանին
ժախճանը աշխրբին մէջը գանձված արհեստները
Այննայի ու անկէ բոլոր տէրութեն մէջը տարածել՝
ու օրէ օր բարակցընել ըլլալով, կայսրը ուր որ
վարպետ արհեստաւոր մը ըլլալը կըլսէ նէ, բերել
կուտայ, ու ասոր մէջը վարպետ կըդնէ, ուր որ
արուեստաւոր (մարիֆէթի) նոր գործիք մը կըլ-

լայ նէ, բերել կուտայ՝ օրինակի համար աս տեղս
կըգնէ։ Ս եննացի վարդետներն ալ նոր գանդված
գեղեցիկ բան մը կըշինեն կամ կըգործեննէ, կայս-
րը կառնու՝ ու ժամանակը ու շինողին անունը վրան
գրած օրինակի համար հոս դնել կուտայ։ Հիմայ
ինը տարվան մէջ ամէն տեսակ արհեստներէն 20,000
ասանկ բաներ ժողված, ու չորս մեծ մեծ սենեակ-
ներու մէջ գեղեցիկ տեղաւորած են, որ ամէն
մարդ տեսնէ, ու ջանք ստանայ ասանկ բաներու։
Անոր համար շաբաթ օրերը երթալու աս տեղը
տեսնելու հրաման կայ, ինչպէս յառաջ (էջ. 178.)
ըսինք։

2. Ս եննայի արուարձաններուն մէջը՝ ու կէս
ժամ՝ մէկ ժամ ու ալ տւելի հեռու շրջանաճերը
շատ գեղեցիկ գործատուներ կան, որոնց մէջէն
միտակ երևելիները գրենք։

Հողէ ամաններ շինելու երեսուն տեսակէն
տւելի գործատուներ կան, որ մէկզմէկէ գեղե-
ցիկ ու աւելի կատարեալ են։ Հինգ վեց տեսակ
քարէ շինած ամաններու գործատուներ կան, որ
հայօլգա կըսվին, որոնց մէջը մէկ տեսակը կայ՝ որ
մէջը կերակուր կեփվի ու չիճաթիր։

3. Այստեղեան Էօս-Էլահա ամաններուն գոր-
ծատունը քան զամէնը գերազանցը ու երևելի-
նէ, որուն մէջը հիմակվան շինված բաները թէ նիւ-
թին մաքրութեւր ու թէ քաշվածներուն գեղեց-
կութեւր համար շինմաշինիներէն շատ ընտիր

ու ծուղ են, ու Երեզր ասելի կըգեղեցկացընեն, անանկ որ հասը մէկ թուղթ ֆիօրինէն Դնչփան 100 արծաթ ֆիօրին ակաւառակ (Թապախ) կըծախվի կոր : Լսանց նիւթը երկու տեսակ ձերմակ քարեր են, որ կըծենեն բարակ կաղան՝ ջրով կըշաղմեն՝ կաւ կըշինեն, ու անկէ ամէն տեսակ սկաւառակներ՝ տափակ՝ խծրունկ՝ մեծ՝ պղտիկ՝ ապուրի՝ խաշածի՝ բարակ կերակուրներու՝ անուշեղեններու՝ պտուղներու ամաններ, սեղանի ու սե ջուրի կահեր կարասիներ կըշինեն : Հատ դիմացկուն ամաններ են, անանկ ալ սըռ կուտան, որ որչափ կըգործածվին նէ՝ դաւ նակով ամենեւին չեն գծվիր, ու միշտ նոր կըմնան : Սէջը 300 հոգի կըբանին . 165ը Դնչփան կըքաշեն, 88ը կըշինեն, մնացածները՝ որը քարը կըծենէ, որը կըշաղմէ, ու ուրիշները ուրիշ բաները կըշինեն : Տարին 1,000,000 արծաթ ֆիօրինի բան կըծախվի . հեղ մը 60,000 կտոր մէկէն ծախված է, տարի մըն ալ 12էն ինչվան 60 հոգւոյ համար ամէն բանովը մէկ տեղ 800 ամբողջ պաաս (Թախըմ) ծախված է : 1 մնացած բաները պահելու տեղ մը ունի, որ մէկզմէկէ գեղեցիկ ամաններով միշտ լեցուն է, անանկ որ, մէջը մտնողը կըզմայլի : Լս տեղս շատ մեծ ու մաքուր հայլիներ ալ կան, որ կայսերական հայլիի գործառուներ շինված են : Լս բաները տեսնելու հրամանը ան տեղաց մեծ վերակադուէն պէտք է առնուլ :

8. Գլխարկի (շապղալի), ամէն տեսակ կա-

շինքեր շինելու քման ու պամբակ մանելու գեղեցիկ գործատուներ կան, որ մէկ ճախարակով (չարխով) 500 թէլ մէկէն կրմանին: Ըմէն տեսակ կտաւներ բանելու, կաւաւի վրայ տպելու, մետաքսեղէն (խփեկէ) գործվածքներու գործատուներ կան. շատնոր նոր մետաքսէ բաներ ալ 1819ին գտան, ու բանիլ սկսան, որ յառաջուց չէին գիտեր: Սկէմանու թեան (սրմաքէշու թեան) գործատուներ կան, որոնց մէջը պղնձէ՝ արծըթե ու ոսկիէ թելեր, շէրիսնէր, փուլէր, ու ամէն տեսակ բաները կը շինեն: Բրդէ, բամբակէ, ու մետաքսէ շէրիս, խայլան շինելու գործիքներ գտած են, որ պղտիկ տղայ մը ճախարակ մը դարձնելով՝ տաաը հաաը մէկ տեղ կը գործըվին, ու օրը մէկ հոգի 900 կանգուն կրնայ բանիլ: Դարձեալ ասոնց գործու թեան (Պուէնկիշէ բանելու), թղթի, ամէն տեսակ թղթէ շինած գործվածքներու, ինչպէս խաղի թղթերու, քմախտի տուփերու, սենեակներ զարդաբերու տպած կամ քաշած թղթերու, ու ամէն տեսակ ասոնց նման թղթերու զատ զատ գործատուները կան: Ըմանապէս փայտէ շինած գործվածքներու գործատուներ չափէ գուրս շատ են, որոնց մէջը երևելիները կառք շինողներուն, հիւսերուն (տիւրկէրներուն), ճախարակագործներուն (չըսրըլուծներուն), ու արձան փորողներուն գործատուներն են: Իրկու առջիններուն շինած բաները շատ գեղեցիկ ու մաքուր են, բոլոր Եւրոպայի մէջ ասոնց պէս ալ-

վոր շինող քիչ կայ. ու Լեհաստան, Խտալիա, Սոսկոֆստան ու Տաճկաստան տա տեղաց կերթան: Երաժշտութեան (մուզիքայի) ամէն տեսակ բերնի ու ձեռքի գործիքներու, գլխաւորաբար չեխալայէ գործատուներ ու արհեստաւորներ կան. որոնք իրենց արհեստին մէջը այնչափ յառաջ գացած են, որ բոլոր աշխրբին մէջը իրենց գործվածքներուն նմանը քիչ կայ, անոր համար ամէնը կը ջանան Վենայէն բերել տալու: Երկրաչափութեան, փորձառական բնաբանութեան, ընդհայեցողութեան ու աստղաբաշխութեան գործատուները նոր նոր բաներ գտնելու ու շատ յառաջ երթալու վրայ են: Շատ արծաթագործ, ու ակնագործներ կան: Պղնձէ՝ աւելորէ՝ երկրթէ շինած գործվածքներու, ու ժամացուցի գործատուներ կան, որ մէկզմէկէ աւելի անուն հանելու համար զարմանալի վարպետական բաներ կը շինեն: Շատ չուխայի գործատուներ ալ կան, բայց Վենայէն քիչ մը հեռու են: Շատ քիմեական աղեր, ներկեր (պոյաներ), ու ուրիշ տեսակ տեսակ բաներ շինելու գործատուներ ալ կան, շատ ալ օրէ օր նոր նոր կը բանան: Կէմքէները համբերող ազգ մը ըլլալով երբոր բանի մը ետեւէն կընան նէ՝ չեն ձանձրանար, քառասուն տարին կաշխատին, ինչվան չեն գտներ նէ՝ չեն դադրիր. կայսրն ալ իր ազգին բնութիւնը ճանչնալով՝ ամէն կերպով իրենց կօգնէ, ու ասանկ զարմանալի գիւտեր կը գտնեն, ու շուտով կը կատարելագործեն:

լու մասնաւոր տեղ ունին, հոն կերթան կըտորվին,
ու ազէկ նշան առնողներուն պարգև կըտորվի:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ:

Լճաւորները, վաճառականները ու, ընդհանրապէս
(Կոլեյան):

1. Լճաւորները կամ վաճառականութիւնը
աս տէրութիւն մէջը ինչպէս Սարիամ Թէրէզիային
ատենը ամենակին յառաջացում մը չէ ունեցած.
գրուէն շատ ապրանքներ կուգայ եղեր, ու դուրս
քիչ ապրանք կեղայ եղեր: Սարիամ Թէրէ-
զիան ոկսած է արհեստաւորներ ժողովել ու գոր-
ծատուններ դնել: Ի՞նչ տղան երկրորդ Հոսէֆի
կայսրը շատ պայծառացուցած ու յառաջ տարած
է, մեծ ծախքերով աշխրբին ամէն դիէն ամէն տե-
տակ արհեստաւորներ բերել տըված է, իր ծախ-
քովը չորս դին խելացի մարդիկներ խրկած է, որոնք
բոլոր աշխարհք պտըտած՝ ամէն տեսակ արհես-
տներուն գործատուները ու գործիքները աչքէ ան-
ցուցած, ու եկած Վիննա ան արհեստները գտած՝
ան գործիքներով ու դիւրութեամբ բանիլ սկսած
են, կայսրը ասանկ նոր գտնըված գործատուներ
դնողներուն ազատութիւն, արտօնութիւն, ստակ
ալ տալով շատ օգնութիւններ ըրած է, ու ասանկ

մեծ ջանքով իր տերութեն մէջը ամէն տեսակ արհեստները պայծառացընելէն ետքը, 1786ին իր տերութեան մէջը գտնուած բաները դրսէն բերելը արգելած է, ու անմիջապէս սկսած է դրսէն աւրին գրեթէ 14,000,000 արծաթ ֆիօրինի ապրանք պակաս ներս գալ, ու տարին 14,000,000 ֆիօրինը իր տերութեն մէջը մնալ: Ետքէն Լէօքուտտ կայսրը ու հիմակվան Սլոանշիսկոս առաջին կայսրն ալ շատ ստակ խարճած՝ նոր նոր գործատուներ դրած, ու ժողովողեան մէջը անանկ բազմանք մը ձգած են, որ հիմայ ամէն մարդ նոր նոր արհեստներ գտնելու, գաածնին բարակցընելու, ու դիւրացընելու ետէն ինկած են, ու տարին 30,000,000ի ապրանք դրսէն ներս պակաս կուգայ, այնչափ մըն ալ առջինէն աւելի ներսէն գուրս կելլայ:

2. Հիմայ դրսէն ներս մինակ քիչ բնական բաներ կուգան, այսինքն, քիչ մը փայտ, բամպակ, մուշտակեղէններ (քիւրքեր), կենդանիներու կիւղիներ, ձէթ, խաճկէ, շագար, պահարեղէն ու դեղի նիւթեր: Եւոր ներհակը աս թագաւորութիւնէ Իաալիա, Տաճկաստան, Սիլեզիա, Պափիերա, Սաքսոնիա, Ինկկլիթէռա, Պրագիւ, ու շինուամաչին կերթան վարը գրած բաները. այսինքն, բարակ բուրդ, գինի, քրքում (զաֆրան), երկաթ, պողպատ (չէլիք), պղինձ, արոյր, կապար, սնտիկ (ժիվայ), մէկ տեսակ գխտոր (մազը), քթաթոռ, մեղեակի (լաւ ճէվահիր), ապակեղէն, գործած կաշի,

կառու, ալ, չուխայ, ժամացոյց, ինքէնէն ու բամ-
պակէ շինած կտաւներ, բեղղը (շաղղա), փաղէ-
լանա, էսկի մատենէ շինած տմաններ, գեղեցիկ
կտաքեր, տեսակ տեսակ նրաժշտութի գործիքներ,
ու երկրմեղէն շինուածքներ, շատ հեղ ցորին, և
ուրիշ շատ բաներ: Այս տէրութիւնը դուրս խրկելու
այսչափ բն ունենալով՝ Ա իննա տէրութեան մէջ
տեղը կայսերական քաղաք ըլլալով, ու ինքնատի
ազատ նաւահանգիստն ալ իրեն մօտ ըլլալով, շատ
մեծ առուտուր կը ըլլայ, անոր համար հիմայ երեւելի
վաճառաշահ կամ վաճառականի քաղաք եղած է:
Իրաւ որ շատ դիւրութի ու յարմարութիւն ալ
ունի. վասն զի Ղանուր գետը առջեւէն կանցնի,
որ վաճառք խրկելու ու բերել տալու շատ դիւ-
րութի է, տէրութիւն ամէն դին բան խրկելու համար
գեղեցիկ ճամբաներ շինած են. գողի կամ վնասա-
կար փենդանիի վախ չիկայ, գլխուդ վայր ոսկի շա-
քի առանձին ուր որ կուզենէ գնալ, չորս գիւն
Առնաստան, Տաճկաստան, Իսկոփաստան, Պրուշ,
Ինքնոնկա, Գերմանիա, Պուանսա ու Խաալիա զին-
քը պատած են: Ա իննայի վաճառականները ասոնց
ամէնուն հետ ալ անմիջապէս առուտուր կընեն,
բայց վերը ըսած Թագաւորութիւններուն վաճա-
ռականները մեկզմեկու հետ ընելու առուտուրնին
պէտքէ որ ասոնց ձեռքովը ընեն, վասն զի ասոնք
մէջ տեղն են:

3. Ա իննային վաճառականները երկու տեսակ

են, մեծ ու պզտիկ, կամ վերին ու ստորին: Սե-
ծերն ալ իրեք տեսակ են, առաջինը արտօնացած
(պէրաթլը՝) երկրորդը քաղաքական՝ երրորդը տաճ-
կի տարուկ (րայա) վաճառականներ են: Առաջին
տեսակին վաճառականները ամէն տեսակ լոմայա-
գիր (փօլիցա՝) առնելու ու տալու, յանձնարարու-
թիւններ ընդունելու ու հոգալու՝ ու իրենց ապրանք-
ները բազմութեամբ ծախելու իշխանութի՝ օւնին,
ուրիշ մասնաւոր ազատութիւններ ալ ունին, միայն
պզտիկ բաներու առուտուր ընելու հրաման չունին:
Իսկ մէկը աս իշխանութիւնը չի կրնար առնուլ, թէ
որ ինք իրեն ըլլալով գոնէ 50,000 արծաթ ֆիօրին
չունենար նէ, բայց շատը միլիօնի տէրեր են: Ասոնք
կուսեճան կը պակսին, 1825ին 112 հաւ էին, որոնց
շատը սեղանաւոր (սարաֆ) ալ են: Ասոնց մէջ հի-
մայ երեւելիները Ա՛ռնշթայն ու Ա՛սկէլէզ, Պէու-
կէօի տղաքը, Պուէնթանօ ու Շթիֆթ, Ֆուանք,
Կայմիլէօ, և ուրիշներն են: Վաղբքցիները բազ-
մութեամբ ապրանքներ կ'առնուն կը ծախեն, բայց ա-
ռաջիններուն մասնաւոր արտօնութիւնները չունին,
ու պէտք է որ 20,000 արծ. ֆիօր. գլուխ ունե-
նան: Տաճկի հպատակները Տաճկաստանէն բազմու-
թեամբ ապրանք բերել կուտան՝ հոս կը ծախեն, ու
հոս տեղաց Տաճկաստան ապրանք կ'բերկեն:

4. Պզտիկ վաճառականները իրենց բաները
բիւջ քիւջ ալ կրնան ծախել, ինչպէս կ'առնուն մը՝
ֆուանդ մը, և այլն: Սեկ ֆուանդը, որ նեմցէի կշեռք

է, տաճկի կէճեքով կընէ՝ 175 տրամ) : Ասանք մեծ խանութպաններ են, որ տասնըեօթը տեսակ բաժնւրված են, ու ամէն մէկ տեսակը որոշած բաներ ունին, որ ան բաներէն 'ի զատ ուրիշ բաներ առնուլ ծախել չեն կրնար, ու բոլորը մէկտեղ 521 խանութպան են, որոնց խանութները շատ հարուստ ու գեղեցիկ զարդարած ըլլալով քաղքին գեղեցիկ զարդ կուտան :

5. Ղարաճեալ 169 հատ ալ պզտիկ խանութպաններ կան, որ մասնաւոր բաներ գնելու ծախելու իշխանութի ունին : Ղարաճեալ 1400 հատ տեսակ տեսակ բաներ ծախողներ կան, որ կամ մինակ մէյ-մէկ բան ծախելու, կամ ուտելու բաներ ծախելու, կամ իրենց շինած բաները ծախելու իշխանութիւն ունին, ասոնց որը մեծ՝ որը պզտիկ խանութ ունին, որն ալ հրապարակները իրենց սահմանած տեղը ունին :

6. Տարին երկու հեղ մէյմէկ ամիս օտոնավաճառ (բանայիր) կըլլայ, առաջինը զատկին չորրորդ շաբաթը, երկրորդը ամիս սրբոց տօնին նոյեմբերին սկիզբը կըսկսի, բայց ուրիշ թագաւարութիւններէն բան բերելու հրաման չըլլալով այնչափ երեւելի չեն. մինակ աս օգուտը կայ, որ շատ բաները շինողները կամ գործօղները կրբերեն, ու առջի ձեռքը ըլլալով շատ աժան կըգնուին :

7. Աճառականներու ու սեղանաւորներու վրայ մասնաւոր դատաստան կայ, որ իրենց դատե-

ըր ու վեճերը կորոշէ: Իբաւցընէ աս կողմերը ու-
րիշ գատերը քիչ մը երկան կերթան, բայց լու-
մայագրի (փոլիցայի) դատը շուտով կորոշեն, անանկ
որ սեղանաւոր կամ վաճառական մը լումայափոխի
մը վճարելու օրը եկածինպէս՝ թէ որ չիկրնար վճա-
րել նէ առնելըքին տէրը կուգայ աս դատաւտանը
կամբաստանէ, ու նոյն օրը սենեակը կըգոցեն, ինչ
ռանի չունի՝ կըծախեն, վճարել կուտան, ու ինքը
սնանկ (միւհլիւզ) կըլլայ:

Գ. ԼՈՒԽ ԻՐ:

Ալէնայիներու արհեստները պայծառացնելու լտն-
քը ու իրենց գործարանները:

1. Ալէնացիներուն բաղձանքը արհեստներ-
ը պայծառացնելու արդէն բաւական բորբոքած էր.
բայց քանի որ Ռօլէլէիներէ Խըշլիլիւ-նը դրվեցաւ
նէ՝ մէջերնին ալ մեծ եռանդ ինկաւ. վասն զի ինչ-
պէս վերը (Եր. 124.) գրեցինք աս ուսումնարանին
վախճանը աշխրբին մէջը գանըված արհեստները
Ալէնայի ու անկէ բոլոր աերութն մէջը տարածել՝
ու օրէ օր բարակցընել ըլլալով, կայսրը ուր որ
վարպետ արհեստաւոր մը ըլլալը կըլսէ նէ, բերել
կուտայ, ու ասոր մէջը վարպետ կըղնէ, ուր որ
արուեստաւոր (մարիֆէթլի) նոր գործիք մը կը-

լայ նէ, բերել կուտայ՝ օրինակի համար առ տեղս կըգնէ։ Վեննացի վարպետներն ալ նոր գտնուած գեղեցիկ բան մը կըշինեն կամ կըգործեննէ, կայսրը կառնու՝ ու ժամանակը ու շինողին անունը վրան գրած օրինակի համար հոս դնել կուտայ։ Հիմայ ինը տարւան մէջ ամէն տեսակ արհեստներէն 20,000 տասնկ բաներ ժողված, ու չորս մծ մծ տեսակներու մէջ գեղեցիկ տեղաւորած են, որ ամէն մարդ տեսնէ, ու ջանք ստանայ ասանկ բաներու։ Մնոր համար շաբաթ օրերը երթալու առ տեղը տեսնելու հրաման կայ, ինչպէս յառաջ (էջ. 178.) ըսինք։

2. Վեննայի արուարձաններուն մէջը՝ ու կէս ժամ՝ մէկ ժամ ու ալ աւելի հեռու շրջանակները շատ գեղեցիկ գործատուններ կան, որոնց մէջէն միտակ երեւելիները գրենք։

Հողէ ամաններ շինելու երեսուն տեսակէն աւելի գործատուներ կան, որ մէկզմէկէ գեղեցիկ ու աւելի կատարեալ են։ Հինգ վեց տեսակ քարէ շինած ամաններու գործատուներ կան, որ հայօլեգա կըսվին, որոնց մէջը մէկ տեսակը կայ՝ որ մէջը կերակուր կեփվի ու չիճաթիր։

3. Կայսերական Ժոսէֆստ ամաններուն գործատուներ քան զամէն գերազանցը ու երեւելին է, որուն մէջը հիմակվան շինված բաները թէ՛ նիւթին մաքրութեւր ու թէ՛ քաշվածներուն գեղեցկութեւր համար շինմաշինիմներէն շատ ընտիր

ու ծուղ են, ու Երէօք աւելի կը գեղեցկացնեն, անանկ որ հատը մէկ թուղթ ֆիօրինէն քնշած 100 արծաթ ֆիօրին սկաւառակ (Թապախ) կը ծախվի կոր: Ատնց նիւթը երկու տեսակ ձերմակ քարեր են, որ կը ծեծեն բարակ կաղան՝ ջրով կը շաղկեն՝ կաւ կը շինեն, ու անկէ ամէն տեսակ սկաւառակներ՝ տափակ խնորունկ՝ մեծ՝ պղտիկ՝ ապուրի՝ խաշածի՝ բաւական կերակուրներու՝ անուշեղէններու՝ պտուղներու ամաններ, սեղանի ու սեղուրի կահեր կարասիներ կը շինեն: Հաւ դիմացկուն ամաններ են, անանկ ալ սրտ կուտան, որ որչափ կը գործածվին նե՛ դաւնակով ամենեւին չեն գծվիր, ու միշտ նոր կը մնան: Սէջը 300 հոգի կը բանին. 165ը Դնէ-Լուսա կը քաշեն, 88ը կը շինեն, մնացածները՝ որը քարը կը ծեծէ, որը կը շաղկէ, ու ուրիշները ուրիշ բաները կը շինեն: Տարին 1,000,000 արծաթ ֆիօրինի բան կը ծախվի. հեղ մը 60,000 կտոր մէկէն ծախված է, տարի մըն ալ 12էն ինչվան 60 հոգւոյ համար ամէն բանովը մէկ տեղ 800 ամբողջ սպաս (Թախըմ) ծախված է: Վնցած բաները պահելու տեղ մը ունի, որ մէկզմէկէ գեղեցիկ ամաններով միշտ լեցուն է, անանկ որ, մէջը մտնօղը կը զմայլի: Ատեղս շատ մեծ ու մաքուր հայլիներ ալ կան, որ կայսերական հայլիի գործառուներ շինված են: Արքաները տեսնելու հրամանը ան տեղաց մեծ վերահարուէն պէտք է առնուլ:

8. Գլխարկի (Հապղայի), ամէն տեսակ կա-

շիններ շինելու քվեան ու պամբակ մանելու գեղեցիկ գործատուներ կան, որ մէկ ճախարակով (չարխով) 500 թէլ մէկէն կրմանին: Դժն տեսակ կտաւներ բանելու, կառւի վրայ տպելու, մէտաքսեղէն (իփէկէ) գործվածքներու գործատուներ կան. շատնոր նոր մետաքսէ բաներ ալ 1819ին գտան, ու բանիլ սկսան, որ յառաջուց չէին գիտեր: Ոսկեմանու թեան (սրմաքէշու թեան) գործատուներ կան, որոնց մէջը պղնձէ՝ արծրթե ու ոսկիէ թելեր, շէրիտէր, փալէր, ու ամէն տեսակ բաները կը շինեն: Բրդէ, բամպակէ, ու մետաքսէ շէրիտ, խայլան շինելու գործիքներ գտած են, որ պզտիկ տղայ մը ճախարակ մը դարձընելով՝ տառը հաւը մէկ տեղ կը գործըվին, ու օրը մէկ հոգի 900 կանգուն կրնայ բանիլ: Դարձեալ ասղնեգործութեան (Վրոնկիշ բանելու), թղթի, ամէն տեսակ թղթէ շինած գործվածքներու, ինչպէս խաղի թղթերու, քթախտի սուսիներու, սենեակներ զարգարելու տպած կամ քաշած թղթերու, ու ամէն տեսակ ասոնց նման թղթերու զատ զատ գործատուները կան: Եւսանապէս փայտէ շինած գործվածքներու գործատուներ չափէ գուրա շատ են, որոնց մէջը երևելիները կառք շինողներուն, հիւսերուն (տիւրկէրներուն), ճախարակագործներուն (չըխրրիւճըրներուն), ու արձան փորողներուն գործատուներն են: Իշրկու առջիններուն շինած բաները շատ գեղեցիկ ու մաքուր են, բայց Խալոպայի մէջ ասոնց պէս աղ-

վոր շինող քիչ կայ. ու Լեհաստան, Խաղիա, Սիսկոֆստան ու Տաճկաստան առ տեղաց կերթան: Լորաժշաութեան (մուզիքայի) ամէն տեսակ բերնի ու ձեռքի գործիքներու, գլխաւորաբար չէյաւլայի գործատուներ ու արհեստաւորներ կան. որոնք իրենց արհեստին մէջը այնչափ յառաջ գացած են, որ բոլոր աշխրբին մէջը իրենց գործվածքներուն նմաննր քիչ կայ, անոր համար ամէնը կըջանան Վենայէն բերել տալու: Լորկրաչափութեան, փորձառական բնաբանութեան, ընդհայեցողութե ու աստղաբաշխութե գործատուները նոր նոր բաներ գտնելու ու շատ յառաջ երթալու վրայ են: Շատ արծաթագործ, ու ակնագործներ կան: Պընձէ՝ աւոյրէ՝ երկրթէ շինած գործվածքներու, ու ժամացուցի գործատուներ կան, որ մէկզմէկէ աւելի անուն հանելու համար զարմանալի վարպետական բաներ կըշինեն: Շատ չուխայի գործատուներ ալ կան, բայց Վենայէն քիչ մը հեռու են: Շատ քիմէական աղեր, ներկեր (պոյաներ), ու ուրիշ տեսակ տեսակ բաներ շինելու գործատուներ ալ կան, շատ ալ օրէ օր նոր նոր կըբանան: Եւ մեծները համբարօղ ազգ մը ըլլալով երբոր բանի մը ետեւէն կիցնան նէ՝ չեն ձանձրանար, քառուռն տարին կաշխատին, ինչվան չեն գտներ նէ՝ չեն դադրիր. կայսրն ալ իր ազգին բնութիւնը ճանչնալով՝ ամէն կերպով իրենց կօգնէ, ու ասանկ զարմանալի գիւտեր կըգտնեն, ու շուտով կըկատարելագործեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Վաճառականներու Ժողովարանը, սարկի Լեւեւը,
ու զանազան արեւելեան ապրանքները:

1. Քաղքին մէջը վաճառականներու հա-
մար մեծ պաշտա մը կայ, որ 1771ին շինված է. ու
ստորին Լաւարիային կառավարութեն իշխանութեն
տակն է, մէջը մասնաւոր կայսերական վերակայու-
կընստի, ու հաւատարմութեն երդում ըրած միջ-
նորդներ (Թէլլաներ) կան: Լս տեղս կնիկներէն՝
անանկներէն՝ քսանըչորս տարւընէ պակաս տղաք-
ներէն, ու աստանդական շուտը մարդիկներէն ՚ի
զատ ամէն մարդ կրնայ մտնել: Հոս ամէն տեսակ
ստակներ, պարտականութեան գրեր, լոմայագրեր
կառնուն կըծախեն, ու բանի օրերը տասնըմէկ ժա-
մէն ինչվան մէկ ժամը միշտ բաց է:

2. Իրեք տեսակ թուղթ ստակ կայ, որ գրե-
թէ ամէն բանը անոնցմով կառնուն կըծախեն, ու
Լ'յնլեզ-նիւ-Շայն Լ'նլէյէթայիօն-Շայն ու Պան-
նօլ կըսվին: Լ'յնլեզ-նիւ-Շայնը 1811ին ելած է,
ու, 1. 2. 5. 10. 20. 100. Ֆիօրինոց կայ, ու
ելած ատենը 211,159,750 Ֆիօրին էր: Լ'նլէյէթ-
այիօն-Շայնը 1813ին ելած է, աս ալ նմանապէս
1. 2. 5. 10. 20. ու 100նոց ունի. ելած ատենը
45,000,000 էր, վերջէն սկսաւ տէրութիւն ապրիլ-

նէ ասորի ժողովել ու պարել, հիմայ երկուքէն մէկ տեղ 50,000,000 մնաց: Ըսոնց երկուքին գինն ալ նոյն է, ինչու որ երկուքու կէս ասանկ թողած ֆիօրինը մէկ արծաթ ֆիօրին կընէ: Պանթօնը 1816ին ելաւ, գինը արծրթի գին է, ու ամէնը յօժարութեամբ կ'առնուն կուտան. աս ալ 5. 10. 25. 50. 100. 500, ու 1,000ոցոց ունի, բոլոր բարնի թղթի վրայ են, մարդ 1,000,000 ֆիօրինը, որ հիմակիսն ընթացքի հաշուով 6,000,000 դուրուշէն աւելի կընէ. դիւրաւ կընայ ծոցը դնել, և ուր որ կուզէ նէ տանել, մարդ բան չիմանար: Վիշ ժամանակէն ետքը տողի երկու թղթերը բոլոր վերջանան պիտի, ու մինակ աս ետքինը պիտի մնայ:

3. Սէկ ֆիօրինը վաթսուն քայծառ կընէ, ու մէկ քայծառը չորս փֆէննիկ կամ ստակ կընէ: Սէնէտիկի 1 էրէն տասնըութը քայծառ երկու փֆէննիկ ու եօթը ութերորդ կընէ: Սիլանի 1 էրէն տասնըեօթը քայծառ իրեկ փֆէննիկ ու մէկ իններորդ կընէ: Ֆրանսըզի Ֆրանսը երեսունը եօթը քայծառ մէկ փֆէննիկ ու իրեք քառորդ փֆէննիկ կընէ:

4. Ըս տէրութեան մէջը հինգ փողերանոց (տարադիստնա) կայ, Սեննա, Վրեմից, Բրակա, Սիլան ու Սէնէտիկ: Ըս տեղերը կոխած ոսկիները չորս ֆիօրին ու կէս կընեն. Սովրանօ ոսկին աստիճանք ֆիօրին ու քսան քայծառ կընէ, կէս Սովրանօն վեց ֆիօրին քառսուն քայծառ կարծէ:

Երբեք Վրէժիցի, Կայսերական, ու (Նանաբըի
սփիւնները գլխով ալ կանցնին:

5. Խաչակիր արծաթ թալէսը կամ ուս-
լը երկու ֆի. տասկերկու քաւյձառով կանցնի:
Ընդ որ Վերմանիայի իշխաններու դաշնադրութեան
թալէսները, որ լինելուցէն ստակ կըսվին՝ երկու
ֆիօրինով կանցնին: Կայսերական մէկ ֆիօրիննու-
ցը, երեսուն, քսան, տասը, հինգ, իրեք քաւյ-
ձառնոց արծաթ ստակները կամ դրամները իրենց
գներովը կանցնին: Հին եօթը քաւյձառնոցը վե-
ցով, տասընեօթնոցը տասնըհինգով կերթայ: Պղինձ
ստակներ ալ կան, որ երկու առջի թագլթ ստակ-
ներուն գինները ունին:

ԳՎՍԻՒ ԻԴ:

Հրապարակախոս Գեորգիանի, և Կարախանլեան
Կելլերը:

1. Ս եննա հինգ թէատրոն (թէատրո) կայ,
կայսեր պալատին քովը, Վէնթնէթօփին քովը,
Ս եննա գետին քովը, Լէօքովտըշթաթ, ու Լըգէֆ-
ըշթաթ արուարձանները. երկու առջինները կայսե-
րական են, իսկ մէկայնոնք մասնաւոր մարդիկներու են:
Պալատին քովի թէատրոնը Վերմանիայի շատ գե-
ղեցիկ խաղեր կըխաղան, որ ըստ Վերմանիային մէ-

ջնմանը չիկայ: Խաղերուն մէջ միշտ ժողովուրդը լուսաւորելու, ու իրենց խելք տրվեցընելու բաներ կընեն ու կըսեն. ու Հռոմայէն ետքը բոլոր թէառ-
բաններու մէջ ամէնէն պարկեշտն է: Ամեն ազգե-
րուն հին թագաւորները ու երևելի մարդիկները,
ու իրենց մեծ մեծ գործքերը կը ձևացընեն: Խաղե-
րը յառաջ կը գրեն, ու արագորոշներ կան, իրենց
սրբագրել կուտան, որ մէջը հաւատոյ՝ բարի վարքի
ու կայսերական օրէնքի գէմ՝ բան չըլլայ: Ո՛ր խա-
ղին որ կայսրը կամ իր անէն մէկը պիտոր երթայ
նէ, պէտք է որ ան խաղը գրված յառաջ կայսեր
ձեռքը երթայ, որ կայսրն ալ ուղածին պէտք տրագրէ:

Թէատրոնին դրսի գրան առջևը ձեռքերնին
հրացանով կայսերական զինւորներ կըսպասեն, ներ-
սի գին կառավարութեան զինւորներ կը պըտըտին,
թէատրոնին մէջն ալ կայսերական հարիւրապետներ
կան, անկարգութի մը ընօղ ըլլայ նէ՝ անուշութիւն
և ուրիշներուն սիրտը չիկոտրած դուրս կը հրամցը-
նեն, ու կառավարութեան զինւորներովը ուր որ պէտք
ենէ կը խրկեն: Ա՛յնքա թփշիկ ալ կայ, որ քովը
ամէն անսպիկ հարկաւոր դեղերը ու գործիքները
պատրաստ ունի, որ թէ որ յանկարծ մէկը հիւան-
դանայ նէ՝ օգնութեան հասնի: Եմանապէս կրակի
պահապաններ ալ կան: Իրիկւան՝ Ժամը եօթին
կըսկսի ու իննուկէսին կամ ալ ուշ կը լրջնայ: Նըս-
տելու տեղերուն գինը հինգ արծաթ ֆիօրինէն ինչ-
վան քսան քռայձառ է:

2. Փետրվարին քաղի թէապոնին մէջ որ մը գնդեցիկ երգերով ու նըազարաններով խաղեր կըխաղան, որ մին ալ մէկ տեսակ վարպետական կարգու (գործ) էջնեն: Երգիչները բոլոր տնուշ ձան տնեցօղներ են, ու խաղերը բոլոր (շարայային մէջը շարագործներուն ամենէն վարդեաականներն են: Այն ֆիօրինէն ինչպէս 16 տարեայն քաղաքի տնաներու տեղ կայ:

3. Այննա գետին քաղի թէապոնը 1800ին շինված է, վննային թէապոններուն մէջ ամենին մեծն է: Երբեմն 500 տնանաւոր, ու 50 ձիաւոր զինւոր թնդանօթներով է ուրիշ պատերազմի գործիքներով խաղեր կըխաղան, ու մեծ մասը մեծ մարդիկներուն մահերը, թաղումին, թաղաւորներու յաղթութիւնները, ակտա նստելու հանդէսին, ու զարմանալի գործքերնին կըձկացընեն, ու ամեն մէկ ազգին թաղաւորները, իշխանները, ու զօրքերը իրենց ազգային զգեստներովը կըցցընեն: Այն ֆիօրինէն ինչպէս տասը արծրթէ քաղաքի նստարան կայ:

4. Եորոյտը լծաթին թէապոնը խաղերը սկըսած աստիճանին մասխարկօւթիւններով կըսկօին, ու մեծ մասը շինծու պատմութիւններ ու վախնալու բաներ կըցըցընեն: Լսոր նստելու տեղերուն գինը իրեք ֆիօրինէն ինչպէս ութը քաղաք է:

5. Լօճէֆը լծաթին թէապոնը շատ ծիծաղելու խաղեր կըխաղան, ու հինգ ֆիօրինէն ինչպէս եօթը քաղաքով նստարան կայ:

6. Կայսեր պալատին քոփը Լօգէֆսփիւսը խաղալու խնտալու կայսերական տեղ մը կայ, որ երկու մեծ սրահներ (տիվանխանաներ) են, որոնց՝ զարդարանքի ու գեղեցկութե՛ն դիէն բոլոր Վերմա- նիայի մէջ նմանը չիկայ: Լս տեղս նոր տարիէն ինչպէս մոխրոց օրը գիշերները ժամը իննին կը բա- նան, ինչպէս 7000 մեղրամոմով կը լուսաւորեն, երկուքին մէջը երկու տեսակ մուզնգայ կայ, ու ինչ- վան առտըւան ժամը վեցը շարունակ մէկը կը դադ- րի՝ մէկալը կը սկսի: Սինակ հոս տեղս դիմակ դնելու հրաման կայ, բայց դիմակ դնողներուն ալ ամէն բաներնին յարմար մաքուր հագված պիտի ըլլան, մեծ ու պզտիկ տարբերութի՛ն չիկայ, ամէնը մէկըզմէկու հետ սիրով կը խօսին, մէկզմէկ կը յար- գեն, կը պատուեն, կը խաղան: Բարակ կերակուրներ ու շագարեղէններ կան, կուտեն, կըխմեն ու կու- րախանան: Ըստ անգամ՝ կայսրը ու կայսրուհին իրենց տղոցմով ու եղբարներովը կուգան, մէկ եր- կու ժամ մէջերնին կը պտըտին, ու մեծ ու պզտիկ չեն նայիր՝ մէկին մէկալին հետ սիրով ու քաղց- րութեամբ կը խօսին: Իրեք հազարէն ինչպէս հինգ հազար մարդ կըլլայ: Ի՞նչպէտ ուրիշ ալ կան ասանկ տեղեր, բայց ասանկ կարգաւորեալ ու գեղեցիկ չեն:

7. Պալատէն ըսված պարտէզին մէջը ամառը չորս հինգ հեղ փամփուշտներով (ֆիշէնկներով) գեղեցիկ բաներ կը ձևացընեն: Չափէ դուրս մեծ անիւ (չարխ) մը շինած են, ու վրան փամփուշտ-

ները կրկապեն, ու անանկ կընեն: Տեսնելու եկողները կանուխ կըժողվին, ու պարտեզին մէջը կը պտըտին, իրիկունը արևը մարը մանելէն ետքը իրեք թնդանօթ կընետվի, ու երբոր մարդիկները տեսնելու տեղը կըժողվին նէ կըսկսին: ()դի մէջ գեղեցիկ պարտեզներ, անտառներ, տաճարներ, պալատներ, քաղքերներ, վազան ջրեր, ծաղկոցներ, բերդեր նաւահանգիստներ, ու ասանկ բաներ կը ձըւացընեն: Մնցածինպէս շատ թնդանօթներ կընետեն: Բոլորը ժամ մը կըքշէ, տեսնողները 6,000 հոգիի չափը կըլլան:

8. Վննացիները շատ ուրախ ընտանի ու ընկերական մարդիկ են, անոր համար բոլոր տարին, բայց աւելի ձմեռվան գիշերները ժամը եօթէն ինչվան տասը բարեկամներու կերթան, կամ զանաք իրենց տունը կըհրաւիրեն կըխաղան, մուղիգայ կընեն, կուրախանան, ու ընտանեկան խօսքերով կըզրօնուին: Սլա աս բանս ամէն աստիճանի մէջ կայ: Եւ բանս իրենց մէջը շատ սէր ու բարեկամութի կըտածէ. դրսեցիներուն ալ շատ աղէկ է, որ քիչ ատենի մէջ շատ բարեկամներ կըստանան, բայց պէտք է որ վննացի բարեկամ մը զիրենք առջի անգամները տանի, ու ճանչցընէ, անկէ ետքը զիրենք հոն տեղերը տեսնողները իրենք իրենցմէ կըհրաւիրեն, ինչու որ շատ օտարասէր են:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ:

Հրապարակական պարտեզները — զբօսանքի տեղերը

1. Եւ քաղաքը առջի զբօսանքի տեղը բեր-
գին վրան է, որ մէկ ժամի երկայնութիւն բուն քա-
ղաքը կրպատէ, ու ամէն կողմը մէյմէկ տեսակ գե-
ղեցիկ ծառերով զարդարած բարձր ու լայն տեղ-
մըն է: Տեղ տեղ ծառերու մէջ նստարաններ դր-
ված են, ուր նաև ուրիշ զբօսանքի ու զուարճու-
թեան տեղեր ալ կան:

2. Փօլտաւսկէնի միջնաբերդի տարածքը ըս-
ված տեղը, որն որ հիմակվան կայսրը շինել տրվաւ,
ու զարդարեց, իր պալատին առջևն է, մէջը առ-
տու իրիկունը գեղեցիկ մուգիգայ կըլլայ, ու գիշեր-
ները ցորեկի պէս լուսաւորված է. մէջ տեղը տաճար
մը կայ, ու տաճարին մէջը լուսաւոր տաճանը
կանգնած է, որ ձիացուլին հետ կրպատեցաւ
կոր: Եւ արձանը Հռոմ Վանուկ ըսված արձան
փորողին ետքի գործն է, ու իր բոլոր վարպետու-
թիւնը ասոր վրայ ցըցուցած է:

3. Վալասի, որուն վրայ առաջ (Է. 63.)
խօսեցանք, երկրորդ Նովսէի կայսրը սկսած է
շտկել ու զարդարել, հիմակվան կայսրը ալ աւե-
լի շտկեց զարդարեց ու քաղաքը ու կառքերով
երթալու ճամբաներուն նորէն կարգ դրաւ, ամէ-

նուն ալ երկու դիրքը տեսակ տեսակ նոր ծառեր տնկել տրվաւ, ու անանկ ըրաւ, որ մարդ միայն արուարձաններէն քաղաք երթալով գալով բաւական սիրտը կըբացվի, ու ուրիշ զբօսանքի չիկարօտիր: Շատ հեղ անձրեւ կամ ձիւն չեկած օրերը մէկ կողմը հազարներով զինւորներ գեղեցիկ զինւորական մուզիգաներով կրթութի (թախմ) կընեն, մէկալ կողմը օգտակար հանքերու ջրեր կըծախեն, ու առտու իրիկունը բերնի գործիքներով մուզիգա կըլայ, ու ուրիշ կողմերը ուրիշ զբօսանքի բաներ կան: Սողովուրդ ար բազմութեամբ կանանչներու վրայ կըքալեն, կըզբօսնուն:

4. Պէլվէտէնին, - Շ վառցէնպէսկ իշխանին, ու իշխանի իշխանին պարտէզներուն վրայ (Եր. 123. 125. և 126.) ու դեղերու պարտէզներուն վրայ (Եր. 192.) գըրեցինք, հոն կընաս տեսնել:

5. Բաւաթէն ըսված պարտէզը, որ 1775ին ընթացին ետեի դին է, շատ ընդարձակ է, 1775ին հոկտեմբեր կայսրը ասոր մէջը գեղեցիկ ձևերով ճամբաներ ձգած, երկու կողմերը կարգով ծառեր տնկել տրված է: Բայն տարի ծառերուն քանի մը կարգերը կամարի ձևով, ու քանի մը կարգերը շէտակ պատի պէս կըկտրեն, որ ճամբաներուն վրայ շուք ու զարդ տան, տեղ տեղ գեղեցիկ անտառներ տնկած է, տեղ տեղ ալ կանանչաղարդ մարդ (չայրը) թողուցած է, ու մէջ տեղերը ծաղիկներով:

ներ շինած է: Եւ պարտեղին վերի դին Պալլէ-
լէնտաւ վարի դին Պալլէն է, ու բոլորը մէկ
տեղ Ղանուբ գետին երկու պղտիկ ճիղերուն
մէջն են:

6. Պալլէն գեղեցիկ ծառերով ու մարգե-
րով զարդարած անտառ մըն է, ու փասիան (սիւկ-
լիւմ), եղջերու ու ճէրեան որսալու գոց անղեր
կան: Երկրորդ Յովսէփ կայսրը՝ որ միշտ ժողո-
վըրդեան ուրախութիւն կուգէր, 1766ին աս տեղս
գեղեցիկ զբօսանքի բաներով զարդարեց, ու ժո-
ղովրդեան պարգևեց: Ենտառը չըսկած կէս կլոր
մեծ դաշտ մը կայ, որ անկէ գեղեցիկ ծառերով
զարդարած՝ շուք ու շիտակ չորս ճամբաներով ան-
տառին մէջը կըմտնըվի: Ձախ կողմէն առաջին ու
երկրորդ ճամբաները շատ բազմութիւն չըլլար, եր-
րորդ ճամբուն՝ (որ փամփուշտներով ձեռքըցած
բաներուն տեղը կերթայ,) ու չորրորդի մէջի ծա-
ռերուն տակը ասդին անդին շատ պանդոկներ կան,
որ թեպէտ փայտաշէն են, բայց ներսի դիանց շատ
գեղեցիկ են, քովերնին պղտիկ տնակներ կան,
տնակներուն մէջը, ու ծառերուն տակը սեղաններ
ու աթոռներ կան, որ կերակուր ուտողները ուր
որ կուգեն նէ՝ հոն ուտեն: Չորրորդ ճամբուն աջ
կողմը թեպէտ ուրիշներն ալ կերթան, բայց գլխաւո-
րաբար կայսրմէ սկսած դէպ 'ի վար մեծ մարդիկ-
ներու ժողովելու տեղ է, ու մեծ մասը ձիերով ու
կառքերով կերթան: Եւ ճամբուն քովերը խաչ-

վէներ, ամէն տեսակ խաղալիքներու տեղեր, քաղաքներ ցցընելու տնակներ, ու ձիերու վրայ ճամպազուլի ընօղներ կան: Այլիլի ու սեպտեմբերի մէջ շատ անգամ երկու, չորս ու վեց ձիերով օրը 1000 կառքի չափ կերթայ, նմանապէս բազմութեամբ կերթան ձի հեծնօղները ու ոտօք քալօղները, ու ամէն օր գրեթէ 12,000էն ինչպէս 15,000 մարդ կըլլայ:

5. Պալլիլիէնաւը այսինքն սրբուհի Պրիճիտեային անտառը, որ իր անունը՝ մէջը եղած սրբուհի Պրիճիտեային ժամանէ կամ մատուռէն կառնէ. ընդարձակ անտառային ու դաշտային տեղ մըն է: Մէջը երկու պանդոկ՝ ու որսորդի մը տուն կայ, որոնց մէջը տեսակ տեսակ կերակուրներ, գինի, օղի, ու ամէն տեսակ սիրտ պաղըշտըկելու բաներ կըգտնուին: Երկու դիերէն Դանուբ գետին երկու ճուղերը կըվազեն: Հասարակօրէն շատ բաղամութիւն չերթար, բայց ըբ Պրիճիտեային տօնէն ետքը եկած կիրակի ու երկուշաբթի օրը 30,000ի չափ մարդիկ կերթան:

Ասոնք քաղքին մէջի պարտեզներ են. քաղքէ դուրս ալ կայսերական ու երեւելի իշխաններու շատ գեղեցիկ պարտեզներ կան, որ ժողովուրդի զօտանքի տեղանք են, ու իրենց պարտեզը մարդիկ կըտեսնան նէ շատ կուրախանան, ու իրենց մեծ պատիւ կըսեպեն: Ասոնցմէ երեւելիներուն վրայ վարը զատ յաւելուածի մէջը կըխօսինք:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ :

Ալ Էննային Բնակչաց Խոմ Ժողովրդեան Բազմութիւնը,
առարկանները, ազգերը, ու շէնքերը. դար-
յաւը՝ յիշրուան եւս յիշ Էննայիններու
Բազմութիւնը :

1. **Յ**առաջուց՝ ինչպէս վերը (Էր. 5.) ըսինք՝
Ալ Էննա պատի քաղաք մըն է եղեր, ետքէն կայսրու-
ները իրարու ետեւէն քանի որ անիկա պայծառացը-
նելու ետեւէ եղած եննէ, մարդիկն ալ այնչափ շատ-
ցած են, ու քաղաքը մեծցած է : Ետեւի հաշուին մե-
ջը Ժողովրդեան շատնալը ու քիչնալը աղէկ կերևնայ :

1754ին՝	կային	175,609	հոգի
1772ին՝	„	192,971	„
1782ին՝	„	206,120	„
1785ին՝	„	217,967	„
1787ին՝	„	268,000	„
1796ին՝	„	235,098	„
1798ին՝	„	228,053	„
1800ին՝	„	232,638	„
1813ին՝	„	237,743	„
1815ին՝	„	239,373	„
1822ին՝	„	282,546	„
1828ին՝	„	298,899	„

Ասոյդ է որ Ալ Էննայի Ժողովրդեան Թիւը
1786ին ու 1788ին մէջը շատ մեծ էր : Եւրոպ

առաջի հետ պատերազմ սկսվեցաւ նէ, որսւն պատճառովը շատ զինուոր ժողվելու հարկ եղաւ, ու ամէն տեսակ ապրուստներն ալ սղջան, ժողովողեան թիւն ալ սկսաւ վար իջնալ: Տաճկի պատերազմին ետէն եկաւ ֆռանսըզի պատերազմը, անոր հետ ողութիւր ու շատ զինուոր ժողվելու հարկը նոյնպէս մնաց, ասանկով Վեննայի բաղամարդութիւր ան տտենվընէ գրեթէ ինչուկ 1820 յայտնի քիչցաւ, մանաւանդ 1805ին, 1806ին. ու 1809ին 1810ին թշնամեաց երկու հեղ յարձակմանցը պատճառաւ: Իսկ 1824ին մարդկան թիւը հասաւ ինչուկ 289,598, որոնցմէ 49,550ը բուն քաղքին մէջը բնակողներն են: Եւ հաշիւներուն մէջը զինուորները ու օտարականները չեն սեպվիր:

2. Եւսարհականներու աստիճանները՝ մեծէն պզտիկը իջնալով ասանկ են: Եւսյսբէն ու Կոստեր տընէն ետքը՝ առաջին աստիճանի իշխաններն են, որ գերմաներէն ֆրոյլ ու իտալերէն Բոնապարտէ կըսվին, որոնց ամէն մէկը տարին 100,000էն ինչվան 500,000 արծաթ ֆիօրին մուտք (կէլեր) ունի. բայց մէկ քանի հատ կան, որ 1,000,000էն ինչվան 2,000,000 տարեկան մուտք ունին: Վեննա տասնկ իշխաններ քսանը մէկ հատ են. ու անանկ սքանչելի կրթութի ունին, անանկ խոնարհ են, որ մարդ հետերնին խօսած ատենը վրանին մեծութեան ու հպարտութե նշան մը չիտեսներ, մեծի հետ մեծ՝ պզտիկի հետ պզտիկ են: Երկրորդը կոմսեր են, որ

գերմաներէն իսկ ու իտալերէն գօնիկ կըսվին :
 Ասոնք տարին 20,000էն ինչպան 80,000 մուտք ու-
 նին, ու աս տեսակէն Վեննա եօթանասուն հատ
 են : Ասոնք ալ առաջիններն ալ երկիրներու տէրեր
 են, ու իրենց մուտքերը իրենց երկիրներէն են :
 Ասոնց երկիրնէրը իրենք մեռնելէն ետքն ալ ու-
 թիշներուն երկիրներուն պէս բոլոր զաւկներնուն
 չեն բաժնրվիր . հապաքողոր երկիրները ու անշարժ
 բաները առջի մանչ զաւակնին կըժառանգէ, ու մէ-
 կալ զաւակնին շարժական բաները կըժառանգեն :
 Ի՞նչ որ իրենք մանչ զաւակ չեն ունենար նէ, ցե-
 ղին մէջը մերձաւոր արունը կըժառանգէ, թէ որ
 բոլոր ցեղին մէջը մանչ կըհատնի նէ տէրութիւն կը-
 ժառանգէ : Երրորդը ասպետներ, պարոններ ու
 ստորին ազնւականներն են, որ ասոնք ալ երկրի
 տէր մարդիկներ են : Երրորդը քաղքեցիներն են,
 այսինքն անոնք, որոնք որ արհեստի կամ վաճա-
 ռականութեն արտօնութիւն ունին, ասոնք 10,000ի
 չափ կան մէջերնին շատ հարուստ մարդիկներ կը-
 գտնրվին : Էինգերորդը եկեղեցականներ՝ կայսե-
 րական պաշտօնատէրներ՝ զինւորականներ՝ ու ասոնց
 նրման աստիճաններու մարդիկներն են, որ 35000ի
 չափ կան :

Յ. Վգեստին համար օրէնք մը չըլլալով՝ նոր
 եկօղ մը փողոցները քալած ատենը գեղեցիկ թէատ-
 րոն մը կըկարծէ, ինչու որ բոլոր մաճառները,
 լէհները, յոյները, սերվիանները, վալախները,

խրվածները, հայերը, ու տաճիկները, ու ամեն ուրիշ ազգերը իրենց ազգային զգեստներովը փառաւոր հագված կապված կըքալեն, որ գեղեցիկ տեսարան մը կըլլայ. թէպէտ մեծ մասը միօրինակ քաղքըցի ֆռէնկի զգեստ հագված մարդիկներ կըտեսնըվին: 'Եւ մեզները բնութիւն մաքրասէր ըլլալուն՝ իրենց հասարակ արհեստաւորներն ալ մաքուր կըհագվին, քաղքին մէջը պատուած զգեստով մարդ քիչ կերեւայ:

4. Ըստ տեղի գլխաւոր լեզուն գերմաներէն կամ նեմցերէն է. եկեղեցականները լատիներէն ալ կըխօսին. մեծամեծները իտալերէն ու ֆրանսերէն ալ կըխօսին. շատը ինկիլիզերէն, մոսկովներէն, հոլանդերէն, լեհերէն, մաճաւերէն, խրվածներէն ալ կըխօսին. հայերէն, տաճիկերէն, սպանեօլերէն, արաբերէն, ու պարսկերէն խօսօղ քիչ կան:

5. Վեննա հասարակօրէն 7,500 ձի, 120 եզ, 1200 կով կայ: Տեսակ տեսակ գեղեցիկ շներ կան, տուն չիկայ, որ մէկ երկու շուն չունենայ, ամենը մէկանց 20,000էն աւելի են, ու իրենց վրայ մեծ ծանրութիւն են, բայց սիրով կըքաշեն, ու չեն իմանար. երբեմն ալ աւելի կըշատնան նէ, թագաւորական մարդիկներ կան, որ բոլոր քաղաքը ու դրսերը կըպտըտին, տեսածնին կըստակըցընեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԼ:

ՍԵՆՏԵՆՆԵՐ ԿԱԿԱՍԿԱՆԵՐ, ու ԳԵՐԵՎԱՆՆՈՅՆԵՐԸ, ԶԻՄՁՆԵՐՈՒՆ ու ՖԵՆՈՂՆԵՐՈՒՆ ԼԷՆԸ:

1. **Ն**որոր Սեննա մէկը կըմեռնի՝ պէտք է՝ որ իր բժիշկը մեռնողին հաւատքը, տարիքը, հայրենիքը, անունը, մականունը, ցեղը, վիճակը՝ ու հիւանդութիւն թղթի մը վրայ գրէ: Եւ թուղթը մեռելներուն դատաստանը կըխրկելի, ու հոն տեղէն մարդ կուգայ, մեռելին մարմինը կըքննէ, որ չըլլայ թէ թունով, սրով, կամ ուրիշ տեսակ բռնութեամբ սպաննելած կամ մեռած ըլլայ: Ի՞նչ որ ասանկ բաներուն շան մը կայ նէ, աղէկ մը քըննելու համար մեռելը դատաստան կըխրկէ, չէ նէ քառասունըութը ժամ ետքը թաղելու հրաման կըտրվի: Ի՞նչ որ փոխադրական հիւանդութեամբ մեռած է նէ, մեռնողին անկողինը ու հիւանդութեան մէջը գործածած լաթերը բոլոր կառնուն՝ կըմաքրեն, նոյնպէս պառկած սենեակին ալ յառաջ կըգոցեն, ու վերջէն կուգան կըմաքրեն: Եւ մէն որ մեռնողներուն ցանկը կըտպեն, ու դուրս կուտան: Եւրոպայի օրը Յէն ինչվան 36 հոգիի չափ մեռած կըլլայ: Եւ նաև ու գարնան աւելի շատ կըմեռնին:

2. Սեննաները յառաջուց ժամերը կըթաղեն եղեր, 1784ին Յովսէփ կայսրը գէշ հատը քաղքին մէջէն վերցընելու համար արգելած է, ու քաղ-

քէ դուրս հինգ կողմը հինգ գերեզմանաց որոշած է, ու հիմայ ամէն մէկին մօտը մեռածները կըտանին հոն տեղերը կըթաղեն: (Տէն էջ. 30):

3. Հասարակօրէն տարին 12,000էն ինչպան 13,300 տղաք կըծնանին, ու սուրբ մկրտութիւն երկրորդ ծննդեան կըհասնին:

4. Տարին 10,411էն ինչպան 11,828 մարդ կըմեռնի. անանկ որ հասարակ կարգով տարին մարդիկներու քսանըվեցերորդ մասը կըմեռնին:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ:

ՊԵՐԱՅԻՆՆԵՐԸ, ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ, ու ՎՊԱՆՈՒՄՆԵՐԸ:

1. Ուտելու ու խմելու պէտք եղած բաները ամէն տարի միօրինակ չեն, երբեմն քիչ երբեմն շատ կուգան. չափաւոր եկած տարի մը 28,592 եզ, 67,030 գիրցուցած հորդ, 12,569 գառն, 71,554 խոզ 6,889,607 հաւկիթ, 300 կշիռ (խանութար) ձուկ, 26,948 կշիռ կարագ ու արդարիւղ, 4,188 կշիռ պանիր, 12,691,800 օխայ տեսակ տեսակ գինի, 40,688,080 օխայ գարէջուր (պիւրա) 85,530 կշիռ ալիւր, 21,055 կշիռ տան հաց,

134,444 մէցն (երկու քիւէյի մօտ չափ մըն է) ընդեղէն, 386,042 մէցն ցորեն, 103,893 մէցն գարի, 710,172 մէցն վարսակ (իւլաֆ) ձիերու համար, 15,538 սայլ խոտ, 903,809 կապոց յարդ ձիերուն տակը տարածելու, ու երկրորդական անկողիններու համար, 214,908 քլաֆթէն (չափ մի է, որ կակուղ փայտը վեց կշիռ (չէքի) է ու կարծրը տասը) վառելու փայտ, ու 63,206 կշիռ հանքային ածուխ (քէօմիւր) ու անթիւ հաւեղէն ու որսի կենդանիները դրսի գեղերէն ու մօտ կամ հեռու տեղերէն կը բերվին քաղաքը ու արուարձանները:

2. Սեննային ապրուստը ու հագուստը Լուրուպիային երեւիլ քաղաքներուն նայելով ինչպէս են Լօնտրա, Փարիզ, Լոմ, Փեթրօպոլէ, շատ աժան է: Լպրուստի բաներուն գիները գրեթէ Ստամպուլի պէս է, հագուստի բաները Սեննա աւելի աժան են:

3. Տներու վարձերը (քիրաները) սուղ են, թէպէտ շարունակ նոր աներ կը շինվեն, ու մէկ կամ երկու դասիկոն աներու վրայ երկու իրեք դասիկոն ալ կաւելցըվին, բայց մարդիկն ալ շատնալով օգուտ չընեն:

4. Փայտը հիմայ շատ աժան է, բայց վեն նաջիք դեռ շատ ստակ կուտան, ինչու որ սենեակները ձմեռը չափէ դուրս կը տակցընեն, ու տանը մէջ ամառվան հագուստով կը կենան:

ግብዓት ስራ:

Պատժանելիք, գրի պաշտանելիք, բարի պաշտան-
նելիք: Գաղափարները ու աստիճանները:

1. **Ն**որ գրքեր ծախող քսանըփոք գրք-
քածախներ՝ կան, որ իրենց հաշվին շատ գրքեր
տրպել կուտան, իրենց գրքերէն՝ ուրիշ քաղքը-
ներուն գրքածախներուն կըխրկեն, ու անոնց գրք-
երէն ալ իրենց խանութները բերել կուտան,
անոր համար ինչ նոր գիրք որ կուզենէ՝ քովեր-
նին կըգտնուի: Եթեմը հատ հին գրքեր ծախող
գրքածախներ կան, որ գործածած գրքերը աճրդնե-
րէն (Ազգատներէն) կըզենեն, ու խանութին աժան
գնով կըծախեն, նոր տպած ու չիգործածած գրքեր
ծախել իրենց արգելած է: Ես տարի մեր Ս՝խի-
թարեան միաբանութիւն ալ մասնաւոր կայսերական
հրովարտակով արտունութիւն առաւ Ս իննայի Աջ
զատ խանութ ունենալու, ու ինչ նոր գիրք որ ը-
լայ, թէ իր տպարանը տպած, և թէ ուրիշ տեղ
տպած, անխափան ծախելու:

2. Տպարաններուն մէջը կայսերական տպարանը առաջինն է, որուն մէջը բոլոր կայսերական հրովարտականները, կարգադրութիւնները, հրամանները, ամէն տարի մեծ պաշտօնատէրներու անուններուն ու բնակութիւններուն գրքերը՝ որ շէնսխիւս կրօնին՝ կրտսէի, որուն մէջը խաղաղութե տտենը

քսան, պատերազմի ատենը երեսունէն աւելի մամուլ (տպելու մէնկէնէ) կրբանի։ Ուրիշ տպարանները քսանը հինկ հատ են, որոնց մէջը երկուքէն ինչվան տասը մամուլ բանեցընող կայ, ու ամէնուն մէջը մէկ տեղ հարիւր երեսուն մամուլ կրբանի։ Ս'եր տպարանը ասոնց մէջը մեծութեան դիէն միջակն է, ու եօթը մամուլ կրբանի, ու մէջը 16էն ինչւան 22 բանուր կրբանի։ Բայց Վ Եննայի մէջ հիմայ աղէկ անուն հանեց, ինչու որ հիմայ ուրիշներու համար լատիներէն, իտալերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն, մաճաւերեն, մոսկօֆերէն, սերվիաներէն, վալախերէն, հռոմերէն ու ուրիշ լեզուներով շատ գրքեր կը տպվին կոր։ Ուրիշ տպարանները ամէն լեզուներով տպելու հրաման չունին, մանաւանդ մէկ քանի լեզուներ կան, որ ամէն մէկին համար տերութեն մէյմէկ կողմը տպարաններ կան, ու ուրիշներուն ան լեզուներով բան տպելը արգելած է։ անոր համար շատ անգամ ան լեզուներով Վ Եննա մէկը գիրք մը տըպելու ըլլայ նէ շատ անգամ մեզի կուգայ, ու կը տպենք։ որովհետեւ կայսերական հրովարտակով արտունութի առած է միաբանութիւնը ամէն լեզուներով գրքեր տպելու։

3. Ըս մօտիկները քարի տպարան մը գտան, որ խոշոր պատկերներ, ու խոշոր գրերով գրքեր ալ կը նան տպել։ Սալթայի քարը, որ Վ Եննա շատ կեղայ, գեղեցիկ շտկելէն ետքը տարբեր տեսակ մեկանով մը տպելու բանը վրան կը գրեն կամ կը-

քաշեն, վերջը վերան ջուր մը կըլեցնեն, որ պարայ տեղերը կուտէ կըխորունկցնէ, վերջը կըմաքրեն, վրան մելան կուտան, ու կըտպեն: Հիմայ ասանկ իրեք տպարան կայ:

4. Հատ տեսակ բաներու վրայ շատ կածէթ-թաներ՝ նոր եղած լուրերու (խապարներու) գրեր կամ օրագրութիւններ կըտպվին, որոնց երևելիները ասոնք են. 1) Էնէ-Յայթ-նի վեննայի կածէթ-թայ, կամ օրագրութի, որ մինակ բանի օրերը կըտպվի. իրեք մասն ունի, առաջինը տերութե ու ուրիշ թագաւորութիւններու մէջ եղած կառավարութեան բաները, նշանաւոր նոր լուրերը, երևելի մարդիկներուն մահը, ու ասոնց նման բաները կըգրէ: Երկրորդ մասը կայսեր օւ մեծ գառաստաններուն հրովարտականքը, պարպրված եկեղեցական քաղաքական ու զինւորական պաշտօններ ու ասանկ բաները կըպատմէ: Երրորդը կորսրված՝ գտնրված բաները, ծառայութե, ծառայաւորացի, հոգեզաւակ փնտռողները, ծախու բաները, անուրդները, ու ասանկ հարկաւոր բաները կըմացնէ:

5. Ենէ-Յայթ-նի Գեօպարթե-Լասարթեական դիտակ, որ ամէն օր կըտպվի ու վերինին առաջին ու երկրորդ մասին պատմածները կըպատմէ: Ենթո մէջը աւելի հաստատուն ու ստոյգ բաներ են, և ուրիշ օրագրութիւններու պէս ամէն տեսակ անըստոյգ ու սուտ լուրերը չիդնէր:

6. Ենէ-Յայթ-նի, ճամբորդ՝ որ ամէն օր կըլայ

ասիկայ գրողը ճամորդ մը կրճենայ, ու քաղաքներէ
րը տեսած աղէկ բաները գովելով, ու գէշ բա-
ները վար զարներով, կը պատմէ:

7. Լսանցմէ ի զանօ տասնըհինգ հատ ուրիշ
կածէթթաներ ալ կը տպւին, որ ուսումնական ու
հոգևոր նոր բաները կը պատմեն: Չորս հատ ալ
ուրիշ լեզուով կը տպւին, ց' բօյեմերէն մաճառե-
րէն, հոռմեռէն, ու սերվիաներէն:

8. Լսողներու գիրքը (Ը Ի Լ Ե Ի Դ Ե) իրեք
տեսակ են, ու ամէն տարի նորէն կը տպւին: 1. Ղա-
ջինք կայսեր ցեղին, երևելի պաշտօնատէրներուն,
ու մեծ իշխաններուն ունեցած պատիժները, պաշչ-
տօնները, անուանները, մականունները, պատուաւ
նունները, ու բնակութիւնը կը գրէ: Երկրորդը զինա-
ւորական պաշտօնատէրներու վրայ կը գրէ: Ու եր-
րորդը վաճառականներու, խանութ ունեցողներու,
ու արհեստագործներու վրայ կը գրէ: Կայ ուրիշ
ասանկ գիրք մ'ալ եկեղեցականներու, որ, ան ալ
իրեք տարին մէյմը կը տպւի:

ԳԼՈՒԹ 1

Բարեւագիրի ու ճամբորդի տարեկանդասիները:

1. Քաղաքը մասնաւոր տեղ մը կայ, որ
բարեւագիր կամ զանազան նամակներ խրկել ուղ-
ղ

զը հան կըտանի, աւ ուր որ գրած ենէ կըխփեն : յիշեն եկաններն ալ հան կուգան, աւ հանածը մանաւոր ծառայներ կան, որ ամէն ծակը ծակը գիտեն, անանցմով քաղըքն մէջը բաժնել կուտան :

Տէքութէ դուրս երկուքու ողջանագրերու համար պէտք է, որ երկօրն ալ՝ աւ որան որ կըխփըղին նէ ան ալ վճարէ, տէրութեն մէջ ճացօղնուր համար խրկօղը բան չիվճարիր :

Ս'էկ գորդ ողջանագրի համար, որ մէկ մղանէ ինչպան վեց մղան տեղէն եկած է՝ երկու արծաթ քաղյձաւ կըտրվի՝ ինչպան աքովերկու մղան չորս քաղյձաւ, ինչպան տասներութը մղան վեց քաղյձաւ, ինչպան երեսունուվեց մղան աւ անկէ տակին ալ տասնչորս արծաթ քաղյձաւ կըվճարվի : Պարզ թուղթը երկուք աւ կէս արամ է, թէ որ տակի կըլլայ նէ՝ վճարքն ալ տակի կըլլայ :

2. Տեսակ մը կայսերական կապեր կան, որ պղտիկ կապօցներ, սառկներ, սակի, արծաթ, մարգրիտ, աւ սուղ բաներ կըտանին կըբերեն, աւ կօրչ սըվին նէ՝ տէրութիւնը փեսսը կըվճարէ, անոր համար տասնկ բաներ խրկել ուզողը, պէտք է որ աս բանիս պաշտօնատարին թղթի կամ արկղի մէջ դրած բաց տանի, որ տեսնէ. ետքը կայսերական կնքով աւ տիրոջ կնքով կըկնքէ, աւ տանողին ձեռքը դիր մը կուտայ, որ կորսըվի նէ անով կարենայ պահանջել :

Եւ կապերով ճամբարդ ալ կըտանին : ամէն

մէկ փօստային՝ որ երկու մղոն է, երեսունըվեց արծաթ քուայձառ կըվճարվի, ու ճամբորդը քսան-
ւերկու հօխա քան ալ հետը կրնայ առնուլ, անկէ
աւելի որ կըլլայ նէ՝ պէտք է զատ վճարել: Ասի-
կայ գիշեր ցորեկ կերթայ, ու կէս մէնզիլ է:

3. Տէրութիւնը հիմայ ուրիշ տեսակ կառք մըն
ալ հանեց, որ ան ալ գիշեր ցորեկ կերթայ, ու օրը
տասուերկու փօստա ճամբայ կառնու, որ քառասունը-
ութը ժամ կընէ: Արդու համար վճարքը քիչ մը
աւելի է, բայց վերինին եօթը օրւան ճամբան իրեք
օրվան մէջ կերթայ, ու ոսկի արծաթ չիտանիր:

4. Ի՞նչ որ մէկը ուզած ատենը երթալ՝ ուզած
ատենը կենալ, ու մեծութիւն ծախել կուզէ նէ՝ իր
կառքովը ու փօստայի ձիերով կերթայ, որ մէկըզ-
մէկէ հասարակօրէն երկու երկու մղոն հեռու բո-
լոր Լաբոպա ամէն ճամբաներուն վրայ կան: Առջի
փօստային կամ իջլանին (մէնզիլ հանէին) ձիերը վազ-
ցընելով կըքաշեն ինչւան երկրորդը, հոն հասա-
ծինպէս առջի ձիերը կըհանեն, ու նոր ձիեր կըլը-
ծեն: Ուզած իջլանին մէջը ուզածին չափ կըկենայ,
ու երթալ կուզէնէ, անմիջապէս կըլծեն կըքաշեն:
Լաբու ձիուն մէկ փօստի համար մէկ ֆիօրին երե-
սունըվեց արծաթ քուայձառ կըվճարի, ու ձի վա-
րողին քսանըչորս արծաթ քուայձառ պարգև կը-
տրուի թէ որ կառքն ալ փօստային կամ իջլանին
է նէ՝ քսանը չորս արծաթ քուայձառ ալ անոր հա-
մար կըվճարվի:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ:

Պանոս Գեորգի, Պանոս Բաժնի Գլխի, ու շահագործող ընկերության համագործակցությանը:

1. **Պանոս Գեորգի** Լուսապային գետերուն թագաւորն է, որուն վրայէն Տօնաւէշինկէն ըսված քաղքին առջին մէկ քայլով մէկ դիէն մէկալ դին կանցնելի, ու Օէմլէն քաղքին առջևը վրան երեսուն թնդանօթով նաւեր կը քալեն, Լուսապայի տէրութեն շատ մեծ օգուտ կընէ, ու Սեննային մեծնալուն ու հարստնալուն պատճառն է: Լուսապայի թագաւորն գլխաւոր նաւագնացութիւնն աս գետին վրան է: Թիւպէտ յառաջուց թորեստ ու Գիւլուստ ունէր, ու վերջէն Սէննայիկէ և ուրիշ նաւահան գիւտներ ալ առաւ, բայց տէրութեն մէկ ծայրը ըլլալով ասոր չափ մեծ օգուտ չեն կրնար ընել. ինչու որ ասիկայ 140 մղոն երկայնութեամբ տէրութեան մէջէն կանցնի, որուն երկու դին մէկգմէկու մօտ անթիւ քաղաքներ, գիւղաքաղաքներ, ու գետեր կան, որ աս գետով ապրանքնին մէկգմէկու կրնոր կեն, ու վերի դին ու վարի դին եղած տէրութիւններուն հետ առուտուր կընեն: Լսոնց մէջը գլխաւորաբար Սեննա վաճառականներու քաղաք ըլլալով ինչպան Պալաս աս գետով, ու անկէ ինչպան Ստամպուլ սև ծովով ապրանքներ կրնոր կէ:

Ըս գետին վրայ շատ տեսակ մեծ ու պզտիկ նաւակներ կան : Մեծերը վերէն գալնինի. 1,500էն ինչվան 4,000 կշիռ բան կրբերեն, ու վեր երթալնինի 3,000էն ինչվան 800 կշիռ բան կրտանին, ու 100 կշիռը վեր քաշելու համար խոշոր ձի մը կըլծեն, ու վերէն մէկ օրվան մէջ եկած տեղը հինկ օրվան մէջ ետ կերթան :

Մեծ նաւակներուն երկայնութիւնը քառասունէն ինչվան յիսունը հինգ կանգուն, ու լայնութիւնը վեց կանգունէն ինչվան տասը կանգուն կայ : Տակերնին տափակ է, ու վերէն գալնինի միշտ երկու հատ քովէ քով կըկապեն : Աննա ասանկ մեծ նաւեր տարին 7,000ի չափ կուգան, թող ան պզտիկները որ համրանքի չեն 'ի գար : Առեւելու փայտեր, ցորեան, գարի, ու ինչ որ մարդկան ու կենդանիներուն ուտելու կամ խմելու կամ հագնելու ու շէնքի պէտք կրնայ ըլլալնէ՝ կրբերեն, ու անոնց տեղը հոս տեղի բաներէն կըլծցընեն կրտանին : Եւ մանապէս մէկ այնչափ մըն ալ սալեր կուգան, անոնք ալ շատ ասանկ բաներ ու քարեր կրբերեն, բայց անոնք ետ չեն դառնար, գերանները կըքակեն փատի տեղ կըծախեն, ու մարդիկը ետ կըդառնան, ու ասոնք մինակ վերէն կուգան : (Տէ՛ս Էր. 64.)

3. Դանալը երեսը տասվերկու՝ յատակը ետ թը կանգուն լայնութեամբ ու երկու կանգուն խորունկութեամբ շինած գետ մըն է : Լըրոպայի մէջ

վառելու փառք օր քան զօր պակսելով՝ անցած դարին վերջը Վեննա ալ սկսած է նեղութեան մէջ լինալ : Վեննացիները սկսան վառելու նիւթ մը փնտրել, որ փայտին քիչ մը օգնութիւն ըլլայ : Եւ այլ շեմք ու յօտէն պուրկ սե ու դիւրաւ կոտրելու տեսակ մը քարի հանքեր գտան, ու փորձեցին, որ ածուխի (քէօմիւրի պէս) կը վառվի կոր՝ ու շատ զօրաւոր ու դիմացկուն կրակ կը ըլլայ կոր : Եւ այսինչ օգուտ, որ առջի հանքը տասւիրեք ժամ ու երկրորդը տասներեօթը ժամ Վեննայէն հեռու են, որ սայլով (առապայով) բերելը շատ սուղ կընքստի : Եւ որ ալ ճար մը փնտրելնիք են քանի մը քաղքեցիներ առ Վանալը մոմտացին, ու Վայսեր առաջարկեցին. ու իրենց առաջարկութիւնը ընդունելի եղաւ : 1795ին սկսան շինել, ու Վեննայէն ինչվան Եւայլը շեմք շինեցին : Եւ ջրին վերի գլուխը՝ Վեննա նաւակները պարպելու տեղէն հարիւր քսանը հորս կանգուն բարձր է, բայց ջրին ընթացքը անանկ շիտակ ձգած են, որ քովէն նայօղը չիմանար՝ թէ որ կողմը կը վազէ կոր : Եւ որ համար ալ յիսուններկու տեղ մէկէն ի մէկ երկու կանգուն վար ինջեցուցած են, ու առջեւին նաւակի երկայնութեամբ հեռուն դռներ շինած են. վերէն նաւակ մը եկած ատենը դուռը կը գոցեն, ջուրը կը լեցվի վերինին կը հաւասարի, նաւակը ժողված ջրին վրայ կը բերեն, ու դուռը քիչ մը վեր վերցընելով ջուրը տակէն կը պարպըվի՝ վարինին կը հաւասարի :

ու դուռը կրթանան՝ նաւակը գուրս թող կուտան և ի՞նչ որ վարէն նաւակ մը կուգայ նէ, նաւակը ներս կառնուն, ու գուռը կըգոցեն, ջուրը վերի ջրին կը հաւասարի, ու յառաջ կըքաշեն: Նաւակները մասնաւոր ձևով շինած են, որ երկուքուկէս կոնգոն լայն՝ մէկ կանգոն իրեք քառորդ խորունկ՝ ու քանընթեք կանգոն երկայն են: Հինգ հարիւր կշիռ բան կըբռնաւորեն, ու մէկ ձի կըքաշէ: Եւ Գանաւով հանքային ածուխ, վառելու փայտ, ու ամեն տեսակ ապրուստի հարկաւոր եղած բաներ կըբերեն մէկ տարւան մէջը 29,473 քլաֆթէս վառելու փայտ, 83,250 կշիռ հանքային ածուխ 4,597,100 կշիռ (քիրէմիս), 15586 կշիռ աղ, ու 8,546 կշիռ ուրիշ տեսակ բաներ բերած են:

Պոլիս անունով սեղանաւորին ընկերութիւնը 1822ին վրան պռած էր, որ Խօթէնպուռէն ինչւան Պիուս մէ ըսած նաւահանգիստը աս գանալը շինէ երկընցընէ: Եսիկայ ալ մէյմը գլուխ կերայ նէ, Վեննա ծովի հետ ալ հաղորդակցութի կ'ունենայ, ու ալ արեւի կըպայծառանայ:

4. Եւ դարուս մէջը շոգիով (պուղույով) նաւելու եղանակ մը գըտան, որն որ քանի մը անձինք 1818էն սկսած Ղաթուք գետին վրայ ալ փորձեցին, ու ըստ մասին յաջողեցաւ: Նաւուն մէջը մեծ կրակարան (օճախ) մը կայ, ուր հանքային ածուխով (քեօմիւրով) չափէ դուրս սաստիկ կրակ կըվառեն, կրակին վրայ դրած է ջրով լեցուն մեծ

կաթսայ (խաղան) մը առկը լայն, ու քանի որ
վեր բերանը կերթայ, նե նեղցաց ջուրը կրակին
սաստկութէ կեփի (խալիսամիշ) կըլլայ, ու անբաւ
շագի կըհանէ: Կաթսային բերնին վրան անիւ
(լարիս) մը կայ, շոգիները կերթան ան անիւը կը
դարձնեն խնկին մէջէն փայտ մը տնցած է նաւին
լայնքին կէօրէ, որուն ճօթերը նաւէն դուրս են, ու
առին մէկ ճօթերը մէյմէկ մեծ անիւ կայ: անիւնե-
րուն քոլորտիքը երկըթէ կամ երկաթապատ տախ-
տաղներ դրած են թիւռ (քիւրէկի) նման: մէջ տե-
ղի անիւը դարձած թաղներ, ան երկու անիւներն ալ
կըդառնան ու ան երկըթէ տախտակները թիւռ
պէս ջուրը ետև կըհան, և ասանկով նաւը թէ
ջրին ընթացքին կէօրէ՝ և թէ ջուրին ընթացքին
դէմ կըբալէ:

ՅԵՒՆԼՈՒՄԸ

Ստորագրութիւն երևելի տեղեաց ինչ շրջակայից
վննայի:

Ե.

Շէօնպոսէն:

Եղբոր մեծ պարտեզ ու պալատ մըն է, քաղքէն կէս ժամ հեռու, ու յատուկ կայսեր տնտեսական գեղագնացութեն կամ զբօսանաց տեղն է: Պարտեզին մէջը առաջին Լէօբոլտոս կայսրը 1696ին պզտիկ պալատ մը շինած է: Սարիամ (Թերեզիա կայսրուհին տունը մեծցուցած, չորս դստիկոն (խաթ) բարձր կայսեր աղժանի պալատ մը շինած է, ու պարտեզն ալ հիմակվան ձևը բերած է: Իր ընկերը Պռանչիսկոս կայսրը ազնիւ տնկոց պարտեզը տնկել տրված է: Երկրորդ Յովսէփ կայսրը աս տնկոց պարտեզը շատ հարստցուցած կամ մեծցուցած է, իսկ հիմակվան կայսրը ալ աւելի:

Ինչն շէնքին կամ տեղւոյն մէջը մտնելու համար երկրթէ վանդակ (փարմասլըխ) դուռ մը կայ որուն երկու դին սիւներուն վրայ երկու հատ աղվոր բուրգեր կան կռանիթ քարէ, ու անոնց վրայ

երկու ոսկեզօծ արծիւ կեցած են։ Ղարան քովը ներսի դին յիսունի չափ զինւորներ կրսպասեն։ Ղարան առջևը մեծ հրապարակ մը կայ, որուն երկու դին արձաններով՝ զարդարած երկու մեծ աւազաններ կամ շաքրուաններ կան։ Հրապարակին մէկալ ծայրը կայսերական պալատն է, որուն երկու ծայրերէն սպասաւորներու բնակութեան համար երկու շէնքեր կըսկսին, բոլոր հրապարակը ինչուէ մեծ փարմախըլս դուռը կըպատեն։ Պալատին վրայ մէկիկ մէկիկ գրելը շատ երկայն կերթայ, այսչափ միայն ըսենք որ թէ շէնքին ու թէ մէջի գարդերուն գեղեցկութիւնը դիէն կայսեր արժանի տեղ մըն է. ու թէպէտ քաղքի կայսերական պալատիկ չափ մեծ չէ, բայց անկէ շատ փառաւոր է։ Եւ այսպէս չոն չեղած ատենը պահապանները պալատը տեսնել ուզողները կըպատճռեն, ոչ ամէն բանը կըցըցեն։

Պալատին տակէն կամարներու մէջէն մեծ պարտեզը կըմտնուի, որ պալատին իրեք դին կըպատէ։ Եւ ու ձախ դիերը մասնաւոր ծաղկի, պտղոց, լեմոնի, ու ասոնց նման ազնիւ տունկերու ու պտղատու ծառերու պարտեզներն են, որոնք միայն կայսեր տանը համար կըպահպանուին։ Եւ զի մեծ զօսանաց պարտեզը, որուն շրջանակը աղէկ քալելով մէկ ժամէն աւելի կըքչէ, ժողովուրդեան համար է։ Մէջ տեղը պալատին լայնութեանը կէօրէ երկայն դաշտ մը կայ, որ ծաղիկներով, կա-

նաչներով, լայն ճամբաներով, ու աթոռներով
 զարդարած է: Լորկու դին ծառերուն մէջը շարած
 երեսուն հատ աղվոր վարպետական փորվածքով
 մէրմէրէ խոշոր արձաններ կան: Ըս դաշտին ան-
 դիի ծայրը պալատին դիմացը մեծ աւազան մը կայ
 մէջը երկու շատրուանով ու վրան մէրմէրէ արձան-
 ներով, որուն մէջ գոյնզգոյն աղվոր ձուկեր կան,
 մէկը մէկալը առջևնին հաց նետելով այնչափ ըն-
 տանեցած են, մինչև որ դին մարդու ձայն լսելու
 ըլլան, հոն կըժողվին ջրին երեսին մօտ կըսպասեն:
 Լորկու դիերը ու դիմացը շատրուաններով աւա-
 զաններ, ծաղիկներով ու կանաչներով զարդարած
 դաշտեր, փասիան պահելու փեղ մը, լաբիւրն-
 թոս մը, ու արձաններով ու գեղեցիկ դիրքերով
 ձգած լայն ու մաքուր ճամբաներ կան: Ըսոնց խո-
 տերը մաքրելու համար երեսունէն աւելի ծառայ-
 ներ կան, որ մէկ օր մէկ ճամբուն՝ մէկալ օր մէկալ
 ճամբուն խոտերը կըմաքրեն: Սեփ ճամբաները
 բոլոր որը կամարի ձևով՝ որը շիտակ պատի պէս
 կտրած ծառերով աղվոր շուք եղած են: Պալա-
 տին դիմացը բարձր բլուրի մը վրայ 125 կանգուն
 երկայնութիւն, 25 կանգուն բարձրութեամբ ու պա-
 տերազմի յաղթանակներով զարդարած փառաւոր
 քեօջ մը կայ, որուն վրայ պղնձով գոցած է: Պա-
 լատին դիմացը ձախ դին լեռան մը քովը լճի պէս
 մեծ աւազան մը կայ, որուն քովը փլիկած պալատ
 մը շինած են, որ տեսնողը կրկարծէ թէ ատենօք

սքանչելի պալատ մըն է եղեր, ու աւրըվեր է: Լսկէ քիչ մը հեռու քարայրի (քարէ մաղարայի) պէս կամար մը շինած են, վրան բարձր պատուանդանի (կամ պասամախի) վրայ չորս հատ շինծու կրիայի (թօսպաղըի) կռնակը բարձր ու աղվոր բուրգ մը տնկած, Լագիպտոսի բուրգերուն մէկուն նման, որ հիմայ Լուոմ է: Լսոր վարի դին գմբեթի ձևով քարէ սենեակ մը կայ մէջը մերմեր քարէ աւաղանով մը. աւաղանին վերի դին ջրի չածուհին նստած թւին տակը սափոր (տէստի) մը բռնած, աս սափորին բերնէն աւաղանին մէջը մաքուր ու պայծառ ջուր կը վազէ: Լս պարտեզը ու պալատը իր անունը աս աղբուրէն կառնէ. ինչու որ Ը Էօնպուռն՝ Գէղէյի աղբիւր ըսել է: Լս ջուրը շատ առողջարար ու թեթեւ է, Վ Եննայի մօտերը իր նմանը քիչ կը գըտնըվի, անոր համար կայսրը ու իր ընտանիքը ասկէ կըխմեն: Կայսրը ուր որ երթայ՝ իրեն աս ջուրէն բերել կուտայ:

Պալատին աջ դին պարտեզին մէկալ ծայրը երկըթէ վանդակներով գոցած ու մէկգմէկէ պատերով բաժնած վայրենի կենդանիներու տեղ կայ, որուն մէջը ամեն մէկ կենդանիներուն ու թռչուններուն համար զատ զատ տեղեր շինված է, ու մէջերն Վ Եննայ չի գտնըվող զանազան տեսակ կենդանիներ կան. ինչպէս, փիղ, ընձուղտ, տէվէ խուշի, ինձ (ղափլան), արջ, կապիկներ ու օւրիշ ասոնց նման կենդանիներ:

Եսոր վարի դին դեղի պէտք եղած կամ ազ-
նիւ տունկերուն պարտեզը կայ, որուն մէջը ան խո-
տերէն կամ ծառերէն 'ի զատ, որոնց կամ արմատ-
նին, կամ տերէնին, կամ ծաղիկնին ու կամ
պտուղնին դեղ կըլլան, աշխրբին չորս դիէն ալ
ազնիւ ծառեր, զարմանալի բնութեամբ խոտեր, ու
սքանչելի ծաղիկներ ալ կան, ինչպէս, վանիլիայի,
խաչմէի, պիպերի, խարէմֆիլի, ու ասոնց նման
օտար տեղերու ծառերը: Ա՛յննային օգը աս տե-
սակ տունկերուն համար շատ ցուրտ ըլլալուն՝ տաս-
նըչորս հատ իրարմէ մեծ ձմեռոցներ շինած են՝ ա-
պակիով գոցած, ասոնց մէջը շատ բան կրակի օգ-
նութեամբ կըպահեն: Հոս տեղաց ասանկ տուն-
կերուն վրայ զանազան հատոր գրքեր շինած տպած
են քանի մը բնագրնին հայրենասէր մարդիկ:
Ա՛յնա գրեթէ օտարական մը չիգար, որ աս Է Էօն-
պուունը չիտեսած երթայ: Ա՛յիշտ բաց է, բաց 'ի
անձրևոտ օրերէն:

Բ.

Երեսնամեակ:

Երեսնամեակն պզտիկ աւան մըն է, Ա՛յննայէն
երկուք ու կէս ժամ հեռու, բայց հոս բերող թա-
գաւորական ճամբուն երկու դին մէկգլմէկու մօտ
կարգով խոշոր ծառեր տնկած ըլլալով, ան երկայն

Ճամբան շուք ու զուարճալի եղած է : Երկու պաշ-
լատ կայ հոս, հին ու նոր, հինը տասներորդա-
դարուն շինված է, շատ պզտիկ ու անշուք է . նորն
ալ այնչափ փառաւոր չէ, բայց մաքուր ու սիրուն
է, ունի պզտիկ թէատրոն մը ու ձիւնթացքի կամ
ձի հեծնել սորվելու տեղ : Եսոր պարտէզը շիտակ
դաշտային է, իր բոլորտիքը պարտելու համար եր-
կու ժամ պէտք է : Սէջը չինումաչինի տներ, կա-
մուրջներ . բնական ու բնականի նմանացուցած գե-
տեր, լիճեր, ձկնարաններ, ծաղկնոցներ, աղվոր
ծառնոցներ, մարգեր (չայիր չիմէն) խոշոր տերեւ
ունեցող ծառերով շուք եղած ճամբաններ ու պէս-
պէս զբօսանքի տեղեր կան : Յրերուն մէջը շիտակ
կղզի մը շինած են, որուն մէկ դիէն նաւակով ու
մէկաւ դիէն կամուրջով կանցնելի . ասոր վրայ
կայսրը բերդ մը շինել տրված է, որուն պատու-
հանները, դռները, ու ամէն շարժական ու անշարժ
բաները մէյմէկ հին շէնքերէն ժողվան են, որը 500,
որը 500, ու որը ալ աւելի տարւան են : Սէրմէր
քարերով շինած մատուռ մը կայ, որ կայսրը իրեք
ծրան հեռու տեղէ մը բերել տրված է, ու 800
տարւան շէնք է : Երդին վրայ հրացանը նոր գրտ-
նըված ատենները շինված հրացանները թնդանու-
թի ծակերը շարած են : Սէջը հին ատենւան բան-
տեր ու դատաստանի տեղեր կամ տիվաններ շինած
են : Վարի սենեակները շատ հին զէնքեր, բռնա-
ւորներու արձաններ, հին ատեններու զարդեր ու

սուղ բաներ շարած են : Այդպէս ամէն բանը
անանկ յարմար շինված ու կարգաւորված է որ
տեսնողը կրկարծէ թէ ութը ինը հազար տարւան
բերդ կամ շէնք մըն է :

Ասոր երևելի տեսնելու արժանի բաներուն
մէջն ժամացոյց մը կայ մեծութիւնը մէկ քառա-
կուսի կանգունի չափ . աս ժամացոյցը հասարակ
ժամերը ցրցրնելէն 'ի դան , ուրիշ լարվածք մըն
ալ ունի , որն որ լարված ատենը սքանչելի տեսա-
բան մը կըցրցնէ : Աճեղ պղտի վանդակ (պարմախ-
լըն) դուռ ունի , մէջն երկու դին կամարներ կան .
լարվածիկ պէս վանդակը կըբացվի , կամարներուն
մէջէն ամէն մէկ դիէն վեց վեց հատ ձիաւոր զինա-
ւորներ կելլեն , ու կըսկսին սրերով իրարու հետ
կռուիլ , մէկը մէկալին կըկարծէ մեռցուցածի պէս
ձիէն վար կըձգէ . ուրիշ մի ալ իր դիմացինին շափ-
ղան իր սրին վրայ կանցընէ : Ետքը աջ դիէն ել-
լողները ձախ դին կերթան , ու ձախ դիէն ելլող-
ները աջ դին կերթան , մեռելը գետինը կըմնայ .
բայց իր ձին մէկալնոնց հետ մէյ տեղ 'ներս կեր-
թայ : Ետքը արապ մը գուրս կելլէ , ան մեռելը
կըշալկէ ներս կըբանի . ասանկով հանդէսը կըլմն-
այ : ()որ հազար հեղ աս մասնաւոր լարվածքով
լարեա աս ժամացոյցը , հազար հեղ ալ նոյն տե-
ւորանք կըլայ :

Գ.

Տօնապատիւ:

Այնպէս մէկ ու կէս ժամ հետո դէպ 'ի արեւմուտքի դին աղվոր պարտեղ մըն է: Իր մէջի պալատը ու կենդանի պահելու տեղը Լասի երևելի սպարապետը շինել տրված է, ասոր մեռնելէն ետքը քովի Լայպալտեք ըսված գեղովը մշտեղ Լէվոնցէնպէոկ իշխանը ժառանգեց: Պալատը բլրակի մը վրայ շինած է, չորս գիաց զանազան ծաղկըներով, որմերով, ու ազնիւ ծառերով զարդարած: Ս'եջի սրահները մեծ ու փառաւոր են, իր զարդերուն մէջը երևելի կայսերական տանը անձանց, ու պէսպէս բնական բաներու փորած ու քաշած պատկերներ կան: Լ'ս պալատը ու իր դիտանոցը աղէկ ու զուարճալի տեսք ունի դէպ 'ի Այննային վրայ: Պարտեզը զանազան հասարակ ծաղկերներէն ու թռչփերէն 'ի զատ ունի շատ դուռ եկած ազնիւ տառնկեր, ու քանի մը քեօջքեր շինումաչինի ձևով: Ութանկիւնի բարձր քեօջք մը կայ, որ պարտեզին ամեն գին աղէկ տեսք ունի: Ս'եջ տեղը պղտիկ լիճ մը կայ մէջը շինումաչինի կարմիր ու ոսկեգոյն ձկնորով, աւ քանի մը աղվոր ջրի կենդանիներով փամհաւերով: Կենդանիներուն տեղը կան աղվոր փաւսիաններ, որոնք հոս տեղաց երևելի տեսնելու բաներն են. կան նաև ուրիշ քանի մը տեսակ աղվոր

Հաւեր ալ : (Ը)ուփերու մէջ վերը յիշված Լասի զօրապետին ու իր եղբօրը տղուն Պուսլն զօրապետին գերեզմանները կան՝ պզտի մատռան նման տեղւոյ մը մէջ, որուն պատերուն վրայ աս երկու առեւանդի զօրապետներուն վարքը համառօտ գրոված է : Ըս պարտէզը զբօսանքի համար շատ մարդ կերթան, մանաւանդ կիրակի ու տօն օրերը :

Դ.

ՎՐԱՊԵՐԵՆԱՅԱԿԱՆՈՒՄ :

Ըս քաղաքը Վեննայէն երկու ժամ հեռու Դանուբ գետին արեւելեան դին աղվոր դիրքով շինված է : Ինչն քաղաքը երկու կըքաժնը՝ վի, լէրի, ու իւրի, վերինին մէջն է ()գոստինեան կանոնիկոսաց վանքը կամ կանոնիկոսարանը, ու քաղքին ծերակոյտը կամ մեծերուն բնակութիւնը, և այլն, իսկ վարինին մէջը են քաղքըցիք ու հասարակ ժողովուրդը, որ և ունին իրենց դատ ժողովրդապետական ժամ մը յանուն սրբոյն Սարաինոսի : Վերի ու վարի քաղաքն ալ մէկ ատենակալի ու կառավարութեան տակն է : Վաղլին չորս դին բերրի այգիներ կան որոնց գինին շատ ազնիւ ու ընտիր է : Ըտեն ատեն Ըստրիայի արհիդուքսերը ու կայսրները հոս տեղաց քաղաքացւոց հաւատարմութեւր ու արդեանցը համար՝ իրենց քաղքին շատ արտօնու-

Թիւներ ու տղատութիւններ արվին . անանկ որ տուող սկսած տառերը գեղ մը կամ պղծիկ աւան մը ըլլալով կամաց կամաց քաղքներու կարգ մտաւ : Լրտկէն , Ժանտամահէն ու ասոնց նման արկածներէն երբեմն երբեմն շատ վնասներ քաշած է քաղաքը , մանաւանդ երկու հեղ տաճկի պատերազմներէն , որոնք հեղ մը վարի քաղաքը բոլոր պրեցին , վերի քաղքին վրայ ալ ջանացին տիրել , ըստ ընակիչները զանիկա աղէկ պաշտպանեցին թող չիտըվին : Հեղ մ' ալ լուտերական հերետիկոսները վարի քաղաքը բոլորովին պրեցին , վերի քաղքին ալ շատ վնաս տըվին :

Վարչօսդէռնայպուռի քաղաքը ինչպէս որ իր մասնաւոր անունը վերը յիշված երևելի վանքէն կամ կանոնիկոսարանէն առաւ , նոյնպէս իր բոլոր Լաստրիայի մէջ աւելի հռչակաւոր ըլլալն ալ անկից եղաւ : Լս կանոնիկոսարանին հիմնադիրը եղաւ սուրբ Լէօբողոս աւստրիայի արհիդուքսը . շէնքը սկսաւ յամի տեառն 1114ին , իր եկեղեցւոյն նաւակատիքը եղաւ 1124ին : Սուրբ Լէօբողոս շէնքը լմեցընելէն ետքը , շատ պարգևներ ալ տըվաւ անոր , ու շատ հաստատուն մուտքեր ալ կապեց : Սկսեալ ալ ու եկեղեցին ալ , որ սուրբ Լս տուածածնայ ծննդեանը նուիրած է , տասնըվինը տարի մնաց աշխարհական կանոնիկոս քահանայներուն ձեռքը , որոնց համար շինել տըվաւ անիկա սուրբ Լէօբողոս : Ատքը ասոնք մեռնելով կամ

ուրիշ տեղ երթալով, նոյն քրը 1133ին իրեք երեւելի եպիսկոպոսներու խորհրդով, ու երկրորդ Ինչոպկենտիոս փափին ու երկրորդ Ֆէտերիկոս կայսեր հրամանով կանոնիկոսարանը իր ժամով, ու եկամուտքներով մէյտեղ առար () գոստինոսի կարգին կանոնիկոսներուն արվաւ: Ինքը մեռնելէն ետքը հոն թաղվեցաւ, ու երբոր իր յայտնի սրբու թեանը համար ու թերորդ Ինչոպկենտիոս փափը զինքը սուրբերուն կարգը դասեց նէ, մարմինը գերեզմանէն հանեցին, ու վայելուչ զարդերով զարդարած ժամու մէջ իրեն յարմար տեղ մը դրին: Լմեն տարի նոյեմբերի 15ին մեծ հանդէսով իր տանը կրկատարվի, սովորաբար կայսրն ալ իր արքունեացը հետ ամեն տարի կերթար աս հանդէսին:

Կանոնիկոսարանը իր շնու թենէն քանի մը տարի ետքը մեծ կրակէ մը գրեթէ բոլորովին այրեցաւ, բայց բարերարները նորէն շինել տրվին, թէպէտ առաջինին պէս չքեղ չէ: Սեջէն շատ երեսի մարդիկներ ելան, շատ երեսի ընտիր առաջնորդներ ունեցան, որոնք ատեն ատեն զանկա շատ զարդարեցին ու պայծառացուցին: 1730ին ան տունն աւելորդը վեցերորդ կառուոյ կայսեր հաւանութիւնը սկսաւ կանոնիկոսարանը նորէն սքանչելի ձևով ու մեծութեամբ շինել. բայց ատենին պարագայները անանկ բերին որ սկսած նոր շէնքին հազիւ մէկ քառորդը լմնցաւ, ու ինչուէ հիմակ ալ անանկ անկատար մնաց. բայց ան մէկ կտորն ալ

անսօղ՝ կիմանայ թէ Բնչ սքանչելի շէնք պիտի
ըլլայ եղեր :

Ը.՝ Վրացէանայտուսկին վարի քաղքին մէջն
է մեր Սիւթարեան մարանսութեան նոր սա-
ցած վանքը, որուն վրայ վերը (Էր. 120) խոստա-
ցանք հաս գրեւալ : Ը.՝ վանքը տասվերեքերորդ
դարուն մէջը կար սր () գտափնտի կարգին կանա-
նիկաուսհի կուտանաց ձեռքը . ետքը տանք վերջա-
նաւով կամ լինաւով , տանըհինգերորդ դարուն
մէջերը սր () յովհաննէս Վափիսթրանին (Էր. 89.)
ձեռքը ու աշխատութիւն վանքը Փաանչիսկեան
կրօնաւորներուն ձեռքը անցաւ , ու Ը.տարիայի մէջ
իրենց առջի վանքը եղաւ : Ը.տնց տանը վանքը
իրեք հեղ գրեթէ բոլորովին նորէն շինվեցաւ , կրա-
կի ու պատերազմական քեաներու պատճառովը :
Սինչուկ 1784ը վանքը իրենց ձեռքը մնաց , անկից
ետքը երկրորդ () յովհէփ կայսրը զերենք անկից հա-
նեց , ու Ը.տարիայի մէջ ըլլող սարիշ Փաանչիս-
կեաններու վանքերը բաժնեց : Վանքը մնաց աշ-
խատկաններու ձեռքը , որոնք անիկա զանազան բա-
ներու գործածեցին , կամաց կամաց սկսաւ վանքին
մեծ մասը փլչել , իսկ ժամը՝ որ Բնը խորան ունէր՝
բոլորովին փլաւ վերջացաւ : Ընչուկ 1828 մնաց
վանքը աս վիճակի մէջ . 1828ին տատուծոյ յա-
ջողելովը մեր միաբանութիւնը աժան գնով մը
ստացաւ անիկա , ու սկսաւ նորէն շինել . որովհետեւ
վանքին միայն երկու գլխաւոր պատերէն 'ի զատ

դրեթէ ալ հաստատուն բան մը չէր մնացած : Հիմայ ստորագրենք աւ վանքը նոր շինված ձևով :

Աս վանքին երկրին մեծութիւնը 17,000 քառակուսի կանգուն է, ու չորս դին պարտեզ է պատու շրջապատած . իսկ վանքը պարտեզին մէջ տեղն է : Վանքին ձևը քառակուսի է, ամուր հիման վրէրերդի պէս մեծամեծ քարերով հաստատուն շինված : Առջին ճակատը ուր որ եկեղեցին ալ է, դէպ 'ի հարաւ կընայի, որուն պատկերը հոս զատ քաշված կըտեսնըվի : Երկրորդ ճակատը դէպ 'ի արևմուտք կընայի : Երրորդ ճակատը դէպ 'ի հիւսիս ու դունա գետին վրայ կընայի : Իսկ չորրորդ ճակատը դէպ 'ի արևելք շտկըված է : Թէ որ մէկը դռնային դիէն բարձր տեղաց մը վանքին նայելու ըլլայ, գլխաւորաբար հիւսիսային ու արևելեան ճակատը կըտեսնէ, ինչպէս որ երկրորդ պատկերը կըցըցընէ : Հարաւային ճակատին մէջ տեղը նորէն շինվեցաւ պղտի եկեղեցի մը 10 կանգուն լայնութեամբ, ու 15 կանգուն երկայնութեամբ : Ձեղունը կամարած է, ու մէջ տեղը պատուհաններով զարդարած կաթուղիկէ մը ունի : Թէ դրսէն և թէ ներսէն սիւներով, ու քարէ բարակ փորված սեան գլուխներով զարդարած է : Երկու ալ զանգակատուն ունի ու մէջ տեղը յօակովայ արձանը, ինչպէս պատկերին մէջ կերևնայ : Իրեք խորան ունի գեղեցիկ պատկերներով :

Անմիջապէս եկեղեցւոյ քով արևելեան դին

կիցայ աւանդատունը, իսկ եկեղեցւոյն տրեւոեան
կողմը գրքատունը: Լճամտեան ճակատին երկրորդ
դասիկոնը (խաթը) զատված է վարժարանի համար,
և ունի 11 սենեակ, մեծ դաստատուն մը, ու ժամին
վըր աղօթարան: Հիւսիսային ճակատին գետնի գլա-
տիկոնը կայ մեծ կամարաշէն ու քարայտակ սե-
ղանատունը, իսկ երկրորդ դասիկոնը կայ արքայա-
րանը, հիւրանոցը, ու ուրիշ քահանայից սենեակ-
ները: Լճեկեան գին ալ զատված է ուսանողաց
համար, ուր մեծ ննջարան մը կայ. դասատուն մը,
ժամին վըր աղօթարան մը, ու քանի մը սենեակ-
ներ: Այլ երջապէս ամէն տեսակ յարմարութիւն ու
հանգստութիւն ունի մէջը 40 հոգի հանգիստ բնա-
կելու: Հիւսիսային դին, որ գետին վըր կընայի
շատ աղվոր տեսք ունենալուն համար վրան դասի-
կոն մի ալ շինվեցաւ. հոս երկու անկիւնը եր-
կու մեծ սենեակներ կան, որոնք գետին վըր երկթե
շահնիշիւրներ ունին. իսկ մէջ տեղը հանդիսարան
մը կայ, որուն երկայնութիւնը 24 կանգուն, ու
լայնքը 8 կանգուն է:

Վիճքը շատ սրտաբաց է, առջևէն անմիջա-
պէս դունա գետը կանցնի, ու պզտի բլուրի վըրայ
ըլլալուն, հիւ մէկ դիէն արգելք չունի, չորս դին
կըտեսնէ: Պարտեզէն կամ առաջին դասիկոնէն
մինչև 12 սահաթ հեռու տեղեր կ'երևնան, ինչպէս
է փրէսպուրկ ունկարիայի քաղաքը: Լճէն դին այ-
գենոց է, որոնք գարնան ատենը շատ զուարճալի են:

Վանքին արևելեան ու հարաւային ճակատին առջևը ծաղկնոց է. արևմտեան ճակատին առջևը կանանչեղէններու ու պտղատու ծառերու պարտեզ է : Իսկ հիւսիսային ճակատին առջևը աստիճաններ (սէթեր) կան մինչև դունա գետը : Վանքին հիմը դունայէն 37 կանգուն բարձր է. և որպէս զի ամենեկին կայծակէն վախ չունենայ, (ինչու որ հասարակօրէն բարձր տեղերը կայծակէ կըմլատին) բարձր երկթէ դաւաղաններ կան տանեացը վրայ, որոնց ճօթը այնպիսի մետաղ մը կայ, որ կայծակը իրեն կըքաշէ, ու տունը անվնաս կըմնայ :

(Դ) Դն ալ շատ առողջարար է. անոր համար ֆրանչիսկանները, որ աւսդրիայի մէջ շատ վանքեր ունէին, իրենց հիւանդանոցը հոս շինել տըվեր էին, ու իրենց գլխաւոր ժողովելու տեղը հոս սահմանած էին :

Ի :

Պ ա Կ ն :

Վեննայէն հինգ սահաթ հեռու քաղաք մի է. որուն գետնէն բղխած տաք ջուրերը շատ անուանի են բոլոր գերմանիայի մէջ. ուսկից կառնու իր անունն ալ. ինչու որ պատէն բաղնիք կը թարգմանվի : Աս պզտի քաղաքս ունի 412 տուն,

ու 3,400 բուն տեղացի բնակիչ, իսկ տմաւը շար-
ջակայ տեղեւորներէն անթիւ հասնդատ մարդիկ
կը ժողովն, ան տեղաց բաշխները լեւոցներու հա-
մար, որոնցմէ շատերը կաւաղւածան:

Ը,ս ջուրերը զանազան տեղերէն կը բռնեն,
բայց գլխաւորը Քալէթրիէնդէրի բոլոր լեւան տա-
կէն կը բռնէ մարդու թեկ հաստաւթեմը, ու ջու-
րին տաքութիւնը 17 աստիճանէն, մինչև 28 աստի-
ճան կը հասնի: Ը,ս ջուրը ունի աւելի ծծմբի, աղի,
երկաթի, ու ուրիշ հանգերու մասանքներ, ու զ-
րուծի ունի մարդուն մարմը նորոգել, ծածոթը
բանալ, ու փափկացընել. ջիղերը ուժովցընել,
արեան շարժումը դիւրացընել, ու փոստակար հի-
թերը ցնդել: Ը,նոր համար աղէկ է անոնց, որոնք
որ անդամներու ցաւ (մէճա) ունին. կամ որոնք որ
շատ արիւն ունին, և կամ շատ տկար են:

Ը,ս քաղաքս յառաջ շատ անշուք էր, մինչև
զըօսանքի համար հաստարակաց պարտեզ մը չունէր,
բայց հիմա որովհետև երևելի գեղազնացութեան
տեղ եղաւ, ու կայսրը, նաև երևելի իշխաններ,
թէ աս տէրութե, և թէ օտար երկիրներէն կու-
գան, անոր համար շատ գեղեցիկ ու փառաւոր
շէնքեր ու պարտեզներ շինվեցան:

ԱՐԻՊԵԿԻՔ ՏՊԵԳՐԻՆ՝

Երեւոյն Տող :	Սխալ :	Ուղղութիւն :
72	19	Երկրի
116	18	ախոր
119	6	Լճակածինը
124	3	շէնքը
139	4	զօրած
141	6	Թագաւորութիւն
230	11	Ժամակէն
235	12	բաներուն շան

Յ Լ Ն Կ

ՀԵՐԿԵԼՈՐ ԳԻՏԵԼՆԵՐՑ

Լեռնա-կայսերական	123
Լեռնապետ	128
Լեռնաբերդի տաճարի մասին	9
Լեռնապետ	65
Լեռնապետ	152. 160
Լեռնապետ	220
Լեռնապետ	220
Սոս-Լեռնայի ժամը	100
Լեռնապետ	134
Եթ Լեռնայի տաճարի ժամը	122
Եթ Լեռնայի ծանրության ժամը	107
Եթ Լեռնայի պաշտպանության ժամը	113
Լեռնայի կայսերական	135
Լեռնայի տաճարի պաշտպան	137
Լեռնայի տաճար	103
Լեռնայի տաճարի վերին	168
Լեռնայի տաճարի տաճար	181
Լեռնայի տաճարի տաճար	126
Լեռնայի տաճար	228
Լեռնայի տաճարի տաճար	182
Լեռնայի տաճար	151
Լեռնայի տաճար	241
Լեռնայի տաճարի տաճար	226
Եթ Լեռնայի տաճարի տաճար	122

Բիւրիւնի խառնաները	121
Բնակիչ Ալեանայի	231
Բարեկենդիւնի ինչիւնութ	124. 177
Պանալ	245
Պանայ խոյսերական	83
Պարծապանները	143
Պարսաբան խոյսեր	184
Պարսաբան խոյսերական	183
Պարսաբան խորաւս իշխանին	186
Պարսաբան Համալսարանին	185
Պարսաբան Սիւնեացիական	186
Պատարան աղջկաներ	179
Պիտանոց աստիճանաշէտ-լեւան	174
Պանս-Բ գետը	64. 244
Պիւսան գաղարի	136
Պիւսան պալատի ու խոյսերական	136
Պարսաբան արեւելեան ընդունեալ	181
Պարսաբան իսաւելեան ու խառնեւոր	158
Լաիւղեցիներ	86
Լալեայրու-լեւան Տաւրի	163
Լալեաբէլ-լեւելեացի խորգը	134
Լալեաբէլ-լեւան իսառանոց ժամը	108
Լալեաբէլ-լեւան ընկերու-լեւանը	200
Լալիլե Լազի խորգը	134
Լալիլաբործու-լեւան ընկերու-լեւանը	175
Տիւ Լալիլաբործու-լեւան ժամը	121
Տիւ Լալիլաբործու-լեւան ուրիշ ժամ իւր	122
Լազիլեան իշխանը	123
Լազիլեֆալայ	75
Լազիլեֆալ-Լալիլաբործու խառն ճիւղեպիւս	32. 124. 176

Եօօլն ապաւեններուն ժամը	121
Օննարան խոյսերական	205
Օննարան ժողովական	206
Լճիտիսի ժամը	111
Լճիտիսի խոյսերական	199
Լճիտիսի խոյսերական	240
Լճիտիսի խոյսերական	198
Լճիտիսի խոյսերական	189
Լճիտիսի խոյսերական	187
Լճիտիսի խոյսերական	192
Լճիտիսի խոյսերական	199
Լճիտիսի խոյսերական	196
Լճիտիսի խոյսերական	189
Լճիտիսի խոյսերական	170
Լճիտիսի խոյսերական	172
Լճիտիսի խոյսերական	111
Լճիտիսի խոյսերական	101
Լճիտիսի խոյսերական	222
Լճիտիսի խոյսերական	105
Լճիտիսի խոյսերական	28 . 180
Լճիտիսի խոյսերական	19
Լճիտիսի խոյսերական	129 . 130
Լճիտիսի խոյսերական	203
Լճիտիսի խոյսերական	161
Լճիտիսի խոյսերական	220
Լճիտիսի խոյսերական	19 . 26
Լճիտիսի խոյսերական	202
Լճիտիսի խոյսերական	99
Լճիտիսի խոյսերական	31
Լճիտիսի խոյսերական	121 .

Ի տաճարացի	.	.	.	.	.	253
Ի Եփեսոս	.	.	.	.	19.	105
Ի Եփեսոս Է դասարան	.	.	.	.	.	6
Եփ Ի Եփեսոս ժամը	.	.	.	.	.	105
Եփ Ի Եփեսոս իւրեւր	.	.	.	.	.	154
Ի Եփեսոս և իայսր	.	.	.	.	.	19
Ի Եփեսոս պապականիւն	.	.	.	.	.	5
Ի Եփեսոս լեռն	.	.	.	.	.	126
— Ի պարտեզ և պարտեզ լեռնաբանը	.	.	.	.	.	200
Ի Եփեսոս իրանաբանը	.	.	.	.	.	95
Ի Եփեսոս	.	.	.	.	25.	62
Ի պարտեզ	.	.	.	.	.	15
— Ի Եփեսոս պարտեզ	.	.	.	.	.	103
Եփ Ի տաճար ժամը	.	.	.	.	.	108
Եփ Ի տաճար արեւ ժամը	.	.	.	.	.	111
Եփ Ի տաճար իրանաբանը	.	.	.	.	.	110
Ի տաճար Եփեսոս	.	.	.	.	.	167
Ի տաճար պարտեզ	.	.	.	.	.	207
Նոյն լեռն արան	.	.	.	.	.	154
Ի տաճար	.	.	.	.	.	148
Ի տաճար լեռնաբան ժամը և լեռն	.	.	.	.	.	105
Եփ Ի տաճար ժամը	.	.	.	.	.	108
Ի տաճար Փարսիական և իայսր Եփեսոս	.	.	.	.	34.	35
— Ի պարտեզ	.	.	.	.	.	186
— Ի լեռնաբան	.	.	.	.	.	199
Ի տաճար իայսր Եփեսոս	.	.	.	.	.	4
Ի տաճար իայսր Եփ	.	.	.	.	.	26
Ի տաճար Եփեսոս	.	.	.	.	.	28
Ի տաճար Եփեսոս	.	.	.	.	.	160
Ի տաճար	.	.	.	.	.	73

Արալ	147
Հասարակական Առյուծ	127
Համալսարան	173
Համալսարանին ժամը	98
Հենրիկոս Էսկոբերիօն	5
Հիւանդանոց	164 . 168
Հիւանդանոց Գլխաւորին Երան	175
Հիւանդանոց	150
Հրապարակ Գործարար	204
Հրեաներուն շէնք	19
Հօգ Բարձր	72
Հօֆ	5. 70
Հօֆին ժամը	97
Սալմայի Իրօնա-որեն Երան ժամը	102
Սալմայի	31
Սայօն	216
Սալմայի Բժիշկ	159
Սալմայի Բաժնաւոր Լուսնա-որ	11
Սալմայի Իր	15
Սալմայի Լեւրեհայ Իրարու-հին	26
Սալմայի Լեւրեհայ Իրար	133
Սալմայի Լուսն ժամը	121
Սալմայի Լուսն ժամը	112
Սալմայի Գլխ ժամը	112
Սալմայի Զին ժամը	94
Սալմայի Ընդունար ժամը	98
Սալմայի Իր	11
Սալմայի Իր	15
ԴԷ Սալմայի Իր	108
Սալմայի Իր	122

Միջայեւ հրէշտախաղերէն ծածը	6 . 92
Միւրեւորեան Տաճարնո-ւնի	115 . 120
Յայեւրոն ծածը	102
Յովհաննէս ծածը	13
Յովհաննէս Տիրութիւն ծածը	122
Յովհաննէս Նիքոս-լէնայի ծածը	107
Յովհաննէս ոսկեւոր լեհի լազարոս	22
Եւ Յովհաննէս ծածը	111
Յովհաննէս լազար	26 . 29
Նայեւ խաւար	95
Շահադատ	249
Շահադատի տառիկ	20 . 126
Շահադատի տառ	76
Շահադատի տառ	16
Շահադատի տառ	42 . 125
Շահադատ	91
Ողորդած իրօնաւորներուն ծածը ու լազար	105
Ոսկի գեղարմի լազար	133
Ոսկի Տիրաւ , ու ոսկի խաւ	135
Որբանոց	159
Ուղարկելուն տառ	144
Ուսումնարան տառարման տառներուն	194
Պաշտոն լազար	80 . 83
Պաշտոններ	77 . 79
Պաշտոնի հրէշտախի ծածը	111
Պաշտոնի տառ	149
Պաշտոն յիւրիւր	25
Պաշտոնի լազար	14
Պաշտոնի լազարի տառ	26
Պաշտոնի տառ	113

Պատերազմի խորհրդարան	138
Պատարհ	263
Եւ Պէտրոսին ծախ	90
Եւ Պէտրոս Պօղոսի ծախ	109
Պէրժեպէս պարպէզ	123
Պէչ	4
Պոգոսոս պարտապէր	18
Պոսիլոս	68
Պոսիլոս	76
Պոսիլոս	229
Պոսիլոս	230
Պոսիլոս	34
Ոստանաւորի իշխանին պալատ	126
Եւ Ոստանաւորի ծախ	101
Ոստանաւորի ծախ	8
Ոստանաւորի ծախ	169
Եւ Ոստանաւորի ծախ	107
Սալգիւտի իստանաւորի ծախ	107
Սալգիւտի իստանաւորի ծախ	100
Սեւեկապէր իստան	128
Սեւեկապէր իստան	122
Սեւեկապէր իստան	187
Սեւեկապէր իստան	103
Սեւեկապէր իստան	13
Եւ Սեւեկապէր իստան	5. 86
Եւ Սեւեկապէր իստան	133
Սեւեկապէր իստան	210
Սեւեկապէր իստան	240
Սեւեկապէր իստան	3
Սեւեկապէր իստան	64

Ա ի ն է ա յայ լ ա ն ի	240
Ա ի ն ար ո ղ օ ն ա	1
Տ ար ար ն ն է ր ք	238
Տ օ ն ա ղ ա ճ ա ու	214
Տ օ ն ա ղ ա լ ա	256
Փ ա յ ր ղ ա ու է լ ու	237
Փ ա ղ է ր ա ն ր ց	221
Խ ք Փ ր ի ն չ թ ա մ	102
Փ օ ս ր . Փ օ ս ր ա յ	151. 241
Փ օ ր չ է լ ա ն ա յ ի Գ ր թ ա պ ու ն	216
Ք ա ր ա ի ն ա ր ա ծ ա	19
Ք ա ղ օ ն չ ի ն ն է ր ու ն թ ա մ ը ու ղ ա ն ք ը	95
Ք լ ա ս ս ի	28. 63. 228
Ք լ օ լ է ա ն ա յ ա դ ա ի	5. 257
Ք օ ն ղ լ է լ օ	31. 182
() Գ ն ու լ ի ն Հ ա ն ո ղ Խ ք է ր ու ն թ ա մ ը	122
() Գ ո ս ար ի ն է ա ն ի ն ն ո ն ի լ ա ն է ր ք	5
() Գ ո ս ար ի ն է ա ն ի ն ար Գ ի ն թ ա մ ը	92
() Գ ո ս ար ի ն է ա ն ու ս ու ճ ա ր ա ն ը	181
() Լ է օ տ ր	8
() ա ս ղ է ա ն ի ն ա ն ա յ թ ա մ ը ու ղ ա ն ք ը	102
Պ ե ր է ր ի ն ա Խ ի յ ար	6
Պ ե ր է ր ի ն ա Բ ի յ ար	7
Պ ի շ ի ն ի ր օ ն ա ն ի ա	225
Խ ք Պ ը ր ի ա ն ո ս ի ն թ ա մ ը	111
Պ ա ն ճ ի ն ի ն ն է ր ու ն թ ա մ ը ու ղ ա ն ք ը	99
Պ ա ն ճ ի ն ի ն լ օ լ է ր ի ն ի ա յ ի Գ ու ս ր	26
Պ ա ն ճ ի ն ի ն ա Խ Հ ի ն ի ղ ա ն ի յ ար ք ը	32. 36
Պ օ ղ ա լ ա ու լ է ն	2. 27